

Ds 2005:12

Makten och mångfalden

Eliter och etnicitet i Sverige

*Rapport från Integrationspolitiska
maktutredningens forskningsprogram*

REGERINGSKANSLIET

Justitiedepartementet

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen, 2003.
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/remiss>

Omslagen till rapporterna från Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram har utformats av Rodrigo Gutierrez Benavente. Hans genomgående idé är att placera utlandsfödda personer i typiskt svenska miljöer.

Tryckt av Elanders Gotab AB
Stockholm 2005

ISBN 91-38-22340-6
ISSN 0284-6012

Förord

Integrationspolitiska maktutredningen tillsattes efter ett regeringsbeslut den 7 december 2000 och har haft i uppdrag att beskriva och förklara fördelningen av makt och inflytande mellan invandrare och infödda – till viss del även mellan infödda och personer med invandrade respektive infödda föräldrar – i det svenska samhället. Resultaten är avsedda att ge underlag för en fördjupad diskussion om integrationspolitikens förutsättningar och framtida utformning. Enligt regeringsbeslut den 22 april 2004 bedrivs den forskning utredningen initierat fortsättningsvis inom ramen för ett forskningsprogram vid Uppsala universitet. Som brukligt är i vetenskapliga sammanhang är författarna ensamma ansvariga för innehållet i de rapporter som publiceras.

Ett öppet och demokratiskt samhälle ställer speciella krav ifråga om ledarskap. De som får förtroendet att vid en viss tidpunkt utöva makt bör rekryteras på demokratiskt acceptabla premisser. Det innebär bland annat att möjligheterna att nå en position inom makteliten inte bör inskränkas av ursprung eller härkomst. Men i vilken utsträckning förverkligas i praktiken detta ideal i dagens Sverige och vilka är de faktorer som motverkar respektive främjar samstämmigheten mellan ideal och verklighet? I syfte att bidra till svaret på denna övergripande fråga studeras i den här boken de hinder och möjligheter som mött personer med utländsk bakgrund på deras väg mot ledande positioner i det svenska samhället.

De undersökningar bokens författare gjort har bred spännvidd. Tillsammans täcker de sju centrala delar av det svenska samhällslivet: näringsliv, politik, förvaltning, organisationsväsende, media, kultur och vetenskap. Resultaten bygger på färskt uppgifter inhämtade genom bland annat enkäter och intervjuer med utlandsfödda personer som lyckats nå ledande positioner i det svenska samhället. Uppgifterna har insamlats inom ramen för två nära sammanlänkade forskningsprojekt om makteliter. Det ena, med inriktning på jämställdhetsproblematiken, har finansierats av Riksbankens Jubileumsfond. Det andra, med fokus på integrationsproblematiken, har bekostats av Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram.

Boken har redigerats av ledaren för dessa båda projekt, Anita Göransson, ekonomisk-historiker och professor vid institutionen för arbetsvetenskap, Göteborgs universitet. Bland författarna ingår företrädare för en bred uppsättning akademiska discipliner: historia,

ekonomisk historia, idéhistoria, sociologi, statsvetenskap samt medier och masskommunikation. Samtliga medverkande forskare är verksamma vid Göteborgs eller Umeå universitet. Carita Ytterberg på forskningsprogrammets kansli har förtjänstfullt bistått med korrekturläsning och tekniskt redigeringsarbete. Vi vill rikta ett varmt tack till samtliga medverkande för deras insatser!

Uppsala i april 2005

För integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram

Anders Westholm
Forskningsledare

Karin Borevi
Biträdande
forskningsledare

Per Strömblad
Biträdande
forskningsledare

Innehåll

Utländsk bakgrund – tillgång eller hinder på vägen mot makt? <i>Anita Göransson</i>	7
Kvinnorepresentation: en förebild med förhinder <i>Birgitta Niklasson och Lena Wängnerud</i>	41
Trots eller tack vare? Om utländsk bakgrund i näringslivstoppen <i>Anita Göransson och Ida Lidegran</i>	68
Enstaka öar av framgång. Etnicitet och invandrarrepresentation i den politiska eliten <i>Birgitta Niklasson</i>	117
Förvaltningseliten – demokratins ”svenska” väktare <i>Birgitta Niklasson</i>	137
När etnicitet och religion möter folkrörelsetradition: De förtroendevalda inom etniska och religiösa organisationer <i>Ulrika Lagerlöf Nilsson och Petra Pauli</i>	147
Mediefältets janusansikte: medieeliten, journalisterna och mångfalden <i>Monika Djerf-Pierre och Anna Levin</i>	165
Den kulturella maktens mångfald. Om hinder och möjligheter på vägen mot erkännande <i>Marita Flisbäck</i>	225
En gränslös akademi? Vägar till den akademiska toppen med utländsk bakgrund i bagaget <i>Anita Göransson och Ida Lidegran</i>	257
Det villkorade medierummet. En diskussion om genrer, makt och mångfald <i>Maria Edström och Karin Nordberg</i>	283
Distinktionernas ordning <i>Anita Göransson</i>	317
Bilaga: Enkätundersökningen Ledarskap i förändring	331

Författarna	335
Rapporter från Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram	336

Utländsk bakgrund – tillgång eller hinder på vägen mot makt?

Anita Göransson

Sverige brukar betraktas som ett land med ovanligt jämlika livschanser för olika grupper i befolkningen. Men det finns också tydliga barriärer, som hindrar vissa grupper att ta sig fram och etablera sig, mekanismer som stöter ut och marginaliserar. Det har exempelvis visat sig svårt för utlandsfödda nya svenskar och deras barn att komma in i samhället och nå framgång på lika villkor.

I den här boken skall vi diskutera hur man på olika samhällsområden ser på personer med utländsk härkomst när det gäller att göra karriär och vilka möjligheter och hinder, som finns för dem att nå toppositioner i det svenska samhället.

Det kan kanske tyckas att man studerar ett lyxproblem, när man undersöker den högsta nivån i samhället. Det är knappast ett personligt problem för de flesta av oss – svensk- eller utlandsfödda – huruvida vi kan bli ministrar eller börsbolagschefer. Men det är en demokratisk princip att alla kategorier i samhället skall ha den möjligheten. Ingen grupp skall vara utesluten från början. Det handlar också om att alla befolkningsgrupper bör vara representerade bland de viktigaste beslutsfattarna. Särskilt viktig blir den sociala representationen när det gäller chefspositioner, där man inte alltid kan förutse vilka beslut som måste tas. Nya samhällsfrågor kan komma upp på dagordningen. Det kan också finnas breda valmöjligheter, som gör det viktigt att beslutsfattarna bland sig samlar varierade erfarenheter från olika delar av samhället. Detta har kallats närvarons politik, och den har naturligtvis relevans även för makthavarna på andra samhällsområden än det politiska (Phillips 1998, Wängnerud 1998).

Förutom att man av princip alltid bör granska makten och dem som har den, så ställs här problemet med olika människors lika chanser på sin spets. Att studera det översta skiktet lär oss en hel del om vad som verkligen gäller när det handlar om att nå makt, att bli framgångsrik på ett fält. På vägen dit har man blivit vägd många gånger. Man har

passerat många hinder, man har lärt sig hur systemet fungerar, man har tillägnat sig inte bara formella meriter utan också den tysta kunskap och de resurser och kontakter, som krävs för framgång på olika områden i det svenska samhället. Det utanförskap eller den distans till den svenska kulturen som den utländska börden kan ha medfört, torde också ha fört med sig en större känslighet för de dolda mekanismerna. I likhet med kvinnor, som kommer in i ett mansdominerat sammanhang, torde personer från en annan kultur, en annan världsdelen, tvingas lägga märke till de sovringskriterier och subtila mekanismer som de måste anpassa sig till för att nå sina mål. Det är naturligtvis tydligare för en person från en kultur som skiljer sig mycket från vår, medan en person från ett annat nordiskt land i de flesta avseenden kan vara lika omedveten som de infödda svenskarna om sin anpassning (se t.ex. Fanon 1969)

Vår forskargrupp har undersökt vilka möjligheter personer med utländsk härkomst har att nå maktens högsta positioner i dagens Sverige.¹ Vi har formulerat uppgiften mot bakgrund av det forskningsprojekt, som de flesta av oss annars arbetar inom och som särskilt undersöker kvinnors och mäns möjligheter att nå maktpositioner.² Det projektet fokuserar på kön men ger också möjligheter att studera vissa aspekter av etnicitet i makteliten. Det finns stora likheter mellan kön och etnicitet som analytiska kategorier och som samhällsstrukturer, som ger upphov till hierarkier. Men det finns också skillnader. Vi har möjlighet att här dra nytta av de analyser vi tidigare gjort om makt och kön. I en del av bokens kapitel överförs analysmodellen på etnicitetskategorin för att pröva vad den kan ge. I andra kapitel används andra utgångspunkter.

Vi använder oss bl.a. av material från den enkätundersökning med rubriken *Ledarskap i förändring* som genomförts inom det projektet och som resulterade i svar från cirka 1 800 svenska toppchefer på olika samhällsområden. Materialet ger möjligheter att analysera maktelitens åsikter om mångfaldens betydelse, om hinder respektive viktiga tillgångar för framgång i karriären och om vad som karaktäriserar makthavare med utländsk bakgrund.³

---

¹ Uppdraget gavs av docent Anders Westholm, särskild utredare inom Integrationspolitiska maktutredningen.

² Projektet har rubriken *Kön och den sociala reproduktionen av eliter i ett komparativt perspektiv*. Det finansieras av Riksbankens Jubileumsfond och leds av undertecknad. En antologi från projektet med titeln *Maktens kön. Kvinnor och män i den svenska makteliten på 2000-talet*, innehållande tematiska analyser av enkätsvar från svenska makthavare, är under publicering på Natur och Kulturs förlag 2005.

³ Närmare information om denna enkätundersökning ges i bilagan.

Vi använder oss också av resultaten i vår tidigare analys av hur köns-kategorin ingriper i rekryteringen till olika sociala fält för att göra en likartad analys av hur den etniska dimensionen fungerar. Vi är vidare intresserade av att se hur kön, etnicitet och social klass-bakgrund påverkar varandra. Genomgående diskuteras vilka lärdomar man kan dra av den tidigare utvecklade kunskapen om hur köns-kategorin fungerar. I vilken mån fungerar kön och etnicitet likartat som sociala distinktioner och i vilka avseenden är de inte jämförbara?

Eftersom de utlandsfödda i det tunna skikt som kallas makteliten visat sig vara mycket få, har vi också valt andra arbetssätt och material i studierna i denna bok. I några kapitel undersöks även rekryterings-basen och de allmänna förutsättningarna för utlandsfödda att etablera sig på olika yrkesområden. Vi bygger på tidigare forskning och utredningar samt på en rad egna intervjuer med personer, som har erfarenhet och överblick på respektive samhällsområde. Intervjupersonerna är strategiskt valda för att representera ursprungsländer med olika kulturella miljöer samtidigt som de företräder olika samhällsområden i Sverige.

Utgångspunkter

Vi undersöker alltså framgångens villkor på olika samhällsområden. Tidigare forskning har oftast handlat om de problem som kan möta en person med utländsk bakgrund i Sverige, och om orsakerna, strukturella och andra, bakom misslyckanden. Här skall vi i stället utgå från dem som lyckats och vad som karaktäriserar dem. Utgör utländsk bakgrund en tillgång eller ett handikapp på vägen mot en topposition i det svenska samhället?

Denna typ av problem kan undersökas på olika sätt. Olika ämnes-discipliner har sina beprövade teorier och metoder, vilket framgår av kapitlens olika ansatser i den här boken. Några författare har valt att använda den tvärvetenskapliga analysram, som utvecklats inom ramen för vårt tidigare projekt om makteliter och kön och som är inspirerad av den franske sociologen Pierre Bourdieu. Den kan kräva en kort presentation här. I modellen betraktas samhällets olika delar som *sociala fält*, präglade av sammanhållning utåt men av konkurrens och strider inåt (Bourdieu 1994; 1979; Broady 1990). Man strider om fältets specifika resurser och om vad som skall gälla på fältet. För att bli accepterad på ett fält måste man ha kapital av den mängd och den sort, som uppskattas på just det fältet. Det kan handla om *kulturellt kapital* såsom utbildning, kunskap om sociala koder m.m. eller över

huvud taget *symboliskt kapital* som titlar, anseende m.m. Det kan ibland också krävas *ekonomiskt kapital*. Det krävs också alltid *socialt kapital*, d.v.s. tillgång till andra människor och deras acceptering av de kapital man innehar. Det kvittar vad man har för resurser, om de inte erkänns som sådana av med- och motspelarna. Genom att vara med i en grupp eller krets får den enskilde också tillgång till det anseende och andra resurser som övriga i gruppen disponerar. De förstärker och bekräftar varandra som agenter på fältet. Personer med stort anseende på fältet har nyckelpositioner genom att de kan bekräfta värdet av (konsekra) kapital. Varje fält kräver sin speciella sammansättning av kapital hos individen för att hon eller han skall lyckas. Men det förekommer att man kan ta med sig sitt kapital till ett annat fält och omvandla (konvertera) det, så att det erkänns som en resurs där också.

Varje individ har vidare en *habitus* – ett sätt att vara och föra sig, en disposition för ett visst beteende, en viss strategi. Ens habitus utvecklas redan under barndomen och påverkar senare val. Den präglas av familjens klasstillhörighet och av individens könstillhörighet, av etnisk bakgrund och tidigare erfarenheter. Habitus utvecklas och förändras under livets gång, men den man får med sig från uppväxten präglar en vanligtvis starkt. Den blir därför en kraftigt reproducerande faktor. Rätt habitus kan öka värdet på ens kapital, medan en habitus som inte värderas lika högt på fältet kan förminska ens kapital.

En sådan kapitalförminskning skulle kunna orsakas av att individen har en på ett visst fält lägre värderad klassbakgrund, könstillhörighet eller etnisk bakgrund. Det skulle kunna leda till att man trots t.ex. samma utbildning inte når samma anseende som den som har en social eller etnisk bakgrund eller en könstillhörighet, som värderas högre på fältet, av dem som har makt att bestämma på fältet.

Vi skall undersöka hur utländsk bakgrund fungerar på olika fält.

Utländsk bakgrund som kapital

Man kan tänka sig åtminstone tre *möjliga* sociala spår eller strategier för personer med utländsk härkomst. Det handlar om att använda sin utländska härkomst som en resurs – att finna ett sammanhang där den värderas som erkänt symboliskt eller professionellt kapital. Men det är inte nödvändigtvis fråga om reflekterade – medvetna – strategier. Det är fråga om de utfall som blir resultatet av att utlandsfödda eller personer med invandrarbakgrund möter det svenska samhället och dess olika sociala fält. Olika fält erbjuder olika möjligheter eller strategier

för den enskilde, eftersom de värderar kapitalen – t.ex. olika etniciteter – olika högt. Det är för övrigt ett skäl till att denna boks kapitel är upplagda och ordnade efter sociala fält. Hur etnicitet, social bakgrund eller kön (eller sådana tillgångar som utbildning eller mediekontakter) värderas beror på fältets logik – d.v.s. vad det handlar om. Handlar det om att representera olika befolkningsgrupper (såsom inom politiken) får dessa distinktioner en annan betydelse än om det handlar om att driva ett företag (såsom inom näringslivet) eller bedöma litteratur (inom kulturens fält).

För alla utlandsfödda handlar det om två steg när man kommer till ett nytt samhälle. Det gäller dels att ta sig in i det svenska samhället i allmänhet, dels handlar det om att ta sig in på ett fält, ett visst samhälls- eller yrkesområde med dess specifika krav och villkor. Varje teoretiskt möjligt utfall kan ses som ett spår eller en strategi i den nyss nämnda meningen. Alla strategier skapas i samspel och motspel med ett omgivande samhälle, som är fyllt av olika värderingar och föreställningar om olika etniska bakgrunder – på samma sätt som det är fyllt av olika förväntningar och fördomar när det gäller de olika könen eller olika sociala bakgrunder eller kanske till och med olika regionala bakgrunder inom landet.

Man kan osökt dra en parallell med den historiska process varigenom kvinnorna integrerats i det mansdominerade svenska samhället. Även där handlade det om att övervinna ett motstånd, som färgade samhällets värdering av de resurser kvinnor hade så att dessa resurser inte kom till sin rätt.

För det första (1) kan man fråga om det finns ett *särspår* till makten som bygger på *särorganisering*. Det kan röra sig om organisationer, som baseras på det gemensamma ursprungslandet eller den gemensamma egna kyrkan eller religiösa samfundet. Det kan också handla om intresseorganisationer, som ytterst baseras på en gemensam identitet som t.ex. utlandsfödda kvinnor från olika länder. Ett annat särspår in i det svenska samhället kan vara att man startar ett företag på grundval av en kundkrets av landsmän eller ett varusortiment, som är knutet till ursprungslandet. Det kan också handla om en karriär som journalist, där man arbetar med press eller radio- och tv-program, som främst vänder sig till personer med invandrarbakgrund.

I dessa exempel använder man sin bakgrund som maktbas när man bygger upp sin tillvaro i det nya landet, vilket dock samtidigt reproducerar en separat nisch, som i sin tur blir ett villkor för makten. Det behöver inte vara en medvetet vald strategi från individens sida. Det kan t.ex. när det gäller att starta företag ibland vara den enda möjligheten till försörjning som det omgivande samhället accepterar att

utlandsfödda ägnar sig åt. Att organisera sig kring gemensamma intressen kan vidare ses som ett sätt att falla in i den svenska folk-rörelsetraditionen för att effektivare bevaka sina intressen. Det är också ett intresse hos statsmakten att det skapas organisationer, som kan ses som legitima motparter och språkrör för olika grupper i samhället. Där kan också beslut förankras som rör de grupper som organisationen företräder. Migrations- och integrationsfrågor har i likhet med jämställdhetsfrågor blivit ett politik- och förvaltningsområde. Politiska åtgärder skall beslutas om, genomföras och utvärderas.

Den religiösa organiseringen faller sig också naturlig, eftersom Sverige historiskt saknat flera av de religiösa inriktningar som företräds av de nya inflyttarna.

Oavsett syfte blir organisationerna samtidigt en plattform för sina företrädare i det svenska samhället. De erbjuder därmed ett särspår till makten, som bygger på en viss gruppstillhörighet. Det handlar om att den utländska bakgrunden förvandlas till en tillgång, ett positivt kapital. Frågan är hur långt det räcker i strävan efter inflytande i det svenska samhället.

Strategin med särorganisering är för övrigt väl beprövad historiskt. Under 1800-talet organiserade sig kvinnor i en rad samhällsfrågor på grundval av sitt kön. Härigenom blev de mer synliga i offentligheten samtidigt som de gemensamma resurserna och kontaktnäten fick större sammanlagd effekt. Deras organisationer bildade opinion och blev viktiga remissinstanser för staten.

För det andra (2) kan det vara så att utlandsfödda kan få tillgång till makt genom att de lyfts fram som *enskilda representanter* för sin grupp eller som experter på invandrarskap i integrerade sammanhang (t.ex. inom politiken, förvaltningen eller inom akademien). Det är också en typ av integration på grundval av invandrarskapet, men i detta fall är det den enskilde individens kompetens det handlar om, inte en organisations sammanlagda tyngd och anseende. Den bygger på ursprungsidentiteten (annorlunda uttryckt: den habitus man utvecklat under uppväxten) och den kunskap och det engagemang man besitter eller kanske utvecklat på grundval av invandrarskapet.

Det kan också vara ett fältspecifikt intresse – där representativitetsprincipen är särskilt viktig – att t.ex. rekrytera personer som företräder olika delar av valmanskåren. Hit hör därför också inkvotering. Här är utländsk bakgrund helt klart ett politiskt kapital, även om personen i fråga inte har någon specialistkompetens på integrationsområdet. Det kan vara så att det politiska fältet använder sig av en utlandsfödd person, men det kan också vara så att den utlandsfödde söker sig till politiken, antingen för att driva integrationsfrågor eller

också av allmänt politiskt intresse. I mötet mellan struktur och strategi får vi dessa olika utfall. Man skulle kunna se dem som styrda val: särspåret kan lika mycket vara resultatet av en diskriminerande praktik som av ett fritt val.

Även här kan vi dra en parallell med kvinnor – främst under senare tid – som numera både utgör representanter för den kvinnliga delen av valmanskåren och dominerar bland dem, som är engagerade i jämställdhetspolitik och ses som experter på ”kvinnofrågor”.

För det tredje (3) kan man tänka sig sammanhang där invandrarbakgrund varken ses som positiv eller negativ, d.v.s. karriär på *samma villkor* som infödda. Det innebär att utländsk härkomst varken ses som ett positivt eller negativt kapital. Det påverkar inte individens tillgångar över huvud taget. Det återstår att se i vilken mån detta – som skulle kunna kallas de svenskföddas huvudspår – är en framkomlig väg.

En variant på detta spår gäller de utlandsfödda, som blivit makt-havare i Sverige som ett led i en internationell karriär (t.ex. inom kultur eller näringsliv). Här spelar ursprungslandet ingen roll. På sin höjd är erfarenhet från ett visst land en extra bonus, en del i det professionella kapitalet.

Det vanligaste torde vara att en utlandsfödd person åtminstone i första hand siktar på den strategi, som skulle kunna betraktas som de svenskföddas huvudspår. Ingen av oss kommer emellertid utan bagage till detta spår heller. Våra möjligheter att lyckas kommer att variera efter kön, klass, etnicitet, ålder, utbildning och andra tillgångar och hur dessa värderas i olika sammanhang och hos olika personer. Man kan till slut finna att det inte är en framkomlig väg över huvud taget och i stället tvingas välja ett annat spår – eller ett annat fält, där ens könstillhörighet eller utländska bakgrund bedöms annorlunda.

Man skulle med andra ord kunna se värderingen av utländsk bakgrund som ett kontinuum, där den kan vara allt från en nödvändig förutsättning till betydelslös och ointressant. Det är inte nödvändigtvis fråga om varandra uteslutande spår; man kan ägna sig mer eller mindre åt olika strategier. Man kan också gå från den ena till den andra. Möter man motgång på ett område, kanske man flyttar till ett annat.

Hur strategierna yttrar sig på olika fält är något som diskuteras i våra bidrag i boken.

Etnicitet som maktordning

Det finns ingen nationalitet som heter invandrare (Ali från Mellanöstern).

Att vara utlandsfödd eller ha invandrarbakgrund kan betyda vitt skilda ting. Dessa begrepp täcker ett spektrum från en norskfödd kulturchef, ett vårdbiträde från Sudan, en etiopienfödd tv-producent, en turkfödd städare, en amerikanskfödd direktör eller en iranskfödd läkare. De drag de har gemensamma är sannolikt betydligt färre än de som skiljer dem åt. De kan ha olika social bakgrund, olika kön, olika utbildning, och de kan komma från mycket olika kulturer och olika världsdelar.

Det finns en outtalad statushierarki (eller symbolisk hierarki) bland ursprungsländer, där de nordiska länderna knappast ens räknas som utländska. Man kan tala om olika geografiska och kulturella avstånd (t.ex. Socialstyrelsen 1999:9). Ju närmare Sverige ursprungslandet ligger och/eller ju rikare och mer kulturellt dominerande det är, desto högre symboliskt kapital tycks det ge de invånare, som flyttar ut därifrån. Föreställningarna om olika länders placering i denna statushierarki torde också påverkas av vilket socialt ursprung och vilken utbildningsnivå dess medborgare brukar ha, som kommer hit. Det ger olika förväntningar på olika grupper från det omgivande samhällets sida. Det innebär också att förutsättningarna för de olika spåren eller strategierna för framgång varierar beroende på varifrån man kommer.

Termen invandrare har som många andra ord genomgått en förändring. Den företeelse ett ord står för – eller anses stå för – präglar dess konnotationer. Ordet invandrare har kommit att kritiserats inte bara för att det täcker en minsta gemensam nämnare för inflyttade personer, som egentligen inte säger någonting om vad de har gemensamt utom själva inflyttningen. Det är en teknisk term. Men det är också så att ordet med tiden kommit att uppfattas som så negativt, för att inte säga pejorativt, att många försöker undvika att använda det. Det är också en oprecis term i ett annat avseende: i vilken generation slutar invandrarskapet? När blir man svensk? När blir en familj svensk? I debatten förekommer uttryck som första, andra och till och med tredje generationens invandrare. Hur länge skall man ha bott i Sverige för att räknas som svensk?

Invandrare är ett ord för att inte säga det man menar. Man menar svartskalle. Ja, det är det man menar. Man menar inte norrmän, dom är tekniskt sett invandrare men... Vad är det för mening att gruppera mig i kategorin invandrare med norrmän, när ordet invandrare för många betyder parasit, kriminell,

Tabell 1. Andel utlandsfödda respektive utländsk bakgrund i befolkningen 2003

	Män	Kvinnor	Totalt
Utlandsfödda	11,6	12,4	12,0
Utländsk bakgrund enligt äldre definition	21,7	21,9	21,8
Utländsk bakgrund enligt ny definition	15,2	15,8	15,5

Kommentar: Senast tillgängliga uppgifter från Integrationsverket och SCB. Utländsk bakgrund inkluderar enligt den äldre definitionen (före 2002) de utlandsfödda samt de svenskfödda, som har minst en utlandsfödd förälder. Den nya definitionen omfattar utlandsfödda samt svenskfödda med två utlandsfödda föräldrar.

dålig människa. Det är det det betyder faktiskt för väldigt många (Luis från Sydamerika).

Det är i sig en intressant iakttagelse, som säger mycket om utvecklingen av synen på företeelsen. Språket lever och betydelse förändras när våra föreställningar förändras. Här är dock knappast platsen för en begrepps- eller diskursanalys. Utmärkta sådana har redan gjorts av andra (se t.ex. Borevi och Strömblad 2004). För en forskare är det viktigaste att termer och begrepp är tillräckligt precisa och avgränsade för att vara analytiskt användbara.

Vi har mestadels (bl.a. i den enkätundersökning *Ledarskap i förändring*, vars resultat många av oss använder i boken) använt samma definition som Statistiska Centralbyrån (SCB) och andra statliga myndigheter använt. Vi skiljer alltså mellan personer som själva är *utlandsfödda* och personer *med invandrarbakgrund (eller utländsk bakgrund)*, d.v.s. där personen själv och/eller minst en förälder är född i utlandet.

Det motsvarar samtidigt det som ibland har kallats första respektive andra generationens invandrare, termer som emellertid just har effekten att reproducera utanförskapet i led efter led. Från officiellt håll har man därför sedan årsskiftet 2002 infört en skärpt definition av invandrarbakgrund/utländsk bakgrund, som numera betecknar de svenskfödda personer, som har två utlandsfödda föräldrar. Den grupp som avgränsas på detta sätt blir alltså mindre än den blev med den tidigare definitionen. För jämförbarhetens skull använder vi ofta fortfarande den tidigare avgränsningen. Vi använder termen invandrarbakgrund omväxlande med utländsk bakgrund. I bokens kapitel framgår i varje enskilt fall vilken definition som används.

Med den äldre definitionen finner vi att tolv procent av befolkningen i Sverige är födda i andra länder och en dryg femtedel har invandrarbakgrund i den meningen att de antingen själva är utlandsfödda och/eller har minst en förälder, som är född i utlandet. Med den nya definitionen har 16 procent invandrarbakgrund.

Invandringens och integrationspolitikens faser

För att se vilka grupper av utlandsfödda som hittills haft en realistisk chans att göra karriär och nå toppositioner i det svenska samhället, skall vi helt kort undersöka hur invandringen utvecklats. Vilka grupper har kommit hit genom åren och med vilka resurser och av vilka orsaker? De inflyttandes möjligheter och destinationer på arbetsmarknaden har varierat efter de motiv de haft för sin migration och efter de förutsättningar det svenska samhället gett dem.

I migrationsforskningen brukar man tala om pull- och push-faktorer. Dessa är väl sällan renodlade; det är framför allt relationen mellan förhållandena i hemlandet och förhållandena i invandringslandet som avgör beslutet att flytta, särskilt när det gäller arbetskraftsmigration (Lundh och Ohlsson 1999).⁴

Man brukar urskilja två olika faser i de sista 50 årens inflyttning till Sverige. Den första fasen hade frivillighetens prägel när svensk industri efterfrågade yrkesutbildad arbetskraft. Det kom länge att präglade omgivningens syn på invandrare som förknippade med industriarbete. Den andra fasen har präglats av människors påtvingade flyttning, då man av olika skäl valt att komma till Sverige. Det har också fört med sig en senare våg av anhöriginflyttning, som inneburit att också fler kvinnor, barn och gamla kommit hit.

Det har funnits två höga toppar i invandringen, dels i slutet av 1960-talet då invandrarna främst kom från Finland, dels i början av 1990-talet då de främst var flyktingar från f.d. Jugoslavien. Den tredje största gruppen är de som kommit från Iran, särskilt i slutet av 1980-talet.

Regelverket som mött dem och som starkt påverkat deras rättigheter och möjligheter här, har också förändrats och utvecklats över tid. Migration och integration har blivit allt mer differentierade och specialiserade politik- och förvaltningsområden med egna myndig-

---

⁴ Detta har tidigare också konstaterats t.ex. i forskningen om den svenska utvandringen till USA på 1800-talet.

heter, egna ministrar och expertis. Synen på invandring har liksom integrationspolitikens inriktning också varierat.

Den första fasen – arbetskraftsinvandring

På 1940-talet kom särskilt nordiska och baltiska flyktingar hit från de krigshärjade länderna. Efter kriget mötte den svenska industrin en stark efterfrågan från de länder som nu skulle återuppbyggas. Behovet av utbildad arbetskraft ökade. Under 1950- och 1960-talen hade därför invandringen till Sverige huvudsakligen formen av *arbetskraftsinvandring*, för att inte säga arbetskraftsrekrytering. Flera stora industriföretag värvade yrkesutbildad arbetskraft i Italien, Jugoslavien och Finland. Den manliga arbetskraften gick till verkstadsindustrin, medan den kvinnliga som fram till 1955 utgjorde större delen av de nyinflyttade, gick till textil- och livsmedelsindustrin men framför allt till husligt arbete (Lundh och Ohlsson 1999, de los Reyes 2000). Många började i industrin men övergick senare till att arbeta i den samtidigt expanderande offentliga sektorn.

En tidigare restriktiv invandringspolitik liberaliserades för att underlätta inflyttningen av arbetskraft. Kravet på arbetstillstånd slopades för nordiska och baltiska medborgare. Visumtvånget avskaffades successivt först för italienska medborgare, under 1950-talet även för turkiska, grekiska, västtyska, portugisiska och spanska medborgare och på 1960-talet även för jugoslaviska medborgare. Invandringens omfattning varierade efter konjunktursvängningarna. Man strävade efter att inlemma de nyinflyttade i det svenska samhället (Lundh och Ohlsson 1999). På 1960-talet infördes rätt till gratis svenskundervisning, småningom på arbetstid, och 1975 fick invandrare kommunal rösträtt och valbarhet.

De flesta som flyttade till Sverige i den första vågen kom alltså från andra nordiska länder och övriga Europa (även Levin m.fl. 2001:15). Det kan ha bidragit till det starka nordiska inslaget bland de utlandsfödda i dagens svenska maktelit – som vi skall notera längre fram i kapitlet. En annan bidragande orsak kan vara den nordiska gemensamma arbetsmarknaden och den språkliga och kulturella gemenskapen, som gör det lätt att röra sig över gränserna.

Ett välkänt exempel på makthavare i näringslivet med rötter i denna invandringsvåg är den italienskfödde Salvatore Grimaldi, som kom till Sverige som barn med sina föräldrar och själv började sin karriär som verkstadsarbetare vid dåvarande Asea i Västerås. I dag äger han ett omfattande konglomerat av industrier (bl.a. Monark och

annan cykeltillverkning) och företräder 54 000 (främst mindre) företag i näringslivet som styrelseordförande i småföretagarnas organisation Företagarna (Veckans Affärer 4:2004).

Den andra fasen – flyktinginvandring

Omkring 1970 skärptes reglerna för den utomnordiska invandringen, och den tidigare arbetskraftsinvandringen avstannade. Utomnordiska medborgare måste nu ha arbete, arbetstillstånd och bostad ordnade före inresan till Sverige. Sedan mitten av 1970-talet dominerar i stället *flyktinginvandringen* och *anhöriginvandringen*. Fram till slutet av 1980-talet tilläts invandring endast av politiska eller humanitära skäl och av anhöriga till dem som redan fanns här. Det blev nu andra grupper som flyttade hit. De kom ofta från mer avlägsna länder med större kulturella skillnader gentemot Sverige. Under 1970- och 1980-talen var det främst utomeuropeiska flyktingar, och under 1990-talet främst krigsflyktingar från f.d. Jugoslavien.

Det finns olika skäl till att man valt att söka sig just till Sverige. Landets anseende som fredlig och demokratisk välfärdsstat har nämnts av intervjupersoner, men också sådant som att det tidigare ansågs lättare att få arbetstillstånd än i andra europeiska länder. Flyktingbegreppet och anhörigbegreppet ges också här en vidare tolkning än i många andra länder (Lundh och Ohlsson 1999). Ofta har man fått information om landet av bekanta som tidigare varit här eller flyttat hit.⁵

Många nyinflyttade saknar nu den yrkesutbildning som var vanlig i den tidigare vågen av inflyttning. Samtidigt präglas arbetsmarknaden av industrins minskade betydelse och i början av 1990-talet rådde en djup konjunkturedgång, vilket försvårade för de nyanlända att få arbete. Dessutom hade reglerna för invandringen ändrats. Man har konstaterat att det har haft stor betydelse om en utlandsfödd person kommit ut på arbetsmarknaden före eller efter den djupa lågkonjunkturen i början av 1990-talet (Integrationsverket 2004:83; SOU 2004:48:201).⁶ Överhuvudtaget har de som kom hit under 1960-talets arbetskraftsinvandring haft ett bättre läge än de flyktingar som kommit senare (SOU 2004:48:201–202). Arbetskraftsinvandrarna hade ofta ett arbete som väntade, när de kom. Som flykting måste man där-

---

⁵ Se även Bjurling 2004:29 och intervjuer i föreliggande bok.

⁶ I detta års rapport fokuseras särskilt rekryteringen till arbetsmarknaden av utlandsfödda. SOU 2004:48:201.

emot ordna allt efter ankomsten hit. Som utlandsfödd möter man numera också särskilda svårigheter och motstånd på den svenska arbetsmarknaden (se t.ex. Socialstyrelsen 1999:9; Rojas 1995; 2001 och Neergaard 2002).

Tjänstesektorns expansion och nya sätt att organisera arbetet innebär också att nya krav ställdes på arbetskraftens språkliga och sociala kompetens, sådant som ofta är kulturspecifikt och tar tid att tillägna sig (Lundh och Ohlsson 1999). Det finns dock stora skillnader i utbildningsnivå och yrkesbakgrund mellan grupper från olika länder. Bland flyktingarna finns både högutbildade från i synnerhet Iran och Chile och utbildade, främst kvinnor från olika länder i Mellanöstern.

Det nordiska inslaget bland de utlandsfödda är inte lika stort i dag. År 1970 var närmare 60 procent av de utlandsfödda i Sverige födda i något annat nordiskt land. Men 2002 var det bara en dryg fjärdedel (Levin m.fl. 2001:16; SCB Befolkning 1970–2002). Finland som svarade för 44 procent av invandringen till Sverige 1970, står numera för endast 18 procent, vilket dock fortfarande är den i särklass högsta andelen. De största ursprungsländerna är i dag Finland (18), f.d. Jugoslavien (7), Iran (5), Bosnien-Hercegovina (5), Norge (4), Polen (4), Danmark (4), Turkiet (3) och Chile (3 procent).

Mellan integration och mångfald

År 1975 infördes alltså rösträtt och valbarhet i kommunala val för invandrare. Samtidigt infördes också statligt stöd till invandrarorganisationer. Honnørsorden i invandrapolitiken var nu jämlikhet, valfrihet och samverkan. 1976 fick de invandrade uttrycklig rätt att bibehålla och utveckla sitt kulturarv (Lundh och Ohlsson 1999:174). Att bli integrerad i det svenska samhället skulle inte längre betyda assimilation på majoritetssamhällets villkor. Kort sagt: man behövde inte längre bli svensk. I stället sågs det som önskvärt att bevara olika kulturella särarter. Från att ha ställt ensidiga krav på den invandrande ställdes nu också krav på samhället i mötet med de nya svenskarna.

1998 fick politiken en ny inriktning. Man övergick från att tala om invandrapolitik till att tala om integrationspolitik. Integrationsverket inrättades som en ny myndighet med ansvar för integrationen. Invandrarverket fanns kvar men med ansvar endast för tillståndsprövning och invandringsfrågor. Man skulle nu främja både de inflyttandes egen kultur och deras integration i samhället. 2003 infördes lagen om förbud mot diskriminering. Med diskriminering avsågs att direkt eller indirekt missgynna eller behandla någon sämre eller kränkande.

Hur får man framgång på fältet?

Den som flyttar till Sverige hamnar oavsett ursprung och faktiskt bagage i en värld fylld av föreställningar och förväntningar, som knyts till positionen som inflyttad från ett annat land över huvud taget och från ett visst land i synnerhet. Vi skall i den här boken undersöka dem som lyckats nå en hög maktposition. Det blir därför med nödvändighet en rad framgångshistorier vi berättar här, och syftet är att ta reda på varför de har lyckats. Vad är det i deras bakgrund, i deras ärvda och förvärvade resurser, i deras handlande som gjort att de lyckats ta sig till viktiga positioner i det nya hemlandet? Hur ser mötet ut mellan olika fält och de utlandsfödda som aspirerar på framgång? Vilka faktiska karriärstrategier har de ägnat sig åt – och vad anser de själva är orsaken till deras framgång? Hur ser de själva på sin tillhörighet i dag?

Oavsett bakgrund tar det tid att nå makten. Makthavarskiktet i Sverige befinner sig i övre medelåldern med en medianålder på 55 år. De utbildade sig och påbörjade sina yrkesbanor på 1960- och 1970-talen (Jordansson 2005). För att nå en topposition behöver man en lång tid av förkovran och ackumulerande av fältspecifika kunskaper, att lära sig det interna maktspelet, de osynliga reglerna och att knyta kontakter. Det handlar kort sagt om att samla resurser – kulturellt, socialt och i förekommande fall även ekonomiskt kapital. I vår enkätundersökning har svenska makthavare på olika fält svarat att de viktigaste framgångsfaktorerna är *utbildning* och *personliga kontakter* (Göransson 2005). De utlandsfödda invånarna har kommit till Sverige i olika livsfaser med olika förutsättningar och resurser. Utbildning kan de antingen ha skaffat sig här eller haft med sig hit; de kan också ha utbildat sig både i ursprungslandet och i Sverige. Men de personliga kontakter och nätverk som krävs för en framgångsrik karriär måste de ha byggt upp på plats sedan de kom hit.

I vilken mån har då personer med utländsk bakgrund lyckats nå maktpositioner i det svenska samhället?

Finns det mångfald på toppen?

Låt oss först se efter hur många utlandsfödda högre chefer det finns överhuvudtaget i Sverige, på vilka nivåer de befinner sig och från

Tabell 2. Andel utlandsfödda efter chefsnivå och kön

Chefsnivå	Kvinnor	Män	Båda könen
Högre ämbetsmän och politiker	0	0	0
Chefstjänstemän i intresseorganisationer	0	0	0
Vd, verksamhetschefer	5	5	5
Drifts- och verksamhetschefer	5	4	5
Chefer för särskilda funktioner	6	5	5
Chefer för mindre företag och enheter	7	7	7
Totalt antal utlandsfödda	304	782	1090

Källa: SCB:AKU 2002. Avrundade procenttal.

vilka delar av världen de kommer. Vi använder Statistiska Centralbyråns definitioner, som inkluderar både toppchefer och nivåerna närmast under dessa, som skulle kunna ses som rekryteringsbaser för toppcheferna. Eftersom det är fråga om anställda chefer finns inte ägare till företag med. Av cirka 20 000 *anställda chefer* på högre positioner i det svenska samhället är cirka 1 200 eller sex procent *utlandsfödda*.⁷ Det gäller fem procent av männen och sex procent av kvinnorna. Samtidigt utgör (svenska och utlandsfödda) kvinnor 26 procent av alla chefer. Kvinnornas andel av de utlandsfödda cheferna är 28 procent.

De två översta chefskategorierna saknar helt utlandsfödda. Deras andel är mycket liten på samtliga nivåer. Men vi anar någon liten ökning, ju längre ned i chefshierarkin vi kommer. Bland cheferna för mindre företag och enheter är sju procent utlandsfödda. Tabell 2 visar andelen utlandsfödda på olika chefsnivåer totalt och varje kön för sig.

Om vi skulle fördela de utlandsfödda cheferna över olika nivåer, framgår att drygt 40 procent av dem finns på den lägsta nivån, cirka en fjärdedel är chefer för särskilda funktioner och något mindre andel är drifts- eller verksamhetschefer. Nio procent finns på vd- och verksamhetsnivå.⁸

Från vilka delar av världen kommer så de, som lyckats så väl i sina yrkesbanor? Av de utlandsfödda cheferna kommer nästan hälften från

⁷ Arbetskraftsundersökningarna, Statistiska Centralbyrån. Siffrorna gäller 2002 åldrarna 25 – 64 år. Med högre positioner menas här Högre ämbetsmän och politiker, Chefstjänstemän i intresseorganisationer, Verkställande direktörer, verksamhetschefer m.fl., Drifts- och verksamhetschefer, Chefer för särskilda funktioner samt Chefer för mindre företag och enheter.

⁸ Visas inte på annat sätt här.

Tabell 3. Utlandsfödda högre chefer fördelade över ursprungsregioner

Region	Kvinnor		Män		Båda könen	
	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel
Norden (utom Sverige)	186	61	319	41	505	47
Europa (utom Norden)	83	27	306	39	389	36
Nord- och Mellanamerika	4	1	15	2	19	2
Asien	30	10	120	15	150	14
Afrika	0	0	12	2	12	1
Sydamerika	1	0	10	1	11	1
Antal	304	100	782	100	1086	100

Källa: SCB: AKU 2002. Avrundade procenttal.

andra nordiska länder och ytterligare drygt en tredjedel från övriga Europa (utom Norden). Den största utomeuropeiska kategorin är de 14 procent som är födda i Asien. Det är en betydligt större andel kvinnliga än manliga chefer, som är födda i andra nordiska länder. Omvänt är det alltså en lägre andel utomnordiskt och utomeuropeiskt födda kvinnor än män, som blivit högre chefer. Tabell 3 visar hur de utlandsfödda cheferna fördelar sig över ursprungsregioner.

Det starka nordiska och europeiska inslaget bland de chefer som tekniskt kan kallas utlandsfödda visar att det kulturella avståndet för många har varit försumbart. Det geografiska avståndet har också varit mindre än för övriga grupper. Vi har i vår tidigare elitundersökning funnit att makt konformerar: Det skikt som har den yppersta makten i samhället är tämligen homogent och utmärker sig snarare för likheter sinsemellan än för skillnader, i synnerhet inom ett och samma samhällsfält (Göransson 2005. Se även Zweigenhaft 1987:57 för vidare referenser). Det är ett erkänt fenomen att detta – som på intet sätt behöver vara medvetet – stärker möjligheterna för maktens bärare att kunna utöva sin makt. Man stärker den gemensamma makten genom att anpassa sig, och man rekryterar gärna personer man känner igen sig i och litar på. Det finns med andra ord en självförstärkande homosocialitet i många grupper, som tycks skärpas ju högre upp i hierarkin man kommer (Lipman-Blumen 1976, Kanter 1977, Zweigenhaft 1987,

Tabell 4. Andel kvinnor på olika chefsnivåer (både utlandsfödda och svenskfödda)

Yrkesposition	Andel kvinnor
Högre ämbetsmän, politiker	36
Chefstjänstemän i intresseorganisationer	27
Vd, verkschefer m.fl.	10
Drifts- och verksamhetschefer	31
Chefer för särskilda funktioner	26
Chefer för mindre företag och enheter	26

Källa: SCB: AKU 2002. Avrundade procenttal.

Tharenou, Latimer och Conroy 1994). Det kan ses som ett sätt att minska osäkerheten i maktutövningen.

Om vi enbart studerar könsfördelningen, ser vi att det finns en andel kvinnor även i de översta chefskategorierna där utlandsfödda saknas. Det har alltså varit lättare för svenskfödda kvinnor än för utlandsfödda oavsett kön att få en sådan position. Att det är lättare för kvinnor i majoritetsbefolkningen än för män från en etnisk minoritet att nå högre positioner har tidigare visats i internationell forskning. Kvinnorna i dessa studier har dock till skillnad från männen med annan etnisk bakgrund oftare haft en privilegierad klassbakgrund (Zweigenhaft 1987). De skulle kunna sägas ha kompenserat för sitt kön med en högre social bakgrund.

Den största andelen kvinnor – mer än en tredjedel – finns på de synligaste positionerna, som är politiskt tillsatta, nämligen bland högre ämbetsmän och politiker. Den lägsta andelen kvinnor finns bland verkställande direktörer, verkschefer m.fl.

Att jämställdheten är bättre tillgodosedd än mångfalden torde åtminstone delvis bero på att jämställdhetspolitiken och samhällsdebatten i den frågan har en betydligt längre historia. Det har länge funnits ett politiskt tryck för balans mellan kvinnor och män på olika arbetsplatser. 1992 tog man in ett krav i jämställdhetslagen att arbetsgivarna skulle upprätta jämställdhetsplaner. Men redan tidigare fanns i lagen ett allmänt krav på att arbeta för jämställdhet. Debatten och det politiska arbetet för jämställdhet har nu pågått i minst 30 år.

Mångfaldsplaner är ett betydligt senare initiativ. Det var i samband med att lagen mot etnisk diskriminering i arbetslivet kom 1999, som

man införde att också mångfaldsplaner skall upprättas av alla arbetsgivare.

Det finns ju också en kvantitativ skillnad, eftersom kvinnorna utgör halva befolkningen, vilket är en avsevärd potentiell rekryteringsbas – medan de utlandsfödda är en jämförelsevis liten grupp, även om den vuxit snabbt på senare år. Det sociala avståndet är också mindre mellan svenskfödda kvinnor och män – för att travestera Zweigenhaft – än mellan svenskfödda män och många utlandsfödda män.

Ingendera kategorin har emellertid ännu nått den andel av chefspositionerna, som motsvarar deras andel i befolkningen eller i den relevanta åldersgruppen.

Makteliten

Om vi snävar in perspektivet och studerar det allra översta skiktet – den svenska makteliten – finner vi mycket få utlandsfödda eller personer med invandrarbakgrund.⁹ Andelen toppositioner som innehas av *utlandsfödda* personer är endast fyra procent, vilket skall jämföras med den totala andelen utlandsfödda i befolkningen som är 12 procent, och med deras andel i den makthavande medelålders generationen, som är 17 procent (Statistiska Centralbyrån 2003). Det är fyra procent av de manliga makthavarna och sex procent av de kvinnliga, som är utlandsfödda. De utlandsfödda är alltså kraftigt underrepresenterade bland toppcheferna i samhället. Det gäller båda könen. Samtidigt kan nämnas att andelen kvinnor i den svenska makteliten totalt sett är 26 procent.

En tredjedel av de utlandsfödda och 45 procent av dem som har invandrarbakgrund i eliten, är kvinnor. Men totalt sett är det alltså en större andel kvinnor än män i makteliten, som är födda i utlandet eller har någon förälder som är det.

Totalt handlar det om 64 maktpositioner, som innehas av utlandsfödda, så vi skall inte dra alltför stora växlar på procenttalen. Vi använder dem här för att få en överblick över den relativa fördelningen av utlandsfödda över fälten. Totalt sett är det organisationslivet som har flest utlandsfödda. Det kan tyckas naturligt, eftersom det inkluderar olika invandrarorganisationer, kyrkor och religiösa samfund. Även kulturen, massmedierna, politiken och vetenskapen har en

---

⁹ Här används den äldre definitionen av invandrarbakgrund. Med den nya definitionen skulle de varit ännu färre. För definition av makteliten se bilagan.

Tabell 5. Utlandsfödda och utländsk bakgrund i makteliten

	Antal kvinnor	Antal män	Samtliga
Själv utlandsfödd	22	42	64
Utländsk bakgrund	73	90	163

Källa: Enkätundersökningen Ledarskap i förändring, Göteborg 2001. Antal positioner.

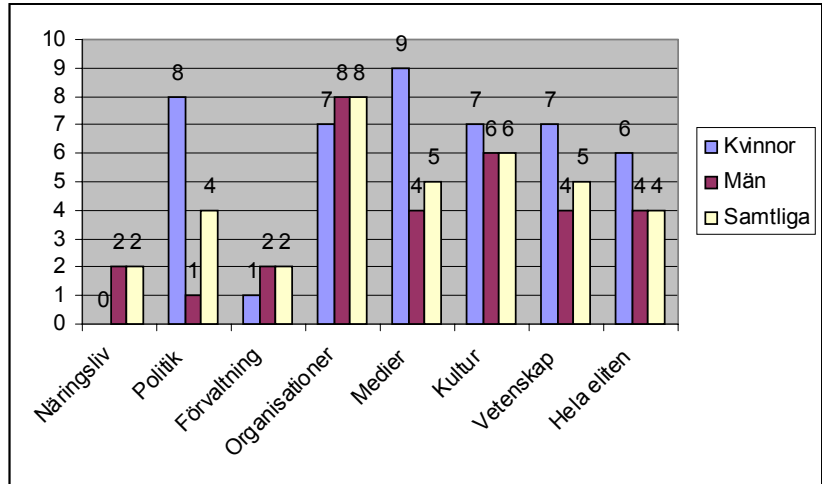
viss andel utlandsfödda toppchefer. Lägst ligger förvaltningen och näringslivet. Även om det rör sig om mycket små andelar totalt, finns tydliga skillnader mellan könen. Så är andelen utlandsfödda kvinnor betydligt större än andelen män inom särskilt medier och politik. Det är alltså kvinnorna som står för den mesta utlandsbakgrunden inom båda dessa fält. Man kan frestas tro att det ibland kan vara praktiskt att låta en utlandsfödd kvinna representera både mångfald och jämställdhet. Två kvoter i en person! Denna strävan kan i sin tur ses mot bakgrund av respektive fälts logik: det handlar på båda fälten om att olika delar av befolkningen bör vara representerade med sina värderingar och bakgrunder.

Om vi inkluderar de utlandsföddas barn, blir den sammanlagda andelen toppchefer *med utländsk bakgrund* 12 procent eller totalt sett 163 positionsinnehavare. I befolkningen är det cirka 22 procent eller ungefär var femte svensk, som har invandrarbakgrund enligt samma definition (Statistiska Centralbyrån 2003). Det är alltså fortfarande en kraftig underrepresentation av personer med invandrarbakgrund bland toppcheferna. Det tycks dock ske en kraftig uppgång från första till andra generationen, även om den totala andelen fortfarande är mycket låg. Andelen kvinnor med invandrarbakgrund i eliten är nästan dubbelt så stor som andelen män (15 procent jämfört med 8).

Om vi utgår från både första och andra generationens invandrare är fördelningen något annorlunda mellan fälten jämfört med de utlandsfödda. Totalt ligger kulturen högst, därefter kommer massmedier, vetenskap och organisationer. Lägst ligger fortfarande näringslivet. Politiken och förvaltningen har här ungefär samma andel makthavare med invandrarbakgrund. Kvinnornas dominans är när vi inkluderar den andra generationen, större och framför allt mer generell än bland de utlandsfödda. Inom vetenskapen har en femtedel av kvinnorna invandrarbakgrund, och inom kulturen och politiken ungefär lika stor andel. Lägst ligger männen i politiken och i näringslivet.

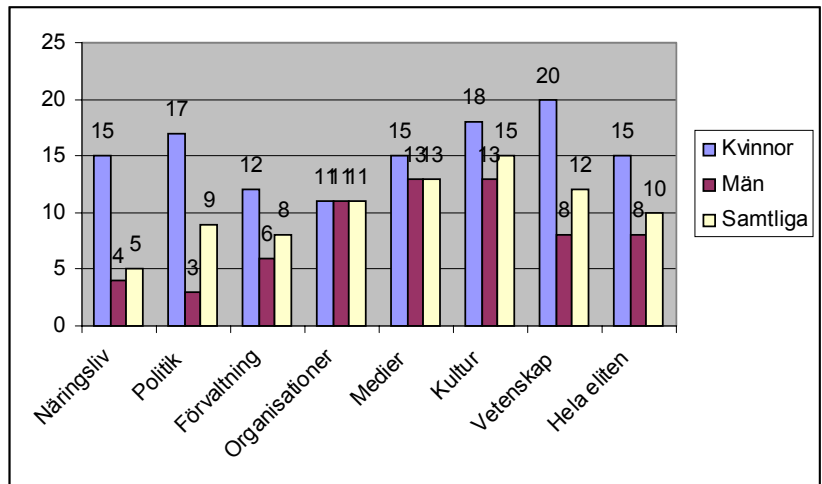
Men hur utländsk är egentligen den utländska bakgrund, som vi nu kartlagt inom eliten? Det visar sig snabbt att det kulturella avståndet

Figur 1. Andel utlandsfödda i eliten efter kön och fält

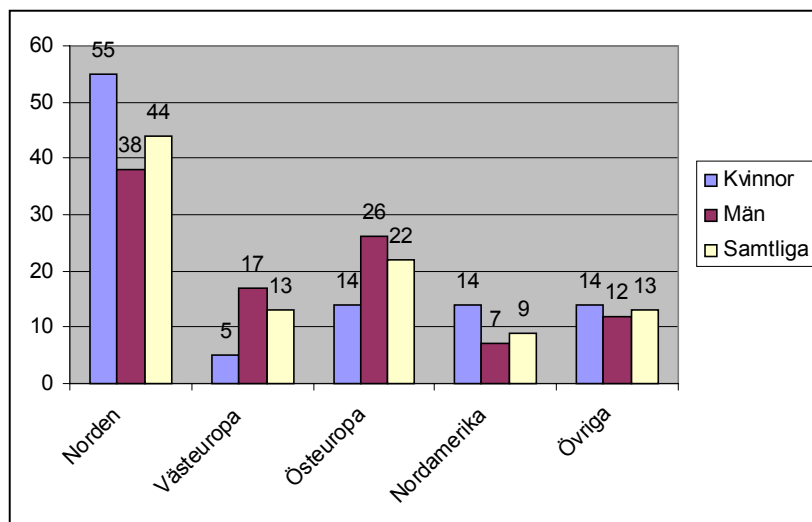
Kommentar: Enkätundersökningen Ledarskap i förändring, 2001. Andel kvinnor och män. Antal svar (kvinnor/män) var: näringsliv 17/257, politik 119/150, förvaltning 95/218, organisationer 70/231, medier 34/130, kultur 56/88, vetenskap 54/114.

Figur 2. Andel med utländsk bakgrund i eliten efter kön och fält

Kommentar: Enkätundersökningen Ledarskap i förändring 2001. Andel kvinnor och män. Antal svar (kvinnor/män) var: näringsliv 20/263, politik 130/165, förvaltning 97/225, organisationer 79/227, medier 41/119, kultur 55/90, vetenskap 54/117.

Figur 3. Andel utlandsfödda i eliten efter födelseregion

Kommentar: Enkätundersökningen Ledarskap i förändring 2001.

inte är alltför stort till de länder som här är representerade. 44 procent av de utlandsfödda i eliten kommer från andra nordiska länder. Av de 64 positioner som innehas av personer som själva är födda i utlandet, kom 17 från Finland, sex från USA eller Kanada, och fem vardera från Danmark, Norge respektive Estland samt en från Island. Fyra personer var födda i Turkiet, sex i Jugoslavien, tre i Tyskland, två i Storbritannien och slutligen en i vart och ett av följande länder: Österrike, Ungern, Ryssland, Rumänien, Irland, Frankrike, Chile, Libanon, Egypten och Uruguay. Det finns alltså förutom en ansamling av nordiskfödda och andra européer en gles spridning över länder och kontinenter.

Samma starka nordiska och i synnerhet västeuropeiska inslag finns bland de utlandsfödda föräldrar som invandrat. Bland makthavare med minst en utlandsfödd förälder har närmare 40 procent en far från ett annat västeuropeiskt land och ytterligare en fjärdedel från ett annat nordiskt land. Hälften av mödrarna var födda i Norden och ytterligare 20 procent kom från andra västeuropeiska länder. Därnäst var det en femtedel av både fäder och mödrar, som kommit från något östeuropeiskt land. Nio procent av fäderna och sex procent av mödrarna kom från ett annat utomeuropeiskt land än USA eller Kanada.

I en tid av internationalisering, migration och tal om det mångkulturella samhället har alltså ännu ytterst få nya svenskar eller deras barn nått de högsta positionerna i det svenska samhället. En del av det utländska inslag som finns bland toppcheferna är i stället ett uttryck för att vissa grupper (t.ex. i näringslivet eller kulturen) numera börjat få en internationell arbetsmarknad och rekryteras mer eller mindre direkt till en topposition från en likartad position i ett annat land. I denna andel ingår också personer, som fötts utomlands av svenska utlandsbaserade föräldrar. Ännu är det med andra ord svårt att ta sig från Tensta till taburetterna. Det tar lång tid att frambringa en makt-havare. För att ha nått en sådan position måste en person ha börjat samla kapital i sin ungdom, antingen det skedde i ursprungslandet eller efter flyttningen till Sverige.

Men det är inte bara individens resurser och hur de bedöms som spelar roll för framgång i yrkeslivet, även om både social bakgrund, utbildning, kunskaper i svenska språket och kontakter kan tänkas inverka. Det finns strukturella faktorer som systematiskt gynnar respektive missgynnar utlandsfödda i deras yrkesbana. Det har exempelvis visat sig vara lättare att komma in på arbetsmarknaden för dem som kommit till Sverige, när arbetsmarknadsläget varit gynnsamt. Det är också betydelsefullt hur länge man vistats här, vilket land man kommer från och även vilka föreställningar som råder om utlandsföddas kompetens och om deras svensk-kunskaper (Integrationsverket 2004:135). Dessa föreställningar har i sin tur visat sig kunna påverkas av läget på arbetsmarknaden. Arbetsmarknadsläget har också påverkat utformningen av svenskundervisningen för invandrare. De kurser som gavs då arbetskraftsbehovet var stort utmärktes av intensiv undervisning och snabbare genomströmning än vad som blev fallet under lågkonjunkturen. Informella rekryteringsvägar och beslutskriterier har visats ha stor betydelse för att en individ skall få anställning (Integrationsverket 2004:114). Att det finns ett sådant spelrum betyder också att det finns möjligheter till diskriminering.

De utlandsföddas karriärmöjligheter

För en person som vill göra karriär i Sverige finns det flera flaskhalsar att passera på vägen. Det gäller att skaffa sig en högre utbildning, att få ett arbete i nivå med utbildningen och att avancera till allt högre chefspositioner.

De utlandsfödda har kommit till Sverige under olika tidsperioder, i olika livsfaser och med olika resurser. Det har också påverkat deras möjligheter.

Först och främst är det svårare för en utlandsfödd att komma in på arbetsmarknaden över huvud taget. De utlandsfödda har generellt lägre sysselsättningsgrad än svenskfödda. Men ju längre man bott i Sverige, desto mer sannolikt är det att man fått ett arbete. Den högsta arbetslösheten finns bland de nyanlända, men sedan sjunker den ju längre man vistas i landet. Det finns också ett tydligt konjunkturmönster bland dem som varit här kortare tid, så att deras sysselsättningsgrad ökar i högkonjunktur och sjunker i lågkonjunktur. Samma mönster finns i andra västeuropeiska länder, vilket visar att de utlandsfödda fungerar som ett slags buffert eller reservarmé på arbetsmarknaden. Det gäller dock endast dem som varit här kortare tid, och det kan sättas i samband med att många av de utlandsfödda (25 procent) har tillfälliga arbeten. Men även om de har fast anställning drabbas de i oproportionerligt hög grad när personal friställs. Också de som har samma anställningstid som svenskfödda, riskerar att förlora sina arbeten i högre grad (Integrationsverket 2004:87). Det finns vidare en skillnad efter ursprungsland, så att de som kommer från länder i Asien och Afrika har lägre sysselsättningsgrad oavsett hur länge de varit i Sverige och oavsett kön, utbildning, ålder och civilstånd (Integrationsverket 2004:132). Det tyder på att arbetsgivare väljer bort utlandsfödda arbetssökande, och att det finns en etnisk hierarki bland ursprungsländer när det gäller att konkurrera på arbetsmarknaden. Man brukar tala om statistisk diskriminering när en person avvisas inte av skäl som har med personen att göra utan kategoritillhörigheten, att personen i fråga tillhör en kategori som det råder negativa eller begränsande föreställningar om.

Det krävs på de flesta områden en högre utbildning för att nå en chefsposition. Den kan man ha skaffat sig antingen i sitt ursprungsland, i Sverige eller bådadera. Utlandsfödda har i lika hög grad som svenskfödda *högre utbildning* (tre års högskola eller mer). I slutet av 1980-talet var det 20 procent och i dag är det 30 som är högutbildade i båda grupperna (Integrationsverket 2004:93–96). Totalt är det 13 procent av de högskoleutbildade som är födda utomlands. Men det finns stora skillnader beroende på vilket land man kommer från. Så är personer från Iran överrepresenterade i högre utbildning i Sverige, liksom personer med bosnisk eller polsk bakgrund. Afrikanska studenter är däremot underrepresenterade inom högskolan.

Tabell 6 visar hur andelen utlandsfödda med *eftergymnasial utbildning* varierar efter födelseregion men också efter kön. Den

Tabell 6. Andel med eftergymnasial utbildning efter födelseregion och kön

Födelseregion	Ålder	Kvinnor	Män
Sverige	25 – 44 år	41	34
Sverige	45 – 64 år	32	27
Övriga Norden	25 – 44 år	44	27
Övriga Norden	45 – 64 år	25	16
Övriga Europa	25 – 44 år	38	36
Övriga Europa	45 – 64 år	29	29
Övriga världen	25 – 44 år	31	34
Övriga världen	45 – 64 år	28	41

Källa: SCB: På tal om kvinnor och män, 2004.

högsta andelen kommer från de nordiska länderna, där andelen välutbildade kvinnor är högre än andelen män. Det gäller särskilt dem som kommer från andra nordiska länder än Sverige, och särskilt de yngre åldrarna. Bland dem som kommer från övriga Europa finns knappt några skillnader mellan könen, men de yngre har högre utbildning oftare än de äldre. Män från utomeuropeiska länder har däremot eftergymnasial utbildning i betydligt högre grad än sina landsmaninnor. Det gäller i synnerhet de äldre. Spännvidden är större bland männen än bland kvinnorna och större inom vardera könskategori än mellan kvinnor och män. *Inriktningen* på den högre utbildningen hos de utlandsfödda avviker inte generellt från de svenskföddas, även om de utlandsföddas andel varierar mellan olika ämnen. Många väljer olika vårdutbildningar.¹⁰ Bland de stora programmen med många studenter har juristutbildningen och högskoleingenjörsutbildningen störst andel utlandsfödda med 18 respektive 19 procent.¹¹ Olika ursprungsländer är också representerade i olika grad inom olika inriktningar och ämnen.

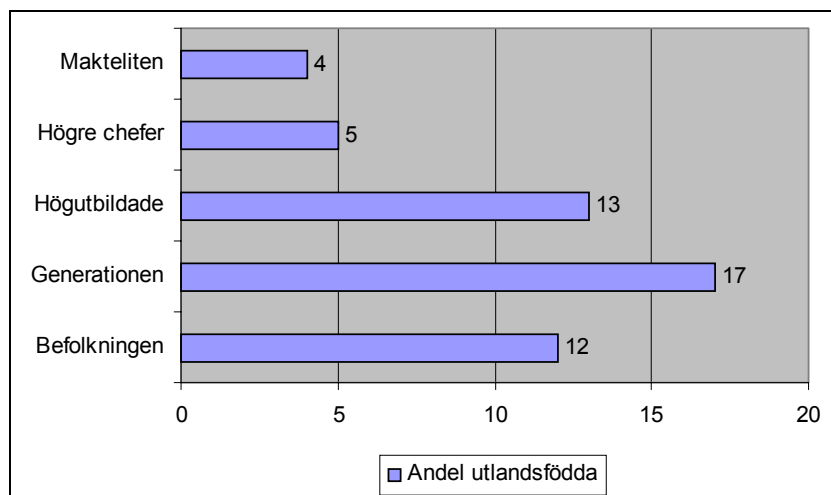
Skillnaden mellan könen i inriktning är ungefär densamma bland utlandsfödda som bland svenskfödda med vissa avvikelser som t.ex. att kvinnor från Östeuropa finns i tekniska och naturvetenskapliga ämnen i större utsträckning än svenska kvinnor.

Slutsatsen här är dock att utbildningsbakgrunden som sådan inte tycks vara en flaskhals för rekryteringen av utlandsfödda generellt. Det finns en rekryteringsbas av välutbildade utlandsfödda personer.

¹⁰ Se kapitel 9.

¹¹ Uppgifter från SCB/HSV: Fler med utländsk bakgrund studerar på högskolan – men skillnaden mellan olika invandrargrupper är stor.

Figur 4. Den avsmalnande pyramiden. Andel utlandsfödda på olika nivåer

Källa: SCB 2003, HSV/SCB 2004, AKU/SCB 2003, Ledarskap i förändring 2001. Med generationen avses åldersgruppen 45–64 år i befolkningen, där de flesta i makteliten finns.

Men utlandsfödda akademikers möjligheter att få ett arbete som motsvarar deras kvalifikationsnivå är däremot sämre än svenskföddas. Här ser vi en första barriär som det gäller att forcera. Det är bara 60 procent av utlandsfödda akademiker som har ett arbete i nivå med sin utbildning jämfört med 80 procent av de svenskfödda (Integrationsverket 2004:134, Bjurling 2004). Sammanlagt har man uppskattat att för närvarande cirka 30 000 utlandsfödda som bott här i mellan fem och 35 år antingen helt saknar arbete eller också saknar ett arbete, som motsvarar deras kompetensnivå (Integrationsverket 2004:134).

Det tar mycket lång tid för dem att få ett kvalificerat arbete, även om det har blivit lättare med tiden även för dem som varit här en kortare tid. De som anlände före 1990-talet hade större möjligheter än de som kom senare. Dels har de varit länge i landet, dels kom de under en period när det var lättare att komma in på arbetsmarknaden (Bjurling 2004:101).

De som fått ett arbete som motsvarar deras kompetensnivå, har ofta fått göra en särskild ansträngning. En intervjuundersökning med utlandsfödda akademiker har visat att de kan ha fått arbeta sig upp via okvalificerade uppgifter, de kan ha måst komplettera sina tidigare

studier och de kan ibland ha fått omskola sig till ett helt nytt yrke.¹² Några har kombinerat flera av dessa krokvägar. Det är också vanligt att de bedrivit självstudier eller läst dubbelt för att lära sig svenska fortare. Ibland kan de ha flyttat på eget initiativ för att få bättre möjligheter till arbete (Bjurling 2004:1).

Rekryteringsbasen

Det tar minst 20 år att göra karriär till toppnivån i Sverige – med smärre variationer mellan fält och mellan könen. Medianåldern för dem som ingår i makteliten i dag är 55 år; de tillhör i stort sett åldersgruppen 45 – 64 år. De har i regel skaffat sig sin högre utbildning under 1960- och 1970-talen. Vilka utlandsfödda grupper har mot den bakgrunden haft en realistisk chans att göra en svensk toppkarriär?

För att ha hunnit med en karriär i Sverige bör en utlandsfödd person antingen ha kommit hit som barn eller åtminstone senast som tjugooåring och sedan utbildat sig här. Han/hon kan också ha kommit hit efter att ha utbildat sig i hemlandet, kanske fem år senare som tjugofemåring, och börjat söka arbete här. Det tredje alternativet är att han/hon gjort karriär i utlandet och kommer hit som ett led i denna karriär, redan etablerad på en topposition.

För att ha haft en chans att kvalificera sig för den svenska makteliten bör de utlandsfödda alltså vara födda mellan 1940 och 1960. Enligt det första alternativet har de kommit hit som barn eller tonåringar under 1940- eller 1950-talen och utbildat sig här under 1960- och 1970-talen. Enligt det andra alternativet har de kommit hit som redan högutbildade i 25-årsåldern eller något senare, vilket bör ha varit någon gång mellan 1965 och 1985. I vilket fall som helst förutsätter en lång karriär efter ”svensk standardmodell” tydligen att den utlandsfödde var på plats i Sverige som högutbildad senast i slutet av 1980-talet. Vi kan notera att de största grupperna som kom hit under den perioden, var först baltiska och andra flyktingar från andra världskriget och sedan nordiska eller sydeuropeiska industriarbetare. Det är de eller deras barn som kan ha haft en möjlighet att nå en högre position. På 1970-talet kom många chilensare, ofta med högre utbildning. Sannolikheten bör vara stor att en person som nått toppen har finländsk eller annan europeisk bakgrund.

---

¹² Bjurlings intervjuundersökning bekräftar och förstärker resultaten i många av de intervjuer vi presenterar i denna bok. Hennes informanter kommer från Iran, Bosnien och Irak och har alla kommit med minst gymnasieutbildning med sig i bagaget. De flesta hade dessutom en avslutad utländsk universitets- eller högskoleutbildning.

Men de stora grupper av främst flyktingar som kommit efter lågkonjunkturen i början av 1990-talet, inte minst från forna Jugoslavien och Mellanöstern, kan förmodligen inte ha hunnit så långt ännu i karriären. Ofta krävs en ny utbildning eller åtminstone en komplettering även av dem som redan är högutbildade, vilket bör ha försenat dem. Villkoren har också snarast blivit svårare efter 1990-talet. Tiden får utvisa om en ökad satsning på mångfald kan leda till ett större inslag av utlandsfödda bland de ledande beslutsfattarna om ett antal år. Emot det talar dock att de som kommit efter 1990-talets lågkonjunktur haft svårare att få arbete; samt att det främst är utomeuropeiska grupper som kommit på senare år, och de har svårare att få arbete än de kategorier som kom tidigare. Vidare krävs en lång vistelsetid i Sverige innan man får ett arbete, i synnerhet gäller det ett arbete som motsvarar ens utbildning.

Andelen högutbildade är i dag lika stor bland utlandsfödda som svenskfödda. Men de utlandsföddas andel bland högre chefer är ännu liten. I makteliten är den ytterligt liten även om man inkluderar nordiska och andra europeiska invandrare.

Att flytta från en social struktur till en annan

Det finns inte så mycket forskning om invandring och social rörlighet. Men man har kunnat konstatera att det generellt är svårt att komma från ett land där man haft en viss social position och förvänta sig att kunna inta motsvarande position i det nya landet (Socialstyrelsen 1999:9, Ekberg 1993). Det lyckas för en del, men det är fler som hamnar i en lägre position i det nya landet än de hade före flyttningen. En rad faktorer påverkar förloppet. Utfallet beror på sådant som utbildning, ursprungsland och det yrke man hade i hemlandet och i vilken livsfas man kommer till Sverige. Det tycks vara lättare om man utbildar sig i det nya landet. Men forskning visar att det inte är vanligt att en person vidareutbildar sig efter ankomsten, om han/hon redan har en utbildning. Ett undantag tycks vara iranier, som ofta bär på en stark utbildningstradition (Socialstyrelsen 1999:9). Redan för att behålla den sociala position man hade i ursprungslandet, behövs alltså en särskild ansträngning. Bland dem som lyckats med detta är det som nämnts vanligt att man tvingats till extra insatser och omvägar.

*

En slutsats av tidigare forskning om utlandsföddas möjligheter är att tidsaspekten är viktig på flera sätt – både generellt när det gäller för utlandsfödda att etablera sig i det svenska samhället och specifikt för att nå en topposition, vilket kräver en långvarig satsning.

För det första är det viktigt i vilken livsfas man anländer. Den som kommer i sin ungdom kan lättare än en äldre person lära sig språket och skaffa sig en utbildning som känns igen på arbetsmarknaden. Å andra sidan finns det de som kommer hit som ett led i en internationell karriär och som därmed redan är etablerade på en hög social och professionell nivå. De ingår också bland de utlandsfödda här i landet.

För det andra är det viktigt vilken arbetsmarknadssituation som råder när man kommer. Dessa aspekter hänger ihop, men det har kunnat visas att båda också har betydelse var för sig. De som kom hit före 1990-talet har både bott här länge och anlant i ett gynnsamt arbetsmarknadsläge. Det är främst dessa som haft en realistisk möjlighet att kvalificera sig för högre positioner. Bland dessa utlandsfödda finns som vi redan sett en stor grupp från andra nordiska länder. De utgör också en stor grupp av de få utlandsfödda som nått elitpositioner.

För det tredje har vi konstaterat att det finns mekanismer, som försvårar för en utlandsfödd person att överhuvudtaget få ett arbete och ännu mer att få ett arbete som motsvarar hans eller hennes kompetensnivå. Det är här problemen finns. De utlandsfödda har annars generellt samma utbildningsnivå och samma studieinriktningar som de svenskfödda. När meritokratiska regler gäller och urvalet sker via datorn – som när man ansöker till högskolan på grundval av sina betyg – finns inget utrymme för mannamån.

Samtalsintervjun som ingång till fältet

Kultur uppstår när man är konfronterad med nåt annat. Då börjar man producera sig själv också (Alexandra från Östeuropa).

För att möjliggöra en djupare diskussion än olika enkätundersökningar medger, har vi gjort intervjuer med strategiskt valda personer. De är valda så att de har överblick och erfarenhet från respektive fält. De kommer från olika länder och båda könen är företrädare.

Det är fråga om målmedvetna och välartikulerade personer, som har en reflekterad berättelse om sitt liv. Man tolkar sina erfarenheter och formulerar en självbild som man håller fram för omgivningen, i några fall har detta till och med skett tidigare i skrift. Själva detta faktum är intressant för oss, eftersom det visar hur medvetet man valt

att tolka sina upplevelser och hur man valt den bild av sig själv som man visar fram. Vi ställer även faktafrågor för att förankra den bild som ges i materiella förhållanden.

Självbilden präglas naturligtvis av mekanismer som rationaliserar erfarenheterna för den enskilde, som legitimerar, förklarar, kanske lägger tillrätta sådant som varit svårt att acceptera eller hantera. Den ger ett sammanhang åt den enskildes upplevelser och gör ens handlande meningsfullt och logiskt. Samtidigt som vi måste vara medvetna om dessa mekanismer som kan ge upphov till glapp i förhållandet mellan självbild och verklighet, så respekterar vi autenticiteten i människors upplevelser. Det är också den egna tolkningen av dessa upplevelser, som styr hans eller hennes senare handlingar och reflektioner.

I direktcitat har vi strävat efter att återge individens språk på ett för den individuella stilen rättvisande sätt men ändå på korrekt svenska.

Bokens uppläggning

I den här boken undersöks alltså vilka möjligheter personer med utländsk bakgrund har att nå makt på olika samhällsområden.

Med utgångspunkt i enkätsvar undersöker Birgitta Niklasson och Lena Wängnerud i kapitel 2 den svenska maktelitens syn på betydelsen av att olika kategorier i samhället (som olika kön, socialgrupper, åldrar, geografiska regioner, sexualiteter) blir representerade på ledande positioner. De påpekar att etnicitet är en mer komplicerad kategoriindelning än kön, bl.a. eftersom det finns många och olika stora etniciteter. Vidare diskuterar de hur olika elitgrupper betraktar sitt eget fält i förhållande till andra. Det visar sig att alla rankar det egna fältet högt i angelägenhetsgrad när det gäller att rekrytera personer med invandrarbakgrund. Genomgående ser man det dock som allra viktigast att det sker inom politiken.

I kapitel 3 undersöker Anita Göransson och Ida Lidegran vad utländsk bakgrund betyder för en karriär inom näringslivet. De skiljer mellan internationaliseringens och migrationens effekter och menar att det är två sidor av globaliseringen, som ger olika villkor åt de berörda. De visar också att villkoren och möjligheterna till karriär är mycket olika i olika delar av näringslivet. En yrkesbana i näringslivet kan betyda allt mellan en toppkarriär i ett börsbolag och att starta ett eget företag för att slippa vara arbetslös. Ingetdera tycks man dock göra på samma villkor som de svenskfödda. För att förstå sovringsmekanis-

merna krävs att man undersöker samspelet mellan individernas olika kategoritillhörigheter som kön, etnicitet och social klassbakgrund.

Birgitta Niklasson undersöker i kapitel 4 vad utländsk bakgrund betyder för en persons möjligheter att göra karriär inom politiken. Om man har ett utseende, namn och språkbruk som avviker från den svenska normen, är det svårare att nå framgång, menar hon. Hon utgår från att politiker med invandrarbakgrund i någon mening kan förväntas företräda motsvarande grupper i befolkningen. Det visar sig emellertid att många av de politiker som har utländsk bakgrund identifierar sig som helt svenska och inte heller ser sig särskilt som företrädare för utlandsfödda grupper. Det finns också en spänning mellan vikten av mångsidig etnisk representativitet och de svenskföddas brist på förtroende för politiker med annan etnisk tillhörighet.

När medborgarna i landet präglas av en allt större etnisk och kulturell mångfald, vore det naturligt att det skedde en motsvarande breddning bland förvaltningstjänstemännen för att de skall kunna fortsätta att fylla sitt uppdrag att tjäna medborgarna. I kapitel 5 om förvaltningen konstaterar Birgitta Niklasson att en sådan breddning i rekryteringen ännu lyser med sin frånvaro. De flesta förvaltningsgrenar saknar i huvudsak personer med utländsk bakgrund i ledningen, och en sådan bakgrund betraktas av ledningen i regel som en nackdel i karriären. Enda undantaget utgörs av utrikesförvaltningen, som också har ett inslag av utlandsfödda.

Traditionellt har organisationslivet kunnat utgöra en bas för inflytande över viktiga beslut i samhället. Folkrörelsernas ledare har också kunnat ta sig till ledande positioner inom politik och förvaltning, vilket inneburit en möjlighet till makt även för personer med bakgrund i arbetarklassen eller lägre tjänstemannaskikt. Ulrika Lagerlöf Nilsson och Petra Pauli visar i kapitel 6 att utlandsfödda organisationsledare främst finns i etniska och religiösa organisationer. De diskuterar hur dessa organisationers roll och ställning i förhållande till statsmakten förändrats på senare år. De drar slutsatsen att den nya integrationspolitikens stramare styrning tillsammans med nedskurna anslag till organisationerna har inneburit minskat handlingsutrymme för de utlandsfödda ledarna. För att kunna utöva inflytande måste organisationsledarna numera samtidigt vara aktiva som politiker, helst i regeringspartiet.

I kapitel 7 om medieeliten fokuserar Monika Djerf-Pierre och Anna Levin mediefältet som helhet, vilket gör det möjligt att diskutera en större bredd i strategier, inte bara de mest framgångsrika. De undersöker särskilt redaktionerna som rekryteringsbas för ledande positioner. De diskuterar de olika karriärspår som står till de utlands-

föddas förfogande och i vilken mån de kan använda sin invandrarbakgrund som ingång på fältet. Minoritetsmedierna har tidigare varit en möjlighet att utöva yrket för utlandsfödda journalister, men med en ny integrationspolitik som slopar denna nisch, måste nya strategier till för att komma in på mediefältet. Författarna går systematiskt igenom de mekanismer och de argument, som försvårar för journalister med utländsk bakgrund att komma in på redaktionerna på samma villkor som svenskfödda.

När det gäller kulturens fält kan man tänka sig att konstnärliga uttryck genom bild, dans, musik o.s.v. skulle vara internationellt gränsöverskridande och oberoende av t.ex. språkkunskaper. Att detta är en sanning med modifikation visar Marita Flisbäck i kapitel 8 om kultureliten. Även om kultureliten har det största inslaget av personer med utländsk bakgrund, så är den heterogen och olika konstformer erbjuder olika förutsättningar. Med hjälp av intervjuer med framgångsrika kulturarbetare analyserar hon deras erfarenheter av balansgång mellan kulturell förnyelse och anslutning till rådande svenska kanon och kvalitetsbegrepp.

Även på vetenskapens fält finns den dubbla processen av internationalisering och migration. Anita Göransson och Ida Lidegran undersöker i kapitel 9 den vetenskapliga elitens rekryteringsbas och visar att det största inslaget av personer med utländsk bakgrund finns dels vid de mest attraktiva lärosätena där de är utbytesstudenter eller gästdoktorander, dels vid de nya högskolor som särskilt rekryterar invandrade studenter från storstädernas förorter. Intervjuer med forskare visar att de antingen kommit hit som ett led i en redan lyckad internationell karriär, eller att de efter ett antal år – först i utbildning och sedan som forskare – valt en administrativ karriärgång eller ett annat fält, där den egna bakgrunden fungerar som en tillgång eller t.o.m. en bas för deras verksamhet.

En annan sorts makt med mycket stor genomslagskraft finns hos massmedierna. I kapitel 10 om det villkorade medierummet analyserar Maria Edström och Karin Nordberg hur press, tv och radio skildrar invandrare. Hur man än definierar dessa, visar de sig vara underrepresenterade och ofta schabloniserade. Författarna visar att mediernas olika arenor och genrer ger olika förutsättningar för utlandsfödda att komma till tals. Det finns en medielogik som premierar det avvikande, och som också kommer till uttryck när det gäller kön. Genom att inte enbart studera nyhetsutbudet utan också andra genrer och fler personer får man en mer nyanserad och komplex bild.

I det avslutande kapitlet 11 drar så Anita Göransson ihop trådarna i en sammanfattande kommentar. Även om kapitlen har behandlat olika

områden i samhället, har det i boken vuxit fram en bild av några genomgående dilemman, som tycks vara gemensamma oavsett område. Det första handlar om avvägningen mellan likhet och särart, dels när det gäller yrkeskarriären, dels i integrationspolitiken, dels i individens egen identitet. Det andra gäller internationalisering kontra mångfaldspolitik. Det tredje gäller jämförelsen mellan kön och etnicitet. Det fjärde slutligen handlar om förhållandet mellan faktiska och föreställda skillnader.

Referenser

- Bjurling, Karolina. 2004. *Komma till sin rätt – om invandrade akademikers väg till kvalificerade arbeten: hinder och öppningar*. Stockholm: Höskoleverket. (www.hsv.se. 2004-12-29)
- Borevi, Karin och Per Strömblad. red. 2004. *Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag*. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningen, SOU 2004:48. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Bourdieu, Pierre. 1994; 1979. *Distinction, A social critique of the judgement of taste*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Broady, Donald. 1990. *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS Förlag.
- Ekberg, Jan. 1993. *Geografisk och social rörlighet bland invandrare*. Rapport 78. Östersund: ERU.
- Fanon, Frantz. 1969. *Jordens fördömda*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Göransson, Anita. red. 2005. kommande. *Maktens kön. Kvinnor och män i den svenska makteliten på 2000-talet*. Stockholm: Natur och Kultur förlag.
- Integrationsverket. 2004. *Rapport Integration 2003*. Norrköping: Integrationsverket.
- Lange, Anders. 2005. kommande. *Den invandrade tillväxtkraften. Utrikes födda småföretagares villkor och verklighet*. Stockholm: Nutek.
- ”Ledarskap i förändring”, enkätundersökning genomförd inom projektet *Kön och den sociala reproduktionen av eliter i ett komparativt perspektiv*. Göteborg: Institutionen för arbetsvetenskap, Göteborgs universitet.

- Levin, Henrik, Ali B. Najib och Anders Weström. 2001. *Invandrades företagande i Sverige. Kartläggning och analys*. Stockholm: Nutek.
- Lundh, Christer och Rolf Ohlsson. 1999. *Från arbetskraftsimport till flyktinginvandring*. Reviderad upplaga. Stockholm: SNS Förlag.
- Neergaard, Anders. 2002. ”Arbetsmarsknadens mönster – om rasifierad segmentering.” i *Det slutna folkhemmet. Om etniska klyftor och blågul självbild*. Agoras årsbok. Stockholm: Agora.
- Phillips, Anne. 1998. *Närvarons politik. Den politiska representationen av kön, etnicitet och ras*. Lund: Studentlitteratur.
- de los Reyes, Paulina. 2001. *Mångfald och differentiering. Diskurs, olikhet och normbildning inom svensk forskning och samhällsdebatt*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Rojas, Mauricio. 1995, 2001. *Sveriges oälskade barn. Att vara svensk men ändå inte*. Stockholm: Brombergs Förlag.
- Socialstyrelsen. 1999. *Social och ekonomisk förankring bland invandrare från Chile, Iran, Polen och Turkiet*. Invandrades levnadsvillkor 2. SoS-rapport nr 9. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Statistiska Centralbyrån. 2003. *Befolkningsstatistik*. Del 3. Stockholm.
- Statistiska Centralbyrån. 2004. *På tal om kvinnor och män*. Örebro: SCB-Tryck.
- Statistiska Centralbyrån/Högskoleverket. ”Fler med utländsk bakgrund studerar på högskolan – men skillnaden mellan olika invandrargrupper är stor”. (www.daladirekt.com 2005-01-13.)
- Tharenou, Phyllis, Shane Latimer och Denise Conroy. 1994. ”How do you make it to the top?” An examination of influences on women’s and men’s managerial advancement.” *Academy of Management Journal*, 3: 899–931.
- Veckans Affärer*. 2004:4. ”Nu tar frälsaren över i småföretagar-sverige”. Veckans profil: Salvatore Grimaldi.
- Westin, Charles. 2004. ”Mångfald, nationell identitet och samhörighet.” i Karin Borevi och Per Strömblad. red. *Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag*. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningen. Statens Offentliga Utredningar 2004:48. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Wängnerud, Lena .1998. *Politikens andra sida. Om kvinnorepresentation i Sveriges riksdag*. Göteborg: Göteborg Studies in Politics.
- Zweigenhaft, Richard L. 1987. Minorities and women of the corporation. Will they attain seats of power?” i G. William Domhoff och Thomas R Dye. red. *Power elites and organizations*. Newbury Park: Sage Publications.

Kvinnorepresentation: en förebild med förhinder

Lena Wängnerud och Birgitta Niklasson¹

Teorin om närvarons politik har fått stort genomslag under senare år. Grundtanken är att det behöver finnas representanter från underordnade grupper själva för att deras intressen skall få tillbörligt genomslag. Teorin fokuserar den parlamentariska arenan – slutmålet är en rättvis representation. Det är många som hävdar att det från demokratisk synvinkel knappast går att försvara att bara en grupp som t.ex. män eller infödda svenskar dominerar den politiska debatten och besluten (Kymlicka 1998:140; Phillips 2000: 68; Rothstein red. 1995: 126–127; Petersson red. 1998: 146).²

Teorin om närvarons politik skall dock inte uppfattas som statisk. En av förgrundsfigurerna, Anne Phillips, poängterar att det inte handlar om intressegruppsrepresentation i den meningen att ordförande från olika invandrarorganisationer eller kvinnoförbund nödvändigtvis måste inta platserna i riksdagen, kommunfullmäktige etc. Utgångspunkten är mer vardagsnära. Vad som sägs är att våra vardagliga erfarenheter formar oss. Det är för att kvinnor och män, personer med och utan utländsk bakgrund, delvis lever i olika verkligheter som det har betydelse vem som finns närvarande i parlamentet.³ Även om

---

¹ Tack till Carl Dahlström, Marie Demker och Mikael Gilljam som läst och kommenterat en tidigare version.

² Det finns inte något självklart svar på vad som är en rättvis representation. I teorin om närvarons politik står den politiska agendan i fokus och även om målet aldrig definieras helt klart kan man säga att det handlar om att uppnå en mångfald av idéer. Som Anne Phillips (2000:68) uttrycker det: ”Vi kan inte längre låtsas att den fulla skalan av idéer, preferenser och alternativ har varit adekvat representerade när alla de som har fått uppdraget att representera varit vita eller män eller medelklass.”

³ Se speciellt kap. 2 och 7 i Phillips (2000) för en diskussion om grupprepresentation. Man kan säga att såväl Anne Phillips som Will Kymlicka sätter *samhället* främst och fokuserar parlamentet för att sammansättningen där är en indikator på ojämlika maktförhållande i övrigt. Så här skriver Kymlicka: ”Poängen är här inte att den lagstiftande församlingen bör avspegla samhället, utan snarare att vissa gruppers historiska dominans över andra grupper har avsatt spår i form av barriärer och

partierna agerar på grundval av program går inte all politik att fastställa i förväg. Politik formas i många olika sammanhang, och den risk som framhålls är att ensidigt sammansatta grupper också kan leda till ensidighet när det gäller slutresultat (Phillips 2000:59).

Den empiriska forskning som utgått från närvarons politik har i stor utsträckning fokuserat frågor om kvinnorepresentation. Ett skäl till det är den markanta ökning som skett av kvinnor i beslutsfattande ställning. År 1970 var t.ex. andelen kvinnor i riksdagen 14 procent. Efter det senaste valet (2002) är andelen 45 procent.⁴ Andelen ledamöter i riksdagen med invandrarbakgrund är inte tillnärmelsevis lika hög. Uppgifter från SCB (2002) visar att 5 procent av riksdagsledamöterna är födda utomlands. Om man även räknar in ledamöter som har minst en utrikes född förälder stiger andelen riksdagsledamöter med utländsk bakgrund till 13 procent (riksdagsvalet 2002).

Om man ser till den rent kvantitativa fördelningen har vi således en betydligt högre kvinnorepresentation än representation av personer med utländsk bakgrund i den svenska riksdagen. Men frågan är hur detta mönster skall tolkas? Skall den relativt låga andelen personer med utländsk bakgrund ses som ett uttryck för en hårdare utestängning av denna grupp från maktpositioner – i det här fallet inom politikens sfär? Och innebär det i så fall sämre förutsättningar att förverkliga en närvarons politik?

Det är alltid svårt att hitta en jämförelsegrund som kan ge ett bra svar på frågor om en grupp skall anses mer eller mindre utestängd än en annan. Men undersökningar från det senaste riksdagsvalet visar att med avseende på kön var andelen kvinnor högre bland de slutligt valda (45 procent) än bland de nominerade kandidaterna (41 procent). Med avseende på ursprungsland var dock situationen den omvända. Andelen utrikes födda var högre bland de nominerade kandidaterna (10 procent) än bland de slutligt valda (5 procent).⁵

Nu skall vi inte dra allt för stora växlar på dessa resultat. Man skall exempelvis komma ihåg att före valet 1998 gällde samma situation för kvinnor som för utlandsfödda. De var fler bland kandidaterna till riksdagen än bland de slutligt valda. För oss har uppgifter som dessa ändå utgjort ett startskott in i den frågeställning som hela denna bok handlar om: kan vi lära oss något om de villkor som råder för personer med

---

fördomar som gör det svårt för historisk missgynnade grupper att effektivt medverka i den politiska processen” (Kymlicka 1998: 153).

⁴ Uppgifter om andel kvinnor i riksdagen, samt utvecklingen över tid, finns på riksdagens hemsida: http://www.riksdagen.se/faktabl/F08_kvinn.asp.

⁵ Uppgifter från SCB 2002. Se övriga kapitel, särskilt inledningskapitlet, för jämförelser mellan andel invandrare i befolkningen och eliten/olika sfärer inom eliten.

utländsk bakgrund genom den kunskap som redan byggts upp utifrån forskning om kön?

Detta kapitel kommer att handla om den svenska maktelitens uppfattningar angående frågor om representation på grundval av kön respektive invandrarskap/ethnicitet. Analysen klargör de villkor som råder för personer som avviker från normen ”medelålders vit man” och som vill ta sig till toppen. Kan de räkna med ”draghjälp” från dem som redan befinner sig inne i systemet? Tillmäts frågor om kön/genus eller invandrarskap/ethnicitet någon vikt bland svenska makthavare?

Det vi ser som det främsta syftet är dock att problematisera de paralleller som ofta dras mellan jämställdhet/kvinnorepresentation och integration rörande personer med utländsk bakgrund. Till viss del kan sådana jämförelser vara fruktbara men de kan också utgöra ett hinder. Man kan inte förbigå det faktum att invandrarskap/ethnicitet på många sätt utgör en *ännu* mer komplicerad kategoriindelning än kön/genus. I vårt material visar sig detta bl.a. genom att personer i makteliten som själva har utländsk bakgrund inte alltid är de som lägger störst vikt vid frågor om denna typ av integration. När det gäller jämställdhet är dock mönstren tydliga och enkelt tolkningsbara: kvinnor i eliten tillmäter genomgående frågor om jämställdhet större vikt än män i eliten.

Paralleller mellan kön och invandrarskap/ethnicitet

Det finns knappast någon som hävdar att alla kvinnor skulle tycka likadant – eller alla män för den delen. Ändå finns det viss enighet om på vilket sätt könstillhörighet strukturerar såväl samhälle som åsikter. Att fler kvinnor än män lägger vikt vid jämställdhet, men även frågor som familjepolitik eller socialpolitik i vidare bemärkelse, har konstaterats både i undersökningar bland väljare och bland riksdagsledamöter (Oskarson och Wängnerud 1995, 1996). Detta skall förstås mot den bakgrund att kvinnor i större utsträckning än män är verksamma inom samhällets omsorgssfär. Men också mot bakgrund av en könsmaktsordning där kvinnor i mindre utsträckning än män har tillgång till samhällets maktpositioner.

När det gäller personer med invandrabakgrund är enigheten snarast den att det inom denna ”kategori” egentligen finns ganska få förenande faktorer. Den som följer debatten vet att det är starkt ifrågasatt om man ens skall försöka göra en indelning av människor efter

karaktäristika som har att göra med språk/kultur/ursprungsland.⁶ Trots denna högre grad av komplexitet dras det tämligen ofta paralleller mellan kön och invandrarskap/etnicitet såväl i forskningen som i den allmänna debatten.

Vi kan börja med teorin om närvarons politik.⁷ Där sägs likheten mellan kön och invandrarskap/etnicitet finnas i ett utanförskap. Vare sig kvinnor eller personer med en avvikande språklig, kulturell eller helt enkelt uppväxtmässig bakgrund ingår på ett självklart sätt i det offentliga samhällslivet. Samtidigt är det många som påpekat att kvinnors ställning förändrats. Inte minst har det skett i länder som Sverige och övriga Norden. Motsvarande förändringar är dock inte lika påtagliga i fallet med invandrarskap/etnicitet. Tvärtom finns det för svenska förhållanden indikatorer som pekar på en utveckling mot ökad ojämlikhet mellan personer med och utan utländsk bakgrund.⁸

När Anders Westholm drog igång den integrationspolitiska maktutredningen gjorde han jämförelser mellan arbetet för ökad jämställdhet mellan kvinnor och män och arbetet för ökad jämlikhet mellan personer med och utan utländsk bakgrund. Våren 2002 skrev han följande i en presentation av utredningen:

Om vi inte är beredda att acceptera ojämlikhet på grundval av kön, varför skulle vi då göra det på grundval av invandrarskap eller etnicitet? Och om det visat sig möjligt att såväl förstå som förändra situationen i det förstnämnda fallet, varför skulle det då inte vara möjligt även i det sistnämnda? (Westholm 2002: 17)

---

⁶ I boken *Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag* från den integrationspolitiska maktutredningen förs en utförlig diskussion kring denna problematik när det gäller invandrarskap/etnicitet (Borevi och Strömblad red. 2004a). I Hirdman (2001) förs en diskussion kring begreppet genus och det problematiska i att göra kategoriseringar utifrån könstillhörighet.

⁷ Hela boken *Närvarons politik* (Phillips 2000) är uppbyggd kring jämförelser mellan kön, klass och ras/etnicitet. Även i boken *Mångkulturellt medborgarskap* (Kymlicka 1998) dras paralleller mellan kön och invandrarskap/etnicitet se t.ex. kapitel 7.

⁸ De indikatorer vi tänker på handlar närmast om politiskt deltagande. Bl.a. visar statistik från SCB (http://www.scb.se/templates/tableOrChart_27323.asp) ett sjunkande valdeltagande bland utländska medborgare mellan år 1976 och 2002 (från en nivå på runt 60 procent till en nivå på runt 35 procent, valdeltagandet ligger något högre bland kvinnor än bland män.) Se även rapporten *Demokrati och medborgarskap* från SNS Demokratiråd som visar på skilda trender vad gäller integration av invandrare kontra kvinnor/män i det svenska samhället (Pettersson red. 1998). För ytterligare underlag vad gäller just invandres situation hänvisar vi till rapporten *Engagemang, mångfald och integration* från den integrationspolitiska maktutredningen och den forskningsöversikt den ger (Borevi och Strömblad red. 2004b).

Sedan Westholm skrev dessa ord har det varit många turer runt den integrationspolitiska maktutredningen. Våren 2004 såg sig statsrådet Mona Sahlin föranledd att utse ytterligare en utredare, denna gång en person som själv har utländsk bakgrund. Vi skall inte fördjupa oss i vare sig detta agerande eller den fortgående debatt det gett upphov till. Det vi vill framhålla är att även Sahlin dragit paralleller mellan kön och invandrarskap/ethnicitet. Så här säger hon i en intervju:

När det gäller kvinnor har vi kommit väldigt långt med insikten att det också är viktigt att utse kvinnor för att synliggöra förtryck. Jag tycker man kan tänka på samma sätt när det gäller integration. Här har vi en professor [den nye utredaren Masoud Kamali, vår anmärkning] som är kompetent och som dessutom har utländsk bakgrund. Då är det också en viktig signal i utnämningpolitiken. (Dagens Nyheter: 2004-05-31).

Det finns således en tämligen väl etablerad föreställning om att arbetet med jämställdhet/ökad kvinnorepresentation kan utgöra en förebild i arbetet med integration av personer med utländsk bakgrund. Samtidigt har vi dock redan berört att det också är en tämligen väl etablerad föreställning att frågor om invandrarskap/ethnicitet har ännu högre grad av komplexitet än frågor om kön/genus.

De farhågor som framkommer i litteraturen är t.ex. att invandrare utgör en minoritet i befolkningen och med största sannolikhet kommer att göra det rätt lång tid framöver. Detta kan ha betydelse i ett sammanhang som exempelvis riksdagen. Feministiska forskare har påpekat betydelsen av att utgöra en *kritisk massa*. Det finns förstås inte några absoluta gränser för vad som är en kritisk massa, men vad begreppet synliggör är att det kan krävas omfattande närvaro för att en tidigare frånvarande grupp i ett specifikt sammanhang skall kunna medföra några mer genomgripande förändringar.⁹

Frågor om komplexitet är nära besläktade med problematiken kring begreppet kritisk massa. Säg att svenska partier bestämmer sig för att sammansättningen i riksdagen – eller för all del någon annan sfär av det offentliga samhällslivet – skall avspegla den andel som personer med utländsk bakgrund utgör i befolkningen. Då kvarstår frågan exakt hur den avspeglingen skall se ut. Är det personer från de största invandrargrupperna som skall väljas ut? De som kulturellt sett är mest

---

⁹ Uttrycket kritisk massa myntades av Rosabeth Moss Kanter (1977). Se Dahlerup (1988) för en diskussion av begreppets innebörd. De gränser som diskuteras rör sig ofta mellan 20 och 40 procent.

avvikande? De som själva gör anspråk? Skall det – med hänsyn tagen till andra faktorer – även bland dessa finnas en jämn fördelning av kvinnor och män? (Jfr Jarstad 2004)

Nu kan man hävda att denna typ av invändningar bara är ett sätt att avsäga sig ansvar. Men den lösning man pekat på i litteraturen är att när det gäller frågor om invandrarskap/etnicitet måste partierna ta stort ansvar för att arbeta fram riktade program. I frågan om jämställdhet mellan kvinnor och män har partierna också använt sig av program. Samtidigt har man kunnat sätta viss tillit till att ett stigande antal kvinnor i maktpositioner även mer förutsättningslöst gett upphov till förändringar. När fördelningen närmar sig 50/50, som i den svenska riksdagen, innebär det möjligheter till minskad ensidighet i en mängd olika interna sammanhang som utskott, arbetsgrupper och kommittéer. I den mån det finns skillnader i vardagliga erfarenheter mellan kvinnor och män kan de då komma till uttryck undan för undan i det politiska arbetet.

Det är framförallt frågan om *strategier* som gör att forskare som exempelvis Anne Phillips vill upprätta en rågång mellan kön och invandrarskap/etnicitet. Kvotering ses som en mer användbar strategi i samband med frågor om jämställdhet mellan kvinnor och män än i samband med jämlikhet mellan personer med och utan utländsk bakgrund (Phillips 2000: kap. 3–5).

En undersökning av den svenska makteliten

Vad kan då en undersökning av den svenska makteliten tillföra diskussionen om representation, kön och invandrarskap/etnicitet? Vi vill försöka skilja ut några saker. För det första vill vi undersöka om det finns någon prioriteringsordning när det gäller *vilka grupper* man anser det vara viktigt att lägga vikt vid. Anses kön vara viktigare än invandrarskap/etnicitet? För det andra vill vi undersöka *vilka sektorer* man sätter i första rummet. Anses representationsfrågorna endast gälla politiken eller även andra sammanhang? För det tredje vill vi undersöka olika faktorer som strukturerar de uppfattningar som blottläggs. Finns det vissa grupper som är mer positivt inställda än andra? Vilken betydelse har den egna bakgrunden i de här sammanhangen?

När vi säger att paralleller med jämställdhet/kvinnorepresentation kan vara ett hinder i debatten om integration av personer med utländsk bakgrund, tänker vi bl.a. på förutsättningar som handlar om opinionsstöd. Vissa strategier kanske passar bättre när opinionsstödet är starkt än svagt. Vi tänker också på vilka arenor som bör stå i fokus. Invand-

rarskap/etnicitet och könstillhörighet kanske anses vara viktiga båda två, fast i olika sammanhang.

Vår analys kommer inte att sträcka sig så långt att man kan tala om en komplett utvärdering av möjligheterna att förverkliga en närvarons politik vare sig på grundval av kön/genus eller på invandrarskap/etnicitet. Makteliten är dock en nyckelaktör för allt förändringsarbete i samhället. I likhet med övriga kapitel i boken är vårt fokus på förutsättningarna vid själva tillträdet till eliten; vid maktens tröskel. I inledningskapitlet diskuterades tre olika spår till makten: ett spår som bygger på särorganisering; ett spår som bygger på att enskilda personer lyfts fram som representanter för sin grupp och ett spår som handlar om att göra karriär på samma villkor som den grupp som redan befinner sig på toppositionerna. Om man tänker på dessa spår är det rimligt att säga att en *bredd* av strategier endast är möjlig om det finns en vilja bland makthavarna att särskilt uppmärksamma grupp-tillhörighet.

Det material som ligger till grund för analysen är den enkätundersökning *Ledarskap i förändring* (2001) som presenteras i kapitel 1 samt bilagan. Enkäten har gått till ett totalurval av makthavare inom politik, näringsliv, massmedia, kultur, förvaltning, organisationer och vetenskap. I enkäten finns ett flertal frågor ställda där vi kan jämföra uppfattningar kring kön/genus med uppfattningar kring invandrarskap/etnicitet.

Avspegling av befolkningen

Hittills har vi fokuserat diskussionen på indelningarna kön/genus respektive invandrarskap/etnicitet. Skälet till det är just de paralleller som dragits där man sett arbetet för ökad jämställdhet mellan kvinnor och män som en förebild för integration av personer med utländsk bakgrund. Men debatten om representation är förstås vidare än så. Det första man kan säga är att det inte är något självklart värde att över huvud taget lägga vikt vid avspegling av olika befolkningsgrupper. Närvarons politik innebär *ett* sätt att se på demokratin men långt ifrån det enda.¹⁰ Nu har inte vi sett det som vår uppgift att ifrågasätta arbetet för ökad jämlikhet i betydelsen mer jämn fördelning av personer med olika bakgrunder på samhällets toppositioner. Vår analys

¹⁰ För en introduktion kring debatten om olika demokratimodeller och demokratiska värden se t.ex. Esaiasson och Holmberg (1996: kap. 1) som direkt kopplar detta till frågor om representation samt Held (1987/1995) och Gilljam och Hermansson red. (2003).

gäller snarast, förutsatt att man har ett sådant jämlikhetsideal, vilka fallor man kan hamna i om man drar allt för snabba slutsatser om en tillhörighet (invandrarskap/ethnicitet) utifrån resultat från en annan tillhörighet (kön/genus).

Utifrån ett sådant klagörande är det andra man kan säga om en analys av avspegling/representation att det inte är självklart vilka grupper en närvarons politik skall gälla. I många teoretiska sammanhang nämns kön, klass och etnicitet som de mest centrala. Ser man till praktiken i en rad politiska system framstår dock geografi som en av de absolut viktigaste indelningarna. Sverige är t.ex. indelat i valkretsar och i riksdagens kammare sitter ledamöterna sida vid sida med sina kollegor från samma del av landet.

I vår första analys har vi utgått från en fråga om hur viktigt man anser det vara att personer på ledande positioner i samhället avspeglar befolkningen i olika avseenden. Frågan gäller således ledande positioner generellt och inte enbart politiken. För var och en av gruppstillhörigheterna kvinnor och män, olika åldersgrupper, olika socialgrupper, olika invandrargrupper, grupper med olika sexuell läggning samt olika geografiska områden i Sverige har svarspersonerna kunnat göra bedömningen ”mycket viktigt”, ”ganska viktigt”, ”varken viktigt eller oviktigt”, ”ganska oviktigt” respektive ”helt oviktigt”.

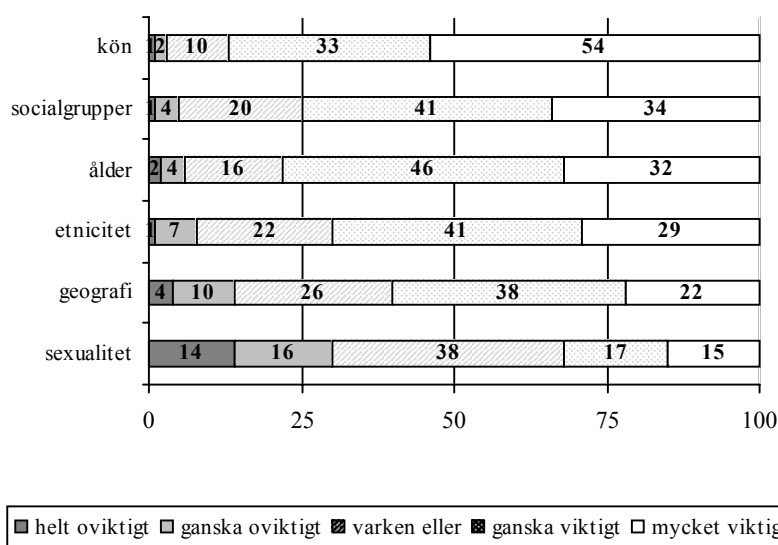
Resultaten visar att det allmänt sett finns en positiv inställning till frågan om avspegling/representation i den svenska makteliten. I samtliga fall, utom när det gäller sexuell läggning, är det en majoritet som svarat antingen ”mycket” eller ”ganska viktigt”. Vi har räknat ut ett balansindex där vi tagit andelen positiva svar (mycket viktigt samt ganska viktigt) minus andelen negativa svar (ganska oviktigt samt mycket oviktigt). Utom när det gäller just sexuell läggning visar samtliga index en positiv övervikt.

Samtidigt är det tydligt att det finns vissa grupper man lägger större vikt vid än andra. Störst andel som svarat mycket viktigt, 54 procent, finns det när det gäller avspegling av kvinnor och män. Därefter följer, i tur och ordning, olika sociala grupper 34 procent, olika åldersgrupper 32 procent, olika invandrargrupper 29 procent, olika geografiska områden 22 procent samt olika sexuell läggning 15 procent. Om man jämför kön med invandrarskap/ethnicitet kommer således den ena på första plats i rangordningen (kvinnor och män) och den andra på fjärde plats (invandrargrupper).

Det mönster som framkommer är inte förvånande. Tidigare undersökningar har visat på ett liknande resultat bland befolkningen som

Figur 1. Maktelitens uppfattningar om hur viktigt det är att personer på ledande positioner i samhället avspeglar befolkningen i olika avseenden (procent).

Kommentar: Frågan som är ställd lyder "Hur viktigt anser Du det vara att personer på ledande positioner i samhället avspeglar befolkningens fördelning i följande avseenden? Kvinnor och män; olika åldersgrupper; olika socialgrupper; olika invandrargrupper; grupper med olika sexuell läggning samt olika geografiska områden i Sverige." Svartalternativen har varit mycket viktigt, ganska viktigt, varken viktigt eller oviktigt, ganska oviktigt samt helt oviktigt. Minsta antal svars personer: 1 605. Källa: *Ledarskap i förändring*, enkätundersökning år 2001.

helhet. Det man kan säga om makteliten är dock att invandrargrupper har en något högre prioritet bland dem än bland befolkningen i övrigt.

Bland befolkningen kom geografi på fjärde och invandrargrupper på femte plats i en motsvarande rangordning (Djerf-Pierre och Niklasson 2002).

Vi har också gjort motsvarande analys där vi tagit hänsyn till vilken elitgrupp svars personerna tillhör – kultur, politik, massmedia, näringsliv, organisationer, vetenskap eller förvaltning. Enigheten på området är stor. Rangordningarna är identiska: (1) Kvinnor och män; (2) olika socialgrupper; (3) olika åldersgrupper; (4) olika invandrargrupper; (5) olika geografiska områden och (6) olika sexuell läggning. Det enda undantaget återfinns inom delelitens politik där etnicitet kommer på tredje plats efter kvinnor och män samt socialgrupper, men före ålder. De skillnader som finns mellan deleliterna i övrigt handlar om nivåer. Det är ett genomgående resultat att den andel som svarat "mycket viktigt" är störst inom politiken och minst inom

näringslivet. När det gäller kön är det exempelvis 74 procent bland politikereliten och 33 procent bland näringslivseliten som säger att detta är mycket viktigt, vilket ger en skillnad på 40 procentenheter. När det gäller invandrargrupper är det 52 procent bland politikereliten och 14 procent bland näringslivseliten som säger att detta är mycket viktigt, vilket ger en skillnad på 38 procentenheter. Vi skrev tidigare att balansindex visar en övervikt för positiva svar (mycket viktigt samt ganska viktigt). Det resultatet gäller i alla delreliter och för alla grupp-tillhörigheter utom med avseende på sexuell läggning. För att vara mer precis är det bland näringslivseliten, organisationseliten, vetenskapseliten samt förvaltningseliten som det finns en negativ övervikt för frågan om sexuell läggning. Bland kultureliten, politikereliten och medieeliten återfinns ett positivt balansindex även på detta område (även om övervikten är förhållandevis liten).

Vilka sektorer är de mest angelägna?

Våra resultat hittills har handlat om en allmän inställning till betydelsen av avspeglning bland personer på samhällets ledande positioner. Slutsatsen är att opinionsstödet är starkare för jämställdhet/kvinnorepresentation än för integration av personer med utländsk bakgrund. Den fråga vi skall komma till nu handlar om – oavsett vilken vikt man fäster vid frågor om avspeglning/representation – vilka sektorer är det man anser vara viktigast när det gäller att uppnå jämn könsfördelning respektive få in fler personer med invandrarbakgrund? Redovisningen bygger på två frågor: ”Hur viktigt anser Du att det är att åtgärder vidtas för att uppnå en jämn könsfördelning på toppositionerna inom följande samhällssektorer?” respektive ”Hur viktigt anser Du att det är att åtgärder vidtas för att få fler personer med invandrarbakgrund på toppositionerna inom följande samhällssektorer?”. För båda frågorna är de sektorer som anges politiken, försvaret, kyrkan, näringslivet, polis- och rättsväsende, forskning och högre utbildning, kultursektorn, förvaltningen samt intresseorganisationerna. Svarsalternativen har varit ”mycket viktigt”, ”ganska viktigt”, ”varken viktigt eller oviktigt”, ”ganska oviktigt” samt ”helt oviktigt”. Figur 2 visar en rangordning efter den andel som svarat ”mycket viktigt” i eliten som helhet.

Det man kan konstatera är att politiken är den sektor som sätts främst både när det gäller att uppnå jämn könsfördelning och att få fler personer med invandrarbakgrund på toppositionerna: 56 procent svarar att det är mycket viktigt med åtgärder för att uppnå jämn köns-

fördelning inom politiken, 47 procent säger motsvarande om fler personer med invandrabakgrund. Det går också snabbt att konstatera att försvaret och kyrkan är de två sektorer som har lägst prioritet när det gäller såväl jämn könsfördelning som fler personer med invandrabakgrund.

Att politiken kommer främst är ett förväntat svar. Frågor om avspeglning/representation har en särskild tyngd i förhållande till det politiska systemet. Som vi skrivit tidigare är t.ex. teorin om närvarons politik fokuserad på den parlamentariska arenan. Det som är intressant att lägga märke till är dock att tågordningen därefter inte är densamma när det gäller frågan om jämn könsfördelning som frågan om fler personer med invandrabakgrund.

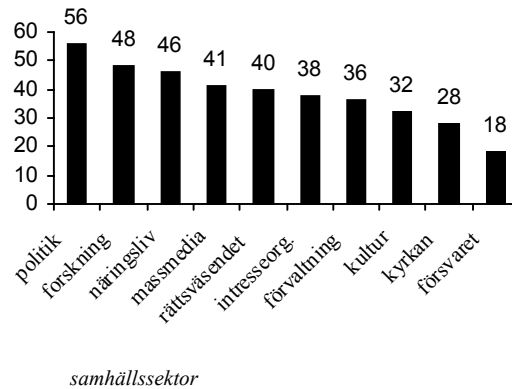
När det gäller frågan om jämn könsfördelning är det forskning och näringsliv som kommer på andra och tredje plats i rangordningen, därefter kommer massmedia samt polis- och rättsväsendet. När det gäller frågan om fler personer med invandrabakgrund är det polis- och rättsväsendet som kommer som nummer två följt av forskning, massmedia och näringsliv. Den stora skillnaden gäller således bedömningen av polis- och rättsväsendet. Vi tror att detta speglar den stundtals laddade debatt som varit när det gäller överrepresentation av invandrare i brottsstatistiken samt domslut som kan se olika ut beroende på om förövaren har utländsk bakgrund eller ej.

Ett annat resultat i figur 2 som är värt att uppmärksamma är att nivåerna generellt sett är något högre när det gäller frågan om jämn könsfördelning än när det gäller frågan om fler personer med invandrabakgrund. Det är alltså en större andel som svarar ”mycket viktigt” med åtgärder beträffande jämn könsfördelning än beträffande fler personer med invandrabakgrund. Störst skillnad (14 procentenheter) återfinns när det gäller bedömningen av näringslivet där 46 procent svarat att det är mycket viktigt med åtgärder för jämn könsfördelning och 32 procent att det är mycket viktigt med åtgärder för fler personer med invandrabakgrund. Det finns dock två sektorer där en större andel svarat att det är viktigt med åtgärder för fler personer med invandrabakgrund. Det gäller dels bedömningen av polis- och rättsväsendet där 42 procent svarat att det är mycket viktigt med åtgärder för att få fler personer med invandrabakgrund jämfört med 40 procent som svarat att det är mycket viktigt med åtgärder för att uppnå jämn könsfördelning. Det omvända resultatet gäller också bedömningen av försvaret där motsvarande siffror är 22 procent (fler personer med invandrabakgrund) mot 18 procent (jämn könsfördelning).

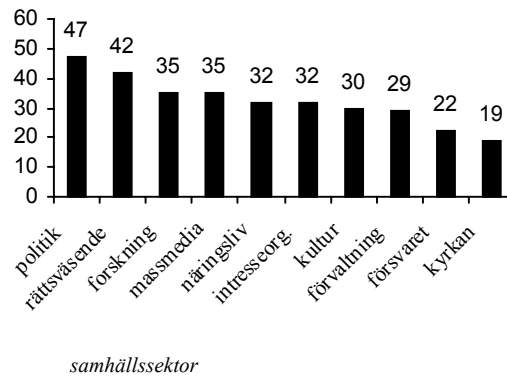
Även på denna fråga har vi gjort en analys utifrån balansindex. Resultaten visar en positiv balans bland samtliga deleliter (kultur,

Figur 2. Uppfattningar i makteliten om åtgärder för att uppnå jämn könsfördelning respektive få fler personer med invandrarbakgrund på toppositioner inom olika samhällssektorer. Andel som har svarat ”mycket viktigt”.

Jämn könsfördelning

Fler personer med invandrarbakgrund

Kommentar: Redovisningen bygger på två frågor: ”Hur viktigt anser Du att det är att åtgärder vidtas för att uppnå en jämn könsfördelning på toppositionerna inom följande samhällssektorer?” respektive ”Hur viktigt anser Du att det är att åtgärder vidtas för att få fler personer med invandrarbakgrund på toppositionerna inom följande samhällssektorer?”. I båda frågorna har de aktuella samhällssektorerna varit politiken, försvaret, kyrkan, näringslivet, polis- och rättsväsende, forskning och högre utbildning, massmedierna, kultursektorn, förvaltningen respektive intresseorganisationerna. Svarsalternativen har varit mycket viktigt, ganska viktigt, varken viktigt eller oviktigt, ganska oviktigt respektive helt oviktigt. I figuren redovisas den andel som svarat mycket viktigt. Minsta antal svarspersoner: frågan om jämn könsfördelning 1 602; frågan om fler personer med invandrarbakgrund 1 586. Källa: *Ledarskap i förändring*, enkätundersökning år 2001.

politik, massmedia, näringsliv, organisationer, vetenskap och förvaltning) och för var och en av de samhällssektorer som ingått i undersökningen.

Bland näringslivseliten återfanns dock en negativ balans beträffande den egna sektorn (näringslivet) såväl när det gäller jämn könsfördelning som fler personer med invandrarbakgrund.

Not in my backyard?

Det kan finnas skäl att stanna vid det resultat vi just redogjort för – att det fanns en negativ opinionsbalans bland näringslivseliten såväl när det gäller åtgärder för att uppnå jämn könsfördelning som för att få fler personer med invandrarbakgrund på toppositioner just på den fråga som omfattade näringslivssektorn. Tyder detta på förekomsten av ett fenomen som kan kallas ”där men inte här”, d.v.s. att man gärna kan vara positivt inställd till åtgärder i största allmänhet, men ju närmre man kommer den egna ”bakgården” desto mer tveksam blir man?

Förutom de resultat vi just nämnt har vi haft en analys av Olof Petersson m.fl. (1998: 132) i åtanke när vi har gått vidare med vår egen undersökning. Petersson m.fl. frågar om ideal, eget beteende och andras beteenden när det gäller ett antal medborgardygder som att aldrig försöka smita från skatten, sätta sig in i hur människor med andra åsikter resonerar, att tänka på andra mer än på sig själv etc. Det som framkommer i deras undersökning är att människor ser ett avstånd mellan ideal och verklighet, men att de samtidigt bedömer att det egna beteendet befinner sig närmre idealet än andras beteende. Man framställer helt enkelt sig själv som lite bättre. Det är bl.a. mot bakgrund av detta vi frågat oss om det i vårt material finns en tendens att säga ”där men inte här”. Kanske är det så att även makthavarna ser sig själva som lite bättre och därmed uppfattar att problemen är större på andra håll.

Den följande analysen innebär att vi gjort en rangordning av de aktuella samhällssektorerna – kultur, politik, massmedia, näringsliv, organisationer, forskning och förvaltning – efter den andel som svarat mycket viktigt dels när det gäller att uppnå jämn könsfördelning (jfr. tabell 1) och dels när det gäller att få fler personer med invandrarbakgrund (jfr. tabell 2). Rangordningen är gjord inom deleliterna kultur, politik, massmedia, näringsliv, organisationer, vetenskap och förvaltning.

De följande tabellerna skall läsas både vertikalt och horisontellt: Vertikalt avläser man rangordningen inom respektive delelit, horisontellt görs en jämförelse sektor för sektor. De skuggade rutorna visar hur kultureliten rangordnat kultursektorn i förhållande till andra sektorer, hur politikereliten rangordnat den politiska sektorn, hur massmediaeliten rangordnat massmediasektorn etc. Om något verkar oklart tror vi att de olika stegen blir tydligare när vi väl börjar kommentera resultaten.¹¹

Om vi börjar med att läsa tabell 1 horisontellt visar resultaten att politiken är den samhällssektor som sätts främst när det gäller åtgärder för att uppnå jämn könsfördelning. Politiken har rangordnats som nummer ett bland samtliga grupper av makthavare: kultur, politik, massmedia, näringsliv, organisation, vetenskap och förvaltning.

Om vi sedan övergår till en vertikal läsning ser vi t.ex. hur kultureliten bedömer kultursektorn. Denna intar plats nummer fyra efter såväl politik (nr. 1) som forskning och högre utbildning (nr. 2) samt massmedia (nr. 3). Men rangordningen av kultursektorn är ändå högre jämfört med hur kultursektorn rangordnas bland övriga deleliter. Bland politikereliten hamnar kultursektorn på sjunde plats, bland massmediaeliten på sjätte plats, bland näringslivseliten också på sjätte plats och på sjunde plats bland såväl organisationseliten som vetenskapseliten och förvaltningseliten.

Vi vill peka på att det framför allt är de gråtonade rutorna som är intressanta i tabell 1. Dessa visar att kultursektorn rangordnas högre bland kultureliten än bland övriga deleliter. Att politikereliten rangordnar den politiska sektorn som nummer ett. Att massmediaeliten rangordnar den massmediala sektorn som nummer två och att det är en högre rangordning än bland någon av de övriga deleliterna. Motsvarande resultat gäller även för näringslivselitens bedömning av näringslivssektorn, av organisationselitens bedömning av organisationssektorn, av vetenskapselitens bedömning av forskningssektorn samt förvaltningselitens bedömning av förvaltningssektorn. Vi har helt enkelt haft fel i vår misstanke om att det skulle kunna finnas ett ”där men inte här fenomen”. Resultaten går helt och hållet i den motsatta riktningen.

Det vi inte tagit hänsyn till i analysen ovan är nivåerna på svaren. T.ex. ligger näringslivseliten förhållandevis lågt när det gäller den

---

¹¹ Observera att vi endast redovisar rangordningen i tabell 1 och 2. En redovisning av den procentandel som svarat ”mycket viktigt” och som utgör underlaget återfinns i tabell 4 i appendix.

**Tabell 1. Åtgärder för jämn könsfördelning: ett där men inte här-fenomen?
Rangordning av samhällssektorer efter andel som har svarat ”mycket viktigt”
inom olika grupper av makthavare.**

Samhälls- sektor	Grupp av makthavare						
	Kultur	Politik	Mass- media	Närings- liv	Organi- sationer	Veten- skap	För- valtning
Kultur	4	7	6	6	7	7	7
Politik	1	1	1	1	1	1	1
Massmedia	3	4	2	4	5	4	5
Näringsliv	5	2	4	2	3	3	3
Intresseorg.	7	5	5	5	4	6	6
Forskning	2	3	3	3	2	2	2
Förvaltning	6	6	6	7	6	5	4

Kommentar: Se figur 2 för frågans formulering. I tabellen redovisas endast själva rangordningen av de olika samhällssektorerna bland olika grupper av makthavare. Se tabell 4 i appendix för den andel som svarat ”mycket viktigt”. Källa: *Ledarskap i förändring*, enkätundersökning år 2001.

andel som svarat ”mycket viktigt” på frågan om åtgärder för jämn könsfördelning och politikereliten ligger förhållandevis högt (se tabell i appendix). Men vi kan ändå dra slutsatsen att det inte förekommer ett negativt särskiljande av den egna sektorn. Politiken sätts främst bland samtliga men därefter framstår helt klart den egna arenan som angelägen. Bland massmedieeliten, näringslivseliten och vetenskapseliten kommer den egna arenan t.o.m. som nummer två i respektive rangordning.

De resultat vi diskuterat hittills har gällt åtgärder för att uppnå en jämn könsfördelning. Hur ser det ut när det gäller åtgärder för att få fler personer med invandrarbakgrund på toppositioner? Kan vi finna ett ”där men inte här”-fenomen när det gäller denna aspekt?

Som resultaten i tabell 2 visar kan vi tillbakavisa påståendet om ett negativt särskiljande även när det gäller etnicitet. Återigen framkommer det att politiken är den sektor som sätts främst bland samtliga elitgrupper. Därefter är det tydligt att de egna sektorerna kommer jämförelsevis högt upp. Bland massmedieeliten och näringslivseliten hamnar de egna sektorerna på plats nummer två i rangordningarna. Om man funderar på vad det är som strukturerar uppfattningar kring frågor om avspeglning, vilka sektorer som är viktiga etc. kan man

Tabell 2. Åtgärder för fler personer med invandrarbakgrund: ett där men inte här-fenomen? Rangordning av samhällssektorer efter andel som har svarat "mycket viktigt" inom olika grupper av maktavare.

Samhälls- sektor	Grupp av maktavare						
	Kultur	Politik	Mass- media	Närings- liv	Organi- sationer	Veten- skap	För- valtning
Kultur	4	7	5	5.5	6	7	7
Politik	1	1	1	1	1	1	1
Massmedia	3	3	2	5.5	2	2	2
Näringsliv	7	3	4	2	5	6	6
Intresseorg.	5	5	6	4	4	4	5
Forskning	2	2	3	3	3	3	3.5
Förvaltning	6	6	7	7	7	5	3.5

Kommentar: Se figur 2 för frågans formulering. I tabellen redovisas endast själva rangordningen av de olika samhällssektorerna bland olika grupper av maktavare. Se tabell 4 i appendix för den andel som svarat "mycket viktigt". När det varit en lika stor andel som svarat "mycket viktigt" på mer än en samhällssektor har de fått samma rangordning och ett värde mittemellan intilliggande värden (gäller näringslivselitens rangordning av kultur samt massmedia och förvaltningselitens rangordning av forskning samt förvaltning). Källa: *Ledarskap i förändring*, enkätundersökning år 2001.

åtminstone konstatera att det *inte* verkar finnas någon underliggande faktor om att vilja hålla frågorna borta från sin egen verksamhet.

Faktorer som strukturerar uppfattningarna

Tidigare undersökningar har visat att när det gäller området kvinno-representation har den egna könstillhörigheten betydelse för hur viktigt man anser det vara med satsningar på jämställdhet. Kvinnor lägger mer vikt vid en jämn könsfördelning än män (Wängnerud 1998: 129 och 141; Djerf-Pierre och Niklasson 2002). Även andra faktorer har betydelse. T.ex. har de tidigare analyserna i detta kapitel visat att politikereliten är mer positivt inställd till ökad avspiegling/representation än andra eliter.¹²

¹² Även andra faktorer än de vi nämner här har visat sig ha betydelse i tidigare undersökningar. I en mer utförlig undersökning skulle man t.ex. ta hänsyn till sådant som partisympati, utbildning och ålder. Vi har dock valt att begränsa vår analys framförallt av det skälet att underlaget när det gäller svars personer med utländsk bakgrund är så pass litet att multivariata analyser är svåra att göra med tillfredställande säkerhet.

I detta avsnitt skall vi gå vidare och undersöka just betydelsen av den egna grupp- samt elitillhörigheten för de uppfattningar som blottlagts. Den fråga vi valt att fokusera gäller hur viktigt man anser det vara att ledande positioner i samhället avspeglar befolkningens fördelning med avseende på (1) kvinnor och män samt (2) olika invandrargrupper. Den första analysen gällande avspegling kvinnor/män är gjord med hänsyn tagen till svarspersonernas egen könstillhörighet samt elitsektor. Den andra analysen gällande olika invandrargrupper är på motsvarande sätt gjord med hänsyn tagen till om svarspersonen har utländsk bakgrund eller ej samt elitsektor.¹³ Resultaten visas i tabell 3. Vi vill påpeka att antalet svars personer med utländsk bakgrund är litet och svaren i denna del därför skall tolkas med försiktighet.

Det mönster som framträder är intressant för det visar på olika bilder vad gäller kön/genus och invandrarskap/etnicitet. På frågan om avspegling för kvinnor och män finns ett tydligt och enkelt tolkningsbart resultat: Kvinnor lägger större vikt vid jämn könsfördelning än män. Skillnaderna är relativt stora och de återfinns i samtliga deler. Ser man till eliten totalt är det 80 procent bland kvinnorna som säger att det är mycket viktigt att personer på ledande positioner i samhället avspeglar befolkningens fördelning med avseende på kvinnor och män. Motsvarande andel bland män i eliten totalt är 43 procent vilket ger en skillnad på 37 procentenheter.

På frågan om avspegling för olika invandrargrupper är resultatet i tabell 3 mer motstridigt. Ser man till eliten som helhet är det en högre andel bland dem som själva har utländsk bakgrund som säger att det är mycket viktigt med en avspegling av olika invandrargrupper, men skillnaden gentemot dem som inte har utländsk bakgrund är relativt liten: 37 procent bland dem som har utländsk bakgrund har svarat mycket viktigt mot 28 procent bland dem utan utländsk bakgrund, vilket ger en skillnad på nio procentenheter.

Som vi tidigare sagt är antalet svars personer litet i vissa av de indelningar som tar hänsyn till utländsk bakgrund och elitillhörighet samtidigt. För tillfället kan vi ändå sträcka oss så långt som att dra slutsatsen att det inte är självklart att personer som själva har utländsk bakgrund är mer positivt inställda än dem utan utländsk bakgrund när det gäller dessa frågor. Två av våra delresultat (kultureliten och

---

¹³ Till personer med utländsk bakgrund räknas de som antingen har invandrat själva eller som har minst en förälder som invandrat.

Tabell 3. Inställning till avspiegling med avseende på kvinnor och män respektive olika invandrargrupper efter svarspersonernas egen bakgrund. Andel som har svarat mycket viktigt.

Grupp av makthavare	Avspiegling kvinnor och män			Avspiegling olika invandrargrupper		
	Själv kvinna	Själv man	Diff.	Utländsk bakgrund	Ej utländsk bakgrund	Diff.
Kultur	79	52	+26	23	38	-15
Politik	89	59	+30	78	49	+29
Massmedia	84	47	+37	53	26	+27
Näringsliv	77	29	+48	7	14	-7
Organisationer	79	45	+34	33	28	+5
Vetenskap	76	40	+36	26	20	+6
Förvaltning	72	42	+30	23	21	+2
Elit totalt	80	43	+37	37	28	+9

Kommentar: Frågan som är ställd lyder ”Hur viktigt anser Du det vara att personer på ledande positioner i samhället avspeglar befolkningens fördelning i följande avseenden? Kvinnor och män; olika åldersgrupper; olika socialgrupper; olika invandrargrupper; grupper med olika sexuell läggning samt olika geografiska områden i Sverige.” Svartalternativen har varit mycket viktigt, ganska viktigt, varken viktigt eller oviktigt samt helt oviktigt. I tabellen redovisas den andel som svarat ”mycket viktigt” på delfrågorna om kvinnor och män respektive olika invandrargrupper. Till personer med utländsk bakgrund räknas de som antingen har invandrat själva eller som har minst en förälder som invandrat. Antal svarspersoner a) själv kvinna/själv man: kultur (55/85), politik (127/156), massmedia (37/116), näringsliv (22/246), organisationer (77/225), vetenskap (54/111), förvaltning (96/214); b) invandrarbakgrund/ej invandrarbakgrund: kultur (22/117), politik (27/254), massmedia (19/134), näringsliv (14/254), organisationer (33/265), vetenskap (19/142), förvaltning (26/281). Källa: *Ledarskap i förändring*, enkätundersökning år 2001.

näringslivseliten) uppvisar ett omvänt resultat med personer utan utländsk bakgrund som den mest positiva gruppen.

Innan vi går vidare vill vi dock pröva en något annorlunda indelning när det gäller den egna bakgrunden med avseende på invandrarbakgrund/etnicitet. Ett huvudbudskap så här långt har varit att invandrarbakgrund/etnicitet på många sätt är en mer komplicerad kategoriindelning än kön/genus. Därför skall vi se hur resultaten ser ut om man gör en indelning efter huruvida man själv har invandrat eller om det är en förälder som invandrat. I den tidigare analysen (tabell 2) räknades båda dessa grupper in under kategorin med utländsk bakgrund. Vi skall dessutom se hur resultaten ser ut om man tar hänsyn till ursprungsregion: Norden, Europa eller övriga världen. Denna analys gäller endast dem som själva invandrat. I tabell 4 har svaren bland

Tabell 4. Inställning till avspeglning med avseende på olika invandrargrupper efter huruvida svarspersonerna själv invandrat eller har minst en förälder som invandrat samt efter ursprungsregion.

	Andel som har svarat mycket viktigt med avspeglning för olika invandrargrupper		
	Svarspersoner i den aktuella gruppen	Svarspersoner utan utländsk bakgrund	Diff.
Bakgrund			
Själv invandrat	31	28	+3
Minst en förälder som invandrat	45	28	+17
Ursprungsregion			
Norden	33	28	+5
Europa	20	28	-8
Övriga världen	43	28	+15

Kommentar: Frågan som är ställd lyder ”Hur viktigt anser Du det vara att personer på ledande positioner i samhället avspeglar befolkningens fördelning i följande avseenden? Kvinnor och män; olika åldersgrupper; olika socialgrupper; olika invandrargrupper; grupper med olika sexuell läggning samt olika geografiska områden i Sverige.” Svartalternativen har varit mycket viktigt, ganska viktigt, varken viktigt eller oviktigt samt helt oviktigt. I tabellen redovisas den andel som svarat ”mycket viktigt” på delfrågan om olika invandrargrupper. Antal svarspersoner: a) bakgrund: själv invandrat (64); minst en förälder som invandrat (66) b) ursprungsregion: Norden (27); Europa (20); övriga världen (14) OBS för tre personer som själva invandrat har det ej varit möjligt att identifiera ursprungsregion. Källa: *Ledarskap i förändring*, enkätundersökning år 2001.

personer utan utländsk bakgrund tagits med som en referenspunkt (jfr tabell 3).

Bilden av komplexitet stärks ytterligare efter detta alternativa sätt att dela upp svaren. När det gäller huruvida man själv invandrat eller det är föräldrarna som står för invandringen tyder resultaten på att det som ger mest utslag är föräldrarnas invandrarskap: andelen som svarat mycket viktigt är 45 procent i denna grupp mot 31 procent bland dem som själva invandrat. Det är möjligt att det finns andra faktorer som ligger bakom detta resultat. Antalet svarspersoner är så pass litet att det inte är meningsfullt att göra vidare indelningar i undergrupper för att kontrollera det mönster som framkommer. Men resultaten visar ändå vikten av att se bakgrunden i ett vidare perspektiv än den egna flytten till Sverige. Det ger kanske extra tyngd åt erfarenheten att iaktta vilka med- och motgångar ens egna föräldrar fått handskas med under uppväxten.

När det gäller ursprungsregion är denna indelning enbart gjord bland dem som själva invandrat, vilket betyder att antalet svars personer i varje kategori sjunker ytterligare. Den slutsats man kan dra här är att det inte finns några enkla förklaringsmodeller som kan hjälpa oss att förstå det mönster som uppkommer. Det första man kommer att tänka på är att detta kan vara en fråga om kulturellt avstånd: att ju mer avvikande bakgrund man har desto större vikt lägger man vid frågor om avspeglning på grundval av invandrarskap. Andelen som svarat ”mycket viktigt” är störst (43 procent) bland dem som har sitt ursprung utanför Europa, men då ska man komma ihåg att denna grupp innehåller ett förhållandevis stort antal personer från USA (6 av 14) – ett land som normalt sett inte brukar betraktas som kulturellt avvikande. Det som ger utslag torde vara en kombination av förklaringsfaktorer där t.ex. sådant som egen erfarenhet, ideologisk tillhörighet, utbildning etc. har betydelse men kanske också prägeln på politiken/debatten i det land man kommer ifrån. Att komma från ett land där positiv särbehandling tillämpas (USA) eller där representationsfrågor generellt tillmäts stor betydelse (Norden) kan ha betydelse för de uppfattningar vi fångar in i vår analys.

Avslutande diskussion

Det vår undersökning visar är att personer som avviker från normen ”vit medelålders man” kan räkna med viss draghjälp från de personer som redan finns på samhällets toppositioner. Frågor om avspeglning/representation tillmäts vikt och det är inte så att makthavare konsekvent försöker hålla dessa borta från sin egen ”bakgård”. Minimnivån är därmed uppfylld för att kunna tillämpa en bredd av strategier även om vissa fält eller delar kan antas vara mer öppna för förändring än andra.

Men det mest intressanta i vår undersökning är ändå att frågor om kön/genus har ett så tydligt försteg framför frågor om invandrarskap/etnicitet. Jämställdhetsfrågorna har helt enkelt större uppslutning och det finns också ett tydligare resultat om vilka som kan förväntas driva frågorna starkast: i det här fallet kvinnorna själva.

Vi har ställt frågan om paralleller till kvinnorepresentation/jämställdhet kan utgöra ett hinder i diskussionen om integration av personer med utländsk bakgrund. Vårt svar är både ja och nej. En förutsättning som vi vill framhålla för att jämförelser över huvud taget skall kunna bli fruktbare är att man har kunskap om den process man talar om. Ytliga betraktelser leder sällan till något konstruktivt.

Hur har då arbetet för ökad jämställdhet mellan kvinnor och män gått till? Det är ett forskningsprojekt i sig att få fram en bild över svenskt jämställdhetsarbete. Men det finns ändå några undersökningar som kan bidra till ökad konkretion. Vi har valt att utgå från en analys av partiernas arbete för ökad kvinnorepresentation i riksdagen (Wängnerud 2001). I denna analys framhålls ett antal viktiga drag:

- För det första har det handlat om stegvisa förändringar som pågått under lång tid. Det går att datera starten för partiernas aktiva arbete för ökad kvinnorepresentation till år 1972. De åtgärder som då vidtogs handlade i stor utsträckning om tämligen löst hållna målformuleringar och rekommendationer. Det första parti som introducerade strikta regler för kvotering var miljöpartiet år 1981. Därefter följde vänsterpartiet 1987 och socialdemokraterna år 1993. Detta innebär att kvotering egentligen först blev aktuell på bredare front när andelen kvinnor i riksdagen redan var relativt hög: år 1985 var andelen 32 procent, år 1988 38 procent.¹⁴
- För det andra har det handlat om processer som hela tiden varit internt förankrade i organisationen. Beslut om åtgärder för ökad kvinnorepresentation har fattats på partikongresser, landsmöten etc. Man kan också se det faktum att flera partier valt att börja fokusera egna interna organ, som exempelvis partistyrelsen, för att därefter ta sig an externa arenor, som exempelvis valsedlarna, som ett led i den interna förankringen.

Nu finns det förstås andra undersökningar man skulle kunna utgå från. Man skulle kunna lyfta fram den särskilda roll kvinnoförbunden haft som påtryckare, eller det samspel som tycks ha funnits mellan kvinnor i partierna och den utomparlamentariska kvinnorörelsen. Men den poäng vi vill göra är att det över huvud taget behövs analyser av *vilka*

---

¹⁴ Det är värt att notera att det för svenska förhållanden aldrig varit frågan om kvotering i den meningen att ett antal platser i riksdagen reserverats för kvinnor. Detta förekommer dock i andra länder (jfr. Jarstad 2004, se även institutet IDEA:s hemsida <http://www.quotaproject.org/>) För svenska förhållandena är kvotering liktydigt med regler inskrivna i partistadgan angående särskilda mål för att uppnå ökad jämställdhet. Väljarna har dock fortfarande möjlighet att ändra personsammansättningen via utnyttjandet av personkruss. I Wängnerud (2001b: 138-140) kartläggs användandet av åtgärder som stadgad kvotering, rekommendationer, målformuleringar och övriga åtgärder i frågan om kvinnorepresentation för samtliga svenska partier perioden 1972-1998.

åtgärder som satts in i *vilket skede* för att kunna dra någon nytta av arbetet för ökad jämställdhet.

Vårt första påpekande handlar således om en förankring i tid och rum. De viktigaste lärdomarna för dagens arbete med integration av personer med utländsk bakgrund står antagligen att finna i 1970-talets jämställdhetsarbete, då när allt på allvar tog fart åtminstone vad gäller det politiska livet.

Vi vill också lyfta fram att vår undersökning ytterligare understryker det faktum som flera författare före oss framhållit: Invandrarskap/ethnicitet är på många sätt en mer komplicerad indelning än kön/genus. Vårt viktigaste bidrag här har varit att visa att opinionsstödet ser olika ut beroende på vilken kategori som är föremål för analys. Det är kanske inte så förvånande att det finns större uppslutning bakom en jämn fördelning av kvinnor och män än bakom en proportionell avspeglning av olika invandrargrupper. Den som är konspiratoriskt lagd skulle kunna tolka detta resultat som xenofobism bland den svenska makteliten. Men det är värt att beakta att det inte är självklart att personer som själva har utländsk bakgrund anser det vara mycket viktigt med avspeglning på samhällets ledande positioner i detta avseende. Resultaten blottlägger den problematik som finns både vad gäller heterogenitet mellan olika invandrargrupper men också en grundläggande kärnfråga om identifikation – de personer vi utifrån vår indelningsgrund klassificerat som personer med utländsk bakgrund kanske inte alls själva upplever sig på det sättet. Konkreta vittnesmål om detta finns i flera andra kapitel i boken.

Det är också värt att beakta att det inte är självklart att samma sektorer står i förgrunden för jämställdhetsarbetet som arbetet för integration av personer med utländsk bakgrund. Kanske finns det sakliga skäl för att exempelvis prioritera polis- och rättsväsendet just när det gäller invandrarskap/ethnicitet.

Vi vill avsluta med att återvända till den jämförelse vi gjorde inledningsvis: mellan hur stor andel kvinnorna respektive personer med utländsk bakgrund utgjorde bland nominerade och valda kandidater i riksdagsvalet 2002. Efter valet var det fem procent bland riksdagsledamöterna som själva var födda i annat land än Sverige. Det framstod som en låg siffra i sammanhanget. Dels jämfört med andelen kvinnor i riksdagen (45 procent efter valet 2002) men också jämfört med andelen utrikes födda bland kandidaterna (10 procent). Men jämförelser kan som sagt göras på flera olika sätt och går vi tillbaka till valet 1998 var andelen utrikes födda i riksdagen endast två procent efter det valet.

En ökning från två till fem procent handlar om mer än en fördubbling. Vi vill återigen fästa uppmärksamheten på det tidiga 1970-talet och frågan om kvinnorepresentation. I valet 1973 steg andelen kvinnor från 14 till 21 procent vilket var en dramatisk ökning rent historiskt sett.¹⁵ Kanske står frågan om integration på grundval av invandrarskap/etnicitet idag inför det genombrott som jämställdhetsfrågan gjorde då? Vissa tecken på det finns onekligen. Men för att vara tydliga med vad vi ser som de främsta varningssignalerna mot allt för snabba jämförelser så handlar det om att personer med utländsk bakgrund har svårare än gruppen kvinnor att någonsin nå upp till en nivå bland makthavarna där de kan få genomslag som en ”kritisk massa”. Vi tror också att den större komplexiteten/heterogeniteten när det gäller invandrarskap/etnicitet innebär att de konkreta strategierna måste vara fler och ännu mer varierade än i arbetet för ökad jämställdhet. Mångfald i resultat lär kräva mångfald i medel.

Referenser

- Borevi, Karin och Per Strömblad. red. 2004a. *Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag*. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningen. SOU 2004:48. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Borevi, Karin och Per Strömblad- red. 2004b. *Engagemang, mångfald och integration. Om möjligheter och hinder för politisk jämlikhet*. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningen. SOU 2004:49. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer-
- Dagens Nyheter. 2004. ”Sahlin har en ny syn på integration.” 31 maj.
- Dahlerup, Drude. 1988. ”From a small to a large minority: Women in Scandinavian politics.” *Scandinavian Political Studies* 11:275–298.
- Djerf-Pierre, Monika och Birgitta Niklasson. 2002. ”Vem vill ha jämställdhet?” i Sören Holmberg och Lennart Weibull. red. *Det våras för politiken. Trettitvå artiklar om politik, medier och samhälle*. SOM-undersökningen 2001. Göteborg: Göteborgs universitet.

---

¹⁵ Det kan vara värt att påminna om att det internationella genomsnittet när det gäller andel kvinnor i nationella parlament idag fortfarande ligger på en nivå där Sverige var i början av 1970-talet: siffran är i november 2004 15,6 procent. Genomsnittet för nationella parlament i Europa är (november 2004) 18,5 procent. Uppgifter från Interparlamentariska unionen www.ipu.org.

- Esaiasson, Peter och Sören Holmberg. 1996. *Representation from above. Members of Parliament and representative democracy in Sweden*. Aldershot: Dartmouth.
- Gilljam, Mikael och Jörgen Hermansson. red. 2003. *Demokratins mekanismer*. Malmö: Liber AB.
- Held, David. 1987/1995. *Demokratimodeller. Från klassisk demokrati till demokratisk autonomi*. Göteborg: Daidalos.
- Hirdman, Yvonne. 2001. *Genus. Om det stabilas föränderliga former*. Malmö: Liber.
- International IDEA Institute for Democracy and Electoral Assistance. 2003. *Global database of quotas for women. A joint project of International IDEA and Stockholm University*. [<http://www.quotaproject.org>]
- Interparlamentariska unionens hemsida. Inter-parliamentary union. Union interparlementaire. "Your site on parliamentary democracy." 2004. [<http://www.ipu.org>]
- Jarstad, Anna. 2004. "Ur askan i elden? Om etnisk kvotering som medel för politisk integration." i Karin Borevi och Per Strömblad red. *Engagemang, mångfald och integration. Om möjligheter och hinder för politisk jämlikhet*. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningen. SOU 2004:49. Stockholm: Fritzes.
- Kanter, Rosabeth Moss. 1977. *Men and women of the corporation*. New York: Basic Books.
- Kymlicka, Will. 1998. *Mångkulturellt medborgarskap*. Nora: Nya doxa.
- "Ledarskap i förändring", enkätundersökning genomförd inom projektet *Kön och den sociala reproduktionen av eliter i ett komparativt perspektiv*. Göteborg: Institutionen för arbetsvetenskap, Göteborgs universitet.
- Oskarson, Maria och Lena Wängnerud. 1995. *Kvinnor som väljare och valda. Om betydelsen av kön i svensk politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Oskarson, Maria och Lena Wängnerud. 1996. "Vem representerar kvinnorna?" i Bo Rothstein och Bo Särilvik red. *Vetenskapen om politik. Festskrift till professor emeritus Jörgen Westerståhl*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Petersson, Olof. red. 1998. *Demokrati och medborgarskap*. Stockholm: SNS.
- Phillips, Anne. 2000. *Närvarons politik. Den politiska representationen av kön, etnicitet och ras*. Lund: Studentlitteratur.
- Rothstein, Bo. red. 1995. *Demokrati som dialog*. SNS demokratiråd. Stockholm: SNS.

- SCB. 2002. *Nominerade och valda kandidater vid de allmänna valen 2002*. Sveriges officiella statistik. Statistiska meddelanden. ME 12 SM 0301. Örebro: Statistiska centralbyrån.
- SCB. 2002. *Valdeltagande efter kön bland utländska medborgare 1976–2000*.
[http://www.scb.se/templates/tableOrChart_27323.asp]
- Sveriges riksdag. 2004. "Kvinnor i riksdagen."
[http://www.riksdagen.se/faktabl/F08_kvinn.asp, 2004-12-16] Fakta om kvinnorepresentation.
- Westholm, Anders. 2002. "Makt och invandrarskap. Nödvändiga frågor om jämlikhet." *Politologen* 1:17–24.
- Wängnerud, Lena. 1998. *Politikens andra sida. Om kvinnorepresentation i Sveriges riksdag*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen. Göteborgs universitet.
- Wängnerud, Lena. 2001. "Kvinnors röst: En kamp mellan partier" i Christer Jönsson red. *Rösträtten 80 år. Forskarantologi*. Stockholm: Justitiedepartementet.

Appendix

**Tabell 4a. Åtgärder för jämn könsfördelning: ett där men inte här fenomen?
Andel som har svarat "mycket viktigt" inom olika grupper av makthavare.**

<i>Jämn könsfördelning</i>							
Samhälls- sektor	Grupp av makthavare						
	Kultur	Politik	Mass- media	Närings- liv	Organi- sationer	Veten- skap	För- valtning
Kultur	50	46	33	15	31	36	25
Politik	66	74	56	30	57	59	54
Massmedia	55	54	50	22	42	45	33
Näringsliv	49	65	48	28	45	47	41
Intresseorg.	47	53	40	16	43	40	32
Forskning	58	64	49	27	46	50	44
Förvaltning	48	50	33	14	35	42	38

Tabell 4b. Åtgärder för fler personer med invandrarbakgrund: ett där men inte här fenomen? Andel som har svarat "mycket viktigt" inom olika grupper av makthavare.

<i>Fler personer med invandrarbakgrund</i>							
Grupp av makthavare							
Samhälls- sektor	Kultur	Politik	Mass- media	Närings- liv	Organi- sationer	Veten- skap	För- valtning
Kultur	42	42	32	14	32	29	24
Politik	57	64	50	26	46	50	44
Massmedia	43	50	40	14	39	39	28
Näringsliv	33	50	34	17	33	30	25
Intresseorg.	40	47	30	15	35	33	26
Forskning	51	52	37	16	36	38	27
Förvaltning	38	44	26	10	30	31	27

Kommentar: Redovisningen bygger på två frågor: "Hur viktigt anser Du att det är att åtgärder vidtas för att uppnå en jämn könsfördelning på toppositionerna inom följande samhällssektorer?" respektive "Hur viktigt anser Du att det är att åtgärder vidtas för att få fler personer med invandrarbakgrund på toppositionerna inom följande samhällssektorer. I tabellen redovisas den andel som svarat mycket viktigt inom olika delar när det gäller bedömningen av den egna sektorn. Jfr. tabell 1 och 2. Källa: *Ledarskap i förändring*, enkätundersökning år 2001.

Trots eller tack vare? Om utländsk bakgrund i näringslivstoppen

Anita Göransson och Ida Lidegran

Inledning

Näringslivet är i dag ett av de mest internationaliserade fälten. De stora exportföretagen flyttar delar av verksamheten utomlands, de säljs till utländska ägare eller går ihop med andra utlandsbaserade företag till stora koncerner. Andra företag expanderar i första hand utomlands och har numera ofta fler anställda och underleverantörer utanför än inom Sverige.

Samtidigt som svenska företag investerar utomlands, ökar det utländska ägandet i Sverige. Från att ha legat på mindre än tio procent av börsvärdet i början av 1990-talet, omfattar det numera en tredjedel.¹ Det är främst utländska fonder som står för det utländska ägandet. Den största andelen utländska aktieägare är finländare.² Eftersom stora ägarintressen brukar vara representerade i bolagens styrelser, innebär detta att inslaget av utlandsfödda styrelseledamöter växer.

Det innebär också att näringslivscheferna får en internationell arbetsmarknad. Utlandstjänstgöring är ett vanligt led i näringslivets chefskarriär. Engelska är ofta koncernspråk oavsett land.

Denna frikoppling av själva organisationen eller verksamheten från det nationella sammanhanget är den ena sidan av näringslivets internationalisering.

Den andra sidan utgörs av människornas flyttningar mellan nationella sammanhang som arbetskraftsinvandrare eller politiska flyktingar. De flesta söker en anställning i det nya landet, men en del blir egenföretagare för att försörja sig.

Migrationen av människor innebär anpassningsprocesser i mötet mellan olika kulturella vanor och värderingar. Sinsemellan olika

---

¹ Värdepapperscentralen: VPC-statistik.

² Ibid.

minoriteter möter en homogen majoritet i det nya landet. I detta möte har individerna olika möjligheter eller strategier, som påverkas av vilka resurser de har med sig eller skaffar sig i olika avseenden och i vilken mån dessa resurser kan användas för att nå ett erkännande i den nya miljön.

Vi skall här i den franske sociologen Pierre Bourdieus efterföljd betrakta näringslivet som ett socialt och kulturellt fält, där de olika aktörerna konkurrerar inåt om resurser och positioner, samtidigt som de utåt gemensamt slår vakt om sitt fält och dess autonomi i förhållande till andra fält.³ Inom fältet värderas olika typer av tillgångar på olika sätt. Där finns en värdehierarki och en tyst kunskap och enighet om de informella regler som gäller. De som är verksamma på fältet utvecklar gemensamma förhållningssätt. Värderingen av vad som är viktigt och mindre viktigt på fältet och hur den riktige företagsledaren skall vara är socialt och historiskt konstruerat av de ledande på fältet. Det påverkas sannolikt också av föreställningar om olika sociala och etniska bakgrunder och könstillhörigheter.

Vår fråga i det här kapitlet gäller på vilka vägar personer med utländsk bakgrund kan nå en hög position på näringslivets fält.⁴ Vilka förutsättningar har de haft som lyckats, och vilka svårigheter har de mött på vägen? Finns det särdrag hos näringslivets fält, som påverkar de utlandsföddas möjligheter till framgång?

Vi tecknar först en bakgrund med hjälp av tidigare forskning, statistiska översikter och enkätundersökningar för att sedan presentera och diskutera några resultat från intervjuer med framgångsrika utlandsfödda näringslivschefer.

Som infallsvinkel använder vi en modell som utgår från att utländsk bakgrund kan variera i betydelse. Den kan vara allt från en nödvändig förutsättning till betydelselös för en persons yrkesverksamhet. I de fall där den har betydelse, kan denna vara antingen positiv eller negativ.

För det första (1) finns det ett *särspår* till framgång, där man använder sig av sin utländska bakgrund som en speciell tillgång – inom näringslivet kan det handla om att driva ett företag. En av våra intervjupersoner började således att sälja livsmedel som han själv saknade i Sverige och som han såg att det fanns en marknad för bland andra invandrare, inte bara från hans eget hemland utan från andra

---

³ Bourdieu 1995, 1996.

⁴ Med utländsk bakgrund eller invandrarbakgrund avses i detta kapitel, om inget annat anges, att individen själv är född utomlands eller har minst en förälder som är utlandsfödd.

regioner i världen. Han fann en affärsidé som byggde på hans eget ursprung, hans vanor och smak från hemlandet.

Ett annat spår (2) kan vara att verka som representant för sin etniska eller nationella grupp eller för den större kategorin ”invandrare”, t.ex. genom att man blir invald i en bolagsstyrelse, inte nödvändigtvis genom kvotering men kanske för att det av olika skäl anses önskvärt med en större etnisk bredd i styrelsen. Sedan 1999 då lagen om åtgärder mot etnisk diskriminering kom, finns från statsmaktens sida ett krav att alla arbetsgivare skall upprätta en mångfaldsplan. Den utländska bakgrunden skulle då kunna ses som en fördel och blir en grund för uppdraget.

En tredje möjlig strategi (3) är att man följer det huvudspår som de flesta svenskfödda näringslivschefer har följt och som innebär att man når en topposition efter en lång bana som chef på olika nivåer inom företaget eller branschen.⁵ De flesta av dem som i dag innehar toppositioner har avancerat från lägre chefsposter via poster som chef för allt större enheter tills de nått toppen – en vd- eller ordförandepost vid ett stort börsföretag. De har i regel kommit närmast från en position som affärsområdeschef, divisionschef eller liknande. I denna karriär förutsätts att avancemanget sker på meritokratiska grunder utan hänsyn till vare sig kön, etnicitet eller någon annan kategoritillhörighet. En fråga är dock hur realistiskt detta antagande är i ett samhälle som är genomkorsat av olika hierarkier och distinktioner. I vilken mån är det möjligt för utlandsfödda att följa denna karriär på samma villkor som de svenskfödda?

En variant på det etnicitetsneutrala huvudspåret är att utlandsfödda chefer kommer till Sverige som ett led i sin karriär, t.ex. som ledare för ett internationellt företag. Hit får vi också räkna utländska styrelseledamöter, som inte flyttar till Sverige men som representerar utländska ägarintressen i svenskbaserade företag. De har nått sin maktposition i enlighet med fältets logik, och deras etniska bakgrund ses som betydelselös i sammanhanget.

Näringslivsfältet och dess logik

Näringslivet är ett dominerande fält i förhållande till andra fält i samhället. Dess marknadslogik och vinstmaximeringsintresse har blivit en allt viktigare styrprincip även på andra fält. Fältet är heterogent och rymmer företag och andra aktörer med vitt skilda villkor och motiv för

---

⁵ Göransson 2004. Se även Holgersson 2003.

sin verksamhet. På samma fält finns dels ägare och ledning till stora börsnoterade koncerner med många tusen anställda och global verksamhet, dels självförsörjande ensamföretagare och mindre familjeföretag, som ofta har en lokal marknad. De dominerande stora börsbolagen är mycket få, medan de flesta företag tvärtom är små eller mycket små. Det är mindre än en halv procent av samtliga företagare i landet, som har fler än 50 anställda, medan 61 procent är egenföretagare som saknar anställda.⁶

Som på alla fält finns det olika maktsfärer som konkurrerar men som också ibland kan samarbeta. Det finns starka beroendeförhållanden mellan stora företag och deras underleverantörer och mellan företag och deras finansiärer. Villkoren kan också skilja sig åt mellan olika branscher. Det ställs olika inträdeskrav beroende på vilken del av fältet man söker sig till. De olika typerna av kapital (ekonomiskt och symboliskt) är ojämnt fördelade över fältet och dess aktörer.

Den viktigaste och högst värderade resursen, som man konkurrerar om på fältet, är *ekonomiskt kapital* och positioner som innebär makt över kapital. Tillgång till ekonomiskt kapital är en förutsättning för att bli företagare och verka på fältet, antingen man äger kapitalet själv eller disponerar någon annans. Därför är arv men också tillgång till lån och krediter en viktig inträdesbiljett. Man utökar sitt kapital genom att öka sin lönsamhet och som ett medel konkurrerar man om marknader och kunder, om affärsidéer och produkter, om kunniga medarbetare, om varumärken och anseende. Det krävs också *kunskaper om regelverket* och om hur fältet fungerar, om olika maktgrupperingar och om fältets informella värdehierarkier. Kulturellt kapital i form av *utbildning* är en viktig förutsättning för framgång på fältet. Högre utbildning har visserligen tidigare inte alltid setts som en nödvändig resurs på fältet, men blir allt vanligare bland högre chefer och betraktas numera som en av de viktigaste tillgångarna bland fältets elit.⁷ För att man skall kunna använda sina olika resurser (eller typer av kapital) krävs också att dessa erkänns som sådana av fältets viktiga aktörer. Man måste därför med andra ord också ha ett *socialt kapital*.

Störst makt och anseende har det privata näringslivets ägare och toppchefer, särskilt i de stora börsföretagen. De utgör näringslivets maktelit tillsammans med ledarna för de största statligt, kommunalt eller kooperativt ägda företagen och för fältets viktigaste intresseorganisationer.

---

⁶ Integrationsverket. Råtabeller för 2002. Befolkning. Företagare, sysselsatta (med kontrolluppgift).

⁷ Göransson 2004, Jordansson 2005.

Näringslivsfältet påverkas också av vissa andra viktiga aktörer, som samtidigt tillhör det politiska fältet eller mediefältet. Det är personer som har makt över spelreglerna på fältet eller över viktiga faktorer såsom styrräntan eller stora investeringskapital, och de offentliga uttolkare, som har tillräcklig auktoritet på fältet för att påverka opinionen och anseendet hos olika aktörer. I vissa delar av näringslivsfältet – t.ex. de statliga företagen – påverkas rekryteringen av högre chefer av den politiska eliten. Det finns alltså både överlappningar och konkurrens mellan fälten. Näringslivsfältet har också ett inflytande över mediernas, kulturens och vetenskapens fält dels genom att marknadslogiken brett ut sig, dels genom att företaget är en viktig organisationsform även på andra fält.

Internationaliseringen av storföretagen

Internationaliseringen har olika betydelse för olika delar av näringslivet. De klassiska storföretagen går ihop med utländska konkurrenter och bildar transnationella koncerner såsom t.ex. Asea-Boveri och Astra Zeneca. Andra köps upp som Pharmacia köptes upp av amerikanska Pfizer. Åter andra som detaljhandelsföretagen H&M, Ikea och Tetra Pak expanderar i första hand i andra länder. De har ofta fler anställda och fler underleverantörer utanför än inom Sverige.

Samtidigt ökar det utländska ägandet i svenska företag allt snabbare. Bland de stora företag där det utländska ägandet numera uppgår till mer än hälften av börsvärdet, finns välkända företag som Biacore, Boliden, Cloetta Fazer, Eniro, SAS, Securitas, Skandia, SKF, Swedish Match och Volvo.⁸ I Atlas Copco och Ericsson ligger det strax under 50 procent.

Inom fältet innebär internationaliseringen att konkurrensen ökar. Samtidigt innebär den ökad makt åt näringslivet i förhållande till den politiska makten, som ännu inte byggt upp internationella strukturer, som kan mäta sig med de transnationella koncernernas makt.

Utvecklingen innebär också att näringslivets chefer får en alltmer internationell arbetsmarknad. Man kan flytta mellan världsdelar och fortfarande arbeta inom samma koncern. I jämförelse med andra svenska elitgrupper är det just näringslivets toppchefer, som har den största andelen med erfarenhet av att arbeta utomlands.⁹

---

⁸ Fristedt och Sundqvist 2004.

⁹ Jordansson 2005.

Man kan fråga sig om internationaliseringen innebär att det växer fram en transnationell elit, d.v.s. näringslivschefer som inte identifierar sig med någon nationell kontext överhuvudtaget utan känner sig lika hemma överallt. Internationell forskning har dock konstaterat att det fortfarande finns starka skillnader mellan de nationella kulturer som cheferna bär med sig, även om de samtidigt lever ett ”gränslöst” liv. Inte minst präglas dessa olikheter av att det finns olika nationella karriärmodeller, vilket innebär att betydelsen av olika typer av kapital varierar mellan länder. Så är högre utbildning vid vissa elitskolor snarast en förutsättning för näringslivschefer i Frankrike, medan det är vanligare för tyska chefer att meritera sig genom en lång karriär inom företaget.¹⁰

I Sverige når man som näringslivschef en topposition i regel först efter lång och trogen tjänst, oftast inom den bransch där man började och inte sällan inom ett och samma företag eller koncern. Det tar nämligen tid att ackumulera kunskap på och om fältet och branschen. Det behövs stora mängder professionellt och socialt kapital för att nå toppen.¹¹ Toppcheferna är därför i regel i övre medelåldern när de når en elitposition.

De utlandsfödda företagsledare som kan tänkas ha haft en realistisk chans rent tidsmässigt att göra denna karriär, bör alltså antingen ha kommit till Sverige tidigt i livet för att hinna skaffa den specifika erfarenhet och de lokala kontakter som krävs eller också har de kommit hit på senare år som ett led i en internationell karriär.

Var finns de utlandsfödda företagsledarna?

Av alla vd och styrelseordförande i de största företagen i Sverige är i dag två procent utlandsfödda och totalt fem procent har utländsk bakgrund.¹² Detta tunna översta skikt utgörs alltså av en homogen grupp svenskfödda män. Andelen kvinnor totalt i näringseliten är för övrigt lika stor som andelen med utländsk bakgrund, nämligen fem procent. Det kan jämföras med makteliten som helhet där fyra procent av positionerna innehas av utlandsfödda personer och tio procent av personer med utländsk bakgrund, medan kvinnornas totala andel är 26 procent.¹³

---

¹⁰ Bauer och Bertin-Nourot 1999.

¹¹ Göransson 2004.

¹² Uppgifterna kommer från enkätundersökningen Ledarskap i förändring (2001). Angående de positioner som här definierats som näringslivets elit, se bilaga.

¹³ Göransson 2005.

De två procent i näringslivet som är födda i ett annat land, är samtliga män. De kommer från övriga Norden eller USA.¹⁴ Det är fråga om utlandsfödda chefer, som kommit till Sverige genom sin internationella karriär.

Om vi vidgar perspektivet och i stället betraktar *samtliga* styrelseledamöter i börsbolagen visar sig andelen utlandsfödda vara 15 procent. De företräder i regel just de utländska ägarintressen som stärkt sin ställning på senare år. Den största gruppen utländska styrelseledamöter kommer från USA och Norge (19 procent vardera) tätt följd av Finland och Storbritannien (16 procent vardera).¹⁵

Från det politiska fältets håll har man på senare år försökt förmå näringslivet att bredda rekryteringen till de högsta positionerna. Hittills har diskussionen främst gällt att öka andelen kvinnliga styrelseledamöter. Andelen kvinnor har sedan 1999 ökat i börsbolagens styrelser från fem procent till 15 procent 2004. Ökningen accelererade från och med 2002, då jämställdhetsministern ställde i utsikt en lag om kvotering. De utlandsfödda styrelseledamöterna har under samma period ökat sin andel från nio till 15 procent.¹⁶

Slutsatsen är att det finns ytterst få toppchefer i de stora företagen som har utländsk bakgrund. Det fåtal som finns där har nästan uteslutande kommit till Sverige som ett led i en internationell karriär. Även om de största börsföretagen numera ofta har både jämställdhetsplan och mångfaldsplan, så tycks det vara internationaliseringen och inte en mångfaldssatsning som ligger bakom ökningen av andelen utlandsfödda styrelseledamöter. Satsningen på mångfald genom att rekrytera lägre chefer och mellanchefer med utländsk bakgrund har inte många år på nacken. De utlandsfödda har hittills rekryterats till sina positioner på fältets vanliga sätt som representanter för utländska ägarintressen eller som experter.

Hur ser rekryteringsbasen ut?

Finns det fler utlandsfödda på mellanchefernivå, som kan göra det troligt att en breddning av rekryteringen till toppnivån är på väg? Genom att undersöka ett generösare definierat skikt av högre chefer kan vi se om det finns fler utlandsfödda i skiktet strax under eliten.

---

¹⁴ Frågan om utländsk bakgrund besvarades av 17 kvinnor och 257 män.

¹⁵ Med utländsk avses här utan svenskt pass. Fristedt och Sundqvist 2004.

¹⁶ Fristedt och Sundqvist 2004.

Det finns ännu inte någon total statistisk sammanställning, som systematiskt visar utlandsfödda chefers utbredning på olika nivåer i näringslivet.¹⁷ Men av en kartläggning, som gjordes i augusti 2004 av högre chefer i ett urval stora börsföretag, framgår att andelen högre chefer med utländsk bakgrund är mycket liten även på mellannivå.¹⁸ Där presenterades sammanlagt 25 personer med *utomnordisk* bakgrund. Något mer än hälften visade sig ha påbrå från olika europeiska länder (tre från Baltikum, åtta från Östeuropa och tre från Väst-europa) och något mindre än hälften kom följaktligen från utomeuropeiska länder. De största andelarna kom från Iran (fyra personer) respektive Ungern (tre personer). I övrigt finns en stor spridning över ursprungsländer.

Två personer är vd vid företag, som är noterade på börsens A-lista. För övrigt är det fråga om vd vid andra (ej listade eller O-listade) företag, styrelseordförande eller mellanchefer. Minst hälften av dem har kommit till Sverige som barn eller tonåringar och är utbildade här. De (eller deras föräldrar) kom hit under efterkrigstiden – som flyktingar eller för att arbeta – när det rådde arbetskraftsbrist och innan det ännu fanns särskilt många invandrare här, i synnerhet från utomeuropeiska länder. De har alltså hunnit arbeta i många år i sina yrken, och de talar mestadels svenska utan någon som helst brytning. En och annan kan inte ens tala sitt födelselands språk. Flera av dem uttrycker i intervjun förvåning över att deras utländska bakgrund uppmärksammas; de har aldrig vare sig betraktats eller känt sig som ”invandrare”. De har utvecklat samma habitus som sina svenskfödda kolleger. Många kom hit vid så unga år att de i praktiken kan betraktas som svenskfödda med utländsk bakgrund.¹⁹

Närmare en tredjedel av dessa näringslivschefer har grundat och/eller är ägare/delägare i det företag där de gjort sin karriär. De har alltså själva ärvt eller förvärvat det ekonomiska kapital, som under-

---

¹⁷ En sådan pågår dock i skrivande stund i Statistiska centralbyråns regi. Det blir alltså möjligt att i 2004 års version av den s.k. novemberundersökningen särskilja chefer i privat respektive offentlig sektor. Muntlig uppgift från Leif Haldorson, ansvarig för yrkesstatistiken vid SCB.

¹⁸ Christian Agneskog och Erik Juhlin har där kartlagt utlandsfödda personer och personer med minst en utlandsfödd förälder, vilka innehar chefsbefattningar i de största av Stockholmsbörsens bolag. Dels har svenska medborgare tagits med, dels personer som gjort karriär med Sverige som bas. Hur chef definierats anges inte, men de funktioner som nämns är vd och styrelseordförande samt mellanchefer som marknadschef, personaldirektör, divisionschef och affärsområdeschef. Veckans Affärer 2004:36:37. Dessa poster är vanliga som rekryteringsbas för toppositionerna.

¹⁹ Jfr kapitel 4, där det konstateras att somliga utlandsfödda politiker identifierar sig med den dominerande etniska gruppen.

lättar inträdet på näringslivets fält. Fem av dem (eller en femtedel) är kvinnor, varav två har brasilianskt påbrå, två är från Östeuropa och en från Iran. Åtminstone några av dem har en högre social bakgrund och akademisk utbildning.

Vi kan dra slutsatsen att det fåtal framgångsrika näringslivschefer som är födda i utlandet, inte skiljer sig från sina svenskfödda kolleger. De kom till Sverige i en tid av arbetskraftsbrist, de har vuxit upp i Sverige, de har utbildat sig och gjort karriär här, och inte minst har många av dem haft tillgång till eget ekonomiskt kapital.

Däremot skiljer de sig från den utlandsfödda befolkningen i allmänhet, på samma sätt som deras svenskfödda kolleger till sin sociala, ekonomiska och utbildningsmässiga bakgrund inte heller är typiska för den svenskfödda delen av befolkningen.

I jämförande forskning framstår näringslivseliten som helhet på flera sätt som en avvikande, särskilt exklusiv elit jämfört med övriga elitgrupper i Sverige.²⁰ Det är den i särklass mest mansdominerade eliten, och den har de ojämförligt största ekonomiska tillgångarna. Det gäller både privata tillgångar och i synnerhet det ekonomiska kapital de disponerar i sin professionella verksamhet. En stor del är uppvuxna i högre sociala skikt. Så många som en tredjedel har företagarbakgrund och kan tänkas tidigt ha bekantat sig med villkor och mer subtila koder på fältet.

Vad krävs för framgång på näringslivsfältet?

Det är särskilt *utbildning* och *personkontakter* som näringslivseliten anser ha avgörande eller mycket stor betydelse för framgång på fältet, medan sådant som släktförhållanden och social bakgrund, ekonomiska tillgångar och mediekontakter anses spela mindre roll.²¹

När det gäller de utlandsföddas utbildningsnivå finns ingen skillnad jämfört med svenskfödda. Andelen högutbildade växer lika snabbt i båda grupperna. I slutet av 1980-talet var det ungefär 20 procent som var högutbildade, och nu har det ökat till 30.²² Andelen med minst tre års högskoleutbildning är alltså lika stor bland utlandsfödda som bland svenskfödda.

Andelen studenter med utländsk bakgrund (här definierat som antingen själv utlandsfödd eller med två utlandsfödda föräldrar) som

---

²⁰ Göransson 2004 och Göransson 2005.

²¹ Göransson 2004 och Göransson 2005.

²² Rapport Integration 2003:93–96.

för närvarande befinner sig i utbildning vid universitet och högskolor, är också ungefär lika stor som andelen svenskfödda. Av dem som antogs till högskolan 2004 var det 17 procent eller mer än var sjätte student, som hade utländsk bakgrund.²³

Inte heller när det gäller utbildningens inriktning finns det några anmärkningsvärda skillnader mellan utlandsfödda och svenskfödda, även om det kan finnas skillnader mellan könen och mellan personer från olika ursprungsländer.

De tre vanligaste utbildningarna hos dem som leder storföretagen i dag är civilekonom-, civilingenjör- eller juristexamen. Dessa utbildningar kan ses som en första potentiell rekryteringsbas för framtida företagsledare. Bland nybörjarna vid vissa civilingenjörsutbildningar (bl.a. KTH) och vid juristutbildningarna är studenter med utländsk bakgrund i dag till och med något överrepresenterade.²⁴ Juristutbildningen och högskoleingenjörutbildningen har högst andelar med utländsk bakgrund – 18 respektive 19 procent.²⁵

Vid den privata Handelshögskolan i Stockholm, vars examina är en vanlig bakgrund bland svenska företagsledare, har för närvarande 16 procent av studenterna utländsk bakgrund. 41 procent av de nyantagna hösten 2004 var kvinnor. Däremot är det endast fem procent, som kommer från icke-akademiska familjer. Om man tar hänsyn till hur stora respektive grupper är i befolkningen, är alltså den sociala bakgrunden bland studenterna betydligt mer snedfördelad än den etniska och könsmissiga.

Studentkårens ordförande är för övrigt en iransködd kvinna, uppvuxen i Sverige. Hon är den sjunde kvinnan på posten men den första med invandrabakgrund.²⁶

Utbildningsbakgrunden som sådan tycks alltså inte vara den viktigaste flaskhalsen för rekryteringen av utlandsfödda. Däremot är utlandsfödda akademikers möjligheter att få ett arbete som motsvarar deras kvalifikationsnivå sämre än svenskföddas. Det tar mycket lång tid för dem att få ett kvalificerat arbete, även om det har blivit lättare med tiden även för dem som varit här en kortare tid. De som anlände före 1990-talet hade större möjligheter än de som kom senare. Dels

---

²³ Forneng 2004. Om man räknar med skineser och studenter av okänt ursprung är andelen 14 procent.

²⁴ Forneng 2004:19-20. Med utländsk bakgrund avses två utlandsfödda föräldrar och/eller själv utlandsfödd. Andelarna har jämförts med en motsvarande andel av ett genomsnitt från samma kommuner och i samma ålder som den utlandsfödda gruppen.

²⁵ Forneng 2004:19-20.

²⁶ Ibid. På Handelshögskolan har dessa typer av snedfördelad rekrytering uppmärksammas. Projektet "Olika barn leka bäst" syftar till att i någon mån utjämna dem.

har de varit länge i landet, dels kom de under en period när det var lättare att komma in på arbetsmarknaden.²⁷

Det finns dock skillnader mellan personer från olika ursprungs-länder. Det går snabbare för personer från nordiska och europeiska länder än från utomeuropeiska länder att få ett kvalificerat arbete.

Med en svensk utbildning har den utlandsfödde lättare att få arbete. En utländsk examen är inte självklart konvertibel till svenska förhål-landen. Juristexamen är exempelvis specifik för nationella förhål-landen och därmed svår att växla in, medan t.ex. naturvetenskapliga och tekniska examina är lättare att använda direkt utan komplettering eller omskolning. En undersökning har nyss visat att en stor del av de akademiker som har kvalificerade arbeten har måst gå en omväg via annat arbete, kompletterande studier eller omskolning.²⁸

De flesta högre chefer har inte sökt utan erbjudits sin befattning, antingen direkt från företagets styrelse eller ägare eller via ett rekryte-ringsföretag (headhunter).²⁹ Vi har samtalat med en erfaren chefs-rekryterare, partner i ett av de stora konsultföretagen i Stockholm med mångårig erfarenhet av rekrytering av vd och styrelseledamöter i stora företag. Som amerikanskt företag har man en mångfaldspolicy, vil-ket innebär att inga krav får ställas som rör kön, etnicitet, sexuell läggning, ålder eller religion i den profil man utarbetar för kandida-terna i samarbete med uppdragsgivande företag.

Enligt detta rekryteringsföretag ställs följande krav på en lämplig kandidat till en post som näringslivschef i Sverige i dag: Han eller hon måste ha god utbildning (vanligen handlar det som sagt om civil-ekonom-, civilingenjörs- eller juristexamen), behärska svenska språket, ha yrkeserfarenhet, vara resultatorienterad och kunna övertyga andra. Social kompetens är mycket viktigt. Man behöver inte redan ha goda nätverk i det företag man söker sig till, men man bör kunna visa att man kan skapa sådana genom att ha nätverk från tidigare verksamheter. Ett gott självförtroende och tro på sin egen kompetens behövs också. Specifika kunskaper i språk och om andra länder kan vara en fördel vid utlandstjänstgöring eller för att knyta utländska kontakter. Man håller sig gärna inom sin bransch eller funktion i sin karriär. För framgång krävs extra drivkraft, målmed-vetenhet och kunnighet i svenska språket.

Detta stora rekryteringsföretag har en databas omfattande 300 000 namn på presumtiva chefskandidater. Vår sagesman har arbetat i

---

²⁷ Bjurling 2004:101.

²⁸ Ibid.

²⁹ Jordansson 2005.

branschen i 16 år och har ännu aldrig träffat på en person från en invandratät förort, som nått näringslivets topp. Mångfald eller utländsk bakgrund är inte en fråga som ses som relevant vid rekryteringar, förklarar han. Företagen efterfrågar sällan viss utländsk bakgrund, annat än möjligen som en särskild fördel i utlandstjänstgöring. Man efterfrågar inte heller särskilt svenskfödda kandidater. Etnisk bakgrund är en icke-fråga.

Vi kan dra två slutsatser. 1) Det finns mycket få personer med utländsk bakgrund bland de chefer som utgör rekryteringsbasen till toppositionerna. De som finns där tycks inte särskilja sig från de svenskfödda när det gäller yttre kännetecken och resurser. 2) Att de utlandsfödda cheferna är så få ses inte som ett problem i en sådan grad att detta slagit igenom i kontakten med de företag som bistår med att rekrytera personal.

Även om det finns mångfaldsplaner vid en rad stora företag, har detta ännu inte lett till något starkare inslag av utlandsfödda på mellanchefsnivå eller högre upp. Med andra ord: det är internationaliseringen av företagen som hittills stått för inslaget av utlandsfödda på toppositionerna. Det återstår att se vad mångfaldsplanerna kan leda till på sikt.

Hur ser näringslivet på invandrares karriärmöjligheter?

Några (men inte alla) av de utlandsfödda chefer som intervjuades i Veckans Affärers undersökning hade noterat knappheten på kolleger med utländsk bakgrund. De ansåg att den beror på det omgivande samhällets attityder, som försvårar för dem att göra karriär.³⁰

Hur ser då näringslivseliten som helhet på betydelsen av invandrarbakgrund och andra personliga egenskaper för att en person skall nå framgång på fältet? I enkätundersökningen *Ledarskap i förändring* ställde vi frågan om vilken betydelse man anser att en persons kön, ålder och etnicitet har för framgång inom näringslivet. Svaren visade att en stor andel av näringslivets högsta chefer föga överraskande bedömer det som mer positivt för karriären att vara infödd svensk, yngre än 45 år och man, än att vara invandrare, äldre än 45 år och

---

³⁰ Veckans Affärer 2004:36.

Tabell 1. Näringslivselitens bedömning av olika personliga egenskapers betydelse för att nå en topposition i näringslivet. Procent.

Personlig egenskap	Mycket positivt	Ganska positivt	Varken positivt eller negativt	Ganska negativt	Mycket negativt	Balans-index
Att vara man	15	43	41	1	0	57
Att vara kvinna	9	26	52	13	0	22
Att vara yngre än 45 år	15	46	35	4	0	57
Att vara äldre än 45 år	2	23	61	13	0	12
Att vara infödd svensk	13	49	38	0	0	62
Att vara invandrare	1	1	55	39	4	-42

Källa: Enkätundersökningen Ledarskap i förändring (2001). Frågan löd: Enligt Din bedömning, har följande personliga egenskaper en positiv eller negativ betydelse när det gäller möjligheterna att nå en topposition inom de områden där Du är verksam? Antal svar 270–273. Balansindex visar andelen positiva svar minus andelen negativa svar.

kvinna. Det är slående att det mest positiva omdömet gäller att vara infödd svensk och det mest negativa att ha invandrarbakgrund. Mer än hälften visade sig dock indifferent eller osäkra och svarade ”varken positivt eller negativt” på frågan som gällde att vara äldre än 45 år, att vara invandrare och att vara kvinna.

Om vi så jämför näringslivselitens syn på betydelsen av invandrarbakgrund på det egna området med deras syn på betydelsen av att olika grupper finns på ledande positioner i samhället överhuvudtaget, visar det sig att något mer än hälften anser att det är viktigt att olika invandrargrupper är representerade på samhällets ledande nivå. Ännu fler – tre fjärdedelar anser att det är viktigt att båda könen och olika socialgrupper finns representerade på ledande positioner i samhället. Näringslivets högre chefer anser alltså att det är negativt för en person som vill göra karriär i näringslivet, att ha invandrarbakgrund.

Samtidigt anser många av dem att det är viktigt att det finns invandrare på ledande positioner i samhället som helhet, även om det är fler som tycker det är viktigt att olika åldrar, kön och socialgrupper är representerade på toppen.

Tabell 2. Näringslivselitens syn på betydelsen av olika gruppers tillträde till ledande positioner i samhället. Procent.

Kategori	Mycket viktigt	Ganska viktigt	Varken viktigt eller oviktigt	Ganska oviktigt	Mycket oviktigt	Balansindex
Olika åldersgrupper	19	53	21	6	2	64
Olika socialgrupper	16	42	31	8	2	48
Kvinnor och män	33	43	19	5	1	70
Olika invandrargrupper	13	38	35	12	2	37
Grupper med olika sexuell läggning	5	8	39	22	26	-35
Olika geografiska områden i Sverige	11	30	40	14	6	21

Källa: Enkätundersökningen Ledarskap i förändring (2001). Frågan löd: Hur viktigt anser Du det vara att personer på ledande positioner i samhället avspeglar befolkningens fördelning i följande avseenden? Antal svar 265–268. Balansindex visar andelen positiva svar minus andelen negativa svar.

Mångfald i småföretagen

För att förstå hur utländsk bakgrund fungerar i förhållande till näringslivets fältlogik skall vi gå vidare och även undersöka de mindre företagen. De flesta utlandsfödda företagare finns nämligen liksom de svenskfödda i små företag.

13 procent av alla aktiva företagare i landet mellan 20 och 64 år är utlandsfödda, och 20 procent har utländsk bakgrund. Det motsvarar ungefär deras andelar i befolkningen där 12 procent är utlandsfödda och 22 procent har utländsk bakgrund. Det betyder att ungefär vart åttonde företag i Sverige drivs av personer med utländsk bakgrund och att det finns cirka 70 000 sådana företag. Eftersom vart femte nytt företag startas av någon med utländsk bakgrund, växer deras andel av företagen.

Det visar sig emellertid att det finns skillnader mellan företagare från olika regioner i världen i olika avseenden, som kan tänkas påverka deras möjligheter till framgång.

Vi skall undersöka företagens storlek, varför de startats, vilka branscher de finns i och vilka resurser de utlandsfödda företagarna har till sitt förfogande såsom utbildning, kunskaper i svenska språket, tillgång till ekonomiskt kapital och stöd av familj och släkt.³¹ Är det lättare för personer från vissa länder än från andra att driva företag i Sverige? Har personer från somliga länder större eller annorlunda resurser än andra? Vad säger det i så fall om näringslivsfältets krav för framgång?

Man kan mäta *företagets storlek* i antalet anställda eller i omsättningens storlek. De flesta företagare saknar helt anställda. De utlandsfödda gör det i något högre utsträckning än de svenskfödda: 69 procent jämfört med 60 procent av dem som har två svenskfödda föräldrar. De svenskfödda med minst en utlandsfödd förälder hamnar mitt emellan på 63 procent.³²

En mycket liten andel av de utlandsfödda företagarna har fler än fem anställda. Det är främst företagare från Turkiet. Det är också främst de som har företag med hög omsättning (här definierat som över två miljoner kronor). Näst efter dem kommer företagare från Rumänien och forna Jugoslavien.

Andelen *kvinnor* bland företagarna är en tredjedel bland de utlandsfödda liksom bland de svenskfödda. Det är samma andel i alla ålderskategorier. Men det finns stora skillnader mellan företagare från olika länder. Närmare hälften av dem som kommer från Polen och Rumänien är kvinnor, men bara 10–20 procent av dem som är från Afrika eller från Libanon, Iran och andra länder i Mellanöstern.

Varför eget företag?

Att starta ett företag kan vara ett positivt eller ett negativt val. En del har startat eget för att de vill arbeta självständigt och skapa något eget. Andra har startat företag för att de saknar anställning eller för att få

---

³¹ Avsnittet bygger där inget annat anges på Lange 2005. Vi tackar Anders Lange och Nutek för att ha fått tillgång till rapporten, som i skrivande stund är under tryckning. Undersökningen bygger på enkätsvar från drygt 2 600 företagare (med högst 50 anställda), som är utlandsfödda eller har utländsk bakgrund, varav tre fjärdedelar är män och en fjärdedel är kvinnor. Begreppen utlandsfödd och utländsk bakgrund definieras på samma sätt som vi gjort ovan.

³² Integrationsverket 2003.

större självständighet och bättre karriärmöjligheter. I Langes undersökning ställdes frågor om skälen till att de utlandsfödda startat eget företag. De skäl som angavs grupperades sedan i *entreprenörsrelaterade* och *arbetsmarknadsrelaterade motiv*.

Som entreprenörsskäl räknades att man ville arbeta självständigt, förverkliga sina idéer eller skapa något bestående. Sådana skäl för att starta företag angavs av många (flera alternativ kunde anges). Särskilt ofta angavs de av företagare från Norden och Chile men även från Libanon och övriga Mellanöstern.

Ett annat vanligt motiv för att starta eget företag är att man inte lyckats få arbete som anställd, att man inte fått ett arbete som motsvarar ens kompetens och ambitioner eller att man inte mött den uppmuntran och framgång i karriären som man söker. Det är sedan tidigare välkänt att kvinnor som stött emot det s.k. glastaket som anställda, inte sällan väljer att starta eget företag som ett bättre alternativ.³³ För dem som hotas av arbetslöshet kan det vara den enda försörjningsmöjligheten. Arbetsmarknadsskäl för företagandet angavs här särskilt just av kvinnor, främst från Turkiet och övriga Mellanöstern, men också av män från Rumänien och Mellanöstern.

Den etniska statushierarki som kan skönjas bland företagare med avseende på deras villkor kan alltså delvis sättas i samband med respektive grupps möjligheter på arbetsmarknaden.

Tid och framgång

Liksom när det gäller att komma in på arbetsmarknaden spelar det roll för företagets framgång hur länge man bott i Sverige och när man kom hit. Mer än tre fjärdedelar av de utlandsföddas företag har startats efter 1990, d.v.s. under eller efter den djupa lågkonjunkturen i början av 1990-talet.³⁴

Äldre företag som startats 1985 eller tidigare ägs och drivs oftast av personer från de nordiska länderna, från Estland, Ungern eller forna Jugoslavien. Det var de länder som de flesta invandrare kom från under den perioden. Bland företagare från Estland och forna Jugoslavien finns dock även de som kommit i en betydligt senare inflyttningsvåg. Det gäller också mer än hälften av företagarna från Mellanöstern.

---

³³ T.ex. Sundin och Holmquist 1989:80–81.

³⁴ Lange 2005.

Två tredjedelar av de utlandsfödda företagen ansåg att de inte klarade sig särskilt bra på inkomsten från företaget. Endast en tredjedel av dem svarade att de klarade sig mycket eller ganska bra. De som oftast ansåg att de klarade sig bra ekonomiskt, var de företagare, som kommer från Turkiet.

Orsakerna till att många företag inte tycks bli så långlivade är flera. Dels finns de kanske i branscher där omsättningen på företag är stor generellt, dels lägger en del av företagen ned verksamheten när de får möjlighet till lönearbete i stället. Åter andra kan ha återvänt till ursprungslandet.

Eftersom det främst är yngre personer som utvandrar och vi rör oss med en lång period av inflyttning, finns en åldersspridning bland företagen. De högsta andelarna av dem som är mellan 51 och 65 år, har kommit från Estland och Ungern. De högsta andelarna som invandrat som barn eller tonåringar, kom också därifrån men även från Turkiet.

Etnisk segmentering på fältet

Var på näringslivets fält finns då de utlandsfödda företagen? De finns representerade i alla branscher men är mycket ojämnt fördelade (Lange 2005). Det kan bero på att det är svårare för personer med utländsk bakgrund att etablera sig i vissa branscher. Det antyds av att det finns schablonmässiga förväntningar i det omgivande samhället, som förknippar utlandsfödda företagare med vissa branscher. Det kan påverka deras möjligheter negativt i andra branscher. Langes undersökning visade att ungefär var tredje tillfrågad utlandsfödd företagare ansåg att företagare med utländsk bakgrund accepteras endast i vissa branscher samt att svenskarna är ovilliga att släppa in dem i ”svenskdominerade branscher” om de skulle försöka komma in där.³⁵

De fyra vanligaste branscherna bland utlandsfödda är *hotell och restaurang* där en fjärdedel av dem är verksamma, *handel* med en knapp fjärdedel (här finns den största andelen utlandsfödda kvinnor – en knapp tredjedel), *taxi- eller åkerirörelse* (där det finns nästan bara män) och *tillverkning*, där fem procent är verksamma. Däremot finns det mycket få utlandsfödda företagare inom finans- och försäkringstjänster.³⁶

---

³⁵ Lange 2005:39.

³⁶ Levin m.fl. 2001.

Företagarna är ojämnt fördelade över branscher även när man ser till ursprungsland. Det kan bero på att företagande som sådant är mer utbrett i vissa länder än i andra. Men det kan också bero på att det är lättare att finna arbete som anställd för personer från vissa länder än från andra. Det kan vara lättare om man kommer från ett närbeläget land med likartat språk och kultur (såsom de nordiska), medan andra (från Mellanöstern och Afrika) i högre grad är hänvisade till att ”skapa sitt eget arbete”, som en av våra intervjupersoner uttryckte det. De blir därför i högre grad företagare.

Inom hotell- och restaurangbranschen är den i särklass största gruppen från Turkiet. Nästan 60 procent av de utlandsfödda företagen kommer därifrån, medan en knapp tredjedel kommer från forna Jugoslavien, Libanon respektive övriga Mellanöstern. Mest sällsynta i branschen är personer från Norden, Estland, Ungern och Afrika. Handelsföretagen är jämnare fördelade över ursprungsländer med cirka 10–20 procent från varje land. Taxi- och åkerirörelse är vanligast bland afrikaner, som utgör cirka hälften av de utlandsfödda företagen där, och iranier, som utgör en femtedel.

Vilket ursprungsland man kommer från spelar alltså roll både för sannolikheten att man startar eget överhuvudtaget och för vilken bransch man hamnar i. Det bidrar till att det finns något av en segmentering efter ursprungsland mellan olika delar av näringslivet.

Finns det även en etniskt baserad könssegmentering? En uppdelning efter kön visar en viss överrepresentation av kvinnor inom vissa branscher i förhållande till deras andel bland företagen från respektive land. Det gäller särskilt branschen *personliga tjänster*, där det finns många kvinnor från Iran, Chile, Polen och forna Jugoslavien.

Kulturellt kapital

Även i de mindre företagen krävs att ett antal viktiga förutsättningar är uppfyllda för att man skall lyckas. Man måste ha tillgång till ekonomiskt kapital. Man måste ha kontakt med leverantörer och kunna ta hand om kunder. Man måste kunna marknadsföring, kunna mobilisera företagets interna resurser, känna till sina skyldigheter gentemot myndigheterna och man måste veta hur man åstadkommer tillväxt. Några formella utbildningskrav finns inte för att starta ett företag, men utan kapital och dessa kontakter och kunskaper står man sig slätt.

Som grupp är de företagare som har utländsk bakgrund lika välutbildade som svenskfödda företagare.³⁷ De har *eftergymnasial utbildning* i samma utsträckning.³⁸

Men det finns stora skillnader mellan personer från olika ursprungsländer.³⁹ Flest högutbildade (upp till 70 procent med minst två års högskoleutbildning) finns bland män och kvinnor från Rumänien och Polen, bland män från Iran och kvinnor från Estland och Ungern. Lägsta andelen högutbildade finns bland män och kvinnor från Turkiet samt kvinnor från övriga Mellanöstern och forna Jugoslavien.

Men trots att de har eftergymnasial utbildning i högre grad än svenskfödda finns en lägre andel med utländsk bakgrund i kunskapsintensiva företag.⁴⁰

Inte mer än hälften av företagarna har *särskild utbildning* med inriktning på den verksamhet de bedriver.⁴¹ Högst ligger här kvinnor från Ungern (80 procent), lägst kvinnor från Turkiet (32 procent). Var tredje saknade helt branscherfarenhet när de startade företaget.

De allra flesta från Norden, Estland, Ungern och Polen anser sig behärska *svenska språket* mycket väl i tal. Det gäller för en något lägre andel personer från Mellanöstern, Afrika och Chile. När det gäller att skriva svenska ligger andelarna lite lägre men med ungefär samma ordning. I stort sett bedömer kvinnorna sina kunskaper i svenska som lite bättre än männen. Ju längre man varit i Sverige, desto bättre tycker man helt naturligt att man kan svenska.

Ekonomiskt kapital

Den viktigaste förutsättningen för att starta ett företag är att man har tillgång till *ekonomiskt kapital*. Det krävs både för att starta ett företag och för att expandera. Men detta tycks samtidigt vara det största problemet för de utlandsfödda.

De allra flesta av dem som tillfrågades i Langes undersökning skulle oavsett varifrån de kom vilja låta företaget växa om det gick.

---

³⁷ Levin m.fl. 2001.

³⁸ Utlandsfödda företagare är i högre grad högutbildade än befolkningen i allmänhet. 44 procent av dem har minst två års högskoleutbildning från ursprungslandet, från Sverige eller bådadera. Motsvarande andel i befolkningen som helhet i åldern 20–65 år är 29 procent. Lange 2005.

³⁹ Lange 2005.

⁴⁰ Levin m.fl. 2001.

⁴¹ Lange 2005.

När de skulle bedöma vilka hinder som eventuellt fanns för expansion, visade det sig att svaren kunde delas upp i tre grupper. Främsta hindret såg man i tillgången till *ekonomiskt kapital*. Det var främst företagare från Chile, forna Jugoslavien, Mellanöstern och Afrika som hade svårt att skaffa kapital. Företagare från Norden och Estland såg det däremot inte som något större hinder. Andra problem som nämndes var att *efterfrågan eller lönsamheten* var dålig och *konkurrensen* inom branschen hård. Åter andra men inte fullt så viktiga hinder var *brist på arbetskraft* eller egen tid eller *myndigheternas krav*, tillståndsregler o.s.v.

Var tredje företagare hade blivit vägrad lån eller krediter minst en eller två gånger de senaste fem åren.⁴² Medan företagare från de andra nordiska länderna sällan uppgav sådana skäl till att man inte kunde expandera, var det för flera ursprungsländer mer än hälften, som hade sådana erfarenheter. I de flesta fall – upp till 90 procent av de svarande – ansåg man att det berodde på ens utländska härkomst. Man gav också en dyster bild av sina erfarenheter av olika myndigheter.

Sammantaget menar man alltså att det är svårt att expandera, eftersom man har svårt att skaffa fram den viktigaste tillgången på fältet, nämligen ekonomiskt kapital. Det är en flaskhals särskilt för dem som kommer långväga ifrån.

De vanligaste sätten bland utlandsfödda företagare att skaffa kapital är genom *banklån* eller genom *familj och släkt*, som också bor i Sverige. Även här spelar det stor roll vilket land man kommer från. Medan det är lättare för företagare med nordisk bakgrund eller från Estland och Ungern att få banklån, vänder sig mer än hälften av företagarna från Mellanöstern eller Afrika i stället till släkt och andra landsmän som bor i Sverige.

Detta tycks återigen avspegla den statushierarki som de olika ursprungsländerna ingår i. Att det kan vara svårare för vissa utlandsfödda än för andra att få ett banklån kan i sin tur tvinga dem att i stället vända sig till familj och släkt för att få lån.⁴³ Men det kan också vara så att släkten fungerar som det första valet vars hjälp man ogärna avvisar. Att hellre ta ett banklån kan till och med ses som ett svek mot den egna etniska gruppen. Stödet och sammanhållningen inom en grupp kan vara betydelsefullt för dess framgång som företagare. Det har särskilt nämnts för att förklara assyrier/syrianers framgång som företagare.⁴⁴

---

⁴² Lange 2005.

⁴³ Se också nedan om den intervjuade företagaren Serdars erfarenheter.

⁴⁴ Holmberg 2004.

Det är bland företagare från Turkiet som vi finner den största andelen företag som har flera delägare; det gäller närmare hälften av dem. Bland företagare från andra länder är det annars högst en fjärdedel, som har gått ihop med någon annan om finansieringen.

Både som delägare och anställda medarbetare spelar släkten ofta en stor roll för utlandsfödda företagare. Att minst ännu en av *delägarna* tillhör familjen eller släkten är vanligast bland chilinare och personer från Norden, Iran och Libanon, där det gäller 60 procent av dem. Den lägsta andelen – en tredjedel – med minst en släkting bland ägarna finns bland dem som kommer från Afrika. Närmare hälften av företagen drivs med hjälp av *anställda* familjemedlemmar eller släktingar. Högst ligger turkiskfödda företagare med hela 70 procent, och lägst afrikanskfödda med en fjärdedel.

En etnisk hierarki?

Sammanfattningsvis kan vi dra slutsatsen att det finns skillnader i möjligheter mellan företagare från olika regioner i världen. De som kommer från *Turkiet* skiljer sig kanske mest från övriga utlandsfödda företagare. Bland dem finns den högsta andelen med många anställda, den högsta andelen med hög omsättning i företaget och den högsta andelen med flera delägare. Det är också bland dem som de flesta finns som anser sig klara sig bra ekonomiskt. De utgör den största enskilda gruppen inom hotell- och restaurangbranschen, och de flesta finns i Stockholmsområdet. Många har kommit hit redan som barn eller tonåringar.

Samtidigt är det också här vi finner den lägsta andelen högutbildade, och man anger ofta arbetsmarknadsskäl för att starta företag. Det gäller särskilt kvinnorna, som också oftare saknar utbildning för den bransch de verkar i. De flesta har vidare lånat sitt kapital av släkt och landsmän som bor i Sverige. En ännu större andel driver företaget med hjälp av anställda familjemedlemmar och släktingar.

Även företagare från andra länder i *Mellanöstern* anger arbetsmarknadsskäl för att starta företag, men de har också entreprenörsskäl. De har inte varit i Sverige så länge. De hör också till dem som har svårt att få banklån och som i stället skaffar kapital via släkten. Även de finns oftare inom hotell- och restaurangbranschen, men de anser sig inte klara sig bra ekonomiskt. Bland dem finns få kvinnliga företagare.

Företagare från *Norden, Estland och Ungern* är däremot de som bott längst i Sverige och anser sig kunna svenska mycket bra. De har inga problem med att få banklån och anger oftare entreprenörsskäl att

starta företag. De är sällsynta i hotell- och restaurangbranschen och finns något oftare inom handeln. De nordiska företagen äger ofta företaget tillsammans med någon annan familjemedlem.

Vi skymtar med andra ord något av en etnisk hierarki med avseende på svårigheter att driva företag. De som kommer från Norden, Estland och Östeuropa (utom forna Jugoslavien) tycks inte ha lika stora svårigheter som de som kommer från Mellanöstern, forna Jugoslavien, Chile och Afrika. De senare finner eller tvingas finna mer okonventionella lösningar. I brist på anställning startar man eget företag. I brist på banklån vänder man sig till familj och släkt för att få hjälp.

Problemen tycks emellertid lätta efter en generation.⁴⁵ I flera avseenden har det visat sig att det finns skillnader mellan den utlandsfödda generationen och deras barn, på så sätt att den andra generationen mer liknar den övriga befolkningen. Det är t.ex. 22 procent av utlandsfödda som uppger arbetsmarknadsskäl bakom startandet av företaget men bara 12 procent av andra generationens invandrare och 10 procent av svenskfödda.⁴⁶

Vi kan i detta sammanhang notera att de relativt framgångsrika turkiskfödda småföretagen i regel har kommit hit i en tidig livsfas. Även om de i teknisk mening är födda i utlandet, är de uppvuxna här och kan kanske snarast betraktas som andra generationens invandrare.

Rättelse: Den text som i den tryckta versionen börjar här och slutar vid asterisken på sidan 94 har tryckts på grund av ett tekniskt fel och är ej att betrakta som en del av boken. Motsvarande sidutrymme har därför lämnats blankt.

---

⁴⁵ Levin m.fl. 2001:29.

⁴⁶ Levin m.fl. 2001:28.

---

*

Mot bakgrund av denna översikt över utlandsföddas placering i näringslivet har vi gjort samtalsintervjuer med fyra framgångsrika näringslivschefer från lika många länder om deras sociala och professionella bakgrund, resurser och karriärgång.

Frågan är vilka strategier de valt i mötet med det svenska samhället och på fältet. Har de likartad bakgrund som sina svenskfödda kolleger? Har de följt samma karriärvägar? Eller finns det skillnader som kan hänföras till deras utländska bakgrund? Av våra intervjuer med fyra personer kan vi inte dra några generella slutsatser. Men de ger exempel på hur framgång kan nås på näringslivets fält. Med tanke på hur få de utlandsfödda näringslivscheferna är, bör de fyras erfarenheter säga oss en hel del om hur faktiska yrkesbanor kan se ut.

Fyra yrkesbanor

Den bild vi ovan fått genom olika enkätundersökningar och genom samtal med ett stort rekryteringsföretag om vad som är viktiga meriter för en näringslivschef, stämmer väl överens med den bild vi fått från de fyra framgångsrika företagsledare vi intervjuat.

Vi talade med tre män från olika länder i Mellanöstern samt en kvinna från ett östeuropeiskt land. De har här fått fiktiva namn.⁵⁴

Ali är född och uppvuxen som godsäggarson i ett land i Mellanöstern. Fadern drev jordbruket och den livsmedelsindustri som hörde dit. Familjen hade studietraditioner och Ali reste i början av 1960-talet till Sverige, där han tog högskoleexamen i tekniska och naturvetenskapliga ämnen. Han hade snabbt lärt sig svenska och fick arbete vid ett svenskt forskningsinstitut, där han avancerade och blev chef. Han var nu gift med en svenska men fortfarande inställd på att resa hem igen. Han arbetade sedan i olika företag i samma bransch och som vd för ett dotterbolag med internationell verksamhet, vilket innebar mycket resor. Efter en politisk omvälvning i hemlandet beslöt han att stanna i Sverige. Han startade i mitten av 1980-talet ett medicinskt-tekniskt företag, vars produkter utvecklas i nära samarbete med universitetsforskare. Numera är han styrelseordförande i flera börsbolag.

Katarina driver ett företag i kulturbranschen. Hon är född och uppvuxen i ett östeuropeiskt land och kom 1970 till Sverige med föräldrar och syskon på flykt undan förföljelser. Familjen hade en stark utbildningstradition. Fadern var en högt utbildad humanist och framgångsrik i kulturbranschen i hemlandet. Han sökte arbete i samma bransch i Sverige, men konkurrensen var hård. Det krävdes att man behärskade svenska språket och hade goda kontakter för att kunna bedriva verksamhet. Katarina började genast sitt sista år på gymnasiet och lärde sig svenska parallellt med studierna. Hon studerade sedan humanistiska ämnen vid universitetet. Modern och systemen arbetade båda. Katarina och fadern beslöt att starta eget företag. Men man saknade resurser och det var svårt att finna startkapital. Till sist fick man ett litet lån tack vare kreditgaranti från Kulturrådet och kunde börja verksamheten. De första åren var tuffa, men småningom gick det bättre. Katarina arbetade i företaget med fadern i 18 år innan han gick bort. Numera har hon flera medarbetare.

Serdar är född och uppvuxen i en kurdisk jordbrukarsläkt i ett land i Mellanöstern. Familjen hade ingen studietradition eller företagartradition. I början av 1970-talet reste han för att studera i Tyskland,

---

⁵⁴ Intervjuerna genomfördes i september och oktober 2004.

där en bror var gästarbetare. Under en semester i Sverige i mitten av 1970-talet beslöt han att stanna här. Han arbetade först som busschaufför och försäljare, sedan som hemspråkslärare och tolk efter att snabbt ha lärt sig svenska. Han studerade emellertid inte vidare som planerat utan valde att arbeta för att bidra ekonomiskt till sin familj i hemlandet. Efter sju år utan fast tjänst beslöt han att starta eget företag. Med hjälp av ett banklån startade han 1984 en butik, som sålde sådana livsmedel som han själv saknat i Sverige och märkt att det fanns en marknad för bland hans landsmän och andra utlandsfödda. De första åren gick det knackigt, men sedan han fått hit sina syskon och modern och de börjat delta i arbetet, vände lyckan. Med företaget som bas har han senare utvecklat tre nya företag. Han driver själv numera ett företag i en annan bransch, sedan han lämnat över livsmedelsföretagen till två yngre bröder. I släkten finns nu sammanlagt ett 25-tal företag. Serdar har blivit något av en lokalt samlande gestalt och mentor med stort inflytande och anseende även utanför sina egna kretsar.

Samir är vd för ett företag i it-branschen, som ingår i en större utlandsägd koncern. Han är född och uppvuxen i ett land i Mellanöstern som son till högutbildade föräldrar. Fadern var tidigare regeringsmedlem. Familjen tvingades i slutet av 1970-talet flytta utomlands av politiska skäl. Till Sverige kom de i början av 1980-talet. Samir lärde sig först svenska och sökte sedan till olika högskole- och universitetsutbildningar. Han studerade ett tag vid universitetet men valde snart att i stället genomgå en ettårig utbildning samtidigt som han arbetade. Efter avslutad utbildning sökte han många jobb utan resultat, innan han slutligen kallades till intervju och erbjöds flera jobb. Han valde att börja i det företag han nu är vd för.

*

Det finns viktiga likheter men också skillnader mellan de fyra intervjuade företagsledarna. Alla kom till Sverige i samma livsfas. De var alla unga vuxna när de kom och befann sig mer eller mindre i övergången mellan gymnasium och högre studier alternativt yrkesarbete. Samtliga har haft hela sin yrkesbana i Sverige. De har bott här under hela sitt vuxna liv, även om två av dem under kortare tider bott utomlands på grund av sitt arbete.

En skillnad gäller tidpunkten och motiven för migrationen. Ali kom hit i början av 1960-talet för att studera. Katarina kom som flykting 1970. Serdar kom också i början av 1970-talet men för att studera och arbeta. Samir slutligen kom hit i början av 1980-talet som flyk-

ting. Men även om tidpunkterna varierade, kom alla alltså hit under en tid när arbetsmarknadsläget var ljust och gynnsamt före den djupa lågkonjunkturen i början av 1990-talet. Genom att de kom hit i unga år har de också haft lång tid på sig att etablera sig och komma vidare. Båda dessa aspekter är viktiga för framgång, vilket visats av tidigare undersökningar.⁵⁵

De två som kom för att studera hade inte tänkt stanna för alltid. Men även de satsade från början på att lära sig behärska svenska och på att komma in i det svenska samhället på vad som måste uppfattas som det svenska samhällets villkor. Tre av de fyra kom från en högre social bakgrund med starka studietraditioner. Samtliga har snabbt och målmedvetet skaffat sig professionella nätverk på plats i Sverige. Två av dem är gifta med svenskfödda personer.

Gemensamt för dem alla är vidare att de har ett starkt självförtroende, en stark målmedvetenhet, en tro på högre utbildning och en stark, uttalad vilja till anpassning.

Tre av dem har själva startat det företag de blev chef för. Den fjärde gjorde sig snart oundgänglig i det företag han anställdes i och avancerade snabbt.

Vilka strategier valde de i mötet med det svenska samhället och med sina respektive delar av det svenska näringslivsfältet?

Karriär på samma villkor?

Tre av våra intervjupersoner valde vad man skulle kunna kalla det svenska huvudspåret – och de lyckades nå den framgång som inte är allom given. Vi kan konstatera att de hade osedvanligt stora kulturella kapital med sig i form av föräldrarnas höga utbildningsnivå och ovanligt goda sociala ställning. De kom från familjer med starka studietraditioner och satsade själva på utbildning i Sverige. Dessutom hade de goda kontakter på hög nivå i flera länder, dock inte från början i Sverige. Här byggde de medvetet upp nya nätverk.

Den fjärde valde i början ett särspår. Efter att ha misslyckats med att få fast anställning beslöt han att starta egen ”invandraraffär”, som han själv kallar den. Med tiden utvidgades detta företag till att omfatta både utländska och svenska livsmedel och har nu kunder med både svensk och utländsk bakgrund. Man skulle kunna uttrycka det som att han bytte spår: ett framgångsrikt särspår gav honom resurser och möj-

---

⁵⁵ Jfr t.ex. Integrationsverket 2003:83.

ligheter att bredda verksamheten och styra in på majoritetssamhällets huvudspår.

Ali och Samir disponerade från början via familj och släkt även ekonomiskt kapital, medan Serdar och Katarina fick använda sitt kulturella kapital för att vinna tillgång till ekonomiska medel genom banklån.

Intervjupersonerna har alltså olika förutsättningar med avseende på de kapital de har med sig hemifrån. Tre av dem har haft goda resurser med sig, som de byggt vidare på efter att ha kommit till Sverige. Den fjärde har fått skaffa sig alla resurser efter ankomsten till Sverige.

Varför just Sverige?

Motiven till emigrationen påverkar vart man flyttar. Tidigare forskning har visat att emigrationsvågorna till USA en gång i tiden bestämdes av det relativa förhållandet mellan arbetsmarknadsläget i USA och i Sverige och under inverkan av den information man fick i Sverige från dem som redan utvandrat. Vi har konstaterat att arbetsmarknadsläget i Sverige har betytt mycket för de möjligheter de utlandsfödda fått att etablera sig här och naturligtvis för utformningen av den politik som förts när det gäller invandring och integration. Information från släkt och vänner eller egen erfarenhet av invandringslandet spelar även i vår tid en viktig roll för beslutet att flytta.

För de fyra vi intervjuat har det inte varit självklart att välja Sverige som sitt framtida hemland. Två av dem reste utomlands frivilligt i första hand för att studera med tanken att sedan återvända till hemlandet. Serdar valde först att resa till Tyskland där han redan hade en bror. En sommar åkte han på semester till Sverige med en arbetskamrat och blev kvar här. Ett vägande skäl var att det var möjligt att få arbetstillstånd här, vilket tillät honom att arbeta mycket mer än han kunnat i Tyskland, och därmed bidra mer till familjens försörjning i hemlandet.

Alis föräldrar hade redan ordnat en studieplats åt honom vid ett elituniversitet i USA, när han själv började intressera sig för Sverige i stället. Nära familjevänner och släkt som hade kontakt med ett svenskt företag, hade varit här och talade sig varma för Sverige.

Fadern rådgjorde bekymrat med vänner, som hade internationell överblick. Om han nu inte ville till USA, ansågs Schweiz vara ett alternativ eftersom han kunde tyska.

Man kom emellertid fram till att Sverige var ett fredligt land, och att lära sig språket var inte oöverstigit. Det var dock först den poli-

tiska omvälvningen i hemlandet som fick honom att bestämma sig för att stanna kvar i Sverige och inte återvända. Han har många släktingar och vänner i USA men har själv trots anbud att själv flytta dit, föredragit att stanna i Sverige, som han menar är ett fredligare land.

Naturligtvis hade jag x antal amerikanska erbjudanden. Men jag tyckte inte den amerikanska miljön var så lämplig att flytta till med små barn. Alla frågade: Varför kommer du inte till USA? Dom tyckte Sverige var för litet, mina amerikanska kollegor särskilt: Sverige – vad gör du där? Jag tyckte det var alldeles olämpligt att ha små barn och flytta härifrån. [...] det är ett brutalt samhälle. Jag menar, om man tittar på mina släktingar, alla bor ”gated”. Du kan aldrig släppa barnen. Du måste köra barnen dörr till dörr, se till att barnen verkligen går in. Om ni tittar på amerikansk kriminell statistik, ser ni att det är en rysare. Det är som om ett krig pågår dagligen i USA.

De andra två tvingades flytta av politiska skäl. Samirs familj flydde först till England. Inte minst av språkskäl ligger ofta USA eller England närmast till hands. En syster till Samir var gift och bodde i Tyskland. Men modern hade besökt Sverige som turist på 1970-talet och tyckte om landet. Föräldrarna attraherades också av Sveriges anseende som ett neutralt, demokratiskt land med respekt för mänskliga rättigheter. Det ställdes heller inga krav på motprestation för att de skulle få bo här.

Katarinas familj flydde på grund av förföljelser i hemlandet. Sverige var då ett av de länder som öppnade sig för dem. De valde Sverige därför att en nära släkting nyss hade flyttat hit av samma skäl.

Att förändra sin habitus: mötet med det svenska samhället

För de utlandsfödda är det både fråga om att komma in i det svenska samhället och att etablera sig på ett yrkesfält som har specifika krav.

Alla fyra har från första dagen varit inställda på att anpassa sig till svenska förhållanden och att lära sig svenska språket så snabbt som möjligt. Samir vars familj hade flytt, hade ändå positiva förväntningar på det nya samhället där framtiden väntade:

Och jag var jättepositiv och tyckte det var jätteroligt och insåg att jag måste lära mig språket. Det är det första man ska göra. [...] Jag började läsa svenska eftersom jag ville börja på en gång för jag ville komma i gång. För mig kändes det som – om man tittar på bakgrunden, vi levde ju under ganska tuffa förhål-

landen, så att komma hit det var ju som en befrielse och så. Man är arton år och man såg bara hur man ska kunna utvecklas och så vidare (Samir).

Samir var beredd att betala för att lära sig svenska men upptäckte nästan chockat att svenskkursen var avgiftsfri. Även Serdar satsade hårt på svenskstudier i början. Efter en och en halv månad talade han så god svenska att han inte behövde tolk.

Jag tror att det är en förutsättning och det är ett villkor och det är ett sätt att – jag menar inombords kan man vara hur trevlig som helst. Man kan vara hur kunnig som helst, kompetent, allting. Men om man inte kan kommunicera så hjälper det inte, utan kommunikation det kommer liksom på första plats (Serdar).

Katarina hade sista året i gymnasiet kvar när hon kom hit och beslöt att omedelbart fortsätta med det för att inte bli sinkad i studierna. På kvällarna tog hon fram lexikon och översatte vad läraren sagt på dagen för att förstå lektionerna. Parallellt med gymnasiestudierna lärde hon sig svenska.

De fyra hade också det gemensamt att de bestämde sig för att ”gilla läget”, när de kom till Sverige.

Jag kan inte kräva att hela Sverige ska förändras för att jag landat här. Utan det är jag som ska anpassa mig och försöka liksom hitta kompromisser med mig själv, med min mentalitet, med min kultur, uppväxt och så vidare, så jag måste själv hitta dom här kompromisserna för att komma nånvar (Samir).

Och sen att man helt enkelt tar till sig från det samhället – om man nu har bestämt sig för att man ska leva i det samhället, måste man liksom ta till sig alla osynliga koder och hur det här samhället fungerar och – hur ska vi säga – ja, man måste helt enkelt ta till sig. [...] Jag tycker att det gäller att omvandla det som är en nackdel till en fördel. Det gäller också att vara tolerant och inte tolka allting negativt (Serdar).

De tillmäter alla det svenska språket en nyckelroll. Även andra intervjuundersökningar har noterat den extra ansträngning de som lyckats har lagt ned på att just lära sig språket. Det har ibland krävt självstudier eller att man läst dubbelt.⁵⁶

Vd:n för Assa Abloy Bo Dankis, som kom till Sverige från Litauen med sina föräldrar under andra världskriget, säger i en tidskrifts-

---

⁵⁶ Bjurling 2004:1.

intervju att hans familj gick in för att så snabbt som möjligt anpassa sig till det nya landet. Det skedde helt på det nya landets villkor. Han minns det till och med som en lättnad i tonåren att han inte behövde lära sig hemlandets språk.⁵⁷

Robert Sobocki, försäljningschef för Scania bussar, kom till Sverige som barn med sina föräldrar från Polen. Han anser att det är oerhört viktigt att kunna tala flytande svenska för att komma in i det svenska samhället:

Många andra länder har en mer tolerant syn när det gäller språket, men i Sverige är det extra viktigt. Talar du inte svenska är det kört!⁵⁸

Samir anser att det var svårt att komma in i den sociala gemenskapen vid universitetet. Han tror att det hade varit lättare om han varit yngre och gått i skolan. Det är särskilt språket han tänker på:

Jag hade fortfarande ganska mycket saker att jobba på kanske – för att bli accepterad. Självförtroendet kanske, språket. Man var inte riktigt hundra på språket.

Jag tror det är mycket lättare när man kommer in som yngre. När man är yngre så är det väldigt (mycket) enklare för att man kommer in i skolan och så får man kompisar. Jag tror att en av dom största svårigheterna det handlar mycket om /är/ att vi i Sverige har svårt och det stör oss när någon sitter och pratar svenska med jättebrytning. Det är jobbigt för våra öron (Samir).

När det gäller den svenska språkundervisningen för invandrare hade våra intervjupersoner mycket blandade erfarenheter. Flera av dem hade själva sökt sig till mer avancerade kurser i stället.

Jo, jag gick en kväll. Det var inte svenska för invandrare. Det var svenska för idioter. Jag heter... så talar man inte till tjugooåringar eller artonåringar. Det var nonsens (Ali).

Men sedan hittade han en kurs i svenska för engelsktalande. Kursen omfattade två gånger tre månader och var belagd med en hög avgift:

Men det var värt det. Man kunde lära sig ganska snabbt. Det var en helt annan nivå.

---

⁵⁷ Veckans Affärer 2004:36.

⁵⁸ Veckans Affärer 2004:36:33.

Serdar har en liknande erfarenhet av kurserna. Han kom hit 1976 och började omedelbart lära sig svenska. Efter en och en halv månad kunde han språket så pass bra att han inte behövde tolk vid ett rutinbesök hos polismyndigheten.

Svenskan har jag aldrig haft problem med. (...) Jag tycker dom kurserna var otroligt bra. Först gick jag två veckor på nånting som hette ABF. Det var inte den, men den andra som [universitetet] höll (...) där lärde jag mig svenska också. Och jag tycker, redan då var jag imponerad över hur bra det var.

De satsade på att lära sig svenska snabbt och väl. Flera av dem lever med en svenskfödd partner, vilket brukar underlätta både språkinläring och att komma in i samhället. De har också i förekommande fall skaffat sig sin högre utbildning här.

Att reproducera familjens position i det nya landet

Oavsett vilken utbildning man går på eller när man kom till Sverige, så kan det vara svårt att komma in i det svenska samhället. Det handlar om att anpassa sin habitus till en framträdelseform som känns igen i det svenska samhället. Men den skall också positionera individen i "rätt" socialt skikt, om man vill ha framgång. Det gäller att tala "rätt" sorts svenska, att ha rätt utbildning och rätt kontakter. Detta är våra intervjupersoner mycket medvetna om.

För min del var det från dag ett att jag ville lära mig språket för att jag visste att lär jag mig inte språket, så kommer jag ingenvart. Och jag insåg väldigt tidigt att jag kan inte bara lära mig språket, jag måste lära mig språket och jag måste lära mig språket på rätt sätt (Samir).

Det är annars inte ovanligt att en person som flyttar till Sverige får räkna med kapitalförluster. Det finns ingen garanti för att en utlandsfödd person får en position som motsvarar hans eller hennes högre utbildning. Det finns i dag cirka 30 000 högutbildade utlandsfödda personer i Sverige, som saknar ett arbete som motsvarar deras utbildning.⁵⁹

Man kommer till en miljö där man måste börja om från början eller åtminstone kompensera för sin utländska bakgrund. Det kan handla

---

⁵⁹ Ekberg 1993, Socialstyrelsen 1999: 9, Bjurling 2004.

om ett avbrott i karriären och att man möter nya krav. En studie visar att det kan ta mellan sju och sjutton år att komma över initialsvårigheterna.⁶⁰ De största förändringarna fann man för dem som i födelselandet tillhört mellan- och högre tjänstemannaskikten men som i Sverige kom att bli arbetare eller lägre tjänstemän. Det gällde särskilt personer från Chile, medan personer från Polen och i viss mån från Turkiet i större utsträckning hade lyckats behålla sin position. Faktorer som påverkar vilken social position en utlandsfödd person får i det nya landet, skulle behöva undersökas närmare. Det kan bero på utbildning och ålder och egen motivation men också på samhällets attityder, diskriminering och situationen på arbetsmarknaden.

Alla våra intervjupersoner utbildade sig i Sverige. Det kan ha varit en fördel att skaffa sig den högre utbildningen efter ankomsten till Sverige. Man har då ännu inte gjort investeringar i utbildning och kontakter, som man riskerar att förlora när man byter miljö.

En svensk utbildning kan lättare bedömas av omgivningen och berörda arbetsgivare. Den innebär samtidigt sannolikt att de integrerat tyst kunskap och värderingarna på de fält som utbildningarna avsågs förbereda för.⁶¹ Främst har man siktat på olika elitutbildningar, för sig själv och/eller för den yngre generationen.

Det har också visat sig att utlandsfödda (med undantag för iranier) som redan har en utbildning från hemlandet, sällan vidareutbildar sig i Sverige.⁶² Bland de akademiker som lyckats få en position i nivå med sina kvalifikationer är det dock vanligt att man kompletterat sin utbildning eller till och med omskolat sig. De kan också ha måst gå en omväg över mindre kvalificerad sysselsättning.⁶³

Samir upptäckte att det fanns en skillnad mellan de anglosaxiska och svenska universitetssystemen. Han noterar att det är lättare att komma in på ett amerikanskt eller brittiskt universitet, eftersom de är mer kommersiellt inriktade. Det var vanligt bland hans kamrater i hemlandet att söka sig dit. Med ekonomiskt kapital kunde man köpa sig en utbildning, även om betygen inte var konkurrenskraftiga.

Det var väldigt populärt. Dom som sökte högre utbildningar, dom åkte till England, åkte till Australien, USA, och man själv så att säga hittade någon kontakt vid universitetet och skickade till dom sina intressen och anmälde sig och så vidare. Men det är klart, alla dom här universiteten i dom andra län-

---

⁶⁰ Socialstyrelsen 1999:9:11–12.

⁶¹ Jfr intervjun med teaterchefen i kapitel 8.

⁶² Lange 2005.

⁶³ Bjurling 2004.

derna, dom drivs ju väldigt kommersiellt. Då blir det lätt att man kommer in på nåt utav dom. Och jag visste ingenting om systemet i Sverige när man kommer hit. Systemet är ju mer utbildningsmässigt – systemet är ju mer gjort för att utbilda svenska folket och inte för att utbilda en massa utländska gäst-studerande (Samir).

För hans föräldrar var det otänkbart att han skulle börja arbeta utan att ha studerat. Men slutligen lyckades han övertala dem att låta honom arbeta medan han ansökte till olika utbildningar.

Ali hade gått ut gymnasiet i hemlandet och fortsatte i Sverige med naturvetenskapliga och tekniska högskolestudier. Han betraktar sina examina som en inträdesbiljett. Kunskapen måste hela tiden byggas på.

[...] att få en basalkunskap, att kunna gå vidare. Akademisk utbildning är inget mera än en nyckel till framtida kunskaper, för kunskaper är speciellt nu. Det är en färskvara. Det du kan i dag det är värdelöst i morgon. Så det gäller att ha kontinuerlig uppdatering (Ali).

Serdar kom till Sverige på 1970-talet. Han kom för att det var möjligt att få arbetstillstånd, till skillnad från i Tyskland där han studerade och bara fått arbeta under sommaren och andra lov. Här hoppades han kunna göra bådadera, men det blev bara arbete. Men han insåg vikten av utbildning och utbildning i de ”rätta” skolorna. Han sökte efter bästa möjliga skola för sina barn och satte dem slutligen i en privat internatskola.

Den bästa investering som man kan göra, det bästa man kan ge, det är utbildning. Dom (barnen) har läst på (privatskola) i (ort), och vi har två kvar som läser där. Och jag är mycket nöjd. Jag tycker det är en mycket bra skola. [...] Jag är mycket glad att vi inte missade det. Jag har två barn kvar där, och mina syskonbarn kommer också att gå där (Serdar).

Han har också på plats granskat de utländska skolor de andra unga släktingarna valt, innan de fått börja där.

1995 tog jag minsta barnet – mina föräldrars – det är en syster – till USA och [...] jag placerade henne där på [universitet]. Hon har läst ekonomi i fyra år där och är färdig tillbaka nu. Sen har jag en syster som bor här och hon har också blivit egen företagare [...] och hennes fyra barn, hon har två pojkar och två flickor [...] dom har också läst på samma universitet som den här system. [...] Det var faktiskt hon själv som hittade det. Men jag följde med henne för

att se. [...] Det var samma sak med mina döttrar. Vi flög dit [till London] för dom hade hittat en skola. Dom ville läsa engelska (Serdar).

Tre av de fyra startade ett eget företag med hjälp av eget eller lånat kapital. Den fjärde – Samir – fick anställning i ett redan existerande företag. Det tog emellertid tid innan han lyckades.

När vi gick ut skolan så började man söka jobb samtidigt som det var slut på skolan. Och så började man söka praktik. Alla fick praktik. Jag fick ingen praktik (Samir).

[...] och så sökte jag, ansökte om arbete då i tio månader, så köpte jag en skrivmaskin jag hade hemma. Jag skickade ansökningar alltså jobbansökningar, varje dag. Varje dag när jag kom hem från jobbet läste jag tidningar, tittade på uppdragsannonser och så vidare. Och så i början är man lite kinkig på vad man ska söka och inte söka. Men det där går liksom över efter ett par veckor. Man börjar söka på allting, och man börjar liksom sänka sina krav och så vidare. [...]

Och jag skojar inte när jag säger att jag skickade ansökningar varje dag. Och jag gav inte upp. Jag ska ha ett arbete alltså. Så enkelt är det. Men det ska inte vara så. Alltså jag kanske orkade. Jag kanske hade den driften att hålla på och söka i tio månader. Många av dom som sitter och kör taxi i dag, som har betydligt bättre utbildning än vad jag har, dom kanske inte har samma ork och samma hopp och samma... Dom kanske ger upp mycket snabbare (Samir).

[...] jag ville bara komma på intervju, för jag visste kommer jag på intervju så kommer jag att göra ett bra intryck.

Emellertid lossnade det plötsligt efter tio månader och Samir fick komma på två intervjuer och blev erbjuden båda jobben.

Ali som kom redan på 1960-talet blev erbjuden att stanna kvar i det företag där han gjort sitt examensarbete. Sedan flöt det på:

Nej, jag har aldrig sökt ett jobb i hela mitt liv. Därför har jag svårt att se hur man söker jobb. Nej, under mitt examensarbete jobbade jag på laboratoriet på (företag) och när jag blev färdig då frågade dom mig om jag kunde komplettera färdigt (Ali).

Han hade även ekonomiska resurser. Han köpte laboratoriet och övertog företaget.

Idén kom då jag hade jobbat tio år som vd och i princip nästan femton, sexton år som anställd. Jag tyckte det nu var lagom och intressant att göra någonting själv. Och det var naturligt. Hade inte det kommit hade jag gjort något annat (Ali).

Utländsk bakgrund som del i habitus – hinder eller hjälp?

Hur ser de då på sin utländska bakgrund i dag? Känner man att man har en dubbel tillhörighet eller kanske ingen tillhörighet alls? Beträktar man sig som svensk eller har man vad som kunde kallas en kluven habitus? Hur undgår man rollen som avvikare (jfr kapitel 8)?

Två homogeniseringstendenser finns: dels den allmänna som gör att man högre upp i hierarkin – oavsett bakgrund – är mer konform, dels den specifika som gör att man som invandrare försöker anpassa sig och bli supersvensk för att undvika att bli utdefinierad och för att undvika att ens kapital reduceras på grund av den utländska bakgrunden.

Vi har redan sett att skillnaderna mellan de utlandsfödda näringslivscheferna och de svenskfödda tycks vara små. De som finns tycks av intervjuerna att döma bestå i att de utlandsfödda som lyckats haft en särdeles fördelaktig utgångspunkt i fråga om social bakgrund, utbildning och kontakter alternativt i stöd (inte minst materiellt) från familj och släkt. De skillnader i detta avseende som vi kunnat iaktta verkar dock främst gälla personer från utomeuropeiska länder. Kanske spelar den etniska hierarkin in på så sätt att ju närmare ens habitus ligger de svenskföddas – ju mindre det kulturella avståndet är – desto mindre behöver man kompensera för sin utländska bakgrund.

Bo Dankis, vd för Assa Abloy, kom med sina föräldrar från Litauen under andra världskriget. ”Jag ser mig själv som supersvensk, jag kan inte ens prata litauiska, säger han. Och att det råkar vara tunn-sått med svenska toppchefer med rötter i andra länder har han knappt reflekterat över tidigare, erkänner han.”⁶⁴

Ingen av de fyra som vi intervjuat är fokuserad på sin utländska bakgrund. Den är underordnad deras yrkesidentitet. Det är frapperande att samtliga spontant talar mycket och varmt om sin yrkesverksamhet och sitt företag. Ingen tar själv upp sin utländska bakgrund eller frågan om diskriminering eller etnicitet i samhället i dag. De kom visserligen till Sverige innan den diskussionen hade tagit fart, och de har bott här i många år vilket verkar vara en förutsättning för framgång. Men det

---

⁶⁴ Veckans Affärer 2004:36.

verkar inte som om dagens debatt är något, som de särskilt engagerar sig i eller reflekterar särskilt mycket över. De flesta säger sig heller inte umgås särskilt med andra från samma ursprungsland.

Ett undantag är dock Serdar, som själv i början satsade på ett sårspår och som numera medvetet satsar på att hjälpa andra utlandsfödda och alltså stöter på problemen handfast i sin vardag. Han använder sin erfarenhet och sin position för att bistå andra med råd och dåd. Genom åren har det resulterat i en rad företag i hans närhet:

Invandring är ju som en liten sten – men det blir ringar på vattnet (Serdar).

Han är ett undantag bland våra intervjupersoner, men hans erfarenheter är säkert mer representativa för utlandsfödda i allmänhet på olika nivåer i Sverige. Även han är dock mest engagerad i sitt företags historia och framtid.

På frågan om huruvida den utländska bakgrunden varit en fördel eller en nackdel i olika avseenden svarade Katarina från Östeuropa att så har hon inte tänkt. Hon har inte reflekterat över sin bakgrund i sådana termer. Efter ett tags funderande säger hon att hennes bakgrund möjligen varit en fördel på så sätt att ”utlandet är min värld”. Hon känner sig hemma ute i Europa.

Ali från Mellanöstern känner sig alltigenom svensk:

Intervjuaren: Hur ser du på din egen identitet? Är du svensk?

Jag skulle säga absolut ja, när jag är utanför Sverige utan tvekan. Det är ingen diskussion. Jag är mera svensk när jag är utanför Sverige. För många svenskar drar av någon anledning den negativa sidan av Sverige när dom träffar andra. Jag är tvärtom snarast (Ali).

Ali ser inga som helst nackdelar med att komma från ett annat land. Däremot anser han att hans utländska bakgrund ger honom fördelar:

Fördelen är min öppenhet. En svensk är uppfostrad att inte störa. Så man är försynt. [...] Jag är väldigt straight forward, det är klart. [...] Man kan inte vara omtyckt av alla, och det ska man inte heller. Då är det något sjukt. När alla tycker om en, då gör man något fel.

Samtidigt är han medveten om att det finns kulturella skillnader, som han omhuldar:

Jag gifte mig inte med mitt jobb. Jag är inte uppfostrad så. Jag kommer från en helt annan miljö. En svensk hänger sin personlighet mycket på sin titel. Om du tittar på mig – jag har ingen titel. Vi är uppfostrade till att arbete är arbete, privatliv är privatliv, och det är viktigare. Det sociala, privata, familjen har ett helt annat värde. Jag identifierar mig med mitt namn och efternamn och inte med min titel. Här är det omvänt. Det är därför svensken snabbt blir gammal också när han blir pensionär. Det här är en gigantisk kulturell skillnad. [...] Man måste ha en självständig klar identitet, som ingenting har att göra med yrket (Ali).

Å andra sidan kan man med fog säga att just familjen och släkten för flera av våra intervjupersoner är en del av, om inte en förutsättning för familjeföretagets framgång. Det gäller främst Serdar som själv menar att syskonens deltagande i arbetet blev en vändpunkt för hans företag, men även Katarina som blev utbildad i branschen av sin far, och Samir, som till en början finansierades av släkten.

Släkt och andra nätverk som resurs

Personliga kontakter är en av de viktigaste resurserna för att nå framgång enligt vår enkätundersökning med den svenska näringslivseliten.⁶⁵

Katarinas far hade ett stort nätverk i hemlandet anpassat till hans arbete på kulturfältet där. Men den svenska marknaden var för liten för att man skulle kunna satsa enbart på denna inriktning. I stället utvidgade man verksamhetsområdet här och ändrade specialisering. Det gällde nu att bygga upp ett nytt kontaktnät på fältet både i Sverige och internationellt med den nya inriktningen. Det lyckades, och mycket av arbetet i dag består i att hålla kontakt och att skapa nya kontakter.

Det gäller för övrigt alla de intervjuade att de fick börja från början när det gäller att bygga upp kontaktnät i Sverige. Det gick inte att ta dem med sig till det nya landet. Man gjorde med andra ord kapitalförluster i detta avseende. Alis familj hade utmärkta kontakter i hemlandet och flera andra länder. Men i Sverige fick han satsa på att bygga upp ett nytt eget nätverk.

Det är en väldigt liten klubb. Jag ser själv att det finns ingen i Sverige som jag inte har jobbat med eller som jag inte känner. Så enkelt är det. Har du inte

---

⁶⁵ Göransson 2004.

dom nätverken är det svårt. Jag menar det är möjligt – jag hade inga nätverk heller i början, men dock, det är väldigt svårt att komma. Det krävs rejält med kunskap och social kompetens för att kunna komma in (Ali).

Ali hade tidigt fått utveckla sin sociala kompetens i hemmets godsmiljö. Han påpekar att han haft stor nytta av den habitus han utvecklade när han växte upp. Att ständigt skapa nya kontakter var han van vid, och han använde medvetet denna sin tillgång för att komma in på rätt nivå i det svenska samhället och bli accepterad där. Ja, inte bara accepterad – det handlade om att skapa en plattform med framtida möjligheter.

Jag var född i den miljön. Jag har alltid haft 40 vid lunchen och 80 vid middagen hemma, så för mig är det lätt att ta kontakt med folk och träffa. [...] Redan på [högskolan] åt jag alltid lunch med mina lärare och professorer och rektorer, så jag hade redan vanan. Så jag gick aldrig med mina klasskamrater. Jag åt aldrig lunch med mina kurskamrater. Det var så stor miljöskillnad mellan mig och mina kolleger. Eller vad ska vi säga, studiekamrater (Ali).

Ali anser också att Sverige är speciellt när det gäller nätverken.

Fortfarande tas stora beslut och stora diskussionsunderlag görs i älgjaktssammanhang. Titta på de fem största älgjaktsteamen. Du ska se vilka som sitter där, så enkelt är det.

Den litauiskfödde vd:n för Assa Abloy Bo Dankis säger:

I ett litet land som Sverige är det lätt att rekryteringen av chefer sker från en liten homogen klubb. Det kan vara bra för att kunna jobba snabbt, men på sikt blir kvaliteten lidande.⁶⁶

Men den huvudsakliga skillnaden går mellan Europa och USA, menar Ali. I Europa är nätverken mycket viktigare. Det förknippar han med vad han ser som den lägre geografiska rörligheten här:

I USA är det helt andra möjligheter. För det första är det större, och för det andra går man i Amerika rent allmänt på individen och individens kapacitet – väldigt lite på nätverk och kontakter. [...]

Det finns kontakter men samtidigt är det ett nytt samhälle, det växer dynamiskt, med fem–sex procent varje år. Hela samhället är gjort på immigration

---

⁶⁶ Veckans Affärer 2004:36:28.

och amerikaner rör sig. Du vet, en svensk – inklusive undertecknad – man är född och dör på samma gata. En amerikan byter bostad vart femte år i genomsnitt och delstat vart tionde år. Det är en rotation. Finns inte här. Jag har bott här 34 år. Mina barn är födda och nu fortsätter det genom mina döttrar. Där hon är född bor hon nu. Det är så i Sverige. Man bor och dör på samma gata.

Den som mest betonar familjens och släktens roll för den egna framgången är Serdar, som startade en butik. Serdar fick själv hjälp av sin bror att komma till Tyskland för att studera och hjälpte sedan själv sin uppväxtfamilj i hemlandet ekonomiskt för att senare ta dem till sig i Sverige. Väl i Sverige hjälpte de honom att lyckas med affärsverksamheten och han i sin tur har fortsatt att stödja och hjälpa yngre syskon, barn och syskonbarn med utbildning, startkapital och goda råd.

Även Samir pekade på släktens ekonomiska hjälp i början i det nya landet. Han kunde också själv ta en avgiftsbelagd kurs i svenska. Samtidigt tycks det delvis vara den avgiftsfria högskoleutbildningen i Sverige som gjorde att han valde att studera här och inte i USA, som så många av hans jämnåriga landsmän gjorde.

Också i Alis berättelse framskymtar att ekonomin aldrig varit ett problem. Han hade aldrig någon kontakt med myndigheter när han kom hit utan såg sig som en ”betalande gäst”. Han köpte en dyr kurs i svenska för engelsktalande, och kunde studera länge utan att tänka på sin försörjning. Han kunde småningom köpa det företag han arbetade vid. Han har också reflekterat över skillnader i familjens betydelse i andra avseenden:

Det räcker bara du är i Italien. Familjen är fortfarande ganska stark. Man identifierar sig, man har ett helt annat liv vid sidan om. Man har familjemiddagar, man har helgerna med familjen, flera generationer. När vi träffas är det alltid tre eller fyra generationer. Vi har nittioåringar, mormor och morfar, och vi har barnbarnsbarn, som är sex månader. Alla är med.

Katarina som byggt upp företaget med hjälp särskilt av sin far, poängterar också sin egen familjs betydelse för hennes möjligheter att yrkesarbeta. Å ena sidan är hennes yrke inte att rekommendera för småbarnsföräldrar, menar hon. Men å andra sidan krävs det att man har familj för att få balans i livet. Hon skulle inte ha kunnat arbeta så som hon gjort utan familjen.

Recept för framgång

Vilka slutsatser har de dragit om vad som krävs för att nå framgång som företagsledare?

Katarina betonar envishet och att man är förberedd på motgångar. Hon har en inre drivkraft och motiveras av att hon ser sitt arbete som viktigt. Det gäller i hennes yrke att finna nya röster, nya idéer.

Den inställning Ali uttrycker är tydligt påverkad av hans klassbakgrund, av vanan att klara allt, att ha kontakter och resurser, kort sagt den självklara förväntan om att lyckas. Inte ens ett misslyckande är ett misslyckande. Men det finns också – som vi redan sett – ett element som han själv betraktar som mer etnisk-kulturellt betingat. Det handlar om värnandet om familjesammanhållningen och särskiljandet mellan privatliv och arbetsliv.

Ska man lyckas i allt vad man gör så måste man först och främst tycka att det är roligt. Två: man måste fokusera, alltså man måste göra något många gånger och man måste fokusera. Man kan inte göra många saker samtidigt, och ju mera man fokuserar ju mera lär man sig. Och sen måste man absolut inte vara rädd att misslyckas.

Den som är rädd att misslyckas, kommer aldrig långt. Det är A och O, och det är också kulturellt. Allmänt europeiskt och naturligtvis syns det ännu mer i Sverige. Det beror på storleken på landet. I Sverige var tills nyligen ett misslyckande en katastrof. Man skämdes. En vd som jobbat för ett företag som går i konkurs – han är bannlyst. I Amerika kan du sätta tjugo bolag /i konkurs/. I dag får du sparken, i morgon får du något annat jobb. Det är snarast en erfarenhet (Ali).

Han anser att han har två typer av drivkraft, främst den intellektuella (hans företag är kunskapsbaserat) men också tävlandet, att vilja vinna.

Å ena sidan uttrycker han en kosmopolitisk inställning och utmålar hela världen som sitt arbetsfält, har rest mycket, bott utomlands periodvis och alltid strävat efter att ha familjen med sig. Han berömmar den rörlighet som han menar finns i USA. Å andra sidan påpekar han att han själv varit bosatt vid samma gata i Sverige i 34 år, vilket han ser som en parallell till orörligheten i hans eget hemland, liksom Sverige ett gammalt bondesamhälle.

När det gäller problemen är det tydligt att tillgången till ekonomiskt kapital är avgörande för att överhuvudtaget kunna starta ett företag. Det framgår av Nuteks enkätundersökningar liksom av våra intervjuer att detta kan vara svårare för utlandsfödda. För Ali var det självklart att ha tillgång till kapital. För Katarina gällde det att få

kreditgaranti. Serdar fick – tycks det – snarast av en slump ett banklån. Hans egen bank sade nej, men nästa bank sade ja till samma förutsättningar. Serdar betonar betydelsen av att utlandsfödda får tillgång till banklån. Hans konkreta förslag är att bankerna skall avsätta en viss andel av sin utlåning för sådana lån. Samir valde att söka jobb som anställd och avancerade i ett existerande företag utan att äga en andel.

Avslutande ord

Internationaliseringen av näringslivet sker både genom att själva verksamheterna sprids över länder, och genom att presumtiva företagare flyttar mellan länder. Men de gör det på vitt skilda villkor. Vi kan se det som globaliseringens bidrag till ny klassklyfta.

Högre chefer som flyttar runt som ett led i karriären gör inga kapitalförluster på vägen. Ingen ifrågasätter kompetensen hos en amerikansk chef som tillsätts av koncernstyrelsen. I varje fall inte på grund av hans utländska härkomst. Erfarenheten från olika länder kan tvärtom värderas som ett kapitaltillskott, förvärvat som ett led i arbetet. Deras rörlighet är en förutsättning för karriären och ledningen av företaget.

Andra som kommer till ett nytt land som arbetskraftsinvandrare eller flyktingar och är hänvisade till att bygga upp en ny tillvaro, kan erfara att tidigare utbildning och erfarenheter devalveras och måste kompenseras genom kompletterande studier, omskolning eller andra extra insatser i olika avseenden. De måste göra nya investeringar för att överhuvudtaget komma in på arbetsmarknaden. Ännu större sådana krävs om de vill återerövra en eventuell högre yrkesposition de kan ha haft i hemlandet.

Man kan uttrycka det som att näringslivets fält är relativt slutet när det gäller storföretagens ledande positioner. De utlandsfödda som finns där är mycket få, och har i regel kommit dit som ett led i en internationell karriär eller som representanter för utländska ägare. Småföretagen utgör en mer öppen del av näringslivets fält. Här finns fler utlandsfödda. Många etablerar sig här med hjälp av ekonomiskt kapital, då de inte lyckats på arbetsmarknaden. Andra väljer att starta ett företag för att skapa något eget. Men gemensamt för dem tycks vara att möjligheterna till framgång delvis beror på vilket land man kommer ifrån.

Tidigare forskning om kön och karriärer har påvisat en stark homogenitet på toppositionerna i näringslivet. Det är en över-

väldigande dominans av vita medelålders män med ekonomisk och/eller teknisk utbildning bland dem, som leder de största företagen.⁶⁷

Några av de intervjuade personerna hävdar i likhet med många andra framgångsrika utlandsfödda personer som intervjuats i media på senare år, att man aldrig känt sig diskriminerad eller mött några svårigheter på grund av sin bakgrund. Det gäller också flera av de chefer Veckans Affärer talade med i sin undersökning.

Tidigare forskning tyder också på att en stark mansdominans bäddar för större anpassning från de kvinnors sida som har framgång. De gör karriär på männens villkor. Något motsvarande tycks gälla de framgångsrika utlandsfödda personer som vi mött här. Det gäller att inte avvika, att bli ”supersvensk”. De talar alla uttryckligen om vikten av anpassning till det svenska samhället.

En annan viktig slutsats av denna studie gäller den sociala bakgrundens betydelse. Det tycks som om det är möjligt att kompensera utländsk, kanske särskilt icke västerländsk, bakgrund med ett högt kulturellt kapital i form av föräldrarnas position och utbildning samt den egna utbildningen. Eller omvänt: utan en sådan kompensations riskerar man att hamna på en lägre social nivå än man hade i ursprungslandet.

Ibland har man också haft hjälp av ekonomiskt kapital och stöd från familj och släkt. Hemlandets nätverk är viktiga i början; särskilt familj och släkt spelar stor roll innan man etablerat sig i det nya landet och skapat nya kontakter och nätverk genom vilka man kan utbyta information och tjänster på samma sätt eller nästan samma sätt som man haft familj och släkt till förut.

I våra intervjuer har vi mött tre personer som mer eller mindre reproducerar sin tidigare sociala position i det nya landet, och en fjärde, som lyckats med en klassresa där han till en början använder sin utländska bakgrund som en fördel, ett särspår in i det svenska näringslivet.

Till deras framgång har bidragit att de anlände hit i en strategisk fas i sina liv och att denna sammanföll i tiden med en fördelaktig arbetsmarknadssituation. Dessutom hade de mycket goda förutsättningar med sig vari ingick en stor energi och målmedvetenhet som hjälpte dem att dra maximal nytta av sina resurser.

De har ansträngt sig för att utveckla en för dem fördelaktig habitus – de betonar vikten av att lära sig det ”rätta” språket, de osynliga koderna och att skaffa sig värdefulla kontakter. Det gäller inte bara att

---

⁶⁷ Göransson 2005, Göransson 2004 och Holgersson 2003.

accepteras i det svenska samhället – det gäller att accepteras som hörande hemma på en socialt hög nivå. I litteraturen talar man om att återerövra den position man hade i födelselandet. Eftersom det vanliga är att en inflyttande person hamnar på en lägre social nivå än han/hon kommer från i hemlandet, krävs en särskild ansträngning om man skall bibehålla sin sociala status.⁶⁸

Ett särdrag hos näringslivsfältet är att ekonomiskt kapital ger möjlighet att skapa sitt eget arbete, när någon annan inte vill erbjuda anställning. Man kan alltså kompensera andra ”brister” – såsom kulturella kapitalförluster – med ekonomiskt kapital. Om denna möjlighet skall vara generellt tillgänglig, krävs dock bättre och mer jämlika lånemöjligheter än i dag.

Våra intervjupersoner har alla satsat på vad vi inledningsvis beskrivit som det svenska huvudspåret, nämligen att göra karriär på samma sätt som svenskar. Men de har haft olika förutsättningar i form av social bakgrund och utbildning, vilket påverkat deras framgångsmöjligheter och därmed deras strategier. Alla har fått satsa extra mycket för att lyckas. Även om de flesta svenskfödda näringslivschefer har en högre social bakgrund än folk i allmänhet, så har tre av våra fyra intervjupersoner haft en extra hög social bakgrund i bagaget. Dessa tre lyckades göra karriär längs det svenska huvudspåret. Men det har krävt en extra ansträngning. Man har medvetet satsat på att skaffa de resurser man saknat. Inte minst gäller det att bygga upp de nätverk som kan ses som avgörande för framgång.

Den fjärde, som inte haft det ärvda kulturella kapital som högutbildade föräldrar och en social position innebar och heller inte egen högre utbildning, har i stället satsat på andra särskilda fördelar som stod till hans förfogande.

Han valde till en början ett särspår där han utnyttjade sin etniska bakgrund och sitt släktnätverk som en specifik tillgång. Med denna extra resurs lyckades han etablera sig. Senare har han vidgat basen för sin verksamhet så att den numera knappast skiljer sig från vilket svenskt företag som helst i branschen. Men fortfarande spelar den utvidgade familjen en avgörande roll för verksamheten. Denna bygger helt enkelt på släktens medverkan.

Han satsar hårt på att den yngre generationen skall reproducera släktens nyvunna position. Det sker dels genom utbildning där valet av skola även styrs av de vardagliga uppförandekoder den lär ut, och dels genom att han stöder släktens olika typer av självständigt företagande. Han har gjort en klassresa och tagit med sig släkten på den.

---

⁶⁸ Ekberg 1993, Socialstyrelsen 1999:9, Bjurling 2004:47–86.

Genom rätta skolor och bästa möjliga högskoleutbildning i Sverige och utomlands fortsätter de släktens klassresa i det nya landet.

Det som tycks bestämma framgången i karriären för en utlandsfödd företagsledare är i vilken mån han eller hon kan förvandla sin utländska bakgrund till en tillgång (ett positivt kapital) eller åtminstone neutralisera den så att den inte blir ett negativt symboliskt kapital. Livshistorierna hos de personer vi intervjuat tyder på att de som lyckas har extra goda tillgångar.

När det gäller elitpositioner tar det mycket lång tid att kvalificera sig. De som skulle haft en verklig möjlighet att nå toppen måste därför antingen ha invandrat i sin ungdom och kvalificerat sig i Sverige på samma sätt som sina svenskfödda jämnåriga, eller ha kommit hit såsom ytterst kvalificerade under en senare period i sitt liv – med färdiga kontakter i landet eller för att snabbt skaffa sig det. De personer vi intervjuat har kommit hit i ungdomen, vilket sammanföll med den mer gynnsamma perioden före 1990-talets djupa lågkonjunktur.

Framgången påverkas av vistelsetiden i landet, utbildning, kön, social bakgrund, ålder vid ankomsten och nätverk.

Både tillgången till ekonomiskt kapital och sådant som vilken bransch man arbetar i, vilken utbildningsnivå man har och könens olika möjligheter – påverkas av vilket land man kommer från, d.v.s. ländernas statushierarki.

Referenser

- Bauer Michel och Benedicte Bertin-Mourot. 1999. "National models for making and legitimating elites. A comparative analysis of the 200 top executives in France, Germany and Great Britain." *European Societies*. Vol 1:1.
- Bjurling, Carolina. 2004. *Komma till sin rätt. Om invandrade akademikers väg till kvalificerade arbeten: hinder och öppningar*. Stockholm: Högskoleverket. [<http://www.hsv.se/sv>]
- Bourdieu, Pierre. [1993] 1995. *The Field of Cultural Production. Essays on Art and Literature*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre. 1996. *The State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*. Cambridge: Polity Press.
- Ekberg, Jan. 1993. *Geografisk och socioekonomisk rörlighet bland invandrare*. Östersund: ERU.
- Forneng, Stig. red. 2004. *Universitet & högskolor*. Högskoleverkets årsrapport 2004. red Stig Forneng. Stockholm: Högskoleverket.

- Fristedt, Daniel och Sven-Ivan Sundqvist. 2004. *Styrelser och revisorer i Sveriges börsföretag 2004–2005*. Stockholm: Dagens Nyheter.
- Göransson, Anita. 2004. *Kvinnor, män och karriärer. Visioner och verklighet i näringslivet*. Stockholm: SNS Förlag.
- Göransson, Anita. red. 2005. *Maktens kön. Kvinnor och män i den svenska makteliten på 2000-talet*. Stockholm: Natur och Kultur. Kommande.
- Holgersson, Charlotte. 2003. *Rekrytering av företagsledare. En studie i homosocialitet*. Stockholm: Ekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm.
- Holmberg, Mats. 2004. "Intervju med Gabriel Bozyel, kommunalråds-sekreterare i Södertälje kommun, *Dagens Nyheter*, 14 november, del 1.
- Integrationsverket. 2003. Råtabeller för 2002. Befolkning. Företagare, sysselsatta (med kontrolluppgift). Norrköping: Integrationsverket.
- Integrationsverket. 2004. *Rapport Integration 2003. Årsbok. Del 2. Arbetsmarknaden*. Norrköping: Integrationsverket.
- Jordansson, Birgitta. "Utbildad till makt?" i Anita Göransson. red. 2005. *Maktens kön. Kvinnor och män i den svenska makteliten på 2000-talet*. Stockholm: Natur och Kultur. Kommande.
- Lange, Anders. 2005. *Den invandrade tillväxtkraften. Utrikes födda småföretagares villkor och verklighet*. Nutek. Under tryckning.
- "Ledarskap i förändring", enkätundersökning genomförd inom projektet *Kön och den sociala reproduktionen av eliter i ett komparativt perspektiv*. Göteborg: Institutionen för arbetsvetenskap, Göteborgs universitet.
- Levin, Henrik, Ali B. Najib och Anders Weström. 2001. *Invandrades företagande i Sverige. Kartläggning och analys*. Stockholm: Nutek.
- Socialstyrelsen. 1999. *Social och ekonomisk förankring bland invandrare från Chile, Iran, Polen och Turkiet*. Invandrades levnadsvillkor 2. Stockholm: Norstedts.
- Storwall, Anna.Karin. 2005. "Utländska investerare allt starkare på börsen." *Svenska Dagbladet*, Näringsliv, 22 januari.
- Sundin, Elisabet och Carin Holmquist. 1989. *Kvinnor som företagare*. Malmö: Liber.
- Thunberg, Karin. 2004. "Söndagsintervjun. Intervju med Golnaz Hashemzadeh." *Svenska Dagbladet*, 27 juni.
- Veckans Affärer*. 2004. "Veckans Profil." Nr 4:35.
- Veckans Affärer*. 2004. "Special: Näringslivets pantrar – seniorerna slår tillbaka." Nr. 36:37.

Värdepapperscentralen. 2004. *VPC-statistik*. www.vpc.se, september.

Enstaka öar av framgång – etnicitet och invandrarrepresentation i den politiska eliten

Birgitta Niklasson

Det ska inte vara de här enstaka öar av framgång som jag har exempelvis, eller andra, utan det ska vara ett hav av möjligheter för alla människor som bor i Sverige (Joe Frans).

Politiken är ett område där det har forskats relativt flitigt kring invandrarers villkor, exempelvis kring deras politiska engagemang (Adman och Strömblad 2000; Soininen och Bäck 1999b:167), deras förtroende för politiker (Sahlberg 2000:54), i hur stor utsträckning de själva är politiker (Freyne-Lindhagen och Pettersson 2000) och i vilken utsträckning de finns representerade på inflytelserika positioner (Soininen och Bäck 1999b:passim; Bäck och Soininen 1996). Att forskningen har fokuserat i mycket högre grad på politiken och inte så mycket på exempelvis medier och vetenskap (kap. 7 och kap. 9) beror säkert delvis på att både svenska folket och eliten är överens om att social spegling av befolkning på ledande poster är viktigast inom den politiska eliten (kap. 2 Djerf-Pierre och Niklasson 2002:322–325; Olsson 2000:69). I det tidigare kapitlet av Wängnerud och Niklasson kunde vi se att det finns en majoritet inom den politiska eliten som anser att det är av stor vikt att invandrare finns representerade på ledande positioner i samhället och att både politikerna själva och andra elitgrupper tycker att det är viktigast att de finns representerade inom politiken.¹

---

¹ Representation av invandrare anses visserligen inte vara lika väsentlig som exempelvis en jämn fördelning av kvinnor och män, olika socialgrupper, eller olika åldersgrupper, men däremot anses den vara viktigare än sexuell läggning och geografiska områden (kap. 2).

Överlag är alltså stödet för politisk representation för personer med invandrarbakgrund² starkt, men ändå visar siffrorna i inledningskapitlet att denna grupp är underrepresenterad i den politiska eliten, precis som inom alla andra samhällseliter och vilket framkommer längre fram i det här kapitlet, så är det dessutom få av personerna med invandrarbakgrund i den politiska eliten som jag har intervjuat som bedömer att just denna bakgrund är av särskilt stor betydelse för deras identitet. Detta mönster väcker frågan om vad personer med invandrarbakgrund har för möjligheter att göra en politisk karriär och i så fall på vilka villkor.

Syftet med detta kapitel är att belysa denna fråga genom att problematisera hur personer med och utan invandrarbakgrund, i den politiska eliten ser på sin egen identitet, på vilket sätt denna identitet har påverkat deras möjligheter att nå politisk framgång och varför så är fallet. Detta kommer att göras både med hjälp av intervjuer³ och uppgifter från enkäten *Ledarskap i förändring*.⁴ Målet är inte i första hand att presentera nya förklaringar eller testa föreliggande sådana till den politiska marginaliseringen av personer med invandrarbakgrund, utan snarare att lyfta fram spänningen mellan strävan att uppnå politisk jämlikhet genom social representation och två idéer som är utgångspunkter för social representation, nämligen vikten av förtroende mellan väljare och valda och tendensen att människor har lättare att känna förtroende för andra som är lika dem själva (Phillips 2000:kap. 2; Young 1990:passim; Kymlicka 1995:150).

Min utgångspunkt, som jag kommer att motivera mer utförligt längre fram, är att politisk representation av olika sociala grupper, exempelvis personer med invandrarbakgrund, bygger på att företrädare för dessa grupper har utrymme att agera utifrån den identitet

---

² Invandrarbakgrund syftar på personer som antingen själva har invandrat, eller som har minst en förälder som har gjort det. Jag kommer också att använda mig av benämningen "utländsk bakgrund".

³ Jag har genomfört 19 intervjuer på cirka en timma med folkvalda och politiska tjänstemän i den politiska eliten (Se appendix för en genomgång av urvalet av den politiska eliten). Av dessa hade sju personer utländsk bakgrund (Se referenslistan för en lista över intervjuade personer).

Anledningen till att det är särskilt intressant att studera hur ledande politiker tänker i dessa frågor är för att de spelar en avgörande roll för hur representationen av invandrare inom politiken och andra områden kommer att utvecklas i framtiden. Dels genom att själva aktivt ta del i rekryteringen av kommande ledande politiker och dels för att de som politiker har möjlighet att fatta beslut som uppmuntrar eller kanske till och med tvingar fram en bättre representation av invandrare på andra samhällsområden (Olsson 2000:69).

⁴ Enkät som genomfördes 2001 inom ramen för projektet "Kön och den sociala reproduktionen av eliter i ett komparativt perspektiv". Se kap. 1 och appendix.

som den sociala representationen grundar sig i. I kvinnors fall innebär detta till exempel att vi måste acceptera att kvinnliga politiker bryter mot manliga normer för hur en politiker bör vara, agera och vilka frågor de ska intressera sig för (Oskarson och Wängnerud 1995:83:kap. 4; Thelander 1989:passim; Wahl 1997:passim).⁵ Det är just dessa brott mot rådande normer som på sikt kan leda till en demokratisk utveckling genom att vi vidgar våra föreställningar om vad politik är och vem som har rätt att vara med och utforma den. Frågan är i vilken utsträckning personer med invandrabakgrund har förutsättningar att bryta mot rådande normer och bidra till en ökad mångfald av identiteter i den politiska eliten. Betraktas deras erfarenheter som en tillgång eller belastning i de fall då de väljer att verka inom redan etablerade partier (se kap. 1).

Varför social representation?

Innan jag redogör för hur personer i den politiska eliten ser på relationen mellan etnicitet och politisk framgång ska jag utveckla mitt inledande resonemang kring varför det är önskvärt med en ökad politisk representation av personer med invandrabakgrund. Vad är det vi kan tänkas vilja uppnå med en sådan förändring?

För att besvara dessa frågor kan vi vända oss till diskussionen kring en ökad andel kvinnor i politiska institutioner. Här är det, i huvudsak, fyra olika typer av argument som har framförts: rättvise-, intresse-, resurs- och förebildsargument (se till exempel Phillips 2000:kap. 2; Gould 1996:176; Held 1987:97–100; Mateo Diaz 2002:kap. 2, Young 1990:passim; Kymlicka 1995:150). Jag kommer i detta avsnitt att ta avstamp i dessa argument och diskutera nödvändiga förutsättningar för att de ska kunna användas även för att motivera en ökad politisk representation för personer med invandrabakgrund.

Låt oss börja med rättviseargumentet. De som för fram rättviseargumentet pekar på det faktum att samhället består av cirka hälften kvinnor och hälften män och menar att könsfördelningen borde vara densamma i den politiska ledningen i en demokrati om man ska kunna tala om folkstyre och folksuveränitet.⁶ Jämn könsfördelning mellan kvinnor och män är alltså enligt detta argument en principfråga.

⁵ Jag vill betona att jag inte anser att kvinnliga politiker *måste* göra något av ovanstående för att motivera sin politiska närvaro. Min poäng är att det finns skäl att ifrågasätta kvinnors möjlighet till politisk representation om kvinnliga politiker inte har utrymme att göra något av dessa saker i den mån de vill eller behöver det.

⁶ För en diskussion om begreppen folkstyre och folksuveränitet, se Esaiasson 2003.

Den andra typen av argument, intresseargumentet, tar fasta på att kvinnor och män har olika levnadsvillkor vilket i sin tur leder till olika livserfarenheter och intressen. Det medför att politikens innehåll utformas olika beroende på hur könsfördelningen ser ut bland våra politiska makthavare.

Resursargumentet är väldigt likt intresseargumentet, men i stället för ett förändrat politiskt innehåll hänvisar resursargumentet till att kvinnors och mäns olika levnadsvillkor och erfarenheter leder till olika typer av kompetenser och egenskaper som påverkar utformningen av de politiska processerna, exempelvis arbetsvillkor och mötesformer.

Den sista typen av argument, förebildsargumentet, handlar om att det får positiva konsekvenser för människor i form av självförtroende, förtroende för politikerna, delaktighetskänsla, etc. att se personer som de kan identifiera sig med på högt uppsatta positioner i samhället. Eftersom det generellt är lättare för kvinnor att identifiera sig med kvinnor och män med andra män är det därför viktigt att båda könen finns representerade i den politiska eliten.

Samtliga dessa fyra argument grundas på föreställningen att det finns viktiga sociala skillnader mellan kvinnor och män. Skillnader som har lett till att dessa grupper har utvecklat olika intressen och kompetenser som gör att de på många viktiga plan har lättare att identifiera sig med andra av samma kön. En viktig sådan skillnad är att kvinnor har upplevt systematiskt förtryck och politisk marginalisering under en lång tidsperiod (Phillips 2000:kap. 2; Gould 1996:180–185; Kymlicka 1995:144–145; Young 1990:passim) och Carol Gould menar att det är erfarenheten av att ha blivit diskriminerad på grund av en viss gruppidentitet som gör att man på ett trovärdigt sätt kan representera den gruppen (Gould 1996:184).

Att personer med invandrabakgrund som grupp blir diskriminerade i det svenska samhället finns det forskning som pekar på (Moshuus 1998:82–83; le Grand, Szulkin och Ekberg 2004:205–207), så enligt det här kriteriet är det rimligt att applicera ovanstående argument även på personer med och utan invandrabakgrund. Det finns till exempel studier som visar att personer med invandrabakgrund tycker att det är viktigt att det finns förebilder inom politiken (Dahlstedt 2000:67; Lukkarinen 2001:429–430). Bland annat menar de att det skulle kunna leda till minskad alienation och politikermisstro bland invandrare. Det är också vanligt att, i linje med intresse- och resursargumenten, lyfta fram de unika erfarenheter och kompetenser som personer med invandrabakgrund har som en resurs både när det gäller politikens form och dess innehåll (Dahlstedt 2004:64). Det som jag

senare kommer att visa är emellertid att flera av de politiker med invandrabakgrund som lyckas ta sig in i den politiska eliten idag definierar sig själva som tillhörande den dominerande etniska gruppen, det vill säga infödda svenskar, och de har inte upplevt någon form av diskriminering på grund av sin etniska identitet. Vad har vi i sådana fall uppnått med en ökad invandrarrepresentation?

”Jag har alltid sett mig själv som svensk” – politiker med invandrabakgrund om sin etniska tillhörighet

I den politiska eliten i Sverige är det nio procent som har utländsk bakgrund, det vill säga som antingen själva har invandrat till Sverige eller som har minst en förälder som har invandrat och av dessa är det endast fyra procent som själva har invandrat.⁷ I båda fallen motsvarar dessa siffror mindre än hälften jämfört med hur många det är som har invandrabakgrund i övriga delar av samhället (Dahlstedt 2004:50; Soininen och Bäck 1999b:168), men det innebär ändå en ökning från i början av 90-talet (Bäck och Soininen 1996:63).⁸

Personerna med utländsk bakgrund i den politiska eliten kommer övervägande från Norden och Europa (Jämför Bäck och Soininen 1996:67–68). Endast cirka 14 procent av dem med invandrabakgrund kommer från övriga världen. Jämfört med hur invandringen ser ut till

---

⁷ Om inget annat anges, så är siffrorna tagna från enkätundersökningen *Ledarskap i förändring* från 2001, en enkät genomförd inom ramen för projektet ”Kön och den sociala reproduktionen av eliter i ett komparativt perspektiv”. Se bilagan.

Även om man endast tar hänsyn till andelen personer med utländsk bakgrund i åldersgruppen 45–64 år, vilken de flesta ledande politiker tillhör (Niklasson 2005) är personer med utländsk bakgrund underrepresenterade. Enligt siffror från integrationsverkets statistik från 2001 uppgick andelen personer med utländsk bakgrund till minst 14 procent av befolkningen detta år.

⁸ Att invandrare är politiskt underrepresenterade är dock inte ett fenomen som endast existerar på elitnivå; det politiska engagemanget i form av röstning, partiaktivitet, kontakter med politiker och deltagande i manifestationer är genomgående lägre bland invandrare än bland infödda svenskar (Adman och Strömblad 2000:13–32), så kanske är det inte så konstigt att denna sociala snedvridning slår igenom även högre upp i det politiska systemet.

Om man ser till personer som är uppväxta i Sverige med en förälder som är invandrare, så visar emellertid tidigare forskning att dessa personer är minst lika engagerade politiskt som personer utan utländsk bakgrund (Adman och Strömblad 2000:30–31). Det faktum att personer med invandrabakgrund är underrepresenterade i den politiska eliten kan med andra ord inte förklaras med att de brister i engagemang, eller saknas i rekryteringsbasen. Jämför även med Myrberg (2004:211–215).

Sverige i helhet, så visar detta på en tydlig underrepresentation av den senare gruppen. Av samtliga individer som invandrade till Sverige 2003 kom 53 procent från länder utanför Europa (Migrationsverket 2003) och med undantag av en kort period i början av 1990-talet så har andelen invandrare från den här gruppen varit mer eller mindre konstant sedan i mitten av 1980-talet (Migrationsverket 2001:3–4).⁹

När det gäller politiken i stort finns det också siffror som antyder att det politiska engagemanget är något lägre bland personer som har invandrat från länder utanför Europa jämfört med dem som har invandrat från Västeuropa, men skillnaden är inte särskilt stor (Adman och Strömblad 2000:21–22). Definitivt inte så stor att den förklarar den kraftiga underrepresentationen av icke-europeiska invandrare i den politiska eliten. Utomeuropeiska invandrare är till exempel partipolitiskt aktiva i lika hög utsträckning som andra invandrare (Adman och Strömblad 2000:21–22). Det verkar med andra ord som att något i den politiska processen gör att det bara är en viss typ av invandrare som når toppen.¹⁰

Att våra siffror visar att nio procent av den politiska eliten har invandrarbakgrund innebär dock inte automatiskt att dessa nio procent har en etnisk identitet som skiljer sig från infödda svenskar.¹¹

⁹ Om man ser till hur förvärvsintensiteten i olika invandrargrupper, så följer dock mönstret inom den politiska eliten trenden inom arbetslivet i stort. Tidigare forskning har exempelvis visat att anknytningen till arbetsmarknaden är sämst bland människor som har invandrat från Asien, forna Sovjetunionen, eller Afrika (Integrationsverkets rapportserie 2002:06:28–30, 2002:10:66–69; Soininen och Bäck 1999a:64).

¹⁰ Soininen och Bäck (1999b:177; Bäck Soininen 1996:69–70) har visserligen hävdad att det inte sker någon uppseendeväckande diskriminering av invandrare inom partiorganisationerna och det kanske stämmer till viss del när det gäller invandrare från Europa, men mina resultat tyder på att det troligen är annorlunda för dem som härstammar från andra regioner. Mer om detta i avsnittet ”Etnicitet och möjligheterna till politisk karriär”.

Även personer med invandrarbakgrund från Norden och andra europeiska länder är emellertid underrepresenterade i den politiska eliten. sex procent av de ledande politikerna kommer själva, eller har någon förälder som kommer från dessa regioner jämfört med i befolkningen där siffran är lika hög enbart bland dem som har invandrat själva (Integrationsverkets statistiska databas från 2001).

¹¹ Med etnisk identitet syftar jag på ”en kollektiv, av individen självupplevd och medveten emotionellt laddad, kognitivt meningsfull, och, som regel, av andra bekräftad/tilldelad identitet” (Westin 1999:31. Se även Eriksen 1996:28–31). Denna identitet är föränderlig och är ofta nära kopplad till språk, en gemensam ursprungsmyt och historia, traditioner, klädstilar och religion (Westin 1999:33–34; Cerulo 1997:389; Hutchinson och Smith 1996:6–7; Nash 1996:25–26). Nash (1996:26) inkluderar även fysiska karakteristika som hudfärg, ögonform och hårtyp som en del av den etniska identiteten, men jag uppfattar Nashs resonemang som att detta i första hand är relevant för igenkännandet av andra personer av samma etnicitet och inte så mycket för den enskilda individens syn på sin egen etniska identitet.

Tvärtom tyder intervjuerna med personer som själva är uppvuxna i Sverige, men som har minst en förälder som har invandrat, på att dessa personer inte gör någon skillnad på sin egen etnicitet och den etnicitet som de anser att infödda svenskar har (jämför exempelvis Sahlberg 2000:75; Bäck och Soininen 1996:12.). Här nedan följer några exempel på hur dessa personer har svarat på frågan om vilken etnisk tillhörighet de anser sig ha:

Ja, jag anser väl att jag är svensk, fast jag har en [nationalitetsbeteckning] mamma, men jag identifierar ju mig inte som invandrare, även om jag antar i statistiken heter jag väl invandrare, men det identifierar jag mig inte som. (Intervju 14)

Jag skulle räknas som andra generationens invandrare, fast det är det ingen som vet nästan. Det är ingen som tänker på det, eftersom jag har ljust hår, ser jättesvensk ut, så ibland när folk får reda på det, så det tror de inte: ”Ja, men vi har alltid tyckt att du är svensk.” och då brukar jag säga: ”Ja, men det har jag också trott.”, även om de gör definitionen att andra generationens invandrare är inte svenska. Så att jag hamnar ju i en jätteidentitetskris om jag plötsligt ska inte se mig som inte svensk, för jag har alltid sett mig själv som svensk. (Intervju 17)

Endast en person med invandrarbakgrund gav uttryck för något som kan uppfattas som att hon ibland upplever att hon är annorlunda än andra svenskar, men denna kvinna betonar samtidigt att hon ser sig själv som svensk (jämför med det andra citatet ovan).

Ibland kan jag känna mig som väldigt osvensk själv, eftersom jag tycker att jag, som jag säger, spontan, ärlig, uppför mig lite annorlunda, så ibland har jag funderat på att det kan bero på att jag har lite påbrå någon annanstans ifrån, att jag betar mig lite annorlunda. (Intervju 17)

Utifrån intervjupersonernas självbild är det dock rimligt att dra slutsatsen att de personer med utländsk bakgrund som lyckas ta sig in i den politiska eliten i Sverige är ytterst välintegrerade i det svenska samhället. Till och med så välintegrerade att de själva inte betraktar sig som personer med invandrarbakgrund.

”Vad sa du? Min...?” – politiker utan invandrarbakgrund om sin etniska tillhörighet

Den enda skillnaden i intervjuerna som jag har kunnat iakttä mellan personer som inte har invandrat själva, men som har minst en förälder som har gjort det, och infödda svenskar när det gäller etnisk identitet är att detta är ett ämne som den förstnämnda gruppen verkar ha funderat mer över. De politiker som är infödda svenskar blir däremot ofta väldigt ställda när jag frågar dem om deras etniska tillhörighet. Vid ett tillfälle fick jag den något överrumplade motfrågan: ”Vad sa du? Min...?” (Intervju 10) och vid flera tillfällen fick jag ett kort: ”Svensk.” (Intervju 13 och 19), ”vanlig svensk” (Intervju 23), eller ”traditionellt svensk” (Intervju 9) till svar. Några mer uttömmande svar löd:

Alltså, jag...Vad är min etniska tillhörighet? Det har jag aldrig funderat över. Jag har ingen invandrarbakgrund, eller utländsk bakgrund. (Intervju 15)

Jag höll på att säga: ”Ingen alls.”, därför vi som är födda kristna i Sverige betraktas ju som normaliteten och då pratar du ju inte egentligen aldrig om etniskt bakgrund. Däremot om jag hade varit same...Om man pratar om någon med en etnisk bakgrund, så är det någon annan. Det är som att man inte har någon själv. (Intervju 20)

Den allmänna föreställning verkar alltså vara att etnisk tillhörighet är något som endast minoriteter¹² har, men i själva verket är naturligtvis inte majoritetsgrupper på något sätt mindre etniska (Hutchinson och Smith 1996:5; Eriksen 1996:28). I nästa avsnitt ska vi gå vidare med att undersöka hur de ledande politikerna tror att etnicitet påverkar möjligheten att uppnå en politiskt ledande position och vilka konsekvenser de tror att deras egen etniska identitet har haft för deras politiska framgång.

Etnicitet och möjligheterna till politisk karriär

Även om det är uppenbart att den politiska eliten inte ägnar särskilt mycket tid åt att fundera över sin egen identitet, så tror de flesta ändå att en invandrarbakgrund har betydelse för en persons möjlighet att nå politiska toppositioner. På frågan om de tror att det har en positiv eller

---

¹² För en definition av minoriteter, se bland annat Dencik 1999:131.

Tabell 1. Betydelsen av att vara invandrare för att nå en politisk topposition (procent)

	Mycket positiv	Ganska positiv	Varken eller	Ganska negativ	Mycket negativ	Balans
Infödd svensk	3	17	45	33	2	-15
Invandrabakgrund	0	18	67	11	4	+3
Samtliga	2	17	47	31	3	-15

Kommentar: Resultaten grundar sig data från enkäten *Ledarskap i förändring*. Se appendix. Den exakta frågan löd: "Enligt Din bedömning, har följande personliga egenskaper en positiv eller negativ betydelse när det gäller möjligheterna att nå en topposition inom de områden Du är verksam?". Antalet respondenter med invandrabakgrund är 27 och infödda svenskar 247. Balansen är differensen i procentenheter mellan dem som har svarat "mycket positiv" eller "ganska positiv" och de som har svarat "ganska negativ" eller "mycket negativ".

negativ betydelse för den politiska karriären att vara invandrare svarar 19 procent att det är positivt medan 34 procent däremot tror att det är negativt.

Något som är värt att uppmärksamma är att en mycket stor andel av de svarande anser att det varken är en fördel eller en nackdel att vara invandrare. 47 procent valde detta svarsalternativ. I ett samhälle där det är så få personer med utländsk bakgrund inom eliten är detta anmärkningsvärt höga siffror. Trots all forskning och diskussion om hur invandrare diskrimineras i olika sammanhang så avfärdar alltså nästan hälften av våra ledande politiker betydelsen av invandrabakgrund när det gäller möjligheterna att göra karriär inom just deras eget fält.¹³

Det är också intressant att notera att de personer som har utländsk bakgrund gör en annan bedömning av betydelsen av att vara invandrare än vad övriga politiker gör.¹⁴ Medan 35 procent av den senare gruppen uppfattar att en invandrabakgrund är något som ligger en till last i den politiska karriären är det bara 15 procent bland de som själva har en sådan bakgrund som har uppfattat denna som ett problem. Personer med en utländsk bakgrund har alltså en mer positiv bild av

¹³ Det är naturligtvis möjligt att svarspersonerna har tänkt ett steg längre här och resonerat som så att det inte är invandrabakgrunden i sig som är avgörande, utan vilken etnisk tillhörighet man har. En sådan tolkning av frågan kräver dock att man inte läser in någon typ av etnisk tillhörighet vare sig i begreppet "infödd svensk" eller "invandrare".

¹⁴ På grund av det låga antalet respondenter med invandrabakgrund bör dock dessa siffror tas med en nypa salt.

möjligheterna att göra politisk karriär som invandrare än vad infödda svenskar har.

Förklaringen till detta mönster kanske står att finna i intervjuerna. Här följer några exempel på hur personer med invandrabakgrund resonerar kring den etniska tillhörighetens betydelse för möjligheterna att göra en politisk karriär:

Jag ser så svensk ut, så det [att respondenten har invandrabakgrund] tror jag inte har påverkat någonting, eftersom folk inte känner till det. (Intervju 17)

Ja, att den [etniska tillhörigheten] inte har varit något problem för mig. Jag är visserligen [nationalitetsbeteckning], men det är det ingen som tror. /.../ Jag tror att den [etniciteten] har spelat roll, helt enkelt därför att den har uppfattats som normal. (Intervju 21)

Ja, alltså i det stora hela skulle man nog kunna säga att den möjligen har underlättat, eftersom etniskt svenska har allmänt lättare. Jag har ett svenskt namn /.../ Ja, ser etniskt svensk ut och så. (Intervju 22)

Utifrån dessa tankar är det möjligt att tolka skillnaderna mellan infödda svenskar och personer med utländsk bakgrund när det gäller bedömningen av hur positiv eller negativ invandrabakgrund är för en politisk karriär som att personerna med invandrabakgrund är medvetna om att de brukar kategoriseras som invandrare, trots att de själva inte upplever sig som sådana; samtliga dessa personer är själva upp- vuxna i Sverige, men de har minst en förälder som har invandrat, och eftersom de inte har upplevt något motstånd i sitt politiska arbete på grund av sin bakgrund så gör de bedömningen att en invandrabakgrund inte har lika stor negativ betydelse för karriären som infödda svenskar tror att den har.

Det som antyds i de här citaten är dock att det endast går an att ha invandrabakgrund så länge ingen märker det. Detta är något som personerna med utländsk bakgrund är väl medvetna om och det återkommer ständigt i deras resonemang. Förutsättningen för att deras invandrabakgrund inte utgjorde något extra hinder för dem var att ingen i deras omgivning betraktade dem som invandrare (Jämför Dahlstedt och Ålund 2000:71).

Vilka är det då som man tänker på när man ska beskriva dem som har en annan etnisk identitet? Vilka är det som får problem med att ta sig in i den politiska eliten? Jo, det är personer som det är möjligt att urskilja med hjälp av så kallade "surface pointers", alltså egenskaper som i vardagen kan användas för att bestämma en annans

etniska identitet (Nash 1996:25–26). De konkreta exempel på ”surface pointers” som förekommer i intervjuerna är kultur, namn, språkbruk och utseende.

Sedan beror det ju på hur icke-svensk man är. Jag menar, har du ett annat utseende? Har du ett annat namn, bryter du, har du annan kultur? Ja, det där är ju en lång resa [till en politisk elitposition]. /.../ så som jag lägger in det så är det ju utseende, brytning, namn, kultur. Liksom laddar du in alla fyra då hade jag inte suttit här. Det kan du skriva upp. Hade jag haft ett annat utseende, men ett svenskt namn och inte brutit eller någonting. Ja, men då kanske jag hade suttit här, men jag tror att en brytning hade gjort att jag inte hade suttit här. (Intervju 13)

Vid flera tillfällen används personer med ursprung i Somalia (intervju 11) eller Turkiet (intervju 19) som illustrativa exempel på vilka det är som på grund av sin invandrabakgrund, får svårigheter i sin politiska karriär.

Lite försvårande är det ju om jag hade kommit från Somalia till exempel, kanske. (intervju 11)

Några av intervjupersonerna har dock haft erfarenheter som vittnar om att man inte behöver ha invandrabakgrund för att räknas som annorlunda. Vem det är som räknas till den egna gruppen är ibland mycket snävare. Utifrån nedanstående citatet kan man få en bild av vad personer som faktiskt har invandrat från Somalia har för odds emot sig om de vill göra en politisk karriär.

Jag är infödd [stadsidentitet] och jag vet inte om det är likadant i andra städer, men här i [namn på stad] är det så att det inte alltid är lätt för utombys och det behöver inte vara från andra länder, utan det räcker med att man kommer från ett annat ställe. Det är inte lätt att komma in. Där har jag haft en fördel. /.../ jag är infödd [stadsidentitet] och det har jag haft en fördel av. (Intervju 16)

Den bild som börjar växa fram här är att det i första hand är personer med en invandrabakgrund som inte sticker ut för mycket, eller helst inte alls, som har en möjlighet att göra politisk karriär (Jämför Dahlstedt 2004:58–60; Brnic 2004:151–153; Lukkarinen 2001:430–434). Detta är sannolikt en förklaring till att det främst är personer med invandrabakgrund från utomeuropeiska länder som är underrepresenterade i den politiska eliten. ”Surface pointers” gör att dessa personer upplevs som mer avvikande från den svenska etniciteten.

Att representera med hela sin person – varför etnicitet spelar roll

Om man nu upplevs ha en annan etnicitet än svensk, varför får det konsekvenser för karriären? På vilket sätt har etnicitet betydelse för politisk framgång? Det har tidigare gjorts kartläggningar över i vilken utsträckning personer med invandrarbakgrund har de politiska resurser som brukar anses vara av betydelse för att nå framgång inom politiken. Bortsett från de bakgrundsfaktorer som i allmänhet påverkar politiskt inflytande och engagemang, som exempelvis klass, utbildningsgrad, civil status och inkomstnivå (Sahlberg 2000:12–13; Togeby 2003:kap. 5), så visar resultaten att personer med invandrarbakgrund dessutom saknar ett tillräckligt vitt förgrenat nätverk av kontakter inom partierna (Dahlstedt 2004:66–67; Dahlstedt och Ålund 2000:74; Togeby 2003:kap. 5), att de hindras på grund av bristande språkkunskaper, att de har sämre kännedom om hur det svenska samhället och organisationslivet fungerar och att de i lägre grad känner sig hemma i det svenska systemet. Dessutom begränsas deras politiska inflytande i vissa fall av juridiska faktorer, exempelvis krav på medborgarskap (Lukkarinen 2001:467–474; Sahlberg 2000:12–13, Togeby 2003:kap. 5). Dessa förklaringsfaktorer har även omnämnts i vår studie. Så här låter exempelvis ett resonemang som betonar betydelsen av att ha ett stort nätverk:

För det första så hade jag inte haft det nätverk som jag tror var viktigt. /.../ Sedan är det väl inte uteslutet att den här sociala kompetensen och sociala förmågan och sånt hade varit liten större utmaningar kanske. I mitt jobb som det nu är ställs det ju rätt så stora krav på att man är socialt orienterad, om man säger så, och kunna förstå dem man träffar och det skulle jag ju kunna göra också om jag kom från Somalia, men det är ju ingen nackdel att jag har bott här i hela mitt liv. Jag känner många av de här personerna sedan tidigare som jag nu umgås med och bråkar med. /.../ Det har jag ju gratis. (Intervju 11)

Att personer som själva har invandrat inte har ett lika omfattande nätverk i det svenska partisystemet kanske inte är så konstigt. Särskilt inte med tanke på att det, som det antyds i citatet ovan, krävs en hel livstid för att bygga upp det kontaktnät som krävs. Det är emellertid mindre självklart att bristande nätverk kan förklara varför personer som har vuxit upp i Sverige med invandrade föräldrar också är underrepresenterade. De har ju faktiskt haft hela livet på sig, men kanske

räcker inte ens det kontaktnät som man kan bygga upp under ett människoliv? Med tanke på att cirka hälften av den politiska eliten har haft föräldrar som på något sätt varit anknutna till ett politiskt parti (Niklasson kommande) är det inte orimligt att anta att det faktum att invandrare är politiskt aktiva i lägre utsträckning än infödda svenskar inte bara får konsekvenser för deras eget kontaktnät och möjligheter att nå politiskt inflytande, utan även deras barns.

Andra exempel på förklaringar som också har förekommit tidigare i debatten är sådana som hänvisar till språk, delaktighetskänsla och organisationskännedom:

I en verksamhet som är så himla retorisk, som politiken ändå är, så tror jag att de som hackar på språket, eller har svårt att uttrycka sig, eller svårt att göra sig förstådda /.../ har ju per definition svårare att ta sig fram i det politiska livet på något sätt. För att vi lever ju på att folk förstår vad vi säger, så att om våra egna partikamrater inte ens förstår vad vi säger, så kan det vara väldigt svårt att vilja lyfta fram en sådan person till förtroendeuppdrag. (Intervju 19)

Jag har aldrig känt något utanförskap i samhället. Tvärtom, jag har alltid känt mig väldigt delaktig. Mina föräldrar är politiskt aktiva, fast i centerpartiet. Dock på lokal nivå. (Intervju 15)

Det har väldigt mycket mera med partikultur och partitraditioner att göra än någonting annat. /.../ Att det också har att göra med svensk demokratitradition och det är väl inte givet att alla som kommer hit, framför allt inte om man kommer hit i vuxen ålder, framför allt inte om man har varit politiskt verksam i ett annat land, att man utan vidare a) kan, b) vill bli konform i det nya systemet. /.../ Man kan markera ett beteende som man inte begriper, eller inte gillar /.../ som kanske inte osvenskt alla gånger, utan osocialdemokratiskt hos oss då. Det tror jag. (Intervju 21)

Förutom de förklaringsfaktorer som redan tidigare är kända är det ytterligare en faktor som flera personer har nämnt och som troligen är specifik för politiken. Att det är svårare för personer med utländsk bakgrund att uppfattas som trovärdiga representanter för partiet. Det rör sig här om samma logik som ligger bakom argumenten för varför invandrarrepresentation är bra, nämligen att det är lättare att känna förtroende för någon som man kan identifiera sig med, men eftersom det är infödda svenskar som dominerar inom partierna och det är dessa som har störst inflytande över vilka personer som kommer in i Riksdagen, så är det svårt för personer med annan etnisk tillhörighet

att övertyga om att de delar partiets värderingar fullt ut:

Alltså, om en iransk man säger att han står för jämställdhet. Gör han verkligen det då? Om en turkisk man pratar om socialdemokratiska värderingar. Vet han verkligen vad det är? /.../ Är du vit och svensk, så: "/.../ Ja, men är han sosse, [så] är han sosse.", eller: "Är han för jämställdhet, då är han för jämställdhet." Det är ingen tvekan. Du liksom med hela din person representerar det du säger va. /.../ Ja, är jämställdhet likadant för en iransk man för som för en svensk man? /.../ Ord och handling hänger inte ihop misstänker man. (Intervju 13)

Om man ska hårdra det, så tror jag att det är lättare i en representativ demokrati att investera ett förtroende i någon som man någonstans känner att de tycker som jag. (Intervju 19)

Att med hela sin person representera en etnisk grupp som man inte själv tillhör är alltså inte så lätt varken för infödda svenskar eller för personer med invandrarbakgrund. Det är ju delvis den här insikten som ligger till grund för de fyra argument för ökad social representation som diskuterades inledningsvis. Det är emellertid ytterst tveksamt om vi kan uppnå politisk jämlikhet genom social representation om personer med invandrarbakgrund måste röra sig inom alltför snäva ramar för att bli accepterade som lämpliga företrädare för partiet av sina partikamrater.

Om vi ser tillbaka på sammanfattningen av rättvise-, intresse-, kompetens- och förebildsargumenten, så står det nämligen klart att dessa inte kan appliceras på situationer där personer definieras både av sig själva och av sin omgivning som etniska svenskar, även om de kanske statistiskt sett definieras som att de har utländsk bakgrund.¹⁵ Dessa personer saknar erfarenheten av diskriminering på grund av sin invandrarbakgrund som till exempel rättviseargumentet tar fasta på. Även intresse- och förebildsargumenten blir irrelevanta när det inte förekommer några delade erfarenheter eller någon social identifikation grundad på invandrarbakgrund mellan politiker och medborgare.¹⁶ Det är också svårt att hävda att en person som betraktar sig själv som etnisk svensk och som alltid har bemötts av andra som etnisk svensk

¹⁵ Den avgörande skillnaden mellan kön och invandrarbakgrund i det här fallet är att människors upplevelse av sin egen och andras könsidentitet ligger mycket mer fast i dagens samhälle än deras uppfattningar om vem som är invandrare eller vem som har utländsk bakgrund.

¹⁶ Eftersom personerna i intervjuerna lyfter fram att deras invandrarbakgrund inte är allmänt känd utgår jag ifrån att de inte kan inta rollen som förebilder för andra personer med utländsk bakgrund.

skulle ha kunnat utveckla några särskilda kompetenser till följd av sin invandrarbakgrund, vilket medför att även resursargumentet faller.

Min slutsats av detta är dock inte att det saknas goda argument för ökad invandrarrepresentation, utan att om vi verkligen menar allvar när vi säger oss vilja ha förbättrad invandrarrepresentation, så måste inte bara personer med utländsk bakgrund med svensk etnicitet, utan även personer med utländsk bakgrund av varierande etnicitet få utrymme att bidra med sina specifika erfarenheter. Endast då kan vi utveckla demokratin genom att bryta ned rådande normer om vad politik är och vem som har rätt att vara med och utforma den.

Ett hav av möjligheter för alla

Som vi har sett här så har vi en lång väg att vandra innan vi har nått Joe Frans dröm om att Sverige ska bli ”ett hav av möjligheter för alla”. I stället visar vår undersökning på att invandrare är kraftigt underrepresenterade i Sverige och att de personer med invandrarbakgrund som lyckas ta sig hela vägen upp till den politiska eliten är integrerade så till den grad att det är ytterst tveksamt om deras politiska närvaro har fört oss närmare målet med ökad invandrarbakgrund. Nöjer vi oss med att ta hänsyn till de siffror som säger att nio procent av det ledande politiska skiktet i Sverige har invandrarbakgrund, så ser det visserligen illa ut, men nästan hälften av andelen i befolkningen i övrigt är åtminstone en bit på väg.

Ser vi dock en ökad politisk representation för personer med invandrarbakgrund i ljuset av rättvis-, intresse-, resurs- och förebildsargumenten, så är syftet med en förbättrad social representation enligt dessa att uppnå ett rättvisare och mer jämlikt politiskt system genom att individer från marginaliserade grupper tar plats på den politiska arenan och tillför kompetens och perspektiv som tidigare var osynliggjorda. Detta mål kräver emellertid att människor med olika etniska identiteter ges utrymme att göra politisk karriär och inte enbart etniska svenskar, för oavsett om den senare gruppen har invandrarbakgrund eller inte är deras förutsättningar att agera representanter och förebilder för andra personer med invandrarbakgrund begränsade; de saknar ju den erfarenhet som Gould lyfter fram för att man på ett trovärdigt sätt ska kunna inta dessa roller, nämligen erfarenheten av diskriminering på grund av sin gruppidentitet. I det här fallet deras etnicitet (Jämför Dahlstedt och Ålund 2000:65).

Spänningen mellan vikten av social representation och infödda svenskars bristande förtroende för politiker med annan etnisk till-

hörighet måste emellertid lösas. Olika etniska identiteter får inte enbart betraktas som ett problem inom politiken, ett problem som löses genom att minoriteten alltid måste anpassa sig efter majoriteten, för då riskerar vi att fastna i ett läge där den politiska representationen av personer med invandrabakgrund inte ens är symbolisk, utan där de flesta etniciteter dränks i det politiska havet i stället för att bidra till dess flöde och kraft.

Referenser

- Adman, Per och Per Strömblad. 2000. *Utanför demokratin? Del 3. Resurser för politisk integration*. Norrköping: Integrationsverket.
- Brnic, Anita. 2004. ”På tal om invandrare, integration och svenskhet.” i Karin Borevi och Per Strömblad. red. *Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag*. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningen. SOU 2004:48, Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Bäck, Henry och Maritta Soininen. 1996. *Invandrarna, demokratin och samhället. Om invandrarnas politiska deltagande i dagens Sverige*. Göteborg: Förvaltningshögskolan, Göteborgs Universitet.
- Cerulo, Karen A. 1997. Identity construction: ”New issues, new directions.” *Annual Review of Sociology* 23:385-409.
- Dahlstedt, Magnus. 2004. ””En av 1,8 miljoner!”: Röster från ett monokulturellt partiliv.” i Karin Borevi och Per Strömblad. red. *Engagemang, mångfald och integration. Om möjligheter och hinder för politisk jämlikhet*. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningen. SOU 2004:49. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer..
- Dahlstedt, Magnus. 2000. *Utanför demokratin? Del 5. Marginaliseringens politiska konsekvenser*. Norrköping: Integrationsverket.
- Dencik, Lars. 1999. ”Stärk minoriteternas autonomi.” i SOU 1999:8, *Invandrarskap och medborgarskap – dokumentation från ett seminarium*. Stockholm: Fakta info direkt.
- Djerf-Pierre, Monika och Birgitta Niklasson. 2002. ”Vem vill ha jämställdhet?” i Sören Holmberg och Lennart Weibull. red. *Det våras för politiken. Trettio två artiklar om politik, medier och samhälle*. SOM-undersökningen 2001. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

- Eriksen, Thomas H. 1996. "Ethnicity, race, class and nation." i John Hutchinson och Anthony D. Smith. red. *Ethnicity*. New York: Oxford University Press.
- Esaiasson, Peter. 2003. "Vad menas med folkviljans förverkligande?" i Mikael Gilljam och Jörgen Hermansson. red. *Demokratins mekanismer*. Malmö: Liber AB.
- Freyne-Lindhagen, Marianne och Henry Pettersson. 2000. *Utanför demokratin? Del 7. Politiskt deltagande i Örebro kommun*. Norrköping: Integrationsverket.
- Gould, Carol C. 1996. "Diversity and democracy. Representing differences." i Seyla Benhabib. red. *Democracy and difference: contesting the boundaries of the political*. Princeton, N. J.: Princeton University Press.
- Held, David. 1987. *Models of democracy*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Hjerm, Mikael. 2002. *Ett förlorat 1990-tal. Invandrades situation på den svenska arbetsmarknaden under perioden 1990-1996*. Norrköping: Integrationsverket.
- Hutchinson, John och Anthony D. Smith. 1996. *Ethnicity*. New York: Oxford University Press.
- Integrationsverket. 2002. *Etnisk mångfald i arbetslivet i Norden*. Norrköping: Integrationsverket.
- Kymlicka, Will. 1995. *Multicultural citizenship. A liberal theory of minority rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Le Grand, Carl, Ryszard Szulkin och Jan Ekberg. 2004. "Kan diskriminering förklara skillnader i position på arbetsmarknaden mellan invandrare och infödda?" i Jan Ekberg. red. *Egenförsörjning eller bidragsförsörjning? Invandrarna, arbetsmarknaden och välfärdsstaten*. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningen. SOU 2004:21. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Lukkarinen Kvist, Mirjalisa. 2001. "Etniskt mångfald i politiken." i SOU 2001:48. *Att vara med på riktigt – demokratiutveckling i kommuner och landsting. Bilagor till betänkande av Kommundemokratikommittéen*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Mateo Diaz, Mercedes. 2002. *Are women in parliament representing women? From descriptive to substantive representation.... And back again?* Louvain: Université catholique de Louvain.
- Moshuus, Geir H. och Gustav H. Smedal. 1998. *Rekruttering av innvandrere til offentlig sektor i de nordiske landene. Barrierer, tiltak og handlingsplaner*. København: Nordisk Ministerråd.
- Myrberg, Gunnar. 2004. "Föreningsliv och politisk deltagande." i Bo Bengtsson. red. *Föreningsliv, makt och integration*. Rapport från

- Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram, Ds 2004:49. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Nash, Manning. 1996. "The core elements of ethnicity." i John Hutchinson och Anthony D. Smith. red. *Ethnicity*. New York: Oxford University Press.
- Niklasson, Birgitta. 2005. "Den politiska eliten." i Anita Göransson. red. *Maktens kön. Kvinnor och män i den svenska makteliten på 2000-talet*. Stockholm: Natur och Kultur. Kommande.
- Olsson, Erik. 2000. *Utanför politiken? Del 6. Strategi för demokrati*. Norrköping: Integrationsverket.
- Oskarson, Maria och Lena Wängnerud. 1996. *Kvinnor som väljare och valda: om betydelsen av kön i svensk politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Phillips, Anne. 2000. *Närvarons politik – den politiska representationen av kön, etnicitet och ras*. Lund: Studentlitteratur.
- Sahlberg, Lillemor. 2000. *Utanför demokratin? Del 1. Om invandras politiska delaktighet – Sammanfattning och diskussion*. Norrköping: Integrationsverket.
- Soininen, Maritta och Henry Bäck. 1999a. "Invandrare som medborgare, väljare och politiker." i Erik Amnå. red. *Medborgarnas erfarenheter*. SOU 1999:113. Stockholm: Fakta info direkt.
- Soininen, Maritta och Henry Bäck. 1999b. "Invandrarkandidaterna i personvalet." i Sören Holmberg och Tommy Möller. red. *Premiär för personval. Forskningsrapporter*. Utgivna av Rådet för utvärdering av 1998 års val. SOU 1999:92. Stockholm: Fakta info direkt.
- Thelander, Kerstin. 1989. "Kvinnor som talare i politiken. Ett svenskt exempel" i Drude Dahlerup. red. *Vi har väntat länge nog – handbok i kvinnorepresentation*. Köpenhamn, Stockholm: Nordisk ministerråd.
- Togeby, Lise. 2003. *Fra fremmedarbejdere til etniske minoriteter*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Wahl, Anna. 1997. "Ledarstil, makt och kön." i Anita Nyberg och Elisabeth Sundin. red. *Ledare, makt och kön. Rapport till Utredningen om fördelningen av ekonomisk makt och ekonomiska resurser mellan kvinnor och män*. SOU 1997:135. Stockholm: Fritzes.
- Westin, Charles. 1999. *Mångfald, integration, rasism och andra ord. Ett lexikon över begrepp inom IMER – Internationell migration och etniska relationer*. Stockholm, Socialstyrelsen: Centrum för invandringsforskning (CEIFO).

Young, Iris Marion. 1990. *Justice and the politics of difference*.
Princeton, N. J.: Princeton University Press.

Internetadresser

Integrationsverkets statistiska databas

[<http://pxweb.eskimo.se/Databas/integrationsverket/integrationsverket.asp>]

Migrationsverket 2003. Statistik.

[<http://www.migrationsverket.se/statistik>]

Migrationsverket. 2001. Statistik.

[<http://www.migrationsverket.se/pdf/filer/broschyror/statistik01.pdf>]

Intervjuer

Intervju 7: Folkvald, kvinna, infödd svensk

Intervju 8: Politisk tjänsteman, man, invandrarbakgrund

Intervju 9: Folkvald, kvinna, infödd svensk

Intervju 10: Folkvald, man, infödd svensk

Intervju 11: Politisk tjänsteman, man, infödd svensk

Intervju 12: Politisk tjänsteman, man, invandrarbakgrund

Intervju 13: Politisk tjänsteman, man, infödd svensk

Intervju 14: Politisk tjänsteman, kvinna, invandrarbakgrund

Intervju 15: Politisk tjänsteman, kvinna, infödd svensk

Intervju 16: Folkvald, man, infödd svensk

Intervju 17: Folkvald, kvinna, invandrarbakgrund

Intervju 18: Politisk tjänsteman, kvinna, infödd svensk

Intervju 19: Politisk tjänsteman, kvinna, infödd svensk

Intervju 20: Folkvald, kvinna, infödd svensk

Intervju 21: Folkvald, kvinna, invandrarbakgrund

Intervju 22: Politisk tjänsteman, kvinna, invandrarbakgrund

Intervju 23: Politisk tjänsteman, kvinna, infödd svensk

Intervju 24: Folkvald, man, invandrarbakgrund

Intervju 25: Politisk tjänsteman, kvinna, infödd svensk

Förvaltningseliten – demokratins ”svenska” väktare

Birgitta Niklasson

Oavsett vilken verksamhet det handlar om är det uppdraget gentemot medborgaren som förpliktar. Det är för medborgaren förvaltningen finns och det är utifrån ett medborgarperspektiv förvaltningen bör vidareutvecklas. (SOU 2000:1:120).

Så formuleras statsförvaltningens uppdrag i slutbetänkandet från Demokratiutredningen (SOU 2001:1). Enligt denna rapport ska inte tjänstemän okritiskt låta sig styras av politiker, utan tjänstemännen ska även ha ämbetskurage nog att utifrån sin erfarenhet och kunskap bjuda politikerna motstånd när så krävs för att värna den offentliga förvaltningens öppenhet, pluralism och medborgarorientering. Tjänstemännen är ”demokratins väktare” (SOU 2000:1:126) vilkas uppgift är att ”fördjupa våra demokratiska normer och etiska grundvalar genom att hävda sin egen integritet” (SOU 2000:1:126).

Denna roll gör statsförvaltningen särskilt intressant att studera i de sammanhang då medborgarunderlaget i ett samhälle förändras (prop. 1997/98:16:104). Sverige utvecklas till exempel mot större etniskt och kulturell mångfald och frågan är i vilken utsträckning det finns kompetens inom offentlig förvaltning att anpassa medborgarorienteringen därefter. Vilka erfarenheter och kunskaper har tjänstemännen att agera demokratins väktare i denna situation?

Flera undersökningar av den sociala sammansättningen av tjänstemannakåren har till exempel visat att den är ytterst homogen; år 2001 var endast fem procent av de anställda inom länsstyrelser, regeringskansliet och övriga myndigheter födda utanför Sverige. Endast universitets- och forskarvärlden utmärkte sig genom att ha 15 procent utrikes födda bland personalen, men då var internationella besökare inkluderade (Skr. 2001/02:129:49). Dessa siffror tyder på att de erfarenheter tjänstemannakåren i offentlig förvaltning besitter när det gäller etnisk

och kulturell pluralism är begränsade, vilket sannolikt försvårar deras uppgift att värna om medborgarorienteringen i verksamheten.¹

Den låga andelen invandrare bland tjänstemän har förklarats på flera olika sätt. Bland annat har rekryteringsrutinerna nämnts; i vilka sammanhang tjänster anslås påverkar gruppen sökande (Dilschmann 2000:41). Vilken typ av kompetens som räknas spelar också roll; betoning på språkkunskaper, svensk utbildning och svensk-kulturell kompetens begränsar invandrades konkurrenskraft på arbetsmarknaden (Dilschmann och Ullstad 2000:41–42; Moshuus 1998:77–82. Se även le Grand, Szulkin och Ekberg 2004:212–213; Gustafsson, Hammarstedt och Zheng 2004:46–51). Dessutom förekommer det även direkt diskriminering av invandrare där det snarare är arbetsgivarnas föreställning om de sökandes kompetens som räknas än värderingar av deras egentliga kompetens (Moshuus 1998:82–83. Se även le Grand, Szulkin och Ekberg 2004:205–207).

Hur rekryteringsrutiner, kompetensvärdering och diskriminering tar form inom offentlig förvaltning påverkas i hög grad av de politiska ledarna och förvaltningscheferna (Dilschmann och Ullstad 2000:39–43). Behovet av att öka andelen tjänstemän med utländsk bakgrund² för att bredda förvaltningens kompetens har också uppmärksamats av regering och riksdag (prop.1997/98:136:20). 1999 antogs lagen 1999:130 om åtgärder mot diskriminering i arbetslivet på grund av etnisk tillhörighet, religion, eller annan trosuppfattning och senare samma år fick alla myndigheter direkt under regeringen i uppdrag att formulera handlingsplaner för att främja etnisk och kulturell mångfald bland sina anställda (Regeringskansliet 2003:1). En uppgift som cirka 70 procent av myndigheterna uppgav sig ha uppfyllt året därpå (Skr. 2001/02:129:49). Handlingsplanerna i sig leder naturligtvis inte till etnisk eller kulturell mångfald, men de utgör åtminstone en startpunkt för en strävan att nå dithän och det är i denna startpunkt som detta kapitel tar avstamp.

Utifrån enkäten *Ledarskap i förändring*³ som genomfördes 2001 kommer jag att visa hur den sociala sammansättningen med hänsyn till invandrarbakgrund såg ut bland de tjänstemän som var ansvariga för

¹ Detta resonemang vilar på antagandet att det är lättare att förstå en grups intressen om man själv identifierar sig med gruppen i fråga (se exempelvis Phillips 2000:kap. 2; Young 1990:passim; Kymlicka 1995:150; Gould 1996:184).

² Med ”utländsk bakgrund” åsyftas personer som har invandrat själva, eller som har minst en förälder som har invandrat (se kap. 1). Jag kommer även att använda mig av ”invandrarbakgrund” i samma betydelse.

³ Enkät som genomförts inom ramen för projektet ”Kön och den sociala reproduktionen av elit i ett komparativt perspektiv”. Se bilaga för mer information om enkäten.

den offentliga förvaltningens verksamhet året efter det att handlingsplanerna antogs.⁴ Som redan har nämnts, så vet vi att andelen personer med utländsk bakgrund är väldigt låg bland de anställda överlag, men det är också intressant att studera hur situationen ser ut bland dem som har nått högre upp inom förvaltningshierarkin. Det är till exempel sannolikt att chefer som själva har utländsk bakgrund prioriterar målet att uppnå etnisk och kulturell mångfald inom offentlig sektor högre,⁵ vilket kan påskynda mångfaldsarbetet (Dilschmann och Ullstad 2000:40–41). Frågan är dock vilka vägar till makt inom förvaltningseliten som står öppna för personer med utländsk bakgrund (se kap. 1).

Jag kommer också att ge en bild av de ledande tjänstemännens föreställningar om betydelsen av utländsk bakgrund för att göra karriär inom offentlig förvaltning. Har personer med utländsk bakgrund möjligheter att göra karriär på samma villkor som infödda svenskar, eller utgör i stället deras bakgrund en resurs eller en belastning (se kap. 1)? Vidare, hur viktigt anser tjänstemännen att det är att vidta åtgärder för att få fler personer med invandrabakgrund på ledande positioner inom förvaltningen? Frågorna är intressanta eftersom tjänstemännens inställning sannolikt påverkar deras strävan att uppnå de uppställda målen i handlingsplanen rörande etnisk och kulturell mångfald.

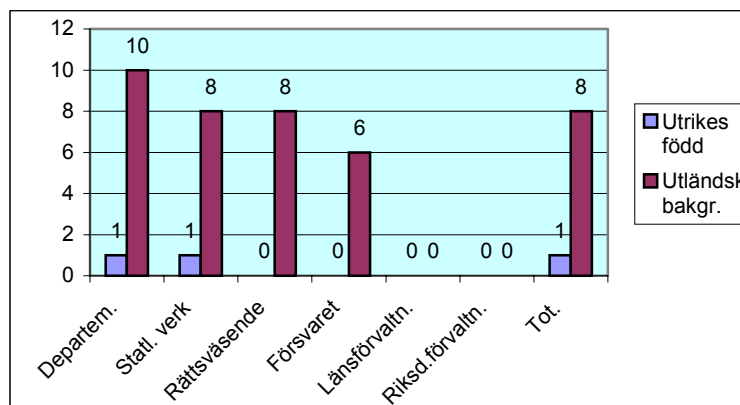
En förvaltningselit utan utländsk bakgrund

Som jag nämnde tidigare var fem procent bland de anställda inom offentlig förvaltning år 2001 invandrare, vilket är en låg siffra med hänsyn till att 12 procent av Sveriges invånare var födda utomlands vid samma tidpunkt (Integrationsverkets statistiska databas). Det är dock bättre än på de högre nivåerna inom förvaltningen, för där var det endast en procent av de ledande tjänstemännen som hade invandrat; i de flesta grenar av förvaltningen, som till exempel inom läns- och riksdagsförvaltningen, fanns det inte några alls och på departementen och de statliga verken rörde det sig endast om en procent.

---

⁴ Se bilaga för en beskrivning av vilka positioner som ingår i urvalet.

⁵ Jag grundar detta antagande på tidigare forskning av politiker som har visat att politiker med utländsk bakgrund oftare än infödda svenskar är engagerade i invandrar- och integrationsfrågor (Soininen och Bäck 1999:170; Bäck och Soininen 1996:70–71).

Diagram 1. Andel personer som är utrikes födda, eller som har utländsk bakgrund i förvaltningseliten (procent)

Kommentar: Redovisningen bygger på data från enkäten *Ledarskap i förändring*. Se appendix. Frågan var formulerad: ”Har du själv, någon av dina föräldrar eller din make/maka invandrat till Sverige? Ange från vilket land samt invandringsår.” Det är minst 300 tjänstemän som har besvarat frågan. Antalet respondenter varierar mellan de olika förvaltningsgrupperna. Den minsta gruppen är tjänstemännen inom riksdagsförvaltningen som bara är 10 stycken.

Med tanke på att en högt uppsatt position inom förvaltningen ofta kräver en lång och trogen tjänst inom svensk statsförvaltning eller politik (Petersson m.fl. 1996:64–69; Sandahl 2003:passim; Niklasson kommande) kanske detta resultat inte är så förvånande. Om man invandrar till Sverige som vuxen har man redan missat tåget till dessa positioner och har därför små möjligheter att hinna ikapp. Det är dock inte bara de som själva har invandrat som är underrepresenterade inom förvaltningseliten, utan andelen personer med utländsk bakgrund överhuvudtaget är märkbart låg.

Även om man inte bara ser till personer som har invandrat själva, utan även till dem som har minst en förälder som har gjort det, så förblir siffran i läns- och riksdagsförvaltningen till exempel 0 och bland departementsråden, där andelen personer med utländsk bakgrund är störst, uppgår andelen endast till 10 procent, vilket även det är betydligt mindre än andelen personer med utländsk bakgrund som lever i Sverige. År 2001 hade cirka 20 procent av Sveriges befolkning invandrarbakgrund (Skr. 2001/02:129).⁶

⁶ Även om man endast tar hänsyn till andelen personer med utländsk bakgrund i åldersgruppen 45–64 år, vilken de flesta chefer i tjänstemannakåren tillhör (Niklasson kommande) är personer med utländsk bakgrund underrepresenterade. Enligt siffror

I den mån förvaltningscheferna har utländsk bakgrund kommer de nästan uteslutande från Europa, USA, eller Kanada. Mindre än 10 procent av de med utländsk bakgrund kommer från något annat land.⁷

Något som är värt att notera är att andelen personer med utländsk bakgrund inte är jämnt fördelad mellan olika departement, utan de leder oftare verksamheter som har en internationell prägel eller som har många internationella kontakter (Petersson 1989:163). 57 procent av tjänstemännen på regeringskansliet som har uppgett att de har utländsk bakgrund arbetar exempelvis för utrikesdepartementet.⁸ Eftersom en så stor del av det totala antalet personer med invandrarbakgrund i förvaltningseliten finns just på departementen, innebär detta att 32 procent av alla ledande tjänstemän med utländsk bakgrund i offentlig förvaltning är anställda på utrikesdepartementet. Den kompetens som en utländsk bakgrund kan tillföra uppskattas alltså i första hand i kontakter med internationella aktörer och inte så mycket i kontakten med svenska invånare, vilket är anmärkningsvärt; det är ju just på grund av den ökade etniska och kulturella mångfalden inom landet som frågan om i vilken utsträckning statliga tjänstemän har invandrarbakgrund har aktualiserats.

Sammanfattningsvis kan man alltså säga att det är få vägar till förvaltningsmakten som är öppna för personer med utländsk bakgrund. Den minst smala vägen går genom utrikesdepartementet, där man kan anta att erfarenheten av invandrarskap anses vara en tillgång (se kap. 1).

Betydelsen av att vara infödd svensk

Efter att ha kunnat konstatera att det finns ett mönster som pekar på att det är vanligare att personer med utländsk bakgrund faller bort i rekryteringen till högre tjänstemannapositioner, särskilt i verksamheter som inte är inriktade på internationella kontakter, ska jag nu gå vidare med att undersöka vad förvaltningseliten har för föreställning om vad en utländsk bakgrund har för betydelse i karriärsammanhang.

---

från Integrationsverkets statistik från 2001 uppgick andelen personer med utländsk bakgrund till minst 14 procent av befolkningen detta år.

⁷ Trots detta är även personer med utländsk bakgrund i Europa, USA, eller Kanada underrepresenterade bland förvaltningscheferna. sju procent av befolkningen var själva födda i något av dessa länder år 2001, vilket innebär att andelen personer med utländsk bakgrund borde vara ännu högre.

⁸ De övriga finns på miljö- närings-, social- och finansdepartementet, vilka samtliga, med undantag av finansdepartementet, har internationella kontakter som överstiger de flesta andra departements (Petersson 1989:163).

Tabell 1. Betydelse av att vara invandrare för att nå en topposition (procent)

	Mkt positiv	Ganska positiv	Varken eller	Ganska negativ	Mycket negativ	Balans negativ
Riksdagsförvaltning	0	0	18	73	9	-82
Statliga verk	0	3	41	51	4	-53
Länsförvaltning	0	0	60	27	13	-40
Försvaret	0	3	57	34	6	-37
Departement	1	6	50	40	3	-36
Rättsväsende	0	6	59	26	9	-29
Totalt	0	4	49	41	5	-41

Kommentar: Redovisningen bygger på data från enkäten *Ledarskap i förändring*. Se appendix. Frågan var formulerad: ”Enligt Din bedömning, har följande personliga egenskaper en positiv eller negativ betydelse när det gäller möjligheten att nå en topposition inom de områden där Du är verksam?”. Antalet respondenter är totalt 292. Antalet respondenter varierar mellan de olika förvaltningsgrupperna. Den minsta gruppen är tjänstemännen inom riksdagsförvaltningen som bara är 11 stycken. Balansen är differensen i procentenheter mellan dem som har svarat ”mycket positiv” eller ”ganska positiv” och dem som har svarat ”ganska negativ” eller ”mycket negativ”.

Upplever de att det är övervägande till för- eller nackdel att ha invandrat till Sverige?

Enligt siffrorna i tabell 1. är det tydligt att det råder enighet bland tjänstemännen om att invandrarbakgrund har en övervägande negativ effekt på karriärer inom förvaltningen.⁹ Bland cheferna inom riksdagsförvaltningen och länsförvaltningen är det inte någon som upplever att det skulle ha en positiv inverkan på karriärsutvecklingen och som diagram 1 visade så är det ju också inom dessa förvaltningsgrenar som underrepresentationen av chefer med utländsk bakgrund är allra tydligast. Så många som 82 procent bland riksdagstjänstemännen uppger att det är negativt för karriären att vara invandrare och inom länsförvaltningen är det 40 procent. Det är dock något förvånande att så många som 60 procent av tjänstemännen inom länsförvaltningen som anser att det varken är en för- eller nackdel.

De tjänstemannagrupper som har den största andelen som uppger att det är positivt att ha invandrat är de som arbetar på departementen och inom rättsväsendet (sju respektive sex procent). Minst hälften i dessa grupper anser att det inte har någon inverkan på karriären i någondera riktning (50 respektive 59 procent). I jämförelse med

⁹ Jag vill påpeka att detta sannolikt inte är ett normativt ställningstagande från tjänstemännens sida, utan en uppskattning om hur den verkliga situationen ser ut.

tjänstemännen i de statliga verken, där andelen chefer med utländsk bakgrund är ungefär lika hög som på departementen och inom rättsväsendet är detta ganska höga siffror. Bland generaldirektörerna (statliga verken) är det en mycket högre andel som uppskattar att det har en negativ inverkan på karriären att vara invandrare (55 procent) medan motsvarande siffror bland departementsråden och tjänstemännen inom rättsväsendet är 43 och 35 procent.

Överlag råder det dock ingen tvekan om att förvaltningseliten har en klar uppfattning om att invandrare missgynnas i karriären och medvetenheten tycks störst inom de förvaltningsområden där underrepresentationen av invandrare är tydligast. Denna medvetenhet är en förutsättning för att handlingsplanerna mot diskriminering på grund av etnisk tillhörighet ska tas på allvar, men samtidigt är det en mycket stor grupp bland de ledande tjänstemännen som upplever att invandrare inte har svårare att göra karriär. 49 procent, alltså nästan hälften av respondenterna, uppger att så är fallet.

Vikten av åtgärder

Att tjänstemännen uppfattar att det har en negativ inverkan på karriären att inte vara infödd svensk medför dock inte automatiskt att de också anser att detta är ett problem som borde åtgärdas. Mot bakgrund av de handlingsplaner som formulerades under år 2000 för att uppnå etnisk och kulturell mångfald inom offentlig förvaltningen är det därför intressant att studera hur stort stöd det fanns för dessa åtgärder bland dem som ledde förvaltningsarbetet strax efter det att handlingsplanerna hade antagits. I vilken utsträckning tyckte förvaltningscheferna att åtgärder var viktiga?

Våra resultat visar att det fanns ett starkt stöd för att införa åtgärder för att öka andelen personer med utländsk bakgrund på ledande positioner i förvaltningen. Entusiasmen är dock inte lika stor inom alla förvaltningsgrenar. Huvudmönstret visar att tjänstemännen delar in sig i tre grupper.

Störst är stödet för åtgärder inom länsförvaltningen där så många som 60 procent av tjänstemännen anser att det är mycket viktigt att åtgärder vidtas och ytterligare 27 procent tillskriver åtminstone frågan ganska stor vikt. Efter länsförvaltningen följer tjänstemännen på departementen, de statliga verken och riksdagsförvaltningen i samlad tropp. I dessa förvaltningsgrupper är det cirka 30 procent som anser att åtgärder är mycket viktiga för att komma till rätta med den låga andelen förvaltningschefer med utländsk bakgrund. Minst betoning på

Tabell 2. Vikten av åtgärder för att få fler förvaltningschefer med invandrarbakgrund (procent)

	Mycket viktigt	Ganska viktigt	Varken eller	Ganska oviktigt	Helt oviktigt	Balans
Länsförvaltning	60	27	13	0	0	+87
Departement	30	48	19	2	1	+75
Statliga verk	31	44	22	3	0	+72
Riksdagsförvaltning	30	50	10	10	0	+70
Försvaret	11	54	29	6	0	+59
Rättsväsende	11	52	28	9	0	+54
Totalt	27	48	22	3	0	+72

Kommentar: Redovisningen bygger på data från enkäten *Ledarskap i förändring*. Se appendix. Frågan var formulerad: ”Hur viktigt anser Du att det är att åtgärder vidtas för att få fler personer med invandrarbakgrund på toppositionerna inom följande samhällssektorer?”. Endast resultaten för alternativet ”Förvaltningen” redovisas här. 294 personer har besvarat frågan. Den minsta svarsgruppen är riksdagstjänstemännen som endast är 10 stycken. Balansen är differensen i procentenheter mellan de som har svarat ”mycket positiv” eller ”ganska positiv” och de som har svarat ”ganska negativ” eller ”mycket negativ”.

vikten av åtgärder framhålls bland tjänstemännen i försvaret och rättsväsendet. Det är fortfarande en tydlig övervikt av andelen tjänstemän som anser att åtgärder är av vikt även i dessa grupper, men det är endast 11 procent som tycker att det är mycket viktigt och 29 respektive 28 procent bedömer att det varken är viktigt eller oviktigt.

I rättsväsendets fall kanske detta är relaterat till att personer med utländsk bakgrund är relativt många inom denna tjänstemannaelit (se diagram 1) och att det inte anses utgöra ett lika stort hinder för karriären att ha utländsk bakgrund inom detta område (se tabell 1). Det jämförelsevis låga intresset för åtgärder inom försvaret är dock mer svårförklarad och eventuellt mer problematiskt ur mångfaldssynpunkt utifrån de data som redovisas här.

Slutdiskussion

Utgångspunkten för detta kapitel är att om tjänstemännen i offentlig förvaltning ska inta rollen som demokratins väktare krävs det att de har erfarenhet och kunskap som gör dem kompetenta nog att värna om medborgarorienteringen i implementeringsprocessen. I ett samhälle där en stor del av befolkningen har utländsk bakgrund innebär detta att

även tjänstemannakåren borde präglas av etnisk och kulturell mångfald, inte minst på ledande positioner.

Resultaten här har emellertid visat att andelen personer med utländsk bakgrund är ytterst liten i förvaltningseliten och personer som har invandrat själva är ännu färre. Vägen till makten inom förvaltningen för personer med utländsk bakgrund är minst sagt smal. Så smal att den till stor del är begränsad till endast ett departement Utrikesdepartementet. I öriga delar av förvaltningen är det övervägande en nackdel att ha utländsk bakgrund.

Det finns dock en medvetenhet bland förvaltningscheferna om att det är svårare att göra karriär för personer med utländsk bakgrund och det finns också en vilja att vidta åtgärder för att förbättra situationen, vilket inger hopp om att målen för handlingsplanerna om att främja etnisk och kulturell mångfald inom offentlig förvaltning kan uppnås. Än är vi dock långt från detta mål.

Referenser

- Bäck, Henry och Maritta Soininen. 1996. *Invandrarna, demokratin och samhället. Om invandrarnas politiska deltagande i dagens Sverige*. Göteborg: Förvaltningshögskolan, Göteborgs Universitet.
- Dilschmann, Angelika och Christoffer Ullstad. 2000. *Mångfald i organisationer*. Stockholm: Utvecklingsrådet för den statliga sektorn.
- Gould, Carol C. 1996. ”Diversity and democracy. Representing differences.” i Seyla Benhabib. red. *Democracy and difference: contesting the boundaries of the political*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Gustafsson, Björn, Mats Hammarstedt och Jinghai Zheng. 2004. ”Invandrades arbetsmarknadssituation – översikt och nya siffror.” i Jan Ekberg. red. *Egenförsörjning eller bidragsförsörjning? Invandrarna, arbetsmarknaden och välfärdsstaten*, SOU 2004:21. Stockholm: Fritzes.
- Kymlicka, Will. 1995. *Multicultural citizenship. A liberal theory of minority rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Le Grand, Carl, Ryszard Szulkin och Jan Ekberg. 2004. ”Kan diskriminering förklara skillnader i position på arbetsmarknaden mellan invandrare och infödda?” i Jan Ekberg. red. *Egenförsörjning eller bidragsförsörjning? Invandrarna, arbetsmarknaden och välfärdsstaten*, SOU 2004:21. Stockholm: Fritzes.

- Moshuus, Geir H. och Gustav H. Smedal. 1998. *Rekruttering av innvandrere til offentlig sektor i de nordiske landene. Barrierer, tiltak og handlingsplaner*. København: Nordisk Ministerråd.
- Niklasson, Birgitta. 2005. "Den politiska eliten." i Anita Göransson. red. *Maktens kön. Kvinnor och män i den svenska makteliten på 2000-talet*. Stockholm: Natur och Kultur. Kommande.
- Petersson, Olof. 1989. *Maktens nätverk, En undersökning av regeringskansliets kontakter*. Stockholm: Carlsson.
- Peterson, Olof, Jörgen Hermansson, Michele Micheletti och Anders Westholm. 1996. *Demokrati och ledarskap*. Stockholm: SNS förlag.
- Phillips, Anne. 2000. *Närvarons politik – den politiska representationen av kön, etnicitet och ras*. Lund: Studentlitteratur.
- Regeringens proposition 1997/98:16, *Sverige, framtiden och mångfalden – från invandrapolitik till integrationspolitik*. Stockholm.
- Regeringens proposition 1997/98:136, *Statlig förvaltning i medborgarnas tjänst*. Stockholm.
- Regeringens Skrivelse 2001/02:129, *Integrationspolitik för 2000-talet*.
- Regeringskansliet. 2003. *Handlingsplan 2003–2004 för att främja lika rättigheter och möjligheter i Regeringskansliet oavsett etnisk eller religiös tillhörighet*. Stockholm: Regeringskansliet, förvaltningsavdelningen.
- Sandahl, Rolf. 2003. *Förtjänst och skicklighet – om utnämningar och ansvarsutkrävande av generaldirektörer*. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi - [ESO]. Ds 2003:7. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Soininen, Maritta och Henry Bäck. 1999. "Invandrarkandidaterna i personvalet." i *Premiär för personval. Forskningsrapporter*, SOU 1999:92. Stockholm: Fakta info direkt.
- SOU 2000:1, *En uthållig demokrati. Politik för folkstyrelse på 2000-talet. Demokratiutredningens betänkande*. Stockholm: Fritzes.
- Young, Iris Marion. 1990. *Justice and the politics of difference*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Internetadresser

Integrationsverkets statistiska databas

[<http://pxweb.eskimo.se/Databas/integrationsverket/intergrationsverket.asp>]

När etnicitet och religion möter folkrörelsetradition: De förtroendevalda inom etniska och religiösa organisationer

Ulrika Lagerlöf Nilsson och Petra Pauli

Invandrare i organisationseliten

Det civila samhällets organisationer har sedan sin uppkomst i mitten av 1800-talet präglats av en enda nationalitet, den svenska. Under 1900-talet skedde stora förändringar i befolkningens sammansättning med avseende på nationalitet, etnicitet och religion. Vilka konsekvenser har dessa förändringar fått för *vem* som blir eller numera är en del av elitskiktet inom det civila samhällets organisationer?

Vid Göteborgs universitet utfördes 2001 enkätundersökningen *Ledarskap i förändring*. Eliten som företrädde det civila samhällets organisationer bestod av 426 personer. Bland dessa positionsinnehavare fanns 33 personer med invandrabakgrund, av vilka mer än hälften (18 personer) var verksamma inom etniska och religiösa organisationer. De invandrare som innehade toppositioner inom andra delar av organisationseliten återfanns inom fackföreningsrörelsen, arbetsgivar- och frivilligorganisationerna. Deras invandrabakgrund bestod ofta i att de hade en förälder som invandrat till Sverige och merparten var dessutom födda och uppväxta i landet. Ett fåtal hade själva invandrat till Sverige främst från Finland och andra nord-europeiska länder. Detta utgjorde en markant skillnad mot dem som företrädde etniska och religiösa organisationer, vilka i hög utsträckning kom från utomnordiska länder. Invandrare i organisationseliten hade således störst möjlighet att göra elitkarriär inom etniska och religiösa organisationer. Vi valde därför att fokusera dessa organisationer och deras företrädare.

En förutsättning för att bli medlem och lyckas nå en ledande position inom etniska och religiösa organisationer är att man är född i ett annat land och därmed har en annan nationalitet, etnicitet eller religiös tillhörighet. Frågan är om de särorganiserade grupperna blir en integrerad del av samhället genom att de företräder just särintressen? Anser de sig tillhöra den svenska makteliten? Hur påverkas organisationer och organisationsföreträdare av övergången från invandrapolitik till integrationspolitik?

Urvalet

I följande undersökning kartlägger vi var organisationsföreträdarna med utländsk bakgrund finns i etniska och religiösa organisationer. Vilka är dessa organisationsföreträdare? Vilka olika former av resurser har de haft tillgång till i sin karriär? Finns det en likhet när det gäller detta eller är det fråga om helt skilda tillgångar, vilka kan vara högst personliga eller av tillfällig karaktär?

För att närmare kunna studera de etniska och religiösa organisationerna utgick vi från de befintliga rikstäckande råd som finns för olika etniska och religiösa grupper. Dessa rikstäckande råd används också som remissinstanser för regering och departement. När det gäller invandrarorganisationerna har vi undersökt ordförandena för de 16 riksförbunden inom SIOS (Samarbetsorgan för invandrarorganisationer i Sverige) samt SIOS ledning, det multietniska och tvärnationella riksförbundet Immigranternas riksförbund samt FAI (Fackligt aktiva invandrare). En del av invandrarernas riksförbund grundar sig på nationalitet och andra på etnicitet såsom t.ex. Kurdiska RF som organiserar kurder oavsett ursprungsland. För den religiösa sfären har vi valt medlemmar med annan religiös och etnisk bakgrund än den svenska i Sveriges kristna råd och SST (Samarbetsnämnden för statsbidrag till trossamfund). Vårt urval består således av alla, sammanlagt 28 personer, som besitter formella elitpositioner, såsom ordförande för invandrarförbund och biskopar inom ovan nämnda etniska och religiösa organisationer. De biskopar vi undersöker är också förtroendevalda inom religiösa samverkansorgan. Anledningen till att vi undersöker både invandrarorganisationer och kyrkor är att det finns en beröringspunkt mellan dessa institutioner. De fyller en identitetsskapande funktion och samlar invandrare kring gemensamma intressen. Detta innebär inte att vi sätter likhetstecken mellan etnisk tillhörighet och religion, även om det kan finnas ett samband mellan dessa. Man kan

självklart ha en etnisk tillhörighet utan att vara aktivt religiös (Alwall 2001:143).

För att söka information om de personer som sitter på de ovan nämnda elitpositionerna har vi använt oss av sökningar via Internet. Information har också hämtats från enkäten *Ledarskap i förändring* samt från kortare strukturerade intervjuer med de personer vi inte fått tillräckligt med information om i våra sökningar. Vårt syfte har inte bara varit att skildra informanternas sociala bakgrund, karriär och organisationsengagemang. Det har också varit att förmedla deras egen bild av makt och maktförhållanden inom integrationsområdet.

Invandrarnas organisering i ett historiskt perspektiv

Organisationer ingår som en viktig del av det civila samhället. Genom att människor organiserar sig samlas resurser och gör det möjligt för medlemmarna i olika organisationer att få större genomslag för sina syften.¹ Ett delområde inom organisationsområdet utgörs av invandrarorganisationer och kyrkor med ett stort antal invandrare bland sina medlemmar. Detta område är relativt homogent och det finns en gemensam agenda koncentrerad kring frågor som rör språk, kultur, etnicitet och religion. Agendan har skapats genom interaktion mellan olika etniska och religiösa grupper, den statliga politiken och det omgivande samhället. I likhet med alla svenska organisationer bygger invandrarnas organisering på det ideella arbetet, folkrörelsetemat och den medborgerliga delaktigheten. En ytterligare viktig faktor för invandrarnas organisering är den religiösa tillhörigheten. De folkgrupper som har invandrat till Sverige har i de flesta fall haft en annan religiös bakgrund än den protestantiska tron, vilket har lett till att nya trossamfund och religiösa grupper bildats i Sverige (SOU 1996:55:130–133). Under efterkrigstiden kom katolska, ortodoxa och muslimska trosbekännare till Sverige. Detta ledde till att medlems-talen ökade kraftigt inom dessa trossamfund (Carelli 2000:50–53).

Den första riktiga expansionen av invandrarorganisationer uppstod i samband med arbetskraftsinvandringen från Sydeuropa under efterkrigstidens högkonjunktur (Carelli 2000:132). I början av 1970-talet stoppades dock arbetskraftsinvandringen från utomnordiska länder. Detta var en konsekvens av en ökad arbetslöshet och fackföreningar-

---

¹ Om organisationer som ett fält se vidare Pauli 2002:217; Broady 1991; Jonsson och Lagerlöf Nilsson kommande.

nas krav på en reglerad invandring. Om 1970-talet innebar slutet för arbetskraftsinvandringen var 1980-talet början på en omfattande flyktinginvandring. År 1973 anlände de första politiska flyktingarna från Chile och dessa efterföljdes av en rad andra invandrar- och flyktinggrupper. Efter hand kom dessa grupper att organisera sig i etniska eller nationella invandrarförbund och i samarbetsorgan som SIOS och Immigranternas Riksförbund.

Den stora flyktingtillströmningen vid mitten av 1970-talet ledde också till att de religiösa samfunden engagerade sig i invandrar- och flyktingfrågor. Svenska Ekumeniska Nämnden (SEN) inrättade 1973 ett utskott för att hantera invandrarfrågor (Carelli 2000:62–64). 1974 fick Sveriges Frikyrkoråd (SFR) ansvaret att förmedla statsbidrag till invandrarkyrkorna, ett ansvar som sedan övertogs av den statliga myndigheten Samarbetsnämnden för statligt stöd till trossamfund (SST) (Alwall 2001:147). Även SFR inrättade ett invandrar- och flyktingutskott, vilket hade till uppgift att stödja och hjälpa religiösa minoriteter i Sverige. Inom SFR bildades 1975 ett samarbetsorgan av de ortodoxa kyrkorna, OÖKER (Ortodoxa och Österländska Kyrkans Ekumeniska Råd). Den primära uppgiften för detta organ blev att fördela det statliga bidraget till medlemskyrkorna samt att vara samlingsorgan för samtliga ortodoxa kyrkor. Denna verksamhet har idag flyttats över till Sveriges Kristna Råd (SKR) (Carelli 2000:59–60). Islamiska Rådet bildades 1988, bestående av tre islamiska riksorganisationer, vilka är Förenade islamiska församlingar i Sverige (FIFS), Islamiska Kulturcenterunionen i Sverige (IKUS) samt Sveriges Muslimska Förbund (SMF) (Ström 2003:12). Profana och religiösa organisationer växte således fram vid sidan av varandra och hade i viss utsträckning samma målgrupper. Det växande antalet invandrare och de konsekvenser detta förde med sig ledde till att staten utformade nya politiska strategier som direkt riktade sig till invandrargrupperna.

Från invandrarpolitik till integrationspolitik

Den ökade invandringen och invandrarnas etniska och religiösa organisering fick till följd att invandrarfrågorna kom upp på den politiska agendan. Dessa inkorporerades efter hand i statliga myndigheter och verk såsom invandrarverket (migrationsverket) och på senare tid diskrimineringsombudsmannen och integrationsverket. Den ökande tillströmningen av invandrare från 1973 och framåt ledde till att riksdagen 1975 fattade det s.k. minoritetspolitiska beslutet angående statsbidrag till invandrarorganisationerna. Det minoritetspolitiska

beslutet byggde på tre grundstenar, dvs jämlikhet, valfrihet och samverkan och innebar att etniska, språkliga och religiösa minoriteter skulle få möjlighet att behålla samt utveckla sitt eget kultur- och föreningsliv. Beslutet innebar också att vissa säråtgärder för invandrare skulle få förekomma och i vissa fall permanentas. Man ville befrämja utvecklandet av den kulturella särarten istället för att assimilera invandrarna i det svenska samhället. Detta påskyndade organiseringsprocessen och uppmuntrade en rad invandrargrupper att bilda egna rikstäckande förbund (Ds 2000:43:15). Förbundens huvudsakliga uppgift skulle vara att värna om den egna gruppens kultur och identitet. Det ”traditionella arvet” skulle också föras vidare till den yngre generationen och organisationerna sågs främst som en identitetsrörelse (SOU 1996:55:132). Under 1980-talet betonades, förutom organisationernas kulturella uppgift, även deras roll i ett socialt och integrerande sammanhang. Invandrarförbunden sågs alltmer som en form av intresseorganisationer. Från statens sida förväntade man sig att dessa organisationer skulle utgöra en länk mellan de statliga institutionerna och de olika invandrargrupperna (SOU 1996:55:132–133). På nationell nivå förväntades invandrarorganisationerna driva respektive grupps intressen, grundade på kultur, språk och identitet. På lokal nivå däremot fortsatte föreningarnas främsta funktion att vara en form av identitetsrörelse, eller kanske snarare ”sociala klubbar”, där landsmän hade möjlighet att samlas och uppehålla sitt språk, sin kultur och sin gemensamma identitet. 1998 övergavs begreppet invandrapolitik och ersattes av integrationspolitik. Utgångspunkt för denna generella politik skulle vara mångfald i samhället och syftet var att alla människor skulle ha samma rättigheter och möjligheter oberoende av etnisk eller kulturell bakgrund (Prop.1997/98:16). Integration skulle vara en ömsesidig företeelse, vilket innebar att både svenskar och invandrare måste integreras i det nya mångkulturella samhället. Övergången från invandrapolitik till integrationspolitik torde också ha haft en viss effekt på ledarskiktet inom de etniska organisationerna, då organisationsföreträdarna utöver de kulturfrämjande aktiviteterna också förväntades att delta i det integrationsfrämjande arbetet. Ett nära samarbete mellan företrädarna för invandrarorganisationerna och politiker i olika integrationsprojekt blev en allt viktigare strategi för att få ta del av de statliga resurserna.

Integrationspolitik och organisationsstöd

Liksom övriga organisationer i Sverige är de etniska och religiösa organisationerna beroende av statligt ekonomiskt stöd. År 2003 fördelade integrationsverket 20 miljoner kronor i stöd till de etniska organisationernas kultur- och identitetsbevarande verksamhet. En del av stödet avsåg en mer aktiv integrationsverksamhet i linje med de integrationspolitiska målsättningarna (Ds 2003:10:32,71). Denna uppdelning av bidragen i kulturverksamhet och integrationsprojekt gör att styrningen av de tilldelade resurserna blir allt starkare. Det nya bidragssystemet kan tänkas få stora konsekvenser för organisationsföreträdarna. Den tidigare inriktningen på kulturverksamhet, kunde om man så ville, bedrivas inom den egna etniska gruppen, men nu krävs också att man tar initiativ till samarbete med andra institutioner samt att man aktivt arbetar integrationsfrämjande. Syftet med denna politik är att organisationerna och dess företrädare skall dras in i det integrationspolitiska arbetet samtidigt som det sker en hårdare styrning av resurserna. Rent krasst vill staten ha något tillbaka för de ekonomiska satsningar som görs på de etniska organisationerna och detta i form av en ökad grad av integration.

Samarbetsorganet SIOS bekräftar också att statens förhållningssätt gentemot de etniska organisationerna har förändrats under de senaste åren. En förändring har skett så tillvida att organisationerna alltmer ses som verktyg för att genomföra vissa integrationsfrämjande åtgärder. För att påskynda denna process har staten minskat anslagen till organisationerna och de statliga resurserna har fått en starkare styrning. Den effekt man önskade från politiskt håll har infriats men företrädarna för SIOS och deras medlemsförbund menar att den minskade ekonomiska tilldelningen starkt begränsar organisationernas verksamhet. Resursbristen leder, enligt SIOS till att organisationerna försvagas, då möjligheten till inflytande och ansvar minskar och därmed anser de att den demokratiska processen är i fara.² De bristande ekonomiska resurserna leder också till att invandrarorganisationerna inte längre har möjlighet att sköta remisshanteringen, vilket är deras enda möjlighet att utöva formell makt. Som det ser ut idag har invandrarorganisationerna små resurser att besvara de tilldelade remisserna. För att exemplifiera detta kan nämnas att SIOS får mellan 50 och 100 remisser om året, av dessa besvaras ett tiotal. Invandrarorganisationernas makt kan idag sägas vara fiktiv, eftersom tids- och resursbrist gör det praktiskt omöjligt att genomföra de tilldelade uppdragen, men

---

² <http://www.sios.org/sios/princip/princip.htm>

eftersom de tillfrågats anses de vara delaktiga i beslutsprocessen.³ För invandrarorganisationerna är det ett problem att de dels agerar företrädare för egenintressen gentemot staten samtidigt som de är ekonomiskt beroende av den statliga tilldelningen för att kunna bedriva sin verksamhet (Bäck 1999:42–43). I takt med att tilldelningen av de statliga resurserna minskar och styrningen ökar blir det allt viktigare för de etniska och religiösa organisationerna att bedriva en verksamhet som ligger i linje med den statliga integrationspolitiken. Dessa nya förutsättningar ställer också krav på organisationerna och organisationsföreträdarna som nu alltmer tilldelas en politisk roll för genomförandet av integrationen. Genom att organisationerna själva blir delaktiga i integrationsprocessen blir det också svårare för organisationerna att kritisera den förda politiken.

Organisationsföreträdarnas sociala bakgrund

Vilka är då de personer som företräder invandrarnas organisationer och medverkar i integrationspolitikens praktiska förverkligande? Vilka meriter och resurser har organisationsföreträdarna i våra etniska och religiösa organisationer? Det finns en merit som alla organisationsföreträdarna har gemensamt. Den meriten är att alla har rekryterats på etnisk eller religiös grund. ”Rätt” etnisk tillhörighet eller religion är och har varit den grundläggande resursen för att nå en topposition inom området. Men i takt med att olika samverkansorgan har bildats, har de förtroendevaldas fokusering upphört att gälla endast den egna etniska eller religiösa gruppens intressen. Det är istället invandrarskapet i sig som är en viktig resurs för att nå framgång inom fältet, och inte främst vilken grupp man representerar. Det är dock viktigt att påpeka att invandrargrupperna sinsemellan är mycket heterogena, vilket gör att man inom invandrarkollektivet kan ha svårt att ena sig runt gemensamma intressen (Micheletti 1996:19–21). Både organisationen som sådan och dess förtroendevalda legitimeras av den etniska och/eller religiösa tillhörigheten.

Samtliga organisationsföreträdare har själva invandrat till Sverige och bott i landet under en lång tid. Den person som tillbringat längst tid i Sverige invandrade 1963 medan den som invandrade senast kom 1991. De allra flesta har emellertid invandrat någon gång under 1970-talet och de kommer från alla samhällsskikt. Liksom den övriga orga-

---

³ Intervju med sekreterare i ett samverkansorgan 11 nov. 2003. För liknande resonemang se Aytar 2004:84–87.

nisationseliten har även vår undersökningsgrupp en varierande social bakgrund och det går därför inte att konstatera att en viss bakgrund är vanligare än någon annan (Jonsson och Lagerlöf Nilsson kommande). Den sociala bakgrunden spelar här inte heller någon större roll eftersom man tvingats att positionera sig ekonomiskt, socialt och kulturellt efter ankomsten till Sverige. Att företräda en etnisk eller religiös organisation kan vara ett led i att stärka sin ställning och sociala status. Det ger dels status i den egna etniska gruppen samtidigt som kontakter knyts med olika institutioner i det svenska samhället.

I det civila samhällets organisationer varierar andelen kvinnor på höga positioner. T.ex. finns det 12 procent kvinnor på ledande positioner inom näringslivsorganisationerna. Däremot finns det 34 procent kvinnor på ledande positioner inom det fackliga området. En tänkbar förklaring till den ojämna könsfördelningen är att det finns olika logiker när det gäller kön inom skilda delar av organisationsfältet (Pauli 2002:219). Dessa olika logiker avspeglas även inom det etniska och religiösa fältet där tre av 28 organisationsföreträdare är kvinnor, dvs cirka 10 procent. Två av kvinnorna är verksamma inom olika samverkansorgan och en är ordförande i en kvinnoorganisation. Inom det etniska och religiösa området har kvinnorna inte nått toppositionerna trots att det förekommer ett omfattande jämställdhetsarbete inom dessa organisationer.⁴ Det finns strukturella faktorer som gör det svårt för kvinnor generellt att nå toppositioner i samhället och därför är detta inget som skiljer de etniska och religiösa organisationerna från andra organisationer i det civila samhället. Det etniska och religiösa fältet kompliceras ytterligare av att könsföreställningarna, hos både män och kvinnor, inte alltid överensstämmer med den svenska jämställdhetsdiskursen. Faktorer som tradition, trosföreställningar och kultur påverkar kvinnors möjlighet att nå ledande positioner inom organisationsområdet. Men för att kunna dra ytterligare slutsatser angående kön, religion, etnicitet och ledarskap krävs fördjupade forskningsinsatser. Vad vi kan konstatera är att det, liksom inom övriga samhällseliter, är lättare för en man än för en kvinna att nå en topposition inom de etniska och religiösa organisationerna.

---

⁴ Se t.ex. <http://www.sios.org/sios/princip/princip.htm>

Organisationsföreträdarnas utbildning och karriärvägar

Bland organisationsföreträdarna har flertalet en avslutad gymnasieutbildning eller en 3-årig högskole- eller universitetsutbildning med naturvetenskaplig, humanistisk eller samhällsvetenskaplig inriktning. Antingen har man läst vid ett svenskt universitet eller vid ett universitet i sitt hemland. I vissa fall förekommer dubbla utbildningar eftersom den utbildning man förvärvat i ursprungslandet, inte har kunnat konverteras till svenska utbildnings- och arbetsmarknadsförhållanden. Att man inte fått arbete efter sin kompetens på grund av bristande språkkunskaper är tydligt då de flesta organisationsföreträdare haft sitt första arbete i Sverige inom ett låglöneyrke utan krav på varken kvalifikationer, utbildning eller språkkunskaper. Därefter har man antingen stannat kvar på sitt första arbete, gått vidare till annat arbete eller påbörjat studier. De som stannat kvar på sin första arbetsplats eller inom samma sektor tillhör de invandrargrupper som kom med den stora arbetskraftsinvandringen från 1950-talet och framåt. Att vissa senare har valt att påbörja en ny svensk utbildning beror på att man inte kunnat få arbete inom det yrkesområde man har utbildat sig för i sitt ursprungsland.

Närmare hälften av organisationsföreträdarna har en svensk lärarutbildning för grundskola eller gymnasium. Detta kombineras ofta med att man är verksam i hemspråksundervisningen inom sitt modersmål, vilket kan ha samband med att man har ett intresse för att bevara sitt språkliga och kulturella arv. En annan tänkbar förklaring är att man velat specialisera sig på arbetsmarknaden och därmed förbättra sina möjligheter att få ett arbete. På så sätt flyter de förtroendevaldas ideella arbete inom organisationerna och deras yrkesverksamhet samman. Vi kan dock konstatera att vår undersökningsgrupp har en utbildningsinriktning som främst inriktar sig mot pedagogisk verksamhet. Utbildningsnivån, mätt i antal år, bland de personer vi har undersökt stämmer väl överens med den svenska makteliten som helhet, men utbildningarnas inriktning skiljer sig åt.

Generellt är det svårt att säga något om organisationsföreträdarnas yrkeskarriär. Majoriteten av dem bedriver sitt organisationsengagemang på ideell basis vid sidan av sina ordinarie förvärvsarbeten. De har inte i någon större utsträckning gjort karriär inom sitt yrkesområde i form av uppnådda chefspositioner. Det är istället genom sitt ideella engagemang i etniska och religiösa organisationer de nått ledande positioner. Detta visar också att de ledande positionerna inom invand-

rarorganisationer inte genomgått den professionaliseringsprocess, som är så vanlig inom organisationsfären generellt, där organisationsarbetet i allt större utsträckning utförs av betalda tjänstemän. Inom integrationsområdet är det fortfarande företrädesvis obetalda personer som utför dessa arbetsuppgifter. Personerna har uppdraget som en form av "bisyssla" och det ideologiska engagemanget är drivkraften i deras ideella, obetalda arbete (Jonsson och Lagerlöf Nilsson kommande). Det är följaktligen inom organisationerna som organisationsföreträdarna fått en ledande funktion, något de i de flesta fall inte haft inom sitt yrkesområde. En ledande position inom dessa organisationer ger inga ekonomiska vinster, men det kan resultera i att man får en hög social status. Det finns också möjligheter att knyta personliga formella kontakter för att få bättre gehör för sina syften i organisationslivet, men också informella kontakter som kan förbättra den egna sociala ställningen. Detta omvandlas också till en resurs i form av synlighet, vilket leder till att man får representera sin etniska grupp eller invandrarkollektivet som helhet i t.ex. debatter, seminarier och i media.

Med folkrörelsetraditionen som resurs

De förtroendevalda inom de etniska och religiösa organisationerna kombinerar vanligtvis sitt ordförandeskap med förtroendeuppdrag inom andra organisationer på etnisk eller religiös basis samt ideella och statliga samverkansorgan. De återfinns också inom det politiska och fackliga arbetet på lokal, regional och nationell nivå. Genom att samtidigt delta aktivt inom flera organisationer och partier har de möjlighet att tillägna sig erfarenheter och kompetens från olika samhällsområden. De förtroendevalda vi undersökt anser att den viktigaste resursen för att nå en topposition på fältet är att man lyckats tillskansa sig det så kallade folkrörelsekapitalet. Med detta menar organisationsföreträdarna att man tar del av de formella och informella koder som gäller inom organisationslivet som t.ex. dagordning, talarlistor, valprocedurer osv. Man får på så sätt en gemensam agenda, något som underlättar arbetet inom organisationen samt ger kunskaper om de förväntningar som andra institutioner har på organisationen. Att ta del av folkrörelsetraditionen innebär att få erfarenhet av verksamheten som sådan. Denna erfarenhet blir i sin tur betydelsefull i kampen om de ledande positionerna på fältet och utgör därför en viktig resurs och strategi för dessa personer.

En folkrörelseorganisation som arbetat aktivt med invandrarfrågor är ABF som under åren bedrivit en omfattande folkbildningsverksamhet. Denna folkbildningsverksamhet har på många sätt blivit betydelsefull för invandrarna och deras möjlighet att få tillgång till det som brukar kallas folkrörelsetradition. Invandrarorganisationerna bedriver ett omfattande samarbete med ABF, som ofta är en permanent samarbetspartner till vissa etniska organisationer. Det pågår också ett omfattande arbete kring utbildningar och seminarier. Under 2003 bedrev det Finlandssvenska RF och ABF en processledarutbildning för att diskutera förbundets målsättning, organisation och verksamhet.⁵ Liknande projektutbildningar förekom också inom det Assyriska RF, Iranska RF och Somaliska RF (Ds 2003:10:43–49). Å ena sidan kan organisationsföreträdarnas starka fokusering på folkrörelsetanken i viss mån relateras till att man länge bedrivit samarbete med ABF vars verksamhet baseras just på folkrörelsetanken. Å andra sidan utgör folkrörelsetanken själva fundamentet för det civila samhällets organisationer i Sverige. För invandrarorganisationerna kan anammandet av folkrörelsetanken också ses som en anpassningsstrategi för att underlätta kommunikationen och för att mötas på lika villkor både inom och utom de egna organisationerna.

Den politiska resursen

Organisationsföreträdarna har en bred förankring i den svenska folkrörelsetraditionen och i synnerhet inom arbetarrörelsen. En tydlig koppling finns till socialdemokratin i olika former och på skilda nivåer. Av de 28 förtroendevalda som ingår i vår undersökning har åtta, d.v.s. nästan en tredjedel, ett förtroendeuppdrag inom det socialdemokratiska partiet och en inom vänsterpartiet. De övriga har ingen uttalad partipolitisk tillhörighet och har därför inte heller partipolitiska uppdrag. Bland de organisationsföreträdare som är socialdemokrater, är två riksdagsledamöter under innevarande mandatperiod. Ytterligare två personer fanns på valbar plats i det senaste riksdagsvalet. En av ledarna är socialdemokratisk ledamot inom landstinget. Övriga förtroendevalda med uppdrag inom det socialdemokratiska partiet finns inom den lokala politiken som ledamöter i kommunfullmäktige och kommunstyrelse, stadsdelsnämnd eller arbetarkommun.

Den starka kopplingen till det socialdemokratiska partiet kan relateras till den nya integrationspolitiken och dess krav på att aktivt med-

---

⁵ <http://www.home.swipnet.se/fris-finlandssvenskarna/verks2.htm>.

verka i integrerande verksamhet. Genom att välja en organisationsföreträdare med ett politiskt kontaktnät underlättas samarbetet med olika politiska institutioner i samhället. Från invandrarorganisationernas sida ansåg man tidigare att det fanns en öppen dialog mellan invandrarorganisationer, politiker och myndigheter, men idag har makten i allt större utsträckning flyttats över till politikerna.⁶ Det är också dessa som sätter agendan och bestämmer när, hur och varför ett möte ska ske (Wåhlinder och Öhman 1999:26–28). Genom att välja en organisationsföreträdare som är etablerad inom det politiska systemet kan invandrarorganisationerna stärka sin maktställning gentemot politikerna. Eftersom organisationerna är beroende av statliga bidrag för att bedriva sin verksamhet är det också fördelaktigt att välja en organisationsföreträdare vars åsikter ligger i linje med den rådande integrationspolitiska doktrinen. Detta torde också förklara att nästan en tredjedel av företrädarna för de svenska invandrarorganisationerna också har politiska uppdrag inom det socialdemokratiska partiet. Det öppnar samtidigt en ny väg för organisationsföreträdarna att ta sig in i den svenska makteliten och därifrån påverka integrationspolitikens utformning.

Med tanke på organisationsföreträdarnas höga grad av anslutning till det socialdemokratiska partiet skulle man också kunna tänka sig att de även skulle vara fackligt aktiva i hög utsträckning. De flesta av organisationsföreträdarna är visserligen medlemmar i en fackförening, men de har inte fackliga förtroendeuppdrag i någon större utsträckning. Två av organisationsföreträdarna arbetar aktivt inom LO och en inom en lokal fackförening ansluten till TCO. Av de LO-aktiva är den ene metallarbetarförbundets kandidat till riksdagen och den andre är ordförande i nätverket Fackligt aktiva invandrare (FAI) som är ett samarbete mellan LO, TCO och SACO. Nätverkets uppgift är att förnya och stärka de fackliga organisationerna och öka invandrarrepresentation i fackföreningsrörelsen och det övriga samhället.⁷ Fackföreningarnas och i synnerhet LO:s inställning till invandrarna har sedan 1960-talet varit mycket ambivalent. Invandrarna har både setts som låglönekonkurrenter samtidigt som de utgjort en möjlig rekryteringsbas för medlemmar. För att undvika en splittring inom det egna kollektivet har LO valt att inte deklarerat en tydlig policy i fråga om den invandrade arbetskraften (Yalcin 1997:19–49). Denna ambivalens och en rad andra faktorer har lett till att invandrarna haft svårt att ta aktiv del i det fackliga arbetet. Ett kontaktnät inom fackförenings-

---

⁶ Intervju med sekreterare i ett samverkansorgan 11 nov. 2003.

⁷ <http://www.fai.a.se/sidor/fakta.asp>

rörelsen verkar således inte vara en lika betydelsefull resurs för organisationsföreträdarna som den politiska resursen, trots att de har starka kopplingar till andra folkrörelser och det socialdemokratiska partiet.

Mötet mellan politik, religion och folkrörelse – samarbete som resurs

Det finns också exempel på hur organisationsföreträdare tagit initiativ till samarbete mellan politik, folkrörelse och religion. Ett exempel är samarbetet kring invandrarfrågor som utvecklats mellan socialdemokratin, broderskapsrörelsen och olika religiösa grupper. I mitten av 1990-talet tog Sveriges Muslimska Råd kontakt med de politiska partierna för att diskutera hur de svenska muslimerna mer aktivt skulle kunna ta del i det politiska arbetet. Det ansågs viktigt att muslimer engagerade sig i redan etablerade partier och inte särorganiserade sig genom att föra en politik inriktad enbart på muslimska frågor. Socialdemokraterna var det parti som visade intresse för att stödja muslimerna som kollektiv eftersom partiet har en tradition av att driva gruppintressen. Deltagandet i det politiska livet skulle på sikt leda till ökad integration. De övriga partierna såg gärna muslimerna som medlemmar på individuell basis, men avstod från att stödja dem som kollektiv eftersom man inte vill göra skillnad mellan sina medlemmar. Socialdemokraterna förmedlade sedan vidare kontakten med Broderskapsrörelsen till de socialdemokratiska muslimerna. Ett samarbete inleddes mellan dessa grupper vilket resulterade i ledarskapskurser, seminarier och stöd i en rad olika projekt (Petzell 2003). Även för kristna invandrare har detta samarbete haft stor betydelse och anses ha skapat ökad förståelse mellan kristna och muslimer.⁸ När det gäller det religiösa området finns det ett antal olika ekumeniska samarbetsorgan, vilka i praktiken har en nätverksliknande funktion i meningen att de agerar som sammanhållande länkar mellan de olika medlemskyrkorna. Även inom det religiösa området har folkrörelsetanken blivit etablerad. Ett exempel på detta är Islamiska Rådet, som menar att man bedriver islam inom en form av folkrörelsetradition. Detta kommer till uttryck genom att de använder dagordningar, talarlistor, och stadgenligt utlysta möten och genom att visa varandra ömsesidig respekt, vilket anses som grundläggande faktorer i svensk folkrörelsetradition (Bäckstedt och Svensson 1995). Som tidigare nämnts har tillägnandet av folkrörelsetraditionen blivit en del av en anpassningsstrategi för att

---

⁸ Intervju med ordförande för ett invandrarförbund 7 nov. 2003.

kommunicera både inom organisationen och med det omgivande samhället.

Maktresurser och egentlig makt

Organisationsföreträdarna för de etniska och religiösa organisationerna i Sverige har omfattande kontaktytor både inom politiken, då i synnerhet med det socialdemokratiska partiet, och inom folkrörelserna. Ju större kontaktytor personerna har desto större förutsätts möjligheterna bli att förankra sina krav på olika instanser i samhället. Kan man då säga att organisationsföreträdarna är integrerade i det svenska föreningslivet? Å ena sidan verkar det som att de är väl integrerade via sina olika förtroendeuppdrag. Å andra sidan tilldelas dessa personer främst förtroendeuppdrag inriktade på invandrarfrågor, vilka skiljer dem från andra organisationsmedlemmar. I vilken grad detta sker och hur det yttrar sig är en ytterst angelägen forskningsuppgift.

Var finns då makten enligt organisationsföreträdarna? Svaret är entydigt; makten finns hos integrationsministern och integrationsverket, vilka också utformar och genomför den praktiska politiken. Självbilden hos organisationsföreträdarna är därför, att de inte har möjlighet att utöva någon makt, men att de har möjlighet att påverka. Kan organisationsföreträdarna betraktas som en del av den svenska makteliten? På den frågan kan vi svara både ja och nej. Inom sina egna etniska och religiösa organisationer utgör de ett tydligt avgränsat ledarskikt. I dessa organisationer har de via sin position möjlighet att utöva makt, vilket innebär att de utgör en maktelit inom sitt eget område. Men när det gäller den nationella nivån är deras möjligheter till inflytande starkt begränsade så länge de väljer att stanna kvar inom de etniska och religiösa organisationerna. De två förtroendevalda i vår undersökning, vilka genom en politisk karriär lyckats ta sig in i riksdagen måste dock räknas till den svenska makteliten. Med tanke på att flera av organisationsföreträdarna har funnits på valbara platser vid det senaste riksdagsvalet kommer de förmodligen att följas av fler. På sikt ger detta invandrarna en möjlighet att själva utforma integrationspolitiken. Därmed kan de också påverka framtiden för sina etniska och religiösa organisationer men samtidigt minskar organisationernas manöverutrymme gentemot staten.

Integrationspolitik och maktförskjutning

Statens övergång från invandrapolitik till integrationspolitik 1998 innebär en omorientering för invandrarorganisationerna, då de tvingades anpassa sig till förändringar i den statliga politiken. Kommer då denna omorientering att innebära att invandrarorganisationerna faktiskt integreras i det svenska samhället? Svaret måste bli ja. Som en följd av den statliga politiken kommer dessa organisationer att omformas och som ett resultat av politiken integreras i det svenska samhället. Från att ha drivit skilda gruppers särintresse dras nu dessa organisationer in i ett arbete som syftar till allas delaktighet. Den enskilda etniska gruppen är inte längre intressant ur detta perspektiv. Det intressanta är hur grupperna förhåller sig till varandra.

Det finns en hög grad av politisk aktivitet bland de förtroendevalda. Av de undersökta 28 organisationsföreträdarna är en tredjedel aktiva inom det socialdemokratiska partiet. Organisationsföreträdarna menar också att makten under de senaste åren allt mer har förflyttats från de etniska och religiösa organisationerna till det politiska området. För de personer som företräder dessa organisationer öppnar detta nya möjligheter att integreras i den politiska sfären. Som företrädare för särintressen i den etniska eller religiösa gruppen har väljarunderlaget tidigare varit för litet för att medge representation. Som företrädare för ett etablerat parti och specialiserade på invandrar- och integrationsfrågor i ett bredare perspektiv dras de automatiskt in i förverkligandet av den nya integrationspolitiken, där etniska och religiösa intressen är underordnade. För organisationsföreträdarna innebär detta en förändring från maktlöshet i förhållande till det svenska samhället rakt in i maktens korridorer. Denna nya möjlighet till en politisk karriär, och därmed makt, förutsätter invandrarbakgrund och ett tidigare engagemang i etnisk eller religiös organisation.

För de förtroendevalda, som stannar kvar inom organisationerna, utan att utnyttja denna nya efterfrågan på specialkompetens inom de etablerade partierna, innebär den nya integrationspolitiken, att de stannar kvar i relativ maktlöshet i förhållande till det svenska samhället. De kommer då inte heller att ingå i det som betecknas som den svenska makteliten.

Referenser

- Alwall, Jonas. 2001. "Invandrade grupperas trossamfund och församlingar." i Margareta Skog. red. *Det religiösa Sverige. Gudstjänst- och andaktsliv under ett veckoslut kring millennieskiftet*. Örebro: Libris.
- Aytar, Osman. 2004. "Kommunikation på olika villkor – om samrådet mellan invandrarorganisationerna och svenska staten." i Bo Bengtsson. red. *Föreningsliv, makt och integration*. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram, Ds 2004:49. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Broady, Donald. 1991. *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS (Högskolan för lärarutbildning).
- Bäck, Henry. 1999. "Invandrarnas deltagande i det politiska livet." i *Invandrarskap och medborgarskap*, SOU 1999:8. Stockholm: Fakta info direkt.
- Bäckstedt, Eva och Ingvar Svensson. 1995. "Islam enligt folkrörelsetradition." *Svenska Dagbladet*, 3 januari.
- Carelli, Elisabeth. 2000. "Ekumenik i ett historiskt perspektiv." i Catharina Segerbank. red. *Enhetens utmaning. Ekumenik i teori och praktik*. Örebro: Libris.
- Ds 2000:43. 2000. *Begreppet invandrare. Användningen i myndigheters verksamhet*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer. [<http://www.regeringen.se/content/1/c4/18/78/6e54e14b.pdf>]
- Ds 2003:10. 2003. *Ett sammanhållet bidragssystem för etniska organisationer*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer. [<http://www.regeringskansliet.se/content/1/c4/06/37/995b14ee.pdf>]
- Jonsson, Pernilla och Ulrika Lagerlöf Nilsson. 2005. "Organisationseliten." i Anita Göransson. red. *Maktens kön. Kvinnor och män i den svenska makteliten*. Stockholm: Natur och Kultur. Kommande.
- "Ledarskap i förändring", enkätundersökning genomförd inom projektet *Kön och den sociala reproduktionen av eliter i ett komparativt perspektiv*. Göteborg: Institutionen för arbetsvetenskap, Göteborgs universitet.
- Micheletti, Michele. 1996. "Den mångkulturella demokratin." i *Sverige, framtiden och mångfalden. Slutbetänkande från Invandrarpolitiska kommittén. Bil. [B], Vägar in i Sverige*, SOU 1996:55. Stockholm: Fritze.
- Pauli, Petra. 2002. "Organisationselitens sociala reproduktion i ett genusperspektiv." i Hans Abenius, Thomas Småberg och Sune

Åkerman. red. *Kors och tvärs bland teorierna: Ett undervisnings-experiment vid Göteborgs och Karlstads universitet*. Göteborg: Göteborgs universitet.

Prop. 1997/98:16. Regeringens proposition 1997/98:16. *Sverige, framtiden och mångfalden. Från invandrapolitik till integrationspolitik*. Stockholm.

Petzell, Sophie. 2003. "Muslimer går till s för broderskap." *Dagens Nyheter*, 24 juli.

SOU 1996:55. 1996. *Sverige, framtiden och mångfalden*, Slutbetänkande från Invandrapolitiska kommittén. Stockholm: Fritze.

Ström, Tord. 2003. "Centrala Samverkansorgan."

[<http://www.skr.org/fsr/praktikan/samverkansorgan.pdf>]

Wåhlinder, Annika och Carina Öhman. 1999. "Chilenska, somaliska och iranska riksförbunden om etnisk mångfald, beslutsfattare och medier." C-uppsats i massmedia och kommunikationsvetenskap, JMK. Stockholm: Universitetet i Stockholm.

Yalcin, Zeki. 1997. "LO och invandrarna" i *Invandrarrapport*, nr 3-4.

Internet

<http://www.home.swipnet.se/fris-finlandssvenskarna/verks2.htm>

<http://www.sios.org/sios/princip/princip.htm>

<http://www.fai.a.se/sidor/fakta.asp>

Intervjuer

Intervju med ordförande för ett invandrarförbund, 7 nov. 2003.

Intervju med sekreterare i ett samverkansorgan, 11 nov. 2003.

Mediefältets janusansikte: medieeliten, journalisterna och mångfalden

Monika Djerf-Pierre och Anna Levin

Amelia Adamo, chefredaktör för tidskriften *amelia* och direktör på Bonniers, är en av mycket få toppchefer i svenska medieföretag som är s.k. invandrare. Hon kom till Sverige från Italien med sin mamma när hon var knappt ett år. I en bok som skrevs om hennes liv säger hon:

De skriver samma sak varje gång. Min mamma var städerska och bla bla. Visst är mitt liv en bra story, en jättebra story. Men man önskar att de kunde få fram något nytt. Förklara *varför* jag lyckats. Det låter alltid som om jag liksom bara kommer in och är glad och så stiger upplagan. Men det ligger ju en massa jobb bakom. Svett! (Lundahl 2000:27.)

Att göra karriär innebär ofta ett hårt arbete, oavsett inom vilket fält personen är verksam. För att lyckas i den svenska medievärlden krävs specifika kapital och resurser i form av utbildning, professionell erfarenhet och kompetens, mediekontakter och personliga nätverk. En person med en utländsk bakgrund möter sannolikt även flera hinder som en infödd inte möter. Boken om Amelia Adamo, *Amelia Adamo – sex recept för framgång*, som kom 2000 och som beskriver hennes liv och verksamhet, är en skildring av en lång, hård men framgångsrik mediekarriär. Amelia Adamo började som sekreterare på *Svensk Damtidning* där hon avancerade till kändisreporter och fortsatte som reporter på *Husmodern*. Karriären bar vidare till *Vecko-Revyn*, där hon fick sitt första chefsjobb som reportagechef. Under karriären har hon skaffat sig en lång meritlista: under 80-talet fann hon en ny och kommersiellt lyckad form för *Aftonbladets* söndagsbilaga, under 90-talet lyfte hon *Vecko-Revyns* upplaga och 1995 startade hon tidningen *amelia* (Lundahl 2000:7). I berättelsen om Amelia Adamo framkommer inte mycket som tyder på upplevd diskriminering eller andra svårigheter kopplade till bakgrunden som barn till en ensamstående italiensk mamma. Det är snarare klassperspektivet som genomsyrar

barndomsskildringen. Boken om Amelia Adamo är dock ”vinnarens” historia. Den ger inga svar på frågan varför så få invandrare lyckas ta sig till toppositioner, eller varför det överhuvudtaget finns så få personer som har utländsk bakgrund i svenska medier. I följande text skall vi diskutera denna fråga, med utgångspunkt både från enkätundersökningen *Ledarskap i förändring 2001* och annan forskning om etnicitet, invandrare, journalistik och medier. Forskningen om etnicitetens betydelse på det journalistiska fältet är dock inte särskilt omfattande. Därför har ett antal informantintervjuer gjorts med ansvariga på journalistutbildningar, chefer på minoritetsmedier och ledare för projekt med invandrade journalister. Det finns dessutom mycket få personer som har en utländsk bakgrund på toppositioner inom medier. I detta kapitel har vi därför strategiskt valt att istället titta på basen för rekryteringen på fältet, alltså de personer som har utländsk bakgrund som finns på redaktionerna. Fyra samtalsintervjuer med journalister som har en utländsk bakgrund och som jobbar i svenska majoritetsmedier har gjorts för att bidra till kunskapen om etnicitetens betydelse på det journalistiska fältet. Hur de ser på sin karriär och hur deras bakgrund aktualiserats i arbetet är ett par av de frågor som tagits upp i intervjuerna. Andra intervjufrågor har handlat om hur de kommit in på mediemarknaden, vad de uppfattat som fördelar och nackdelar i yrkeslivet, om de utsatts för diskriminering och vad de anser om betydelsen av invandrare i journalistkåren och journalistiken.¹

De fyra valdes för att få en spridning i erfarenheter från olika medier och en spridning i ursprungsländer. Det är två män och två kvinnor och de fyra har tillsammans erfarenheter från press, radio och tv och från både landsortsmedier och riksmidier. Journalisterna har ursprung på Balkan, i Mellanöstern, i Latinamerika och i Nordafrika. Två av journalisterna har invandrat i vuxen ålder med avslutad eller påbörjad journalistutbildning från hemlandet. En av de fyra är född i Sverige och har svensk journalistutbildning, men är född av en invandrad pappa och bär också hans namn. Den fjärde kom till Sverige som barn och har gått hela skoltiden i Sverige men har ingen journalistutbildning. I den fortsatta texten är journalisterna anonyma och namnen fingerade till Maja från Balkan, Mariam från Mellanöstern, Ariel från Latinamerika och Omar från Nordafrika. Vi använ-

---

¹ Intervjufrågorna var ordnade under rubrikerna personlig bakgrund och uppväxtmiljö, yrkesval, rekrytering och karriär, betydelsen av invandrare i journalistik och i samhället allmänt, egna erfarenheter av etnicitet på redaktioner samt medier allmänt i Sverige – diskussioner och satsningar – om invandrare. Journalisterna bestämde själva var intervjuerna skulle utföras. Två av dem utfördes i avskilda rum på redaktionen, en utfördes på ett fik och en utfördes i journalistens hem.

der dock inte de fingerade namnen överallt. Detta för att journalister-
nas citat inte ska kunna följas och gå att sätta ihop till en historia som
går att känna igen.²

Vi börjar med att redogöra för fältets struktur genom att redovisa
hur representationen av personer med utländsk bakgrund ser ut både i
medieeliten och i journalistkåren som helhet. Därefter diskuterar vi
villkoren på fältet genom att analysera hur framkomliga olika möjliga
rekryteringsvägar in i journalistiken är för invandrare. Sist i kapitlet
gör vi en övergripande analys av fältlogiken genom att analysera vilka
mekanismer och logiker som bidrar till eller eventuellt motverkar
etnisk segregering.

Finns det invandrare i medieeliten – och i medierna?

För att kunna kartlägga representationen av personer med utländsk
bakgrund i medieeliten måste vi först definiera vad som utgör en ”elit”
på mediefältet. Att skilja mellan det ekonomiska ansvaret (vd) och det
publicistiska ansvaret (chefredaktör, programdirektör eller mot-
svarande) – det s.k. dubbelkommandot – har varit en grundläggande
princip i svenska medieföretag.³ Det betyder att både de ekonomiska/
administrativa ledarna (vd) och det publicistiska ledarskapet (chef-
redaktör och andra högre redaktionella chefspositioner) måst ingå i
definitionen av medieeliten. Grunden för urvalet i enkätundersök-
ningen *Ledarskap i förändring* är att de som har det ekonomiska eller
det publicistiska ansvaret för de publikmässigt största tidningarna, tid-
skrifterna, radio- och tv-kanalerna i Sverige skall ingå i under-
sökningen.⁴

---

² Det var inte alltid journalisternas önskan att vara anonyma. Det är dock ett gemen-
samt beslut i forskargruppen.

³ Detta går ibland under beteckning tvåledarsystem. I andra länder, t.ex. i den anglo-
saxiska världen, är den s.k. publishermodellen vanligare, d.v.s. att en person har
ansvar för hela tidningen eller kanalen. Det finns historiska förklaringar till den
svenska ledarmodellen som har att göra med både mediernas specifika position i sam-
hällslivet och den lagstiftning som kringgärdat verksamheten. Tryckfriheten och
yttrandefriheten är grundlagsskyddad, men för alla medier måste finnas en ansvarig
utgivare som ensam tar det juridiska ansvaret för det som publiceras. Den ekonomiska
lagstiftningen och praxis på näringslivsfältet kräver å andra sidan att det finns en sty-
relse och en vd som tar det ekonomiska ansvaret för medieföretagens skötsel.

⁴ Med dessa utgångspunkter inkluderas de högsta publicistiska (chefredaktör, pro-
gramdirektör o.s.v.) och administrativa (vd) cheferna för de publikmässigt största
medierna inom landsortspress, storstadspress, radio och tv. För storstadspressen och

Medieeliten – utomeuropeiska invandrare saknas

Undersökningens enkät visar att andelen i medieeliten som själva invandrat till Sverige från ett annat land var cirka 4 procent år 2001. Om definitionen görs vidare så att den omfattar personer som antingen invandrat själva eller har en mor eller far som invandrat till Sverige så ökar andelen till 13 procent, jämfört med 10 i eliten som helhet. Andelen som har en utländsk bakgrund (enligt denna definition) är störst inom organisationspressen (knappt en fjärdedel). I övrigt är personerna ganska jämnt spridda över olika mediesektorer (dagspress, radio, tv, fack- och specialpress o.s.v.) och mediepositioner (ekonomiska eller publicistiska ledarpositioner). Det går med andra ord inte att av enkätundersökningens material att se något som tyder på att vissa mediesektorer eller branscher skulle vara öppnare för att rekrytera invandrare eller personer födda av invandrade föräldrar till toppositionerna än andra, möjligtvis med undantag för organisationspressen. Det finns inte heller någon större skillnad mellan de ekonomiska ledarpositionerna och publicistiska när det gäller invandrarrepresentation. Bland de verkställande direktörer som besvarat enkäten är det 10 procent som har invandrat själva eller har invandrade föräldrar och bland chefredaktörer, programdirektörer och övriga redaktionella ledare är det knappt 14 procent. När det gäller invandringsland så dominerar de nordiska länderna kraftigt, men även en bakgrund i andra länder i Europa förekommer. Utomeuropeiska invandrare förekommer inte bland svaren.⁵ Två huvudsakliga slutsatser kan därmed dras av undersökningen. Den första är att det finns få personer som själva invandrat på toppositionerna i svenska medier, och att andelen invandrare i medieeliten är lägre än andelen i befolkningen. Det gäller även om vi jämför andelen utrikes födda i ålders-

---

etermedierna har även redaktionscheferna för de viktigaste redaktionerna inkluderats, t.ex. nyhetsredaktion, samhällsredaktion, inrikes- och utrikes. Utöver detta har vi även valt att inkludera chefredaktörer och vd för fack- och populärpress med stor upplaga samt vd och publicistiskt ansvariga (programdirektörer, programchefer eller motsvarande) för TV3, TV4, TV5, de största privata radionätverken, för de största tv-produktionsbolagen och internetbolagen vd och styrelseordförande i de största mediekoncernerna ingår också, men har förts till näringslivets fält, liksom bokförlagens toppchefer, som har förts till kulturfältet.

⁵ Underlaget för slutsatserna är dock litet. I enkätundersökningen Ledarskap i förändring 2001 var det totala antalet svarande med invandrarbakgrund i medieeliten 21 personer representerande 23 positioner. Det totala antalet svar på frågan om invandrarbakgrund är 182.

gruppen 45 år och äldre, d.v.s. den ålderskategori som personerna i eliten tillhör. Enligt statistik från integrationsverket (<http://www.integrationsverket.se>) var andelen utrikes födda i befolkningen 12 procent 2003, i åldersgruppen 45 år och äldre var andelen ungefär densamma. Den andra slutsatsen är att personer med en utländsk bakgrund i Norden är väl representerade i den svenska medieeliten. Personer med en utomeuropeisk utländsk bakgrund verkar däremot vara exkluderade från toppositionerna.

En grundläggande egenskap hos medieeliten är att rekrytering till toppositionerna sker inom fältet, d.v.s. att även om medieledarna har haft många arbeten och positioner i karriären har de normalt arbetat inom olika medieföretag. Det är således ovanligt att medieledarna har bytt verksamhetsområde i karriären och andelen inom mediefältet som har erfarenhet av arbete på andra fält (d.v.s. utanför medierna och medieföretagen) är mycket liten. När det förekommer så är det oftast personerna på vd-positionerna som har ett sådant steg i karriären. Bland de redaktionella ledarna är erfarenhet från andra samhällsfält än medierna sällsynt. Då mediekarriären görs inom medieorganisationerna, innebär det att en person för att överhuvudtaget kunna finnas i rekryteringsbasen för toppositionerna först måste ta sig in på fältet. Det betyder att vi för att förstå fältlogiken först måste undersöka hur personer med utländsk bakgrund är representerade bland de anställda inom svenska medier som helhet. För de redaktionella toppositionerna, som redaktör, chefredaktör eller programchef, gäller också att man måste ha professionell redaktionell erfarenhet för att vara aktuell för en topposition. Det innebär att den yrkesgrupp som de redaktionella ledarna rekryteras ur normalt är journalistkåren. Hur ser då representationen av personer som har utländsk bakgrund ut bland journalister i svenska medier?

Journalistkårens invandrare – främst i public service-medierna

På mediefältet finns många yrkesgrupper verksamma med såväl tekniska som administrativa och journalistiska arbetsuppgifter. Journalistkåren rymmer en rad olika yrkesgrupper där merparten är medlemmar i SJF, Svenska journalistförbundet. SJF är yrkes- och fackförbund för journalister vid svenskt medium eller medium verksam i Sverige och organiserar de flesta av Sveriges journalister. För att bli medlem i SJF krävs att man är anställd eller frilans med i huvudsak journalistiska arbetsuppgifter. Med detta menas själv-

ständigt framställande, urval, bedömning eller bearbetning av redaktionellt material för massmediers räkning eller andra journalistiska arbetsuppgifter. Dit räknas t.ex. fotograferande, skrivande eller redigerande medarbetare, tecknare, korrekturläsare, arkivmedarbetare, redaktionell arbetsledare, producent vid radio/tv samt fotograf och redigerare vid tv.

År 1999–2000 genomfördes en större enkätundersökning riktad till den svenska journalistkåren, *Journalist 2000*, som bl.a. inkluderade frågor om social bakgrund och uppväxtland.⁶ Denna studie visade att det i journalistkåren som helhet fanns drygt 3 procent som själva var uppvuxna i ett land utanför Sverige år 2000, vilket motsvarar drygt 500 journalister i Sverige. Drygt hälften av dessa hade vuxit upp i ett land utanför Norden. På grund av frågekonstruktionen gick det emellertid inte att avgöra om personen invandrat eller om de var födda i Sverige och bara hade föräldrar som arbetade utomlands, d.v.s. om migrationen varit ett uttryck för ett internationaliserat arbetsliv, arbetskraftsinvandring eller flyktingskap.⁷ Om vi också räknar in de personer som har en mor eller far som huvudsakligen vuxit upp i ett annat land utanför Norden så blir det sju procent. I *Journalist 2000* inkom totalt 1075 svar, varav 74 hade en sådan utomnordisk utländsk bakgrund. Jämfört med journalisterna med svensk/nordisk bakgrund hade gruppen med utomnordisk bakgrund följande kännetecken:

- Social bakgrund: en större andel kvinnor och personer med akademiker och övre medelklassbakgrund, samt en större andel

---

⁶ *Journalist 2000*. Antalet svar från olika mediesektorer varierade i undersökningen, från 38 från kommersiell radio/tv till 341 i landsortspressen. *Journalist 2000* är en del av *Journalistundersökningarna* vid JMG, Göteborgs universitet. Dessa är regelbundet återkommande analyser av den svenska journalistkåren. I *Journalist 2000*, JMG-granskaren 2–3, Göteborgs universitet presenteras material från en kvantitativ enkätundersökning bland svenska journalister som genomfördes 1999–2000. Urvalet gjordes bland medlemmar i Svenska journalistförbundet (SJF). Förbundet hade vid undersökningens genomförande våren 2000 drygt 18 000 medlemmar. Urvalet bestod av 2000 medlemmar, obundet slumpmässigt utvalda ur Sjfs medlemsregister. Svarsfrekvensen var drygt 57 procent. Svarsgruppen var representativ för urvalsgruppen när det gäller demografiska faktorer som kön och geografisk hemvist. Frågorna i enkäten gällde social bakgrund, yrkeserfarenhet, yrkessituation, inställning till yrkesroll och yrkesetik, syn på pressetik och journalistikens roll i samhället, politiska åsikter inställning i viktiga samhällsfrågor samt medievanor och livsstilar.

⁷ Frågans formulering var ”Var någonstans har du, respektive din far och din mor huvudsakligen vuxit upp? Svarsalternativen (som skulle anges för svarspersonen själv, fadern och modern) var ”Ren landsbygd i Sverige”, ”Mindre tätort i Sverige”, ”Stockholm, Göteborg eller Malmö”, ”Stad eller större tätort i Sverige”, ”Annat land i Norden”, ”Annat land i Europa” och ”Land utanför Europa”.

medelålders (även om genomsnittsåldern är något lägre än i kåren som helhet); en mindre andel kommer från arbetar- eller företagarhus; en mindre andel har journalisthögskoleutbildning men en högre andel har annan högskoleutbildning.

- Arbetsuppgifter: en större andel är fotografer, producenter och programledare; en mindre andel arbetar som arbetsledare och redigerare.
- Arbetsplats: kraftigt överrepresenterade i Stockholmsmedierna, särskilt Sveriges Radio i Stockholm och SVT; underrepresenterade i landsortspressen.
- Specialisering: en större andel är utrikes- och som allmänreportrar; en mindre andel finns på sport, nöje, familj och ledare/kommentar.
- Tidigare yrkeserfarenhet: färre har tidigare erfarenhet från landsortspress; en större andel har erfarenhet från Sveriges Radio, SVT, andra sändande tv-företag och tv-produktionsbolag, andra radioföretag samt andra tidningar och tidskrifter (sannolikt organisationspress och liknande).

De fyra intervjuade journalisternas bakgrund följer i huvudsak detta generella mönster. Av de fyra kommer tre från mycket välutbildade familjer. Syskon och föräldrar har akademiska utbildningar eller journalistutbildningar. Den fjärde journalistens pappa kom till Sverige som arbetskraftsinvandrare. Utifrån hans berättelser om släkten bedömer vi att han kommer från ett intellektuellt och studiemotiverat hem. De fyra är relativt unga: mellan 24 och 36 år. En av de fyra intervjuade journalisterna har jobbat som programledare. En annan jobbar delvis som arbetsledare. Två av journalisterna jobbar i Stockholmsmedier. Två av reportrarna är specialiserade.

Av sammanställningen ovan kan åtminstone tre slutsatser dras. Den första är att journalisterna som har en utländsk bakgrund har en mer privilegierad bakgrund, i synnerhet när det gäller kulturellt kapital, än genomsnittet i kåren. En yrkesutbildning i form av journalisthögskola är dock mindre vanlig.

Den andra slutsatsen är att personer som har en utländsk bakgrund är underrepresenterade på arbetsledande positioner. Detta innebär att personerna i mindre utsträckning befinner sig i rekryteringsbasen för eliten, d.v.s. positioner som i en karriär kan leda vidare till maktpositioner.

Den tredje slutsatsen är att det är betydligt vanligare att journalisterna med utländsk bakgrund arbetar inom public service-medier än inom landsortspressen (Figur 1). Även andra studier bekräftar den låga

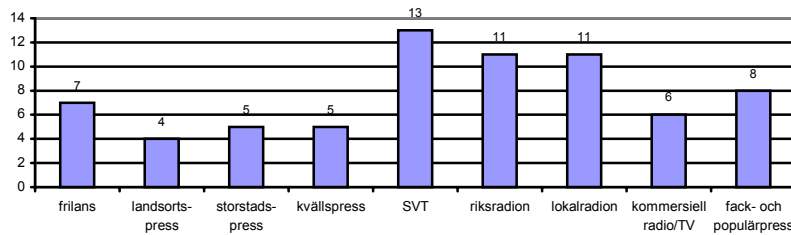
representationen av journalister med utländsk bakgrund på landsortspressens redaktioner. Inom ramarna för forskningsprojektet *Publicis* tiskt bokslut har andelen anställda som har utländsk bakgrund undersökts på åtta tidningsredaktioner år 2002/03: Västerbottens-Kuriren, Piteå-Tidningen, Hälsinge-Kuriren, Ljusdals-Posten, Hudikvalls Tidning, Bäragsbladet/Arboga Tidning, Norrländska Socialdemokraten och Norra Västerbotten. Sammanlagt fanns tre journalister som själva invandrat av totalt 294 journalister på redaktionerna. De tre kom från andra länder i Norden. 17 journalister var barn till invandrare, d.v.s. mor, far eller båda föräldrarna var födda i ett annat land. Bara två av de 17 hade en förälder som kommer från ett land utanför Europa.⁸ En stor del av den svenska journalistkåren har börjat sin journalistiska bana i landsorten. Man kan fråga sig vad det har för betydelse för rekryteringen av journalister med en annan bakgrund än svensk, eftersom en landsortstidning är en vanlig väg in i yrket för många journalister (Journalist 2000).

En förutsättning för att kunna avancera till toppen är att först ta sig in på redaktionerna, men som vi kan se i Figur 1 är rekryteringsbasen när det gäller personer som har en utländsk bakgrund redan i utgångsläget ganska liten. I synnerhet gäller det personer med utländsk bakgrund i ett land utanför Europa. Det är inte heller säkert att fler personer med utländsk bakgrund automatiskt leder till fler chefer med liknande bakgrund. En motsvarande diskussion har förts när det gäller kvinnornas ställning i journalistiken sedan 1970-talet, och där kan vi se mönstret att kvinnorna fortfarande är kraftigt underrepresenterade på toppositionerna. Ett sätt att mäta den sociala reproduktionen på ett fält är att jämföra proportionen mellan olika sociala gruppers representation i yrkeskåren som helhet med representationen på toppnivå. När det gäller kön var andelen kvinnor i journalistkåren i början av 2000-talet ungefär 45 procent. På toppositionerna fanns under samma tid ungefär 25 procent kvinnor. Proportionen var således 25/45. När det gäller andelen som själva vuxit upp i ett annat land än Sverige är proportionerna 5/3, d.v.s. i medieeliten är personer som har en utländsk bakgrund snarare överrepresenterade än underrepresenterade. En slutsats är därmed att frånvaron av personer som har en utländsk bakgrund är lika omfattande både på chefs- och journalist-

---

⁸ Att det är just dessa åtta tidningar som undersökts beror på att tidningarna själva beställt så kallade medarbetarstudier. Se hemsidan http://www.jmg.gu.se/projekt/dagspress/dags_bokslut.html. Undersökningen för Norra Västerbotten och Bäragsbladet/Arboga tidning gjordes under 2003. De resterande tidningarna undersöktes under 2002.

Figur 1. Andelen personer med utomnordisk utländsk bakgrund (som själva vuxit upp i ett land utanför Norden eller som har en mor eller far som gjort det) inom olika mediesektorer (procent).

Källa: Journalist 2000. Figuren bygger på totalt 1020 svar, varav 67 med utländsk bakgrund utanför Norden. Totalt har 7 personer med utländsk bakgrund av totalt 74 ej angivit nuvarande arbetsplats. När det gällde andelen som själva vuxit upp i ett land utanför Norden varierade siffrorna från 0 procent (SR:s lokalradio, kvällspress och kommersiell radio/TV) till 1 procent i landsortspressen, 2 i storstadsmorgonpress, 3 fack- och populärpress, 4 på Sveriges television och 7 på Sveriges Radio i Stockholm.

nivå. En annan möjlig tolkning är att det inte är möjligheterna att avancera i mediekarriären som är det stora problemet för journalister med utländsk bakgrund, det är att överhuvudtaget ta sig in på fältet. Vi skall därför i följande avsnitt diskutera vilka möjliga rekryteringsvägar in i journalistiken som överhuvudtaget finns för personer med utländsk bakgrund, samt huruvida dessa också utgör spår som kan leda vidare mot en topposition.

Fyra vägar till mediefältet

Bokens grundperspektiv på den etniska bakgrundens betydelse för olika individers karriärmöjligheter på ett fält, som beskrevs i kapitel 1, är att den kan spela en roll som kan vara allt från en nödvändig förutsättning till betydelselös och ointressant. Utgångspunkten är att det kan finnas fyra olika vägar till fältet och vidare till maktpositioner för personer som har en utländsk bakgrund: särspår till makten genom särorganisering, särspår till makten genom grupprepresentation, en karriär genom internationaliseringen av arbetslivet, samt en karriär på lika villkor som infödda där den etniska bakgrunden saknar betydelse. I detta avsnitt diskuteras hur dessa rekryteringsvägar fungerar på mediefältet. Vi diskuterar dels om och på vilket sätt dessa kan utgöra vägar in på fältet, dels huruvida olika spår kan leda vidare till en

mediekarriär och en plats i medieeliten. Finns det vägar som är mer eller mindre framkomliga?

Särspår till fältet genom särorganisering: minoritetsmedierna

Den första rekryteringsmöjligheten gäller ett *särspår till fältet* som bygger på *särorganisering* av invandrare eller minoritetsgrupperna själva. I detta sammanhang innebär det t.ex. etableringen av särskilda medier riktade till invandrare eller etniska minoriteter och där personer med utländsk bakgrund rekryteras som reportrar och chefer, t.ex. invandrarorganisationernas tidskrifter. Under 1970- och 1980-talet gjordes särskilda offentliga satsningar på medier på andra språk än svenska. Om läget 2002 skriver Presstödsnämndens särskilda utredning om minoritetsmedier dock följande:

1970- och 1980-talets satsningar för medier på andra språk än svenska har så gott som helt dragits tillbaka under det senaste årtiondet. Det särskilda stödet för invandrades press har avskaffats. Endast tidningar som lever upp till presstödsförordningens krav kan idag få ekonomiskt stöd, vilket är ett ytterst litet antal. Den statliga Invandrantidningen har lagts ned. Den hade som mest utgivning på upp till 14 språk. Lokalradion har lagts ned och med den de lokala nyhetssändningarna på olika invandrarspråk. Även SVT:s program på olika invandrarspråk har lagts ned (Presstödsnämnden 2002:72. Se också Zemo 20002:29).

Trots bristen på offentligt stöd finns en rad tidningar, radiokanaler och några tv-kanaler som riktar sig till etniska minoriteter i Sverige. I Presstödsnämndens rapport 2002 framkom att det fanns minst 120 tidningar, 5 lokal-tv-stationer, cirka 250 närradioproducenter och cirka 40 webbplatser/nättidningar som produceras av minoritetsgrupper på det egna språket eller svenska (alternativt engelska). Utöver detta hade både Sveriges Radio och Sveriges Television aktualitetsprogram som sänds på flera olika språk, bl.a. polska, arabiska, persiska och somaliska (Presstödsnämnden 2002:9). Det fanns också en nationell digital tv-kanal, *DTU 7*, som sänder på åtta språk med textad svenska och även programmet *Miniatyr* på svenska.⁹

Ekonomiskt lever dock minoritetsmedierna på ”yttersta marginalen” (Presstödsnämnden 2002:9). Minoritetsmedierna kritiserade

---

⁹ Intervju med Bijan Salehi, producent på DTU 7, mars 2004.

under en konferens år 2000 presstödet för att inte följa utvecklingen på marknaden. Kraven på att ha en upplaga på 2 000 exemplar och komma ut en gång i veckan gör det svårt för minoritetsmedierna att kvalificera för presstöd (Ahanmisi 2000; Camauër 2003:83). Under våren 2004 pågick ett uppdrag bland minoritetsmedier i hela Europa. Syftet var att förbättra minoritetsmediernas situation och skrivelsen kommer att lämnas till EU-parlamentet under år 2004 (se internetsidan <http://immi.se/europa/manifest.htm>). Situationen för invandrar- och minoritetsmedier kommer att utredas av pressutredningen som startade hösten 2004 (Budgetpropositionen 2003/04:1;93). Det finns inte heller några former av statligt stöd för radio och TV på minoritetspråk. Leonor Camauër skriver i *Ethnic Minorities and their Media in Sweden* att statens visioner om minoritetsmedier i officiella dokument är stora, men att villigheten och förmågan att ta ansvar för att ha en etnisk mångfald i medier i praktiken är liten (Camauër 2003:85).

Den dominerande finansieringskällan för minoritetsmedierna är ett omfattande gratisarbete och privata bidrag. Enligt Presstödsnämndens utredning finns det bland minoriteternas medier endast en mindre grupp som har professionella medarbetare, med god utbildning och lång erfarenhet. I de flesta fallen saknas dock detta. Ideellt arbetande journalister kan inte heller bli medlemmar i Svenska Journalistförbundet, vilket innebär att minoritetsjournalisterna ofta saknar den typen av professionellt och kollegialt erfarenhetsutbyte.¹⁰ Minoritetsredaktionerna har även liten kontakt med varandra och det ömsesidiga utbytet av erfarenheter är litet.

En annan variant av särorganisering är invandrarorganisationernas tidningar. Vi såg tidigare att andelen med utländsk bakgrund i medieeliten var något högre inom organisationspressen. Den mest närliggande slutsatsen är då att detta handlar om redaktörer för invandrar-tidningar. I medieeliten ingår dock inte dessa tidskriftsredaktörer, eftersom tidningarna inte har en tillräckligt stor upplaga för att ingå i urvalet. Det tycks istället vara så att organisationspressen generellt är något mer öppen för att rekrytera personer med utländsk bakgrund. Varför det är så kan vi dock inte svara på inom ramen för denna begränsade studie.

Minoritetsmedierna har stor betydelse för de olika invandrar-grupperna, både socialt och kulturellt. Medieforskaren Charles

---

¹⁰ Om man är invandrare eller flykting och tidigare jobbat som journalist i sitt hemland kan man dock få s.k. associerat medlemskap under max fem år. Syftet är att ge dessa journalister möjlighet till erfarenhetsutbyte. Enligt medlemsregistret har dock bara tre personer detta i dagsläget (2004-04-13).

Husband påpekar dock att det måste finnas ett utbyte mellan minoritetsmedier och majoritetsmedier i ett mångkulturellt samhälle. Annars riskerar dialogen – som är nödvändig i demokratiska samhällen – att stanna inom grupper, och inte mellan grupper av medborgare (Husband 2000:209; 1994:15f). ”Media democratization cannot be pursued within a media ‘apartheid’”, skriver han. Ett sätt att ha kontakt mellan minoritets- och majoritetsmedier är att anställa journalister från minoriteter i majoritetsmedier. Den centrala frågan för detta kapitel är om minoritetsmedierna och invandrarorganisationspressen fungerar (eller kan komma att fungera) som plantskolor för blivande journalister i majoritetsmedierna. Det saknas dock ännu systematisk kunskap om huruvida dessa särspår leder vidare till andra anställningar i mediavärlden. Jolin Boldt, tidigare chefredaktör på och ägare åt *Sesam*, säger ”jobbar du på en finsk tidning eller en etnisk tidning så når du aldrig upp till kontaktnivå med omgivande journalist-samhälle.”¹¹ Chefredaktören för *Africa Forum*, Paul Ahanmisi, säger ”jag känner inte någon journalist som har jobbat med någon invandrar-tidning som har blivit anställd av någon av de traditionella svenska medierna. Det borde vara det, men det är det inte i verkligheten.”¹² Han säger att infödda journalister som varit på tidningen fått jobb, men inga invandrare. Tidskriften *Mana* vill ändra på detta. *Mana* var till en början en tidning om iraniers situation i Sverige, men är i dag en kulturtidskrift med vänsterperspektiv. Ett av tidningens mål är att få ungdomar med utländsk bakgrund att få upp ögonen för journalistik.¹³ De har både professionella skribenter och nybörjare. Nybörjarna är ungdomarna med utländsk bakgrund som läser tidningen, hör av sig och undrar om de får skriva något. ”Vår ambition är att vi ska bli ett forum där dom människor som traditionellt inte skulle ha sökt sig till media, att de kommer in den vägen och söker vidare sen till utbildningar eller till andra tidningar”, säger tidigare chefredaktören Lawen Mohtadi. För flera skribenter har det lett till journalistutbildning eller jobb. Med samma tanke startade samhällsmagasinet *Gringo* i januari 2004 av fem unga svenskar, några med utländsk bakgrund. Första numret kom i augusti och distribuerades med *Metro*. Grundaren och redaktören Zanyar Adami säger: ”Vi vill visa upp för mediasverige att det finns mycket kompetens. Det är det som de flesta drar till med, att det inte finns kompetens. Det vill vi motbevisa genom att uppmuntra och ge någon slags plattform för ungdomar eller för vem som helst.

---

¹¹ Intervju februari 2004.

¹² Intervju februari 2004.

¹³ Intervju med chefredaktör Lawen Mohtadi februari 2004.

Man behöver inte ha invandrarbakgrund, men ha de tankesätten som vi förespråkar.” De tankesätten är bl.a. att se människor som individer, och inte låta bakgrunden förklara allt.¹⁴ Nätverket Epigon vill också fungera som en plattform för unga, bland annat med utländsk bakgrund, som vill bli journalister. Epigon startades 2002 och är ett nätverk av 280 unga journalister. Det hjälper de unga att komma in i journalistiken genom att förmedla kontakter, vägleda i hur man säljer artiklar till tidningar och ge tips om hur man kan bearbeta artiklarna. ”Vi kände att det behövdes. Det är diskriminering inom journalistiken. Diskrimineringen beror på att det är så homogena redaktioner. Det finns vanföreställningar om vad unga journalister kan tillföra och också vad unga med utländsk bakgrund kan tillföra”, säger initiativtagaren Carlos Rojas Beskow. Han menar att Epigon handlar om samhällsjournalistik, och inte hänvisar invandrare till att bara skriva om invandrare eller unga att bara skriva om traditionella ungdomsämnen.¹⁵

Sammanfattningsvis kan man säga att bilden av huruvida *särorganisering* verkligen leder till en plats på fältet är blandad. Det finns exempel på invandrare som kommit in i journalistiken på det sättet, men det verkar inte vara ett spår som automatiskt leder vidare till en karriär inom de svenska majoritetsmedierna.

Särspår genom grupprepresentation: integrationsåtgärder i majoritetsmedier

Den andra rekryteringsmöjligheten för invandrare är genom grupprepresentation i integrerade sammanhang. På mediefältet gäller det t.ex. rekrytering genom särskilda invandrarsatsningar eller kvoteringar i majoritetsmedierna. Public service-företagen fick tidigt ansvar för att producera särskilda program för etniska minoriteter och skapade särskilda redaktioner för dessa ändamål. tv-program för invandrare startade i TV2 1975, med *Invandrardags*. I radio inleddes särskilda nyhetssändningar på serbokroatiska, grekiska och turkiska 1974. Några reportrar och översättare som gjorde dessa program fick också i uppdrag att arbeta med *Aktuellt för invandrare* (Andersson 2000). Vid omorganisationen av Sveriges Television 1987 skapades en särskild invandrarredaktion, som skulle ansvara för samtliga invandrarprogram. Redaktionen producerade veckomagasin *Mosaik*, med start

---

¹⁴ Intervju mars 2004.

¹⁵ Intervju mars 2004.

1987 i Kanal 1. I de särskilda invandrarprogrammen gavs personer som invandrat för första gången tillträde till den medierade radio- och tv-offentligheten. I de övriga programmen var personer med en annan etnisk bakgrund än svensk sällsynta. I public service-uppdraget och i de programpolitiska målsättningarna för Sveriges Radio och Sveriges Television ingår att tillgodose minoritetsgruppers intressen i programverksamheten. Risker är dock att denna produktion av nischade invandrarprogram skapar produktionsghetton, där dåliga resurser och ogynnsamma sändningstider ger låga tittarsiffror (Christensen 2001). Senare har de särskilda satsningarna istället inriktats på att rekrytera personer med utländsk bakgrund i det övriga programutbudet.

Möjligen kan detta vara en väg till svenska majoritetsmedier för några journalister som har utländsk bakgrund. Tidigare redaktionschefen för *Mosaik*, Inger Etzler, kan räkna upp några journalister som etablerat sig i svenska majoritetsmedier efter att ha jobbat hos dem och hon tror att dessa medier kan vara en väg in.¹⁶ Anne Sseruwagi, redaktionschef på SR International, säger dock att det är mycket få som gått den vägen. ”Det har inte varit så, man har inte riktigt utnyttjat de möjligheterna tidigare. Det har varit alltför få exempel inom till exempel public service. SVT och Sveriges Radio har invandrarredaktioner och det är redaktioner som har funnits i 25–30 år, och det är väldigt få exempel på där man har kunnat komma över gränsen till svenskspråkig verksamhet. Men det är på gång. Sveriges Radio och även SVT har på senare år blivit bättre på det. Det är någonting som håller på att ske.”¹⁷

Sedan slutet av 1990-talet har även ett antal tidningsredaktioner haft projekt som syftat till att rekrytera reportrar som invandrat. Det gäller t.ex. *Dagens Nyheter*, *Västerbottens-Kuriren* och *Östgöta Correspondenten*, där invandrade journalister erbjudits praktikplatser. Beskrivningarna av hur lyckade projekten varit varierar (Awounda 2002:72; Berggren 2002). Ofta beskrivs de som misslyckade. Men om man ska se på om projekten lett till att invandrade journalister kommit in på arbetsmarknaden är inte bilden så svart. *Västerbottens-Kuriren* tog in fyra invandrade journalister varav tre gick ut. Två av dem arbetar med journalistik i dag.¹⁸ På *Östgöta Correspondenten* tog de in sex invandrade journalister. År 2004 arbetar fyra med journalistik eller

¹⁶ Intervju med Jolin Boldt, ägare och chefredaktör för Sesam 1999–2002, februari 2004 och intervju med Inger Etzler, redaktionschef på *Mosaik* 99–03, februari 2004.

¹⁷ Intervju februari 2004.

¹⁸ Intervju med projektledaren Annika Melin februari 2004.

information. ”De som var journalister jobbar med journalistik”, säger projektledaren Héctor Barajas.¹⁹ Från *Dagens Nyheter*s första projekt jobbar två av sju helt eller delvis inom mediebranschen. En anledning till att så få från det första DN-projektet jobbar inom medier kan bl.a. bero på att rekryteringen inte var bra. En av de sju som togs in hade bara varit i Sverige i sju månader. En annan hade bibliotekarieutbildning från sitt hemland. Det behöver inte betyda att bibliotekarien inte lyckats som journalist i Sverige, utan att preferenserna var högre för att jobba inom ett annat yrke. Projektledaren Monika Langlet säger ”flera av dem hade kanske inte jobbat så mycket som journalister. I nästa omgång vi tog in ställde vi mycket högre krav på att ha jobbat i ett antal år.” I den andra omgången tog *Dagens Nyheter* in två invandrare. Båda arbetar som journalister 2004.²⁰

En risk med att bilden av projekten har varit negativ bland mediefolk är att man inte vill prova på liknande projekt igen. Omar säger så här om projekten på tidningarna:

Jag tror att resultatet var att det gick inte så bra. Det krävdes mycket mer handledning än de kunde ge. Tanken kanske var god men samtidigt... jag vet inte, det borde gå att komma in via de vanliga vägarna. Man behöver inte skapa en väg som sen inte visar sig funka och så stänger man den helt... Jag tror att det borde gå genom den vanliga rekryteringen, till stor del i alla fall.

Han ger uttryck för en rädsla över att redaktionerna avfärdat satsningarna som misslyckade, och därför kanske inte vill göra nya försök.

Sammanfattningsvis kan konstateras att särskilda rekryterings-satsningar öppnat dörrar för en del invandrade journalister. Tre av fyra av de intervjuade journalisterna har kommit in på detta vis. De tror också att det kan vara en väg vidare. Mariam säger på frågan om hur hon uppfattar sina chanser att få ett annat jobb inom svenska majoritetsmedier:

...Jag tror att om jag har tur, så dyker det upp fler såna här grejer där man försöker kvotera in människor (...)

---

¹⁹ Intervju med projektledaren Héctor Barajas mars 2004.

²⁰ Intervju med projektledaren Monika Langlet april 2004. Langlet anger också fler skäl till att invandrarna i projektet inte har jobb: att det var tänkt att de skulle söka sig till landsortsmedier och att DN inte var generösa med vikariat.

Rekryteringsvägen kan således ge tillträde till fältet, men om det är en väg som också kan leda vidare till maktpositioner är omöjligt att säga i dagsläget.

En internationell karriär

Den *tredje* möjligheten för personer med utländsk bakgrund att ta sig in på fältet och vidare till toppositioner är att de utlandsfödda kommer till *Sverige som ett led i en internationell karriär*, d.v.s. genom en generell internationalisering av det ekonomiska och politiska livet. Som vi såg tidigare i föregående avsnitt sker en viss rekrytering av journalister med nordisk bakgrund till svenska majoritetsmedier. När det gäller den svenska medieeliten är dock denna rekryteringsväg ännu ovanlig, förutom när det gäller Norden. Endast 5 procent av medieeliten säger sig i huvudsak ha vuxit upp i ett land utanför Sverige, men av dem som angivit ett annat uppväxtland har 90 procent svarat något av de nordiska länderna.²¹ Det finns ingen skillnad mellan dem med utländsk bakgrund och dem med infödd svensk bakgrund när det gäller i vilken utsträckning man arbetat utomlands tidigare i karriären. Ungefär en femtedel har gjort detta i båda grupperna. Samtidigt framgår det inte av svaren om utlandsarbetet verkligen varit ett led i mediekarriären, eller om det inträffat tidigt under personens yrkesbana. Däremot finns en skillnad i vilken utsträckning som man fått erbjudande om arbete utomlands under de senaste fem åren. Bland dem med utländsk bakgrund har 43 procent fått erbjudande, mot 17 procent bland dem med infödd bakgrund. Det skulle kunna tolkas som att en topposition leder vidare till en möjlig internationell karriär, men det undersökta materialet är alltför litet och osäkert för att kunna säga om detta verkligen är fallet. Även om de senaste decennierna inneburit en ökad grad av utländskt ägande av svenska medier, så är den nya mediemarknaden först och främst nordisk. Stora utländska medieägare med verksamhet i Sverige var år 2001 norska Schibsted och danska Aller. När Hannu Olkinuora tillträdde som chefredaktör och ansvarig utgivare för Svenska Dagbladet i februari 2000, kan detta ses som ett exempel på en chefsrekrytering som betingades av den nya nordiska mediemarknadens ägarförhållanden. *Svenska Dagbladet* ägs sedan 1998 av den norska mediekoncernen Schibsted. Olkinuora kom då från en chefredaktörspost på Finlands näst största tidning *Aamulehti*.

²¹ Frågans formulering var: "Var bodde du huvudsakligen under din uppväxttid?" och svarsalternativen "Sverige", "Annat land i Norden", "Annat land i Europa" och "Land utanför Europa". Totalt besvarade 176 medieledare frågan.

Leif Jakobsson, programdirektör på SVT sedan 2001, som rekryterades från den finlandssvenska televisionen i Finland, är också ett exempel på en mediemakthavare med bakgrund i ett annat nordiskt land.

Om och i takt med att den svenska mediemarknaden blir allt mer internationaliserad är det möjligt att denna rekryteringsväg kommer att bli vanligare i framtiden. I början av 2000-talet hade dock medieeliten en låg grad av internationell orientering jämfört med andra elitgrupper, inte bara när det gäller transnationella rekryteringar. Medieeliten har t.ex. minst internationella personkontakter med ledare i andra länder, både inom och utanför det egna fältet. Istället lägger man relativt stor vikt vid lokala och regionala nätverk, främst i svenska städer. Detta beror delvis på att vd och chefredaktör för stora landsortstidningar också ingår i urvalet, men även i övriga mediesektorer är det internationella engagemanget relativt lågt och det lokala/regionala högt. Undantaget är ledarna i kommersiell radio och tv, som har förhållandevis många utlandskontakter och viktiga internationella nätverk.

Karriär på samma villkor?

Den fjärde möjligheten för invandrare att ta sig in på mediefältet är att de rekryteras i sammanhang där deras bakgrund varken ses som positiv eller negativ, d.v.s. en *karriär på samma villkor* som infödda. En rimlig fråga att ställa är om detta är ett realistiskt alternativ. Tidigare forskning har visat att diskriminering inte är undantag utan snarare vanligt förekommande på de flesta samhällsområden (se t.ex. de los Reyes 2001; de los Reyes och Wingborg 2002), vilket naturligtvis inte innebär att det alltid förekommer på samma sätt och överallt.

Ingen av de intervjuade journalisterna anser heller att en karriär där deras bakgrund saknar betydelse är möjlig. Samtliga fyra ser istället karriärmöjligheter om det handlar om att redaktioner aktivt söker en journalist som är invandrare eller är född av invandrade föräldrar. Maja, som kommit in i den svenska journalistiken genom särskilt projekt och har fast jobb, svarar så här på frågan om hur hon uppfattar sina möjligheter att söka sig till ett annat jobb:

- Mm. Ja, det är usch... nej, jag vet inte alls. Nu är det inte längre populärt med journalister med invandrarbakgrund, så jag vet inte om det skulle vara så lätt.

Varför tror du inte att det är populärt längre?

– Nej... jag har en känsla av att det här har haft sina bästa dagar. Det är ingen som pratar om sånt längre.

Hon reflekterar alltså inte över möjligheten att söka jobb på lika villkor som en svenskfödd journalist. Ariel berättar hur han sökte praktik på ett antal tidningar under sin svenska journalistutbildning. Medan kurskamraterna fått praktik hade han inte fått svar från en enda redaktion. Till slut fick han svar från en tidning, som kallade honom till en praktikintervju.

– Jag skulle intervjuas först. Vad jag vet är jag den enda praktikanten på [Tidningen] som har gått igenom en intervju på en och en halv timme med båda redaktionscheferna. Men de korsförhörde mig, de var väldigt nyfikna på mig. Sen sa den ena redaktionschefen till den andra, att du kan väl visa honom redaktionen. De sa att de skulle lämna besked senare. Så vi började gå på redaktionsgolvet och prata med folk. Hela tiden presenterades jag som reportern från [Land], journaliststuderande från [Land], som *kanske* kommer att praktisera här hos oss. Så kom vi till en reporter. Det första han säger är 'vad fan menar du' – till redaktionschefen – 'med att han kanske kommer att praktisera hos oss? Det är ju såna här människor vi behöver. Det är självklart att han ska praktisera hos oss.' Du är jätteväkommen, säger han till mig. När jag introduceras nästa gång säger redaktionschefen 'Det här är [Namn Namn]. Han kommer från [Land], han går på [Skola], han ska praktisera hos oss.'

Ariels erfarenhet visar att redaktionens inträdeskrav och rutiner var annorlunda när det gällde att ta in en invandrad praktikant.

Medieeliten bedömer även själva att invandrarskap faktiskt är ett hinder för en mediekarriär. Tabell 1 visar medieelitens bedömning av olika personliga egenskapers betydelse för möjligheterna att nå en topposition på medieområdet. Att det skulle vara en fördel (en positiv faktor vid rekryteringen) att vara invandrare anser bara 7 procent. Att vara "infödd svensk" är däremot till stor del positivt, liksom det bedöms som positivt att vara man men också att vara kvinna. Det är bara att vara äldre och att vara invandrare som anses ha en stor negativ betydelse vid rekryteringen. Hälften av de tillfrågade toppcheferna anser att det är mycket eller ganska negativt att vara invandrare när det gäller möjligheterna att nå toppen i medievärlden.

Den negativa synen på invandrades rekryteringsvillkor är inte unik för mediefältet. Tvärtom, på samtliga fält bedöms invandrarskap sammantaget vara en negativ faktor vid rekryteringen och en "infödd svensk" bakgrund en positiv (Tabell 1). Bedömningen att invandrar-

Tabell 1. Medieelitens bedömning av om olika personliga egenskapers har positiv eller negativ betydelse när det gäller möjligheterna att nå en topposition på medieområdet (procent)

	Mycket positiv	Ganska positiv	Varken eller	Ganska negativ	Mycket negativ
Att vara man	19	33	47	1	0
Att vara kvinna	10	28	52	10	0
Att vara yngre än 45 år	21	46	26	4	0
Att vara äldre än 45 år	3	10	54	31	3
Att vara infödd svensk	20	48	32	1	0
Att vara invandrare	1	6	44	40	9

Kommentar: Frågans formulering: "Enligt din bedömning, har följande personliga egenskaper en positiv eller negativ betydelse när det gäller möjligheterna att nå en topposition inom de områden där du är verksam?". Svartalternativen var "mycket positiv", "ganska positiv", "varken positiv eller negativ", "ganska negativ" och "mycket negativ". Det totala antalet svarande varierar mellan 152 och 155.

skap är en negativ faktor i rekryteringen till toppositionerna är starkast i medier, näringsliv och förvaltning och svagast inom politik. Resultatet kan tolkas på flera sätt. En första tolkning kan vara att företrädarna på mediefältet, i näringslivet och förvaltning faktiskt anser att det är en nackdel att vara invandrare – men inte på grund av diskriminering, utan på grund av till synes neutrala anspråk på kompetens som man antar att invandrare inte har. De professionella kraven framstår som neutrala och tas för givna. Ett sådant synsätt skulle också legitimera det faktum att det finns så få invandrare på redaktionerna. En undersökning som gjorts av den mediekritiska redaktionen Quick Response, som bl.a. granskar nyhetsrapporteringen om invandring och integrationsfrågor, ger olika bilder av hur chefer och ansvariga på större nyhetsredaktioner som bedrivit projekten som nämndes tidigare uppfattat problemen med satsningarna. Vissa av de ansvariga nämner "språksvårigheter" och "krockar i synen på journalistik" som hinder för anställning. Bristande resurser är ytterligare en förklaring som nämns till uteblivna resultat. Bekvämlighet och ointresse från redaktionerna ytterligare en liksom att redaktionsledningarna är intresserade av att satsa om det inte finns ett ekonomiskt utbyte (Berggren 2002).

En annan tolkning är dock istället att se svaren som ett uttryck för en insikt om den diskriminering som råder på de olika fälten och att

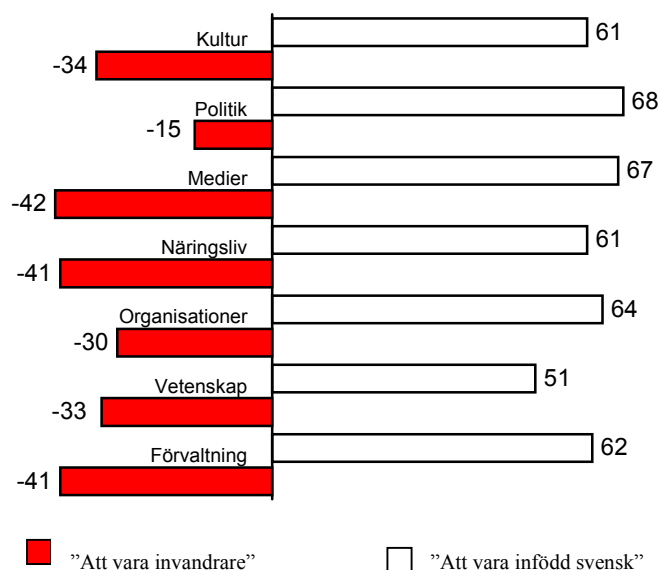
medieeliten därmed har störst medvetenhet om eller insikt i den diskriminering som försiggår, och att politikerna i så fall skulle vara mindre benägna att se och erkänna den. En tredje tolkningsmöjlighet är att se svaren som uttryck för nivån på den faktiska diskriminering som råder på olika fält, där i så fall diskrimineringen skulle vara minst i politiken och störst inom medierna, näringslivet och förvaltningen.

En slutsats vi kan dra av analysen av de fyra vägarna in i medierna är att grupprepresentation i integrerade sammanhang i viss mån varit en framkomlig väg för invandrare att ta sig in i de svenska majoritetsmedierna. Samtidigt är frågorna om kvotering, särbehandling och riktade satsningar på enskilda etniska grupper mycket omstridda. Statsvetaren Karin Borevi beskriver särskilda åtgärder för minoriteter eller inte som ett ständigt avvägningsproblem inom svensk integrationspolitik:

Ska man rikta sig till invandrare och minoriteter med särskilda åtgärder eller sträva efter att enbart formulera åtgärder som inte pekar ut dessa kategorier utan gäller befolkningen generellt? Riktade åtgärder kan å ena sidan riskera att motverka integration och samhörighet mellan olika befolkningsgrupper. Åtgärderna riskerar att fungera stigmatiserande, att skapa en uppdelning mellan ”vi” och ”dom”. Å andra sidan kan åtgärder som särskilt riktar sig till invandrare eller etniska minoriteter i vissa fall vara det enda eller mest ändamålsenliga sättet för välfärdsstaten att uppfylla sitt jämlikhetsmål, som ju i sig beskrivits som en förutsättning för integration. Det råder därför en spänning mellan de båda åtgärdstyperna – båda kan innebära problem för målet om integration. Den stora utmaningen är att lyckas hantera spänningen utan att stanna vid retoriska strategier (Borevi 2003:15, se också 2002).

Även den tredje vägen, genom internationaliseringen av arbetslivet, tycks vara framkomlig, men främst för personer med en nordisk bakgrund. När det gäller den fjärde vägen, en *karriär på samma villkor*, är slutsatsen att denna inte tycks vara möjlig i dag. Invandrarskap är en negativ faktor vid rekryteringen till toppositionerna. Det innebär att olika former av diskriminering förekommer vid rekryteringen på mediefältet. När diskriminering förekommer har den dubbel effekt genom att den skapar en uppgivenhet hos dem som drabbas. Man tycker inte att det är någon idé att söka eftersom man ändå inte tror att

Figur 2. Olika elitgruppers bedömning av huruvida en invandrabakgrund eller en bakgrund som infödd svensk har en positiv eller negativ betydelse när det gäller möjligheterna att nå en topposition (balansmått).

Kommentar: Den vänstra sidan av figuren avser svaren på frågan om invandrabakgrundens betydelse. Den högra avser svaren när det gäller svensk bakgrund. Frågornas formulering: "Enligt Din bedömning, har följande personliga egenskaper en positiv eller negativ betydelse när det gäller möjligheterna att nå en topposition inom de områden där Du är verksam?" Svartalternativen var "mycket positiv", "ganska positiv", "varken positiv eller negativ", "ganska negativ" och "mycket negativ". Balansmålet är beräknat på följande sätt: (andelen som svarat "mycket" eller "ganska positiv") minus (andelen som svarat "mycket" eller "ganska negativ"). Om samtliga svarat negativt blir balansmålet -100, om samtliga svarat positivt blir balansmålet +100 och om samtliga svarat varken positiv eller negativ blir balansmålet 0. Antalet svar är minst följande: kultur 136, politik 274, medier 154, näringsliv 270, organisationer 299 och vetenskap 165.

man har en chans eller för att skydda sig mot diskrimineringen (se t.ex. www.sverigemotrasism.nu under begrepp och etnisk diskriminering. Se också Senar 2002:9).

Ett vanligt argument från mediechefer till att det finns så få journalister med invandrabakgrund på redaktioner är "det finns inga".²² Enligt en undersökning som SCB gjort med hjälp av AMS på uppdrag av Frilansbyrån i Stockholm fanns 334 arbetslösa journalister

²² Se t.ex. El Mahdi och Aarflot 2003, Stjernholm och Tsiarou 2003. Se också intervjun med Anne Sseruwagi på Sveriges Radio International februari 2004 samt intervjun med Epigons Carlos Rojas Beskow mars 2004.

som är födda utomlands i Sverige i slutet av år 2003 (Frilans Stockholm 2003). Men mörkertalet är förmodligen stort. Dilek Yaras, chefredaktör för samhällsmagasinet Prizma på turkiska och frilansare för svenska medier, har stort kontaktnät bland invandrade journalister. Hon tror att siffran kan tredubblas. ”Många har inte registrerat sig som arbetssökande, de har givit upp för länge sen och har ett annat yrke eller är fast i arbetslöshetsåtgärder”, säger hon.²³ Omar som är född i Sverige och har svensk journalistutbildning berättar om hur han tänker när han hör mediechefer säga att det inte finns några journalister med invandrarbakgrund:

[...] däremot kan jag ju bli jäkligt förbannad när jag hör att ”vi söker med ljus och lykta efter folk som har förortsbakgrund eller någon form av utländska bakgrund”, när jag vet att jag har sökt jobb där och jag vet att jag har kompisar som har sökt jobb där som är i samma situation. Samtidigt känns det så ärligt när de säger att vi letar efter folk. Det är skitkonstigt. Det är ju inte säkert att mina kvalifikationer räcker till, men jag vet samtidigt att det finns folk i min klass som har betydligt sämre kvalifikationer än jag som har fått jobb... så jag tror att det finns ett element av någon form av diskriminering.

För att förstå hur diskrimineringen kommer till uttryck på mediefältet måste vi för det första utgå från att diskriminering inte är fråga om enskilda individers attityder, utan föreställningar om andra som ”vilar på internaliserade uppfattningar om hur samhället ska se ut och hur vi ska förhålla oss till andra människor i vardagen” (de los Reyes och Wingborg 2002:10). I diskrimineringslagarna skiljer man på direkt och indirekt diskriminering. Direkt diskriminering är t.ex. tillfällen då en arbetsgivare direkt tar bort de ansökningar som inte är påskrivna av ”svenska” namn. Indirekt diskriminering är t.ex. när krav för att få en anställning framstår som neutrala, men i praktiken ger sämre möjligheter för människor ur vissa etniska grupper.²⁴ Att diskrimineras är alltså enligt lagen att direkt eller indirekt missgynnas eller behandlas sämre, eller att bli utsatt för kränkande trakasserier (Lagen om förbud mot diskriminering 2003:307). Det betyder att diskriminering kan förekomma utan att vare sig den som är utsatt för det eller den som utövar det behöver kalla det för diskriminering. Knocke m.fl. lanserar ordet *ethnosocialitet* för tillfällen när arbetsgivare anställer sådana som

²³ Intervju februari 2004.

²⁴ Se t.ex. hemsidan [www.sverigemotrasism.nu] under begrepp och etnisk diskriminering. Se också van Dijk 1993. Se också DO:s hemsida [www.Do.se], Lagen om förbud mot diskriminering. 2003:307.

är lika dem själva, eller ”känslan”, som arbetsgivarna själva uttrycker det. Denna känsla kan böttna i att man känner igen sig mer hos vissa ansökande än hos andra (Knocke m.fl. 2003:7; Behtoui 1999:15).

En annan utgångspunkt för diskussionen om diskriminering måste vara att invandrarbegreppet i sig är problematiskt. Invandrare är ingen homogen grupp, utan heterogen och består av olika grupper och individer med olika bakgrund och historia och få delade erfarenheter. Invandrare i Sverige delar inte ens i samma utsträckning erfarenheten att vara diskriminerad. Det visar bl.a. en undersökning som Anders Lange gjort för Integrationsverket då olika invandrargrupper fått svara på frågan om de uppfattat att de blivit diskriminerade (Lange 2000:90f). Afrikaner, iranier och chilensare upplever sig vara mer diskriminerade på arbetsmarknaden än t.ex. araber och jugoslaver. Inte bara utseende och ursprungsland påverkar i vilken grad man upplever sig diskriminerad, utan också t.ex. grad av integration (ju större samhörighet man känner med Sverige, ju mindre uppfattar man sig som diskriminerad). För det tredje är diskrimineringen ofta indirekt och subtil och det finns en förnekelse att det är diskriminering det handlar om både hos diskrimineraren och hos den som drabbas. Carlos Granat, producent på Sveriges Radios samhällsredaktion, skrev om sina dubbla erfarenheter av diskriminering i boken *Invandrare och massmedia* 1999. Å ena sidan beskriver han sin arbetsplats SR:s samhällsredaktion som en ”modellarbetsplats för integration” där han från första dagen av samtliga arbetskamrater ”behandlats som en fullständig jämlike, utan att min annorlunda bakgrund mig veterligen har tillåtits spela någon som helst roll för mitt deltagande i verksamheten” (Granat 1999:73). Å andra sidan pekar han på två tillfällen då han på grund av sin bakgrund ”klart, tydligt och brutalt /blivit/ åsidosatt på min arbetsplats, i mitt arbete som journalist och i fråga om mina utvecklingsmöjligheter”. I det ena fallet erkände personen i efterhand att det handlade om diskriminering, men inte i det andra.

De finns dock få systematiska studier av hur journalister som har utländsk bakgrund upplever t.ex. arbetsvillkor och karriärmöjligheter. Awounda hänvisar till en enkät bland en liten grupp journalister som är födda i Sverige men med invandrade föräldrar som bl.a. visade att denna grupp upplevde sig ha svårare att hitta anställning jämfört med sina infödda kollegor: ”Medan de befinner sig i en evig rundgång av vikariat får jämnåriga svenska kollegor fast jobb på tidningar” (Awounda 2002:73).

De intervjuade journalisterna har många men olikartade upplevelser av att ha blivit diskriminerade eller annorlunda behandlade. Två av dem beskriver hur de blivit annorlunda behandlade på redaktionerna

på grund av sitt invandrarskap. *Samtliga* har fått hotbrev av läsare. Ariel berättar om hur han fick redogöra för sina politiska åsikter för chefredaktören.

– Det var skitjobbigt. Jag känner inte till någon av mina medarbetare som blivit kallade till chefredaktören för att redogöra för sina politiska övertygelser. Men det fick jag. Och det var en kränkning. Det är klart att det var en kränkning. Men jag hade inget val. Det är bara att försöka att försöka göra det bästa.

Mariam beskriver hur redaktionen sett henne som invandrare när hon själv inte gjort det.

Tycker du att du har bemötts på något särskilt sätt av andra journalister... på konferenser eller på arbetsplatser?

– Nej, jag tror att jag är på ett sätt så folk inte tänker på mig så länge. Men det är klart, att det tar alltid ett tag innan det har visat sig att jag är precis som alla andra, om inte ännu värre, att det är inte synd om mig. Men jag tror inte att jag blir illa behandlad, det har jag aldrig känt... utan snarare daltad med eller... folk tror att jag vet saker... som kan vända sig till mig om det handlar om invandrare, som om jag var någon expert på alla som inte kommer från Skandinavien. Fast inte att jag blivit diskriminerad. Fast det är ju också ett sätt att känna sig väldigt... inte välkommen. Att folk behandlar en annorlunda.

Men uppfattningen om diskriminering eller att bli annorlunda behandlad är inte alls entydig. Alla intervjuade journalister ser fördelar med sin utländska bakgrund i arbetssituationen. De säger att de har andra kontakter än de infödda journalisterna och att de har lättare att intervjua och komma närmare invandrare än infödda journalister. Maja bevakade en rättegång där de åtalade var invandrare.

– Ja, jag kände att jag hade lite mer förtroende och att de öppnade sig lite fortare. För att jag bröt, eller att de tänkte att hon ska inte komma åt oss. Det finns fördelar absolut.

De tycker också att de kan komma med andra perspektiv och ämnen än de svenskfödda journalisterna och att de kan fungera som faktagranskare eller faktakorrigerare på redaktionerna.

Två av dem uttrycker dock att de är trötta på att behöva säga till eller att ses som invandrare. Ariel säger så här om att ständigt ha rollen som den som bevakar att inga övertramp görs i ämnen som handlar om invandrare:

– Jag vill inte ha den rollen egentligen. Jag skulle helst vilja slippa den. Då skulle jag må skitbra på min arbetsplats. Jag fattar inte att de andra inte ser det...

Maja uttrycker sig på liknande vis:

Hur uppfattar du att medvetenheten om mångfaldsfrågor är på redaktionen?

– Sen det projekt som jag var med i avslutades har det inte varit så mycket snack om det. Jag tror inte att folk ser mig som en invandrare. Och det är också en grej...

Är det bra eller dåligt?

– Jag vet inte, det är väl både och. Jag kan bli själv lite irriterad... ibland tycker jag att det är bra. Jag lever här och vill vara som alla andra, men å andra sidan blir jag lite förbannad på mig själv för att jag har blivit för svensk. Det blir nog så efter så många år.

De fyra uppfattar också ofta sin ”bråkighet”, d.v.s. sitt sätt att ifrågasätta de invanda tankesätten, som positiv för de redaktionella publicistiska diskussionerna och ett sätt att få respekt på. Dessutom nämner flera av dem att de har lättare att skriva om problem som har med invandrare att göra på ett trovärdigt och nyanserat sätt. En av journalisterna säger t.ex. att i slöjdebatten har ett antal iranska kvinnor trätt fram som kritiker mot slöjan. Journalisten vet att det är ett antal vänsterradikala kvinnor som inte är representativa för iranier. En annan gång lyckades samma journalist få någon minuts intervju med Göran Persson för att statsministern trodde att det var en praktikant. Journalisten motsvarade förmodligen inte Perssons uppfattningar om hur anställda på rikstäckande medium ser ut. Journalisten säger:

– Det kan vara så att folk har svårt att ta en på allvar, men jag tror att man har strategier för att hantera det. Det gör mig inte någonting om de tror att jag är sämre på att intervjua än andra människor... det är helt okej. Då får de vara extra tydliga och då blir det bättre citat.

Att minoritetsgrupper vänder sin ”olikhet” till något positivt kallar Anna Wahl för en *positiv strategi* (Wahl 1992:258f). Hon har då undersökt kvinnors strategier i mansdominerade organisationer. Denna positiva motbild gör att självkänslan blir större (än att intala sig att det kön man har inte uppskattas). Wahl skriver: ”Att vara ’det andra’ kan betraktas både som något påtvingat och något självvalt. Upplevelsen av att kvinnor har något annat, och att detta andra är bra, medverkar till den positiva strategins möjlighet för kvinnor i mans-

dominerad miljö att hantera de givna villkoren.”²⁵ De intervjuade journalisternas bild av att vara ”något annat” är inte entydig, men trots att de inte identifierar sig som invandrare eller ser sig som företrädare för alla andra invandrare ser de sig som försvarare av vissa normer.²⁶ Mariam säger så här på frågan om människor med utländsk bakgrund gör en annan typ av journalistik:

– Jag gör ju inte det. Ja, förutom det att man blir mer medveten. Jag har kommit med idéer till ämnen som mina arbetskompisar inte skulle komma på, för de vet inte ens att det existerar. Så att ja, det tror jag absolut. Jag tror framför allt att man kan ha en ton eller... alltså nu menar jag inte att Mohammed i Botkyrka kan identifiera sig med mig. Men däremot kan han identifiera sig med mitt utländska namn. Om Mohammed sätter på radion varje dag och hör att det är bara Lisa och Charlotta och Anneli som pratar om saker som Lisa, Lotta och Anneli varit med om i sommarstugan så tror inte jag att Mohammed fortsätter lyssna. Det behöver ju inte betyda att man måste ta upp ghettoämnen. Invandrare är så många olika erfarenheter... men vi har ju ändå det gemensamt att vi blir granskade i allt vi gör, och det kommer fram tror jag. Men framför allt så tror jag att det är förebilder som är viktiga.

Vi kommer tillbaka till diskussionen om de intervjuade journalisternas sätt att se sig i förhållande till det svenska och deras strategier för att handskas med verkligheten i slutet av kapitlet. Innan vi kommer dit skall vi ägna följande avsnitt åt att diskutera de mekanismer och logiker som finns på mediefältet som skapar etnisk segregering och hierarkisering och som motverkar en karriär ”på lika villkor” för invandrade journalister. Vi kommer också att diskutera de eventuella motkrafter som finns på fältet. Vi börjar med språket.

---

²⁵ Det är inte självklart att ”översätta” teorier om kön till teorier om etnicitet. Till den diskussionen återkommer vi i slutet av artikeln. Det finns dock likheter i sätt att se på över- och underordning som kan appliceras i olika typer av maktstrukturer.

²⁶ Ordet ”invandrare” brukar sägas vara ett exkluderande ord snarare än inkluderande. Att identifiera sig som invandrare är förmodligen inte särskilt vanligt. Det invandrare kan dela är upplevelsen av utanförskap. För en diskussion om begreppet, se t.ex. [www.sverigemotrasism.nu] under begrepp och invandrare.

Krafter och motkrafter: mediefältets mångfaldslogik

Språket – neutralt kompetenskrav eller dold diskriminering?

Språket är ett återkommande tema i alla diskussioner om invandrares villkor och möjligheter på mediefältet. Två av de intervjuade invandrade journalisterna menar att det är eller var svårt med språket. Maja säger:

Tycker du att villkoren för dig som invandrad journalist är annorlunda än för svenskfödda journalister?

– Ja, det är det som jag tycker är väldigt... det handlar mycket om att kunna skriva lätt, fort. Och det är svårare för oss som har kommit hit som vuxna. Det är svårt, det är bara så. Det tar mer tid. Det kräver mer från både mig och redaktionen. Och jag förstår att det är mycket lättare att anställa en svensk. Då vet man vad man får. Än att anställa en som kanske kan vara bra men kanske är lite långsammare. (...)

När du kom till Sverige, tänkte du att du skulle fortsätta som journalist?

– Nej. Det blev klart för mig väldigt tidigt. När jag förstod att vi aldrig skulle åka tillbaka, tänkte jag att jag skulle börja plugga. Då var jag klar med att jag inte kan bli journalist i ett nytt land och med ett nytt språk. Helt omöjligt, jag hade inte ens tänkt tanken. (...)

Men när du tänkte att du inte kunde jobba som journalist i Sverige, vad var det du tyckte skulle vara svårt?

– Språket. Jag kommer ihåg när jag pluggade [Universitetsämne] när jag precis hade lärt mig svenska. Jag kommer ihåg att vi hade litteratur på norska. Så tänkte jag, fan, jag har ju precis lärt mig svenska. Det var helt otroligt. Men jag tror att det har hjälpt mig jättemycket att man var tvungen att sitta och plugga som fan. Det var lite kul, då förstod jag att det går. Men det är språket som jag fortfarande tycker är jobbigast. Förstås.

Ariel berättar om hur smärtsamt det var att få ur sig en text på svenska:

... det gjorde oerhört ont att skriva texter i början. Det var plågsamt, det kändes som att bli misshandlad. Alla dessa förbannade substantiv och adjektiv och prepositioner som aldrig ville komma fram, som bara envisades med att

lura mig... var det på eller var det i, var det ett eller en, och så vidare. Det var en konspiration i ordens värld. Jag kunde drömma mardrömmar om det. Jag kunde komma hem och gråta och ha ont i hela kroppen, för att det gjorde ont, verkligen.

Men han berättar också om hur det blivit lättare och lättare.

...Jag kunde komma hem och gråta och ha ont i hela kroppen, för att det gjorde ont, verkligen. Det tycker jag att jag kan sakna ibland. Att inte längre känna det.

Varför då?

– För att det var så mycket mer utvecklande. Det var en kamp på liv och död, varenda jävla text. I dag kan jag spruta fram sex, sju texter utan att jag en s kommer ihåg vad jag har skrivit dagen efter. Det blir mekaniskt, det finns ingen skribent där bakom. Det finns ingen person som lider eller gläds, utan det görs bara på löpande band.

Naturligtvis är språket mycket viktigt när man arbetar med journalistik. Dessutom kan arbetsgivarna med tanke på hur arbetsmarknaden ser ut ställa ett stort antal krav på sina anställda (jfr Hertzberg 2003:217). Men samtidigt finns det anledning att granska språkargumentet för att inte använda sig av det slentrianmässigt. Det vore konstigt om journalistbranschen inte påverkades av den allmänna debatten om varför invandrare inte har arbete i samma utsträckning som infödda. Att ställa höga språkkrav är nämligen inte unikt för journalistbranschen. Under 90-talet sägs språkkraven ha ökat på arbetsmarknaden i stort (se t.ex. Mattsson 2001b:244. Se också Senar 2002:5, som menar att många arbetsgivare passar på att höja språkribban när det finns gott om arbetskraft). Fredrik Hertzbergs avhandling *Gräsrotsbyråkrati och normativ svenskhet* handlar om hur arbetsförmedlare ser på den etniskt segregerade arbetsmarknaden. En av de frågor som tas upp är arbetsgivarnas krav på felfri svenska. Han skriver ”Det kan vara svårt att avgöra när kraven på att en anställd enkelt ska kunna kommunicera med kunder och kollegor går över i en ovilja att acceptera en sökande, som man uppfattar som alltför avvikande från det normala – i ett sammanhang där man gärna relaterar avvikelser till det förhållande att personen i fråga tillhör en annan etisk grupp” (Hertzberg 2003:78). En av hans slutsatser är att arbetsförmedlarna ibland kritiserar och ifrågasätter arbetsgivarnas krav på svenskkunskaper. ”Ett flertal intervjupersoner ansåg att de krav på ’perfekt svenska i tal och skrift’ som t.ex. uttrycktes i vissa plats-

annonser kunde förstås som exempel på förtäckt etnisk eller rasistisk segregering. Kraven var för högt ställda och illegitima”, skriver Hertzberg (2003:178). Vad som bedöms som en felfri svenska är intressant att resonera om. En av deltagarna i det första DN-projektet, Saad Al Shadidi från Irak, har meriter från både Dagens Nyheter och Sydsvenskan. Han har sökt många jobb som han inte fått. Själv tror han att det beror på att han bryter.²⁷ Språkvetaren Sally Boyd menar att en stark brytning kan tolkas som bristande yrkeskompetens. I ett forskningsprojekt visade det sig att infödda svenskars bedömning av invandrades språk (ordförråd och grammatik) bygger på uttalet (Boyd 2003, 2004; Bjärvall 2001:69f).

Språknormer har alltid använts för att urskilja och avskilja grupper av människor. Det är lätt att glömma att det fanns en tid då det betraktades som otänkbart med såväl kvinnliga som skånska eller andra dialektala röster i den svenska radion och då tillträdet till radiooffentligheten var förbehållet en samling hallåprovade bildade herrar från Stockholmstrakten. Hallåprovet var ett röstprov som var obligatoriskt för alla blivande radiomedarbetare. Samtidigt förändras språknormerna ständigt, inte minst genom massmediernas förmåga (alternativt bristande vilja) att ge röst åt olika språkliga uttryck. Gränserna för vad som betraktas som en godtagbar brytning eller språkbehandling för invandrare måste därmed både kunna kritiseras och förändras.

Språkargumentet (men också att säga att det inte finns några invandrade journalister med rätt kompetens och att säga att invandrade journalister saknar ”svensk syn på journalistik”) är en variant på det som bl.a. kulturgeografen Katarina Mattsson kallats kompetensbrist-diskursen. Den går ut på att orsaken till att invandrare inte får jobb i Sverige i allmänhet oftast förklaras, både inom ekonomisk forskning och i medier, med deras bristande språkkunskaper samt avsaknad av s.k. kulturell kompetens. Bakom det ligger två förändringar i det svenska samhället. Den första är förändringar på arbetsmarknaden, t.ex. platta organisationer, arbetsrotation och mer tjänsteproduktion. Detta ställer krav på t.ex. social och språklig kompetens. Den andra är att de invandrare som finns i Sverige i dag anses ha ett större ”kulturavstånd” till svenskarna än tidigare invandrare. Detta ökade kulturavstånd sägs göra att människor från utomeuropeiska länder saknar de kunskaper som krävs på den svenska arbetsmarknaden. Detta är den tongivande förklaringen i den ekonomiska forskningen om invandring och arbetsmarknad. Mattsson är en av många forskare som kritiserar

---

²⁷ Intervju mars 2004.

kompetensbristdiskursen (se också t.ex. de los Reyes 2001 och Knocke 1997). Genom den framstår arbetsgivare som inte anställer invandrare som ekonomiskt rationella. Det får till följd att diskrimineringen av invandrare legitimeras, anser Mattsson. Hon kritiserar kompetensbristdiskursen bl.a. för att formulera antaganden om människors egenskaper som varken kan mätas eller skattas på något sätt, för att tillskriva människor kollektiva egenskaper och för att koppla ihop så kallat språkavstånd med så kallat kulturavstånd. Hon skriver:

För det första är idéerna om kompetensbrister bland invandrare ett uttryck för samtida stereotypa och kulturrasistiska föreställningar om invandrare och 'deras kultur'. (...) För det andra menar jag att dessa stereotypa beskrivningar av de Andra är en logisk följd av den syn på marknadens funktionssätt som råder inom ekonomisk humankapitalteori. I humankapitalteorin beskrivs marknaden neutralt fördela löner och karriärmöjligheter till de arbetssökande som är mest kompetenta, varpå det ligger nära till hands att betrakta skillnader i sysselsättningsnivåer och löner mellan olika grupper som en effekt av skillnader i kompetens och produktivitet (Mattsson 2001b:245f).

Hon menar också att idén om att kulturavståndet har gjort det svårt för invandrare att ta sig in på arbetsmarknaden bara gäller icke-västerlänningar.

Idén att kulturavståndet har försvårat de Andras inträde på arbetsmarknaden innebär att det framför allt är 'de kulturellt avlägsna' människorna från Afrika, Mellanöstern, Latinamerika och Asien som beskrivs ha svårigheter att passa in i det nya arbetslivet (...) – inte nordamerikaner, australiensare eller västeuropéer (Mattsson 2001b:252).

Hon myntar uttrycket *ekonomisk rasism* genom att visa att språk- och kulturargumenten följer samma gränser som den biologiska rasismen. Den ekonomiska rasismen har sina specifika uttryck på mediefältet. Ett exempel är att även i den särskilda nischen som finns för massmedier som ges ut på engelska finns en språkbarriär. I platsannonserna efterlyses personer med engelska som *modersmål*, vilket betyder att personer födda i Storbritannien, USA, Nya Zeeland eller Australien blir aktuella och inte t.ex. afrikaner från f.d. brittiska kolonier (Awounda 20002:73).

Språkhinder är ett sätt att förklara de få invandrarna i journalistkåren med begränsningar hos individen. Det är mediechefer som har problemformuleringsprivilegiet (jfr Hertzberg 2003:213). I den allmänna debatten om varför så få invandrare jobbar inom medier är det

de som har makten att styra vad som debatteras och vad som inte debatteras. En motsatt förklaring skulle kunna vara att de krav som arbetsgivaren ställer är så höga att det i praktiken blir omöjligt att ta sig in för invandrare (Hertzberg 2003:211f). Ett krav som är värt att diskutera är hur mycket brytning man kan acceptera. Det finns också anledning att ställa kraven mot andra värden i journalistiken. Kan värden som mångfald och representativitet på redaktionen vara viktigare än att en journalist under det första året på arbetsmarknaden tar längre tid på sig att skriva en artikel eller göra ett inslag?

Politiska krafter – mångfaldspolitiken

Politiska krafter påverkar också både direkt och indirekt invandrades villkor och möjligheter på mediefältet. Direkt genom att diskrimineringslagstiftning och annan lagstiftning som berör jämlikhet och lika-behandling i samhälls- och arbetslivet naturligtvis även gäller medierna. En förutsättning för resultat är dock att lagstiftningen efterlevs. Så är inte alltid fallet på medieområdet. Paraplyprojektet, ett EU-stött projekt som syftar till att skapa intresse för mångfald och opinion mot diskriminering, gjorde 2003 en undersökning om hur långt tidningars arbete med mångfaldsplaner kommit. Mångfaldsplanen är arbetsgivarens eget dokument som ska innehålla mätbara mål och konkreta åtgärder för att förebygga etnisk diskriminering och främja etnisk mångfald.²⁸ Sedan 1999 måste alla arbetsgivare ha en sådan, men bara var fjärde tidning hade en mångfaldsplan 2003. Bara sju procent uppgav att de avsåg att utveckla en (Stjernholm och Tsiarou 2003).

Eftersom medier tillskrivs en stor samhällelig betydelse och ofta betraktas som oundgängliga för demokratin ställs även indirekt stora politiska krav på yttrandefrihet och mångfald i utbudet. Både i utbud och i organisation förväntas journalistiken representera de positiva demokratiska värdena, vilket innebär förväntningar på bred social representativitet både när det gäller yrkesutövarna och de perspektiv genom vilka verkligheten skildras. Det syns t.ex. i den politiska jämställdhetsdebatten som har fått starka återverkningar på mediefältet (Djerf-Pierre 2003). Mångfaldsdiskursen har därmed naturligtvis även givit viktiga argument för en förbättrad invandrarrepresentation i medierna. Detta krav har varit starkare på public service-medierna,

---

²⁸ Se Lagen om åtgärder mot etnisk diskriminering i arbetslivet. 1999:130. Hur mångfaldsplaner kan utformas finns beskrivet i DO:s broschyr *Råd till arbetsgivare för etnisk mångfald...*

som också har en större representation av invandrare än t.ex. landsortspressen.

Samtidigt har medierna historiskt haft en viktig roll i det svenska nationsbygget. Radion hade t.ex. under 1920- och 1930-talet en avgörande betydelse för att skapa en föreställning om en svensk nationell identitet. Att radion gjorde ”Sverige svenskt”, är en ofta citerad formulering av etnologen Orvar Löfgren (Lövgren 1990). Denna politiska roll hos medierna bidrar dock till att underbygga nationalistiska föreställningar om svenskhet och en svensk kulturgemenskap. Det är därmed inte säkert att det politiska styrfältet entydigt fungerar som ett stöd för mångfalden i medievärlden.

Marknadskrafterna – kommersialiseringens dilemma

Ett annat styrfält som påverkar medierna är *marknaden*. Marknadslogiken innebär i sig särskilda hinder och möjligheter för integration och för invandrades möjligheter att få tillträde till mediefältet. I andra befolkningsmässigt stora länder med stora etniska grupper finns lokala etniska marknader för press, radio och tv. Där finns utrymme för kommersiellt gångbara medieprodukter, riktade till olika etniska grupper. Det gäller t.ex. framgångsrika tv-kanaler på spanska i USA. Som vi sett tidigare verkar dock de flesta minoritetsmedier i Sverige under mycket svåra ekonomiska villkor.

Kommersiella medier riktar sig gärna till (köpstarka) segment av publiken, där indelningsgrunden är ålder, klass och kön. I vissa avseenden har marknadskrafterna t.ex. gynnat jämställdheten i medierna. En mediesektor där kvinnor tidigt etablerade sig och även erövrade maktpositioner är vecko- och populärpressen, i synnerhet den som riktar till en kvinnlig publik. Kvinnliga skribenter antogs då tilltala (både bildligt och bokstavligt) och attrahera kvinnliga läsare, vilket skapade möjligheter för kvinnliga journalister på fältet. Frågan är om ett liknande resonemang kan tillämpas när det gäller invandrare. Det är tveksamt. Marknadslogiken innebär speciella problem i ett litet land som Sverige, där de olika invandrargrupperna är små och dessutom inte har mycket, om ens något, gemensamt när det gäller smak och intressen, som skulle kunna ligga till grund för kommersiellt framgångsrika medieprodukter. Även om arabiska i början av 2000-talet är det tredje största språket i Sverige efter svenska och finska är det inte säkert att språkgemenskapen heller i sig utgör en sådan kommersiellt gångbar grund.

Ytterligare en faktor är att invandrare inte läser tidningar i samma utsträckning som infödda (se t.ex. Wadbring och Weibull 1998, Weibull och Wadbring 1999). Skulle fler invandrare läsa tidningar skulle viljan att anställa fler invandrare möjligtvis bli större. Maja kopplar också ihop ekonomin med hur många invandrare som läser tidningen. Hon säger så här om de publicistiska diskussionerna om hur man ska skriva om invandrare.

Och då diskuterar ni också hur många invandrare det är i tidningen?

– Ja, ibland. Vad gör de, och hur ska vi bevaka dem, vad är bäst och så. Men nu när det är så svåra tider så blir det liksom ”invandrare köper ändå ingen tidning, då kanske det är bättre att vi satsar på de här svenska grupperna som inte köper tidningen men som har pengar att göra det”. Det handlar inte alltid om demokrati.

Att invandrare inte använder svenska majoritetsmedier i samma utsträckning som infödda har ett antal orsaker. Presstödsnämnden menar att det till stor del beror på medievanor och tillgång till olika medier i ursprungslandet, utbildningsnivå, kunskaper i svenska och graden av integration (Presstödsnämnden 2002:69).²⁹ Ännu en orsak, som också nämns av samtliga intervjuade journalister, är att invandrare inte känner igen sig i mediebild:

Många uttrycker besvikelse och stark kritik mot svenskspråkiga medier, vilka anses måla en alltför mörk bild av minoriteterna och uppför stora negativa händelser och företeelser i den egna gruppen. Några intervjuade personer säger att de upplever att de svenska medierna medverkar till att stöta ut dem från samhället. Den generella mediebild som uppfattas vara ett samhälle som består av ”vi och dom” där invandrarna själva upplever sig tillhöra ”dom”, det vill säga de som varken tillhör den primära målgruppen eller människor vars förhållanden anses intressera huvuddelen av publiken (Presstödsnämnden 2002:13).

Som Omar uttryckte det: ”Varför läser inte kvinnor Café? Den riktas inte till kvinnor”. När det gäller medier och invandrare diskuteras ofta ett område till: hur och hur ofta man låter invandrare komma till tals i medierna. Möjligen skulle en ökad representation av invandrare på

---

²⁹ Presstödsnämnden menar att man inte kan tala om ”invandrades” användning av medier, eftersom gruppen är så heterogen. De skriver ”Varje språkgrupp och ofta delgrupper inom dessa måste analyseras för sig. Skillnaden inom gruppen ”invandrare” är betydligt större än inom gruppen svenskar.”

redaktioner på lång sikt förbättra både hur invandrare beskrivs, hur ofta de intervjuas och därmed också öka intresset för medieanvändande bland invandrare. Vad som är hönan och vad som är ägget är dock svårt att avgöra. Omar säger så här:

– Jag tror att om man tittar på det rent journalistiskt, så kommer man att komma fram till att vi måste bli bättre på att beskriva den här verkligheten. Då blir det ett verktyg att rekrytera andra reportrar, det blir inget självändamål. Man börjar inte där. Jag tror att den vägen är den bättre. Annars blir det Mosaik... vi samlar reportrar med bakgrund i 15 olika länder och så låter vi dom göra journalistik som inte har samma krav som annan journalistik. Det blir inte så bra.

En förändrad bild av invandrare i medierna skulle förmodligen ha ännu större betydelse för infödda i allmänhet och i synnerhet för de infödda som inte känner några personer med utländsk bakgrund. Den holländske textanalytikern van Dijk menar att mediernas roll är unik när det gäller invandrare, bl.a. på grund av mediernas inflytande i människors sociala medvetande. Van Dijk hävdar att medierna är extra viktiga när det gäller etniska frågor eftersom så få människor har alternativa informationskanaler, d.v.s. få personliga kontakter (van Dijk 1993:243). Tanken är inte ny. Redan på 80-talet kom *Invandrare i tystnadsspiralen* som av bland andra Peter Nobel, tidigare diskrimineringsombudsman och generalsekreterare i Röda Korset, anses vara aktuell (Nobel 1999:101; Olsson 2001). Den går ut på följande:

En hypotes har varit att en stor grupp i samhället inte tycker något särskilt om invandrare. De har inte funderat kring invandring. För dem blir bilden i massmedier viktigare när de ska ta ställning. Många undersöker medvetet eller omedvetet vad som är gångbart i åsikter i samhället och anpassar sina egna efter dessa. I många fall blir massmedierna informationskällan. Det finns en risk att de som ännu inte formulerat sina åsikter om invandrare och invandring får en felaktig uppfattning om vilka åsikter och värderingar som accepteras. Sensationsinslag kan leda osäkra på fel spår. En sådan tendens skulle lätt kunna leda till en ond spiral, där andelen negativa ökar, vilket resulterar i att trakasserier ökar, vilket innebär ökade skrivelser och inslag i radio- och tv om detta. (sic!) På sikt försämrade etniska relationer (*Invandrare i tystnadsspiralen*: journalisten som verklighetens dramaturg: en rapport från Diskrimineringsutredningen. 1985:165).

Mediernas påverkan när det gäller allmänhetens inställning till invandrare bekräftas av flera forskare, bland annat av Kent Asp i *Integra-*

tionsbilder – medier och allmänhet om integration. Här visar det sig att svenskar har en positivare inställning till invandrare och invandring om de känner en invandrare.

Nyhetsmedierna har en klar dagordningsfunktion när det gäller allmänhetens syn på vad som hindrar att invandrare integreras i det svenska samhället. Det finns en stor överensstämmelse mellan mediernas uppmärksamhet av olika integrationshinder och vad allmänheten avser vara de största hindren för en integration (Integrationsverkets rapportserie 2002:02;11).

Professionens janusansikte

Journalistik är ett yrke och en särskild profession, men som vi skall se i detta avsnitt gynnar de professionella kraven och normerna inte automatiskt mångfalden i medierna.

Det finns inga formella regler eller kompetenser som begränsar tillträdet till journalistyrket, som t.ex. gäller för läkare eller advokater. När det gäller utbildning finns inga formella utbildningskrav eller krav på examina. Under stora delar av 1900-talet var den vanligaste inskolningen i journalistyrket arbete som volontär. Fortfarande år 2000 hade endast 35 procent av journalistkåren utbildning vid journalisthögskola eller journalistinstitut, och 18 procent hade en annan form av journalistisk yrkesutbildning t.ex. vid folkhögskola (Journalist 2000). Journalisthögskolorna har historiskt varit en mycket viktig väg in i yrket för kvinnor och fortfarande på 2000-talet är journalistutbildning betydligt vanligare hos kvinnor än hos män (Journalist 2000). Investeringar i utbildningskapital tycks därmed kunna stärka missgynnade grupper på fältet. Utbildningssystemet när det gäller journalistutbildningen bidrar dock till att exkludera personer med utländsk bakgrund. Undersökningen *Journalist 2000* visar att endast 27 procent av journalisterna med utomnordisk bakgrund hade en journalisthögskoleexamen i bagaget, jämfört med 36 procent av journalisterna med svensk eller nordisk bakgrund.

Antagningsreglerna till de akademiska journalistutbildningarna vid journalistprogrammen i Stockholm och Göteborg har varierat med tiden, men år 2004 krävs högskoleutbildning och därefter görs högskoleprovet och de med bäst resultat kallas till tester.³⁰ Testerna omfattar flera moment, bl.a. ett nutidsorienteringstest med inriktning

---

³⁰ Journalistutbildningen vid högskolan i Sundsvall har en annan rekryteringsform som bygger på betyg och högskoleprov. (Intervju med Bengt Carlsson, studievägledare för journalistprogrammet vid JMG, Göteborgs universitet november 2003).

mot samhällskunskap, samt skrivtester där man skall skriva referat och att skriva en friare text. Utbildningen är eftersökt, konkurrensen stark och antagningskraven hårda. Urvalsmodellen utgör ett nålsöga som är svårt att ta sig igenom. Tyngdpunkten i de olika urvalsstegen ligger på kunskap och färdighet i det svenska språket och om svenskt samhällsskick och politik, vilket gör det svårt för invandrare att få tillräckligt bra resultat för att antas.³¹ Journalistutbildningarna är medvetna om problemet med att det är så få personer med utländsk bakgrund på utbildningarna. De har i vissa fall fått påstötningar från redaktioner, som påpekat att de vill ha praktikanter med utländsk bakgrund.³² Sydsvenskan har exempelvis erbjudit sig att ta emot fler praktikanter än de vanliga fyra från journalistutbildningen i Lund om praktikanterna har utländsk bakgrund.³³

Både JMG i Göteborg och JMK i Stockholm planerar att införa etnisk kvotering till hösten 2005. Planerna har skapat debatt, både på skolorna, i journalistvärlden och i nyhetsmedier (se t.ex. Frigyes 2004a, Ghersetti 2004 och Strømmer 2004). I skrivande stund är det dock oklart om planerna kommer att genomföras. Relationen mellan högskoleförordningen, som tillåter att institutionerna får kvotera in tio procent av studenterna genom alternativt urval, och lagen om likabehandling är inte utredd (se t.ex. Frigyes 2004b). Under hösten 2004 pågick ett rättsprocess i Uppsala tingsrätt som möjligen kan ge klarhet för utbildningarna i framtiden.³⁴ Två infödda kvinnor kom inte in på juridikprogrammet för att juridiska institutionen vid Uppsala universitet använde sig av en särskild urvalskvot och tog in två personer med utlandsfödda föräldrar genom intervjuer men lägre betyg istället. Kvinnorna stämde universitetet.³⁵ I januari 2005 kom domen från Uppsala tingsrätt – de två infödda kvinnorna har enligt tingsrätten utsatts för diskriminering i likabehandlingslagens mening.³⁶

---

³¹ Intervju med Bengt Carlsson, studievägledare för journalistprogrammet vid JMG, Göteborgs universitet november 2003.

³² Detta uppger bl.a. Jan-Olov Gullö, programansvarig för Journalistik och multimedia vid Södertörns högskola i februari 2004, Peter Johnson, utbildningsansvarig för journalistlinjen på Södra Vätternbygdens folkhögskola i februari 2004 och Hans Månson, chefredaktör på Sydsvenska Dagbladet i februari 2004.

³³ Intervju med Hans Månson, chefredaktör på Sydsvenska Dagbladet, februari 2004.

³⁴ Fallet har diarienummer 518/04 vid Uppsala tingsrätt.

³⁵ Se t.ex. artikeln "Diskriminerande med kvotering" av Kihlström, Staffan i DN 040129.

³⁶ Dom 2005-01-12, T518-04, T2171-04 vid Uppsala tingsrätt.

Att använda sig av en särskild urvalskvot för att få in studenter med utländsk bakgrund är något man diskuterat men inte föredrar på andra journalistutbildningar.³⁷ Många är rädda för att kategorisera och särskilja gruppen ”invandrare” eller ”utländsk bakgrund” från andra.³⁸ Flera resonerar om kvotering och kompetens i antingen/eller-termer och föredrar då det senare.³⁹

Redan för fyra år sedan konstaterade Högskoleverket att den etniska rekryteringen till journalistutbildningarna på högskolor och universitet var för ensidig. I en utvärdering av journalistutbildningarna skrev Högskoleverket ”Det finns bland de utbildningsansvariga en klar medvetenhet om problemen samtidigt som det förefaller vara svårt att hitta lösningar.” (Högskoleverkets rapportserie 2000:3;22). Verkets slutsats var att ”de utbildningsansvariga bör diskutera vägar för en breddning som bättre speglar samhällsstrukturen”. Med ett par undantag verkar det som att det inte har skett någon större förändring de senaste åren.⁴⁰

---

³⁷ T.ex. vid Södertörns högskola, Lunds universitet, Poppus och Mitthögskolan i Sundsvall.

³⁸ Om man ska kartlägga personal ska det vara frivilligt, och personen ska själv avgöra sin etniska tillhörighet, anser Diskrimineringsombudsmannen. Annars blir kartläggningen lagvidrig och diskriminerande, menar DO. Se hemsidan [www.do.se], ”Kartläggning av etniska tillhörigheter på arbetsplatsen”. [http://www.do.se/upload/do/policy/kartlaggning_etnisk_tillhorighet_arbetsplats.pdf 2005-02-01 09.19]

³⁹ För en diskussion om att använda sig av kategorier vid kvotering, se t.ex. Lundahl 2001.

⁴⁰ Redan läsåret 1999/2000 gjorde dock JMG en första satsning i samarbete med Länsarbetsnämnden med en särskild utbildning för invandrade journalister. Erfarenheterna av denna satsning var enligt studierektor Tomas Andersson Odén inte särskilt goda och få fick arbete efter genomgången utbildning. Enligt de ansvariga var de som antogs en mycket heterogen grupp med helt olika förutsättningar och erfarenheter. Den tidigare erfarenheten av journalistiskt arbete var generellt alldeles för liten för att en sådan kortare kompletterande utbildning skulle vara tillräcklig. När praktikplatser på redaktion skulle ordnas var det mycket svårt att ordna sådana, trots att flera stora redaktioner i inledningsskedet hade hört av sig och uttryckt sitt intresse för att ta emot de studerande. Ett problem, enligt de potentiella praktikplatsredaktionerna, var alltför dåliga språkkunskaper hos de sökande.

De senaste sju terminerna har JMG kartlagt studenternas bakgrund genom enkäter. Även vid JMK i Stockholm används en enkät till studenterna för att klarlägga bl.a. hur många som har utländsk bakgrund. En mångfaldskommitté har startats med representanter från lärare, studenter och doktorander. ”Vi ska försöka ta reda på vilka vägar vi skulle kunna gå för att bredda rekryteringen av studenter och lärare”, säger Gunilla Hultén, universitetsadjunkt vid JMK och sammankallande för mångfaldskommittén. Kommittén har alltså en bred uppgift. Förutom att försöka bredda studentrekryteringen genom t.ex. samarbete med gymnasieskolor, ska de ordna utbildningsdagar för personalen i mångfaldsfrågor och se över hur mångfald och etnicitet aktualiseras i undervisningen.

De intervjuade journalisterna pekar alla på behovet av information och att satsa på att locka personer med utländsk bakgrund till journalistiken tidigt, på gymnasieskolor eller ännu tidigare. Maja säger:

Men vad ska man göra för att öka medvetenheten då?

– Jag vet inte. Det är svårt. Ett sätt är att ha såna projekt och ett sätt är att kvotera. Det är kanske inte så dumt. Jag har inga lösningar direkt. Men det är väl bra att man uppmuntrar ungdomar och så att söka. Det är inte omöjligt. Jag tror det är många som inte ens tänker tanken att börja plugga till journalist. Såna som kanske är från fattigare miljöer och med annan bakgrund och så där.

Vid Lunds universitet satsar man istället på information i pressen och seminarium som riktar sig till ungdomar med utländsk bakgrund. ”Om de bara kommer så långt så att de söker är jag fullständigt övertygad om att vi kommer att få in folk” säger Stefan Theander, studierektor för den tvååriga journalistutbildningen för studenter som redan läst två år vid universitet eller högskola.

När Södertörns högskola i Stockholm startade var en av visionerna att rekrytera studenter från studieovana hem. Där har cirka 10–15 procent av studenterna på journalistprogrammen utländsk bakgrund. Exakt hur många de är går inte att säga eftersom utbildningen inte kategoriserar studenterna. Här verkar i alla fall skolan vara känd. ”När vi har öppet hus kommer det mycket studenter från närområdet med invandrabakgrund, men i regel har de inte tillräckligt bra betyg”, säger programansvariga Jan-Olof Gullö som gärna ser att fler med utländsk bakgrund läser journalistik där. Antagningen görs endast på betyg och högskoleprov och intagningspoängen blir då de högsta i landet för journalistutbildningar vid högskolor eller universitet.

På Mitthögskolan görs istället antagningen till det korta journalistprogrammet genom lotning. Detta kräver akademiska meriter, men inget mer. Antalet invandrare är ändå mycket få.

Möjligen skulle folkhögskolornas journalistutbildningar kunna vara en enklare utbildningsväg för invandrare, eftersom studenternas bakgrund och personliga motivation spelar en viss roll vid rekryteringen – man vill ha människor med olika erfarenheter för att få en dynamisk grupp. Men det verkar inte vara fallet. Antalet invandrare på journalistlinjerna på de tre folkhögskolorna Kalix, Södra Vätternbygden i Jönköping och Skurup är få. För att komma in på Kalix folkhögskolas journalistlinje krävs att man ska vara motiverad och engagerad, att man är över 25 år och att man har arbetslivserfarenhet eller varit engagerad i medier. Av den handfull invandrare som söker de 15 platserna per år är det inte så många som uppfyller de kraven, enligt linjeföreståndare Lotta Löthberg. Vid Skurups folkhögskola görs tester i nutidsorientering och skrivande. Här går man också på motivation. Vid Södra Vätternbygdens folkhögskola görs också antagningstest samt intervjuer, och här krävs dessutom allmän behörighet, eftersom skolan samarbetar med högskolan i Jönköping och ger eleverna 20 poäng i massmediekunskap. Södra Vätternbygdens folkhögskola i Jönköping satsar på information i invandratäta områden för att få fler sökande. Vid Skurups folkhögskola diskuteras en särskild utbildning för invandrade journalister.

Poppius Journalistskola har kanske minst formella krav av utbildningarna. Det krävs treårig gymnasieutbildning i svenska. I övrigt tittar man på arbetslivserfarenhet, utbildning utöver gymnasiesvenskan och ett personligt brev, som det läggs stor tyngd vid. Men inte heller här är andelen invandrare särskilt stor. Rektor Marianne Hühne von Seth tror att information är det bästa – men inga sådana insatser är planerade av ekonomiska skäl.

Inte bara första generationens invandrare...

– Nä, precis, utan överhuvudtaget. Det finns jätteduktiga ungdomar ute i förorterna som är superintelligenta och bra på alla möjliga sätt men de själva kanske inte alltid tänker att det är möjligt.

De intervjuade journalisternas slutsats är förmodligen riktig – trots olika typer av antagningskrav på olika typer av utbildningar finns ganska få invandrare överallt. Om det nu är riktigt att få personer med utländsk bakgrund söker journalistutbildningar kan man tänka sig flera orsaker. En kan vara, som tidigare nämnts, ett uttryck för glastaket – att invandrare inte tror att det är någon idé. Som en somalisk tjej uttryckte det när hon ville söka till ett projekt om medier, ”Får jag också söka till det här projektet fast jag är somalier?”⁴¹ Ett par av de intervjuade journalisterna säger också att journalistik inte är något högstatusyrke där de kommer ifrån. Det orsaken nämner också SR Internationals redaktionschef Anne Sseruwagi och Gringos grundare och redaktör Zanyar Adami.⁴² En annan orsak kan, som vi tidigare nämnt, vara att man inte känner igen sig i mediebilderna i de svenska medierna. Något som alla de intervjuade journalisterna nämner är hur viktigt det är med förebilder som har utländsk bakgrund. Ariel tvekade om han verkligen kunde satsa på att bli journalist i Sverige, eftersom det inte fanns några förebilder. Omar säger så här:

Men tycker du att det betyder någonting hur många invandrare som syns i tidningen?

– Det betyder oerhört mycket. Dels som förekommer som byline. Vi skaffade DN för att jag skulle börja på gymnasiet och det fanns ju inga som hade någon form av utländsk bakgrund. Nedjma Chaouche på Aktuellt var världens förebild när jag gick på gymnasiet. Man söker sina förebilder bland dem som syns. Och de svartskallar som syns i Sverige är ju liksom... Johan Ursut. Jag vet inte om du kommer ihåg honom? Den där rumänska banditen... det är mera sådana som syns. Det spelar en oerhört stor roll. (...)

– Jag har fått jättemycket mejl av folk som sitter liksom så här: ’Ha, vi har slagit vad. Var kommer du ifrån?’

För Maja var Jerzy Sarnecki en viktig förebild.

Förväntar sig invandrade läsare någon speciellt av dig tror du?

---

⁴¹ Intervju med Ida Lännerberg, februari 2004.

⁴² Det säger även SR:s Anne Sseruwagi och Gringos Zanyar Adami.

– Jag tror de tycker att det är lite kul när de ser mitt namn. Och jag hoppas det att jag kan hjälpa andra att fatta att det inte är omöjligt. Jag kommer ihåg hur mycket det betydde med Jerzy Sarnecki, som var polack och bröt kraftigt. Han bröt mycket mer än jag, och var så himla duktig. Jag var helt fascinerad, tänkte att det kanske går ändå, och det tycker jag är jätteviktigt. Att andra ser att det finns något annat liv, och att det går bara man vill.

Mariam berättar om hur glad hon blev när en invandrare hörde av sig efter att ha hört ett program med henne:

– Framför allt så tror jag att det är förebilder som är viktiga. Jag gjorde ett program bara en vecka innan jag slutade, och då var det en invandrarkille som ringde in och jag tror att det var vår första invandrare någonsin. Wow!

Med fler synliga journalister som har utländsk bakgrund kan man tänka sig att fler ungdomar med utländsk bakgrund ser möjligheten att bli journalist.

Skillnader i journalistisk grundsyn är – bredvid språkargumentet och påståendet om att det inte finns några invandrade journalister – en annan vanlig förklaring till att så få invandrare rekryteras till redaktionerna. En variant på detta tema är att mediecheferna ser invandrades kompetenser som otillräckliga enligt ett traditionellt sätt att bedöma vad som är en bra journalist inom svenska medier. Exempelvis sökte över 800 personer med invandrarbakgrund vikariat på P4 Göteborg sommaren 2002, efter att kanalen haft ett mångfaldsprojekt som mestadels var inriktat på innehållet. Reportern Roger Blomqvist, som var engagerad i projektet, är kritisk till hur kanalen hanterat uppföljningen. Han skriver i artikeln *Det bidde en tumme* i Scoop att redaktionsledningen sa att det var ”otroligt många glada amatörer” som sökte och att ingen blev anställd (Blomqvist 2003:35). Han skriver:

”Sommartid är en högproduktiv period då P4 minskar bemanningen. Fel tillfälle att mångfaldsrekrytera”, summerade ledningen. Idag säger redaktionschefen att P4-nedskärningarna gör att vikarier måste vara än mer ”mallade” och skolade än tidigare. Läs: vi tar inga invandrare.

Han beskriver också redaktionens ointresse för att med arbetsmarknadsstöd anställa en journalistpraktikant med utomeuropeisk bakgrund: ”redaktionsledningen såg mest problem och sa nej”.

Det finns exempel på att skillnader i journalistisk grundsyn kan förekomma hos invandrare från vissa länder, där medierna inte har

samma självständiga och granskande roll som i Sverige. Ett exempel på det ger den irakisk-svenske journalisten Jasim Mohamed i boken *Invandrare och massmedia. En annan verklighet*:

Under fyra månader ansträngde jag mig för att lära mig det svenska sättet att skriva, som inte stämde med mina tidigare praktiska kunskaper. Tidigare kunde jag t.ex. vara hur subjektiv som helst. Det fanns ingen gräns för hur mycket jag kunde låta mina åsikter komma fram i en artikel. Jag kunde visa mitt engagemang i frågan jag skrev om utan fruktan för att någon skulle anklaga mig för att vara subjektiv. En svensk kollega skulle packa sina åsikter i några meningar och låta läsarna dra samma slutsats som han. Skillnaden är mycket stor (Mohamed 1999:177).

Men Mohamed skriver också om hur han några år senare frilansar, att han inte har någon brist på uppdrag och att han känner sig likvärdig med sina infödda kollegor. Det finns alltså inte någon anledning att tro att denna syn på journalistik är oföränderlig eller gäller samtliga invandrare från det landet oavsett ålder och erfarenheter. Det kan också vara tvärtom – att invandrade journalister aktivt använt journalistiken som ett verktyg *mot* den rådande makten. Ariel säger så här:

– Det är skillnad... i [Land] när man väljer journalistiken så *vet* man att journalister dör i tjänsten varje år. Här finns inte det i beräkningen. De insatser man gör är att man kanske offrar sitt familjeliv. Men jämförelsevis tycker jag inte att det krävs särskilt mycket. Det är betydligt bekvämare att vara reporter i det här landet.

De journalister vi intervjuat ger inte heller uttryck för några krockar i synen på journalistik. Maja menar följande:

Var det någonting som gick fel i början?

– Nej, det kan jag inte påstå. Jag tycker att det gick väldigt smidigt och lätt. Jag var jätteförvånad att det gick så lätt. Man tänker journalistiskt ungefär på samma sätt. Det tror jag har hjälpt, för jag hade aldrig problem med vad man gör först, vilka frågor och så. Det fanns ingen skillnad i att tänka journalistiskt. Det handlade mer om tekniska grejer, vad man har för chefer och hur processen ska gå. Inte tankemässigt, där har jag aldrig haft problem, att jag tänkte på ett annat sätt liksom än man gör här.

Hon säger också i ett annat sammanhang att hon aldrig saknat en svensk journalistutbildning och att hon upplevde att en stor skillnad

mellan den svenska journalistiken och journalistiken i hennes hemland var att det var mindre diskussioner om journalistik här.

Alla fyra intervjuade journalister berättar istället om hur de ”bråkat” på redaktionerna och varit de som ifrågasatt de invanda tanke-sätten. De berättar hur de tagit upp diskussioner om förorter, slöj-förbud och 11 september. En av de invandrade journalisterna säger så här om inledningen på sin svenska karriär, när han fick sommarjobb på en redaktion trots att han ännu inte lärt sig språket perfekt.

– Det viktigaste då var inte texterna, det var just att ha mig där. De insåg att det fanns ett värde som var något annat än bara hur många spaltmeter man producerar. Det var värdet att ha mig där med mina perspektiv och göra livet surt för dem lite då och då. För att jag vågade kritisera, jag vågade ta upp dis-kussioner om etik och visioner. Vad vill vi med vår journalistik? Ska vi hjälpa eller ska vi stjälpa? Såna saker.

De intervjuade journalisterna ger alltså snarare uttryck för att vara en av dem som håller en del av den publicistiska diskussionen levande.

De professionella journalistiska normerna kan dock också vara ett hinder för personer med invandrabakgrund på andra sätt. Den svenska journalistkåren är mycket homogen i de professionella värde-ringarna (Journalist 2000:72). Även om det finns skillnader mellan svenska journalister när det gäller social klassbakgrund, politiska åsikter och livsstilar är man i stort överens när det gäller de profes-sionella normerna, yrkesetiken och yrkesidealen. I den meningen är journalistkåren konservativ. Professionaliseringen kan därför faktiskt vara en faktor som bidrar till exkludering. En ur demokratisk synvinkel negativ aspekt när det gäller professioner är att de är exklu-derande och självlegitimerande. Professionalismens krav är att rekrytering skall ske ”efter kompetens” och inte efter kvoter eller ideal om grupprepresentation, samtidigt som de professionella idealen kan leda till två misskännanden på mediefältet: diskrimineringen förkläs i argument om ”brister i språk” och i skillnader i ”journalistisk grund-syn”. Å andra sidan har journalister självbilden av fördomsfrihet och tolerans. Jämfört med befolkningen är journalistkåren mycket mer ”invandrarvänlig” när det gäller politiska åsikter. En undersökning av journalisternas och allmänhetens inställning till olika politiska sak-frågor år 1999/2000 visar att det inte finns någon politisk fråga som skiljer så mycket i åsikt mellan journalistkåren och allmänheten som i inställningen till flyktingar och till invandring, där journalisterna var mycket positivare än allmänheten (Journalist 2000:61–62). Det är nu inte bara journalister som har en självbild av tolerans och fördoms-

frihet. Det är något som finns i Sverige som helhet också, enligt Allan Pred. Hans bok *Even in Sweden* berättar om hur svårt det är att acceptera och erkänna rasism och diskriminering i ett samhälle som ser sig som föregångare när det gäller välfärd och rättvisa (Pred 2000:6. Se också samma resonemang hos Mattsson och Tesfahuney 2002). Det är något som Europakommissionen mot rasism och intolerans också påpekat när det gäller Sverige: att intresset för den vardagliga rasismen är nedtonat och eftersatt (Europakommissionen mot rasism och intolerans 2003). Pred menar också att rasism främst förknippas med människor med låg utbildning, personliga problem eller som befinner sig i samhällets marginaler. Oscar Pripp påpekar i en artikel i *Invandrare och Minoriteter* att ”Det är ju inte de marginaliserade som har inflytande på bostads- och arbetsmarknaden, utan tvärt om ofta högt utbildade människor” (Pripp 2004; Europakommissionen mot rasism och intolerans 2003:24).

I den tidigare nämnda undersökningen av Paraplyprojektet, som undersökt mångfaldsplaner på tidningar, finns flera exempel på mediernas positiva självbilder. Flera tidningar svarar att det inte behövs några riktlinjer för åtgärder mot etniska trakasserier eftersom det ”aldrig skulle tillåtas finnas grogrund för det” (Stjernholm och Tsiarou 2003). En tidning skriver i sitt svar ”Vi har inget emot att anställa negrer. Men de ska kunna prata svenska.” Dessa uttalanden visar på en aningslöshet och en ovilja att se att diskriminering kan förekomma i de egna leden. Mariams uttalande om hur hon uppfattar debatten om mångfaldsfrågor bland journalister i stort kanske kan bidra till att utmana den positiva självbilden:

– Jag tycker att det är konstigt att de fortfarande pratar om det som att det vore något som är väldigt främmande. Det är verkligen jättemärkligt. Jag kan känna att journalister är de här snobbarna som tittar på världen utifrån och de är absolut inte en representativ del av världen. Det är så märkligt, det är ungefär samma sak som att politiker inte alls fattar hur ensamstående mammor har det, men de ska ändå bestämma hur de ska ha det, och så är det med journalister... invandrare *finns* inte. Det är fortfarande så där att man lite stolt kan säga, hej hallå, vi har en turk här på redaktionen. Det är så *märkligt*. För jag har inte känt av det på andra ställen. Inte ens i akademiska miljöer där jag har läst [Ämne] med 80 andra och jag var den enda invandraren då, men inte ens då har jag känt att det är så... men nu är det så där att folk kan komma fram till mig ibland och '[Namn], var var det Norsborg låg egentligen, är det mellan Fittja och...' Nu var det här lite överdrivet, men det kunde vara så.

Men du kände dig mer som invandrare i journalistkåren än du hade gjort i det akademiska livet?

– Ja, jag själv personligen... eller nej, jag kände att de människorna var mer inskränkta tror jag... De gör en så stor grej av det också. De har kommit på [Redaktion] och skäms lite för det, att det inte finns så många invandrare, så när man väl får in någon skryter man om det. Det blir det så absurt för det blir någon slags freakshow, ja titta här, vi ha [Namn] här, [Namn] bryter. De tar hand om dem som om de... jag var som en liten porslinsdocka i början (...) det är märkligt att se hur världsfrånvända journalister är med tanke på att de ska förklara för oss hur världen ser ut...

Hon känner alltså att mediebranschen är konservativ i sin syn på vad som är annorlunda. I nästa avsnitt ska vi resonera om vilken normen är som Mariam känner att hon avviker ifrån.

Svenskhetens gränser

Vad är egentligen det ”svenska” i journalistiken och vilka strategier har invandrade journalister för att förhålla sig till ”svenskheten”? Det ska vi diskutera i följande avsnitt. Katarina Mattsson menar att debatten om invandrarens plats på arbetsmarknaden sällan fokuserar på vad invandrare tillför. ”Svenskheten och svenskar tillskrivs status av att vara det normala och det eftertraktade, medan invandrare i huvudsak beskrivs med utgångspunkt i vad de inte antas kunna och inte antas veta” (Mattsson 2001a:179f). Ofta fastnar mediedebatten om invandrade journalister i samma spår. I sammanhanget finns också anledning att påminna om den politiska innebörden i ordet integration: det ska vara en *ömsesidig* process där individer och institutioner öppnar sig för ett fördomsfritt möte.⁴³ Huruvida det finns någon ömsesidighet i journalistiken ska vi resonera om här.

Ovan berättade Mariam om hur hon uppfattade hur invandrare i svenska medier ses som annorlunda. Ariel berättar om hur han uppfattar vilket utrymme det finns att vara ”annorlunda” i svenska medier:

– Det finns också invandrare... inte minst inom mediebranschen, som förnekar invandrarskap, som pläderar för assimilering. Då fungerar man som en kasperdocka. Då är makten väldigt mottaglig. Då vill makten ha dig. På tiden hade jag under en period både rollen som journalist, men också som skribent. Jag skrev krönikor också. Den argumentation jag förde fram var för

⁴³ Se t.ex.

[<http://www.integrationsverket.se/templates/ivNormal.asp?id=1984#integration>], Proposition nr 1997/98:16, [Regeringens hemsida <http://www.regeringen.se/content/1/c4/22/71/bbd15e5a.pdf>]

integration, för ett annat bemötande av människor, ett annat bejakande av invandrarskapet, en annan tolkning av vad det är för något, vad mångfald är. Det var inte så accepterat, det var inte välkommet. (...) Det var många som tyckte ”du din jävla [Nationalitetsbeteckning], åk hem, åt helvete, vi vill inte ha dina åsikter”. Många tyckte, vi vill inte ha invandrare, vi vill inte ha uppkäftiga blattar. Med det menar man att man vill inte ha invandrare som tänker. Framför allt vill man inte att de ska ha en plattform utifrån vilken de ska föra ut ett budskap. Det vill man inte ha. Och ska man göra det ska man inte göra det på svenska.

Han berättar att chefredaktören inte orkade försvara texterna när folk ringde och klagade, och så småningom började censurera hans krönikor. I dag skriver han inte krönikor längre.

– Ja, det var jävligt hårt och jävligt svårt. Men jag förstod det. Alltså, jag förstod varför chefredaktören gjorde det. Man vill inte i det här samhället. Det här är inte ett samhälle som är så öppet som det vill utger sig för att vara. (...) Hur många oliktankande förekommer i våra svenska dagstidningar dagligen? Hur många har tillfälle att komma ut med sitt budskap? Jag pratade dessutom utifrån liberala värderingar. (...) Jag orkar inte mer. Jag orkar inte med den trångsyntheten och fegheten som finns, inte bara på den här tidningen utan som jag vet förekommer på andra tidningar också. För jag har skickat texter till olika tidningar och de har skickat tillbaka dem. De kan inte säga att de är felskrivna, för jag skriver bra. Jag har fått pris för mina krönikor. Det handlar inte om det, det handlar om innehållet, om resonemanget, de vill inte ta det.

Han tror att han hade kunnat göra en mer framgångsrik karriär om hans åsikter inte avvikit.

... det är det synsättet som jag hade förut som jag har tappat bort, för man blir så mainstream, man blir så vanlig. När jag inte längre har den möjligheten eller ges tillstånd att kunna skriva krönikor... då blir man som en maskin. Då blir man väldigt mycket vit. Att kunna ges möjligheten att se världen, tolka världen, utifrån sin livsåskådning, det är jätteviktigt. Sånt premieras inte här. Det som premieras är dom som slickar röv mest, tyvärr. Framför allt som invandrare, vill man göra karriär inom medier i dag så är det faktiskt så, det vet jag så väl... Hade jag varit den som hade sjungit maktens assimilationslovsånger, varit en person som ställt mig till deras förfogande när det gällde att förtrycka invandrare ännu mer, då hade jag kommit väldigt väldigt långt. Det tror jag. Men jag har inte velat sälja mig så billigt.

Citatet sätter fingret på en viktig fråga i sammanhanget: hur ”svensk” måste man vara för att få jobb som invandrad journalist i Sverige? Om man vill ha in invandrare på redaktionerna, måste de vara som redaktionens resterande journalister för att accepteras? Vad vill man med att ha in invandrare på redaktioner? Mariam, som kom till Sverige som barn, säger så här om varför just hon fått jobb inom journalistbranschen:

Alltså, jag är ganska medveten om att jag är ett ganska bra alibi. Alltså, jag betar mig som en svensk och jag pratar som en svensk... jag är väldigt svensk. Det som är bra med mig är att jag heter Mariam. Jag tror att det kan vara ganska skönt i vissa stunder för folk, att jag behöver inte göra något speciellt av mig. Människor som mig ska ju också vara med, men som det ser ut nu så är... de invandrare *som* är med är ju med och representerar invandrare. Och det gör ju inte jag på det sättet.

Uppfattningen hos båda ovanstående citerade journalister är att det alltså att man måste vara ganska ”svensk” för att kunna arbeta på redaktioner, eller att det åtminstone underlättar.

Invandrade journalisters strategier

Inom olika forskningsfält som undersöker maktrelationer talar man ofta om de underordnades strategier för att klara av sin situation och behålla sitt självförtroende. Mats Trondman beskriver i *Bilden av en klassresa. Sexton arbetarklassbarn på väg till och i högskolan* hur arbetarklassbarn handskas med sin marginalitet när de börjar studera genom tre inriktningar: att assimileras in i arbetarklassen, att assimileras med medelklassen eller att tillmötesgå de båda världarna (Trondman 1994:80. Trondman citerar Stonequist 1937). Det är den tredje inriktningen som de klassresenärer han studerat hamnar i. ”Hon lever både ’i’, ’med’ och ’mellan’ två världar”, skriver Trondman (Trondman 1994:425).

Ett likartat resonemang, men med kön som utgångspunkt, har Margareta Melin-Higgins. Hon beskriver i artikeln *Fly eller fäktas. Kvinnliga journalisters överlevnadsstrategier* kvinnliga journalisters sätt att hantera den mansdominerade brittiska journalistkulturen. Hon urskiljer fyra sätt: att bli en av tjejerna, att spela på sin kvinnlighet, att bli en av grabbarna och att fly redaktionerna. *Att blir en av tjejerna* innebär att slåss för att höja statusen för de mjuka nyheterna. *Att spela på sin kvinnlighet* är att man till synes accepterar underordningen och

de mjukare ämnen man tilldelas. De kvinnorna blir inte lika upprörda över maktrelationer och känner sig inte förtryckta, men kan ändå lyckas bra karriärmässigt. *Att bli en av grabbarna* innebär att infiltrera den dominerande kulturen och bli accepterad som journalist, inte som kvinnlig journalist. De kvinnorna utmanar ordningen och bråkar på morgonmöten och tillkämpar sig en plats på prestigefyllda områden. Ibland tröttnar de och söker sig till andra jobb. Den fjärde strategin, *att fly redaktionerna*, utnyttjas av de kvinnor som inte orkar med redaktionen och istället börjar jobba med annat – antingen inom journalistik eller utanför.

Det är lockande att göra motsvarande jämförelse när det gäller journalister som invandrat eller har utländsk bakgrund. Man kan dock hålla i åtanke att andelen invandrare på de flesta redaktioner är så få att det möjligen inte blir så utmanande mot den dominerande ”svenska” kulturen. Inte heller finns det några särskilda ”invandrar-ämnen” med låg status på samma sätt som man brukar beskriva mjuka ämnen som kvinnliga, och därför finns kanske inte samma underordningsproblematik på just denna punkt.⁴⁴ På 80-talet skrev Ylva Brune i en rapport i diskrimineringsutredningen att invandrar- och flyktingfrågor inte uppfattades som något viktigt bevakningsområde i medier (Brune 1985:219). Om detta fortfarande gäller kan diskuteras. Vad som dock kan konstateras är att de personer med utländsk bakgrund som finns i medierna gärna lyfts fram i sammanhang som är viktiga inom professionen. Det finns ett antal priser som belönar vad man kallar god journalistik, bl.a. Guldspaden som delas ut av Föreningen grävande journalister för bra grävjobb och Stora Journalistpriset som delas ut av Bonniers. När det gäller kön så är det tydligt att kvinnor missgynnas i dessa belöningsystem. Andelen kvinnor som fått Guldspadar och Stora journalistpriset är inte alls i proportion till andelen kvinnor i journalistiken (Djerf-Pierre 2003). Men det verkar inte vara riktigt på samma sätt för journalister med utländska bakgrund. År 2002 fick Gellert Tamas en Guldspade för boken *Lasermannen*, frilansaren Nuri Kino fick guldspade för flera reportage om flyktingbarn och Mira Micic på Falu Kuriren fick hedersomnämning

---

⁴⁴ Möjligen kan man säga att resonemangen om att invandrare inte läser tidningen för att det inte finns något för dem där, är ett uttryck för att ämnen som berör invandrare har så låg status att de helt enkelt är obefintliga i medierna. Alla de invandrade journalisterna ger uttryck för att de försöker föra in invandrades verklighet i redaktionsarbetet – men inte bara skriva om dem. Här handlar det inte om några särskilda ämnen, utan snarare perspektiv. Att skriva om en fabriksnedläggning kan man inte kalla varken kvinnoämne eller invandrarämne, men som reporter kan man anstränga sig mer eller mindre för att få med kommentarer av kvinnor och invandrare.

för wallrafferi i vården. År 2003 fick Evin Rubar en Guldspade för tv-reportaget *I skolans våld* som granskade muslimska friskolor. Nuri Kino fick, tillsammans med Jenny Nordberg och Margita Boström, en Guldspade för radioreportage om tolkar som agerar angivare åt sina forna hemländers odemokratiska ledare. Bonniers, som delar ut Stora Journalistpriset i fyra kategorier, belönade år 2002 Mustafa Can som årets berättare för reportage om Sverigedemokraterna. År 2003 fick Daniel Velasco samma pris för radioreportaget *Jävla vitskallar* om svenskar i Spanien. I antologin *Goda Nyheter*, som ges ut av tidningen Journalisten som en ”manifestation för kvalitetsjournalistik”, finns 35 texter (Rindevall 2003).⁴⁵ Tre av dem är skrivna av invandrare: Alisa Bosnic från VLT med reportaget *Ayla föddes när Bosnien brann*, Mustafa Can från DN med *Det var vår politik som vann* om Sverigedemokraterna och Mira Micic från Falu Kuriren med reportaget *Aaron, 6, leder oss i skogen* om orientering (Andersson 2002). Denna genomgång visar också att ämnen som har med invandrare, flyktingar och rasism att göra ofta är granskningsjournalistik som belönas.

Någon som resonerar om den ofta refererade dikotomin invandrare-svensk är idé- och lärdoms historikern Michael Azar i *Den äkta svenskheten och begärets dunkla objekt* (Azar 2001). Svenskheten ser han som något som den dominerande gruppen aldrig förklarar, men ändå använder sig av på varierande sätt för att bibehålla sina maktpositioner och exkludera andra. Möjligheterna för invandraren att accepteras i samhället är att bli så svensk som möjligt, att bli så mycket svartskalle som möjligt eller att vara både och. *Att bli så svensk som möjligt* är enligt Azar omöjligt, eftersom gränserna för vad som är svenskt ständigt förflyttas. Han liknar svenskheten vid Akilles och invandraren vid sköldpaddan. Om man försöker bli så svensk som möjligt reproducerar man föreställningen om att svenskheten är något exklusivt. Om man istället använder sig av den andra strategin, *att bli så mycket svartskalle som möjligt*, är man lika essentialistisk, men då har man accepterat att man inte kan lära sig samhällets alla koder. Den marginaliserade identiteten bejakas. Denna strategi cementerar gränserna ytterligare, men det svenska värderas ner och det egna värderas upp. Azar ställer sig frågan: ”Hur tar man sig då bortom det dödläge som hotar att omvandla ovanstående motståndstrategier till stöd för den rådande ordningen?”. Han besvarar den med ”ingenting principiellt står i vägen för fusionen mellan ’svartskalle’ och ’svensk’”. Endast två instanser står i vägen för detta: den svartskalle som hävdar att ’svartskalle’ betecknar någonting *radikalt annorlunda* än svenskheten

---

⁴⁵ Antologin i texten gäller år 2002.

(...) och den självutnämnda svensk som hävdar att svenskhet betecknar något radikalt annorlunda än svartskallens kultur.”⁴⁶ Här tar man ställning för en slags universalistisk politik. Azar menar att denna sista position också kan formuleras som varken eller – man vill inte ses som varken stereotypen svensk eller som stereotypen invandrare. Genom det slås begreppsapparaten för över- och underordning sönder.

Grundläggande för Azars resonemang är olika sätt att se på identitet och tillhörighet. Hans tredje väg, lösningen, har ett konstruktivistiskt synsätt där identiteter inte ses som något fixerat. Istället skapas och omskapas de ständigt i olika kontexter. Att vara så svensk som möjligt eller att vara så mycket svartskalle som möjligt innebär därmed ett essentialistiskt perspektiv på identitet – att det finns någonting ursprungligt, äkta, beständigt och oföränderligt hos människor beroende på var de kommer ifrån.⁴⁷

Teologen Önver Cetrez resonerar om olika typsätt för minoritets- och majoritetsgrupper att mötas: *assimilation*, *integration*, *segregation* och *marginalisation*. Men *assimilation* menar Cetrez att vara stark i gästkulturen och svag i ursprungskulturen. *Integration* innebär att vara stark i gästkulturen och stark i ursprungskulturen. *Segregation* innebär att vara stark i ursprungskulturen och svag i gästkulturen och slutligen *marginalisering* innebär att vara svag i ursprungskulturen och svag i gästkulturen. Han betonar att formerna är ideal och att få individer passar bara i det ena eller det andra fältet. Han menar också att integration och mångkulturalitet är det bästa både för individen och samhället som helhet (Cetrez 2002).

Med inspiration från ovanstående studier skulle man lite tillspetsat kunna resonera om de invandrade journalisternas strategier i mediavärlden på liknande sätt. Vill man ha jobb inom svenska majoritetsmedier är det förmodligen en framgångsstrategi att försöka bli så lik vad som betraktas som en ”svensk” journalist som möjligt: en felfri svenska utan brytning och att tillägna sig det som mediechefer kallar en ”svensk” syn på journalistik. Vad denna ”svenska” syn på journalistik egentligen innebär tas för givet och har sällan preciserats.

---

⁴⁶ Poängen med att kritisera kulturella olikheter är inte att hävda att inga sådana finns, utan att ifrågasätta om de verkligen går att generalisera som de görs. En annan kritik som är vanlig är att etnicitet eller kultur tenderar att få starkare betydelse än t.ex. klasstillhörighet eller kön. Se t.ex. Johansson m.fl. 1999:21 eller Eriksson m.fl. 1999:45.

⁴⁷ Se t.ex. [sverigemotrasism.nu] under begrepp och kulturell identitet. Stuart Hall menar dock att man inte ska underskatta essentialismens betydelse för förtryckta grupper. Genom essentialismen har de kunnat samla sig kring sociala och politiska krav och göra sina röster hörda. Se Hall 1999.

Genom detta blir det mycket svårt för dem som möjligen saknar den ”svenska” synen på journalistik att ha någon chans att tillägna sig den.

Om man använder sig av en motsatt strategi, att lyfta fram de invandrade erfarenheterna och ta avstånd från de ”svenska” redaktionella normerna, riskerar man att inte komma in på arbetsmarknaden för majoritetsmedier. Genom dessa två strategier utmanar man inte verkligheten i någon större utsträckning – dominansförhållandena är desamma.⁴⁸ De fyra intervjuade journalisterna kan dock sägas röra sig mellan de två sista strategierna: att vara *både* ”svensk” journalist och invandrad journalist samt att försöka vara *endast* journalist, utan bestämningarna ”invandrad” eller ”svensk”. Att både vara invandrad och svensk journalist är deras verklighet; att kunna de svenska redaktionella koderna men samtidigt se och utnyttja de fördelar invandrarbakgrunden kan ge. Samtidigt vill de förmodligen förr eller senare slippa de ständiga kategoriseringarna i invandrare och svensk. Frågan är om mediemarknaden någonsin kommer att uppfatta dem på det sättet – som bara journalister.

Slutsatser: ambivalens på mediefältet

I dagsläget 2004 finns få offensiva mångfaldssatsningar bland majoritetsmedier i press, radio och tv, där man verkligen avsätter resurser för att rekrytera journalister med invandrarbakgrund. Endast 24 procent av tidningarna i Paraplyprojektets undersökning 2003 om tidningarnas arbete med mångfaldsplan angav att de gör aktiva ansträngningar för att nå invandrare när de nyrekryterar (Stjernholm och Tsiarou 2003). På såväl SVT som SR finns dock planer på och riktlinjer om vad de som rekryterar ska tänka på när de anställer.⁴⁹

Flera av de intervjuade journalisterna är kritiska till att medierna inte satsar mer. Ariel tycker att t.ex. JMG och Sydsvenskan nöjer med att kunna visa upp nedlagda satsningar:⁵⁰

---

⁴⁸ Visserligen kan man tänka sig att man kan mobilisera sig i arbetet i minoritetsmedier och kritisera den rådande ordningen. Jfr Stuart Hall i föregående fotnot som menar att essentialismen varit viktig i koloniala frigörelsekamper

⁴⁹ På SVT finns t.ex. Mångkulturellt Center som startades som ett tvåårigt projekt i september 2003. Det ska bl.a. verka för att öka mångfalden inom personalen. Se t.ex. SVT 2004 *Policy för etnisk och kulturell mångfald i SVT 2004*. På SR finns skriften *Från enfald till mångfald* som bl.a. diskuterar hur man kan bredda mångfalden i personalstyrkan.

⁵⁰ Ariel syftar på Sydsvenskans tidning Rosengård.

... men längre än så vill man inte komma och kommer nog inte att komma förrän det är en ekonomisk fråga. Och jag tror att det redan är en ekonomisk fråga. Det är en viktig fråga. De är inte intresserade av upplysningsfaktorer. Eller demokratifaktorer. Det här när man ska fördela makten bland alla... att det ska avspegla samhället... det är inte det. Jag har trott förut att det fanns en sådan vilja (...), intresse, jag tror att det där är bara rökrådär, egentligen är det bara pengar, bara pengar som räknas.

Maja ger uttryck för liknande tankar:

Vi var inne på det lite tidigare om att det inte var så poppis längre med sådana här invandrarprojekt... men tycker du att diskussionen om etnicitet har förändrats under den tid som du har varit i Sverige?

– Jag tycker inte att det finns så där jättemycket diskussion om etnicitet längre...

Men du tycker att det fanns förut?

– Ja, mer i alla fall. Det är nog så tror jag.

På grund av det ekonomiska?

– Ja, mest. Men sen ja, 'vi har vi haft vårt projekt och nu tar vi något annat projekt'...

Det finns dock exempel på individuella initiativ till förändring, som journalisterna Ida Lännerberg från Sveriges Television och Anna Landelius från Sveriges Radio som startat ett projekt med tio högstadieungdomar från Rosengård. De träffas tio gånger under 2003 och 2004 då de bl.a. gör studiebesök på redaktioner, skriver artiklar och diskuterar journalistik. Syftet är både att få in andra frågor i journalistiken och att få ungdomarna intresserade av att söka till journalistutbildningen senare.⁵¹

Mångfald på redaktionerna är, liksom jämställdhet, en aktiv handling som kräver resurser, något som knappast blir prioriterat i åtstramningstider. En undersökning som presenteras av nätredaktionen *Quick Response* i maj 2002 visade t.ex. att bara i 2 av 116 platsannonser om journalistjobb nämndes utländsk bakgrund som en merit (Berggren 2002). Som reportern Staffan Wolters på tidningen *Journalisten* konstaterar så är det *Svårt att ordna mångfald på redaktionerna* (Wolters 2001). Istället omskrivs diskrimineringen av invandrade journalister eller journalister med utländsk bakgrund i svenska medier genom två systematiska skillnadsskapande processer som "legitimerar" exklude-

---

⁵¹ Intervju med Ida Lännerberg februari 2004.

ringen: ”de” kan inte svenska som ”vi” gör och ”de” har en annorlunda syn på journalistik som inte liknar ”vår”.

En generell slutsats om mediefältets förhållningssätt till ”det mångkulturella” och till den etniska mångfalden i medierna är att det kännetecknas av stark ambivalens. Å ena sidan finns, inte minst i public service-medierna, en medvetenhet om det demokratiska kravet på mångfald och integration, kanske främst i utbudet men även på redaktionerna. Å andra sidan har många redaktioner svåra ekonomiska problem som resulterar i åtstramningar och nerskärningar, vilket knappast bidrar till viljan att göra nya åtaganden och rekryteringar. Samtidigt som man förespråkar mångfald på redaktioner, måste gränserna för vad som ses som svensk journalistik betraktas som snäva. Samtidigt som trösklarna in till medievärlden är höga för invandrare, hyllas gärna invandrade journalisters arbete i prestigefyllda prisutdelningar. Och samtidigt som tidningar, radio och tv i nyhet efter nyhet kritiserar myndigheter, skolor, företag, politiken, sjukvård, domstolar och krogar för att diskriminera invandrare, lyser debatten om diskriminering i de egna leden med sin frånvaro.

Om andelen invandrare på mediefältet och i medieeliten skall bli fler i framtiden måste diskussionen starta där.

Referenser

Samtalsintervjuer

Ariel februari 2004
Maja februari 2004
Omar februari 2004
Mariam februari 2004

Informantintervjuer

Minoritetsmedier

Jolin Boldt, ägare och chefredaktör på Sesam 1999 – 2002, februari 2004.

Inger Etzler, redaktionschef på Mosaik mellan 1999 – 2003, februari 2004.

Anne Sseruwagi, redaktionschef på SR International, februari 2004.

Paul Ahanmisi, chefredaktör för Africa Forum, februari 2004.

Lawen Mohtadi, f d chefredaktör för Mana, februari 2004.

Dilek Yaras, chefredaktör för Prizma, februari 2004.

Zanyar Adami, grundare och redaktör för Gringo, mars 2004.

Carlos Rojas Beskow, grundare till tidskriften och nätverket Epigon, mars 2004.

Bijan Salehi, producent och en av initiativtagarna på tv-kanalen DTU 7, mars 2004.

Projektet

Intervjuer med sex av de sju journalister som var med i Dagens Nyheters första projekt: Saad Al Shadidi, Behnam Abar, Inès Collantes, Fatima Klanco Almuki, Edina Zunic och Eduardo Valenzuela februari och mars 2004. Dea Beroulava har vi inte kunnat nå trots kontakter per telefon, mejl och brev. Enligt projektledaren Monika Langlet jobbar hon inte inom svenska medier. Intervju med projektledaren Monika Langlet april 2004.

Intervjuer med de sex journalisterna som var med Östgöta Correspondentens projekt: Oschana Nissan, Masood Khatibi, Veerle Lodewijckx, Filyday Dabo, Nenad Duborija och Zenaida Hadzimahovic under mars och april 2004. Intervju med projektledaren Héctor Barajas mars 2004.

Intervjuer med de tre journalister som var med i Västerbotten-Kurirens projekt: Nader Sedehi, Maria Teresa Tapia, Reza Yazdani under mars 2004. Intervju med projektledaren Annika Melin februari 2004.

Företrädare för journalistutbildningar

Tomas Andersson Odén, studierektor vid journalistprogrammet vid JMG, Göteborgs universitet, november 2003.

Bengt Carlsson, studievägledare för journalistprogrammet vid JMG, Göteborgs universitet, november 2003.

Anna-Lena Ekenrud, programansvarig för journalistprogrammet på Mitthögskolan i Sundsvall, februari 2004.

Jan-Olov Gullö, programansvarig för journalistutbildningarna vid Södertörns Högskola, februari 2004.

Gunilla Hultén, universitetsadjunkt och sammankallande för mångfaldskommittén vid JMK, Stockholms universitet, april 2004.

Marianne Hühne von Seth, rektor på Poppius Journalistskola, februari 2004.

Peter Johnson, utbildningsansvarig för journalistlinjen på Södra Vätternbygdens folkhögskola i Jönköping, februari 2004.

Kristina Lundgren, studierektor för journalistutbildningarna vid JMK vid Stockholms universitet, april 2004.

Lotta Löthberg, linjeföreståndare för journalistlinjen på Kalix folkhögskola, februari 2004.

Jan-Åke Persson, rektor på Skurups folkhögskola, februari 2004.

Stefan Theander, studierektor för journalistutbildningen på Lunds universitet, februari 2004.

Övriga

Ida Lännerberg, journalist på SVT och initiativtagare till ett projekt för invandrarungdomar om media i Malmö, februari 2004.

Hans Månson, chefredaktör på Sydsvenska Dagbladet, februari 2004.

Litteratur

Ahanmisi, Paul. 2000. *Invandrar- och minoritetsmedia i Sverige*. Rikskonferensrapport 2000. Malmö: Africa Forum.

Andersson, Mårten. 2000. *25 färgrika TV-år. De mångkulturella programmen från SVT 1975–2000*. Stockholm: Sveriges Television.

Andersson, Per. 2002. *Goda Nyheter*. Stockholm: Atlas.

Awounda, Moussa. 2002. ”En personlig betraktelse om färden från berättelser runt lägerelden till den moderna IT-revolutionen.” i *Minoriteternas medier*. Stockholm: Presstödsnämnden.

Azar, Michael. 2001. ”Den äkta svenskheten och begärets dunkla objekt” i Ove Sernhede och Thomas Johansson, red. *Identitetens omvandlingar: black metal, magdans och hemlöshet*. Göteborg: Daidalos.

Behtoui, Alireza. 1999. *Invandrare på den svenska arbetsmarknaden: en delrapport från LO-projektet Ökad sysselsättning*. Stockholm: LO.

- Berggren, Jenny. 2002. "Enklast när alla är lika." Quick Responses hemsida maj. [http://www.quickresponse.nu/articles_show.asp?node=3&art=61 2004-04-08 09:55]
- Bjärvall Katarina. 2001. *En gravad hund: det svenska språket i en mångkulturell vardag*. Stockholm: Carlsson.
- Blomqvist, Roger. 2003. "Det bidde en tumme." *Scoop. Tidskrift för grävande journalistik* nr 4.
- Borevi, Karin. 2002. *Välfärdsstaten i det mångkulturella samhället*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Borevi, Karin. 2003. "Mångfald – grund för samhörighet?", *Invandrare & Minoriteter* nr 2, 15.
- Boyd, Sally. 2003. "Brytning tolkas som bristande kompetens." ODO:s hemsida maj 2003 [<http://www.do.se/o.o.i.s/1633> 2004-04-08 10:05]
- Boyd, Sally. 2004. "Utländska lärare i det multikulturella klassrummet i Sverige: Attityder till brytning." i Kenneth Hyltenstam och Inger Lindberg. red. *Svenska som andraspråk: i forskning, utbildning och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Brune, Ylva. 1985. "Journalisten som verklighetens dramaturg." i *Invandrare i tystnadsspiralen. Journalisten som verklighetens dramaturg. En rapport från diskrimineringsutredningen*. Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet.
- Camauër, Leonor. 2003. "Ethnic minorities and their media in Sweden. An overview of the media landscape and state minority media policy." *Nordicom Review* nr 2.
- Cetrez, Önver. 2002. "Målet är att bli dubbelt kompetent." *Invandrare och minoriteter* 29:36–39.
- Christensen, Christian. 2001. "Minorities, multiculturalism and theories of public service." i Ullamaija Kivikuru. red. *Contesting the frontiers: Media and dimensions of identity*. Göteborg: Nordicom.
- Djerf-Pierre, Monika. 2003. "Journalistikens kön. Fältets struktur och logik under 1900-talet." *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 2.
- Diskrimineringsombudsmannen. *Kartläggning av etniska tillhörigheter på arbetsplatser*. [http://www.do.se/upload/do/policy/kartlaggning_etnisk_tillhorighet_arbetsplats.pdf 2005-02-01 09:19]
- Diskrimineringsombudsmannen. *Råd till arbetsgivare för etnisk mångfald – att främja lika rättigheter och lika möjligheter oavsett etnisk eller religiös tillhörighet*.

- Eriksson, Catharina, Maria Eriksson Baaz och Håkan Thörn. red. 1999. *Globaliseringens kulturer: den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. Nora: Nya Doxa
- Europakommissionen mot rasism och intolerans. 2003. *Andra rapporten om Sverige*. Se hemisidan [http://www.coe.int/T/E/human_rights/Ecri/1-ECRI/2-Country-by-country_approach/Sweden/2%E8me%20rapport%20CBC%20Suede%20-%20cri03-7%20suedois.pdf 2005-01-28 13.33]
- Frigyes, Paul. 2004a. "Invandrarkvotering på JMK/JMG." *Journalisten*, 21 september.
- Frigyes, Paul 2004b. "Östros vill stoppa etnisk kvotering." *Journalisten*, 5 oktober.
- Frilans Stockholm. 2003. *Invandrade journalisters situation på arbetsmarknaden*.
- Ghersetti, Marina. 2004. "Rättvisare antagning med etnisk kvotering." *Göteborgs-Posten*, 2 oktober.
- Granat, Carlos. 1999. "När jag ljög för Kurdo Baksi." i Anita Harrie. red. *Invandrare och massmedia. En annan verklighet*. Stockholm: Norstedt: Svenska journalistförbundet.
- Hall, Stuart. 1999. "Kulturell identitet och diaspora." i Catharina Eriksson, Maria Eriksson Baaz och Håkan Thörn. red. *Globaliseringens kulturer: den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. Nora: Nya Doxa
- Hertzberg, Fredrik. 2003. *Gräsrotsbyråkrati och normativ svenskhet: hur arbetsförmedlare förstår en etniskt segregerad arbetsmarknad*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Husband, Charles. 1994. *A richer vision. The development of ethnic minority media in western democracies*. Paris: Unesco Publishing.
- Husband, Charles. 2000. "Media and the public sphere in multi-ethnic societies." i Simon Cottle. red. *Ethnic minorities and the media. Changing cultural boundaries*. Buckingham: Open university press.
- Högskoleverket. 2000. *Journalistutbildningarna i högskolan – en utvärdering*. Högskoleverkets rapportserie 2000:3. Stockholm: Högskoleverket.
- Immigrantinstitutets hemsida. *Upprop till stöd för minoritetsmedia* [<http://immi.se/europa/manifestet.htm> 2004-04-08 10:17]
- Integrationsverket. 2002. *Integrationsbilder – medier och allmänhet om integration*. Integrationsverkets rapportserie 2002:2. Norrköping: Integrationsverket.
- Integrationsverkets hemsida. *Integrationspolitik – lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter för alla*.

[http://www.integrationsverket.se/templates/ivNormal____2401.aspx 2004-04-08 10:18]

- Invandrare i tystnadsspiralen. Journalisten som verklighetens dramaturg. En rapport från diskrimineringsutredningen.* 1985. Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet.
- Johansson, Thomas, Ove Sernhede och Mats Trondman. red. 1999. *Samtidskultur: karaoke, karnevaler och kulturella koder.* Nora: Nya Doxa.
- Kihlström, Staffan. 2004. "Diskriminerande med kvotering." *Dagens Nyheter*, 29 januari.
- Knocke Wuokko. 1997. Bokanmälan av "Varför sitter 'Brassen' på bänken? Eller Varför har invandrarna så svårt att få jobb?" *Arbetsmarknad och arbetsliv* 3:143–146.
- Knocke, Wuokko, Inga-Britt Drejhammar, Lena Gonäs och Kerstin Isaksson. 2003. *Retorik och praktik i rekryteringsprocessen.* Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Lagen om förbud mot diskriminering.* 2003:307. Se t.ex. diskrimineringsombudsmannens hemsida [http://www.do.se/upload/do/filer/SFS_nr.doc 2004-04-08 10:21]
- Lagen om åtgärder mot etnisk diskriminering i arbetslivet på grund av etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning.* 1999:130. Se t.ex. diskrimineringsombudsmannens hemsida [<http://www.do.se/upload/do/filer/eda.doc> 2004-04-08 10:23]
- Lange, Anders. 2000. *Diskriminering, integration och etniska relationer.* Norrköping: Integrationsverket.
- "Ledarskap i förändring", enkätundersökning genomförd 2001 inom projektet *Kön och den sociala reproduktionen av eliter i ett komparativt perspektiv.* Göteborg: Institutionen för arbetsvetenskap, Göteborgs universitet.
- Lundahl, Mikaela. 2001. "Stigma och strategi. Bortom kategoriseringarnas stereotyper." *Ord & Bild* nr 2–3.
- Lundahl, Lisbeth. 2000. *Amelia Adamo – sex recept för framgång.* Stockholm: Ekerlids förlag.
- Lögren, Orvar. 1990. "Medierna i nationsbygget. Hur press, radio och TV gjorde Sverige svenskt." i Ulf Hannertz. red. *Medier och Kulturer.* Stockholm: Carlssons.
- El Mahdi, Josef och Elin Aarflot. 2003. "TT kritiserar för segregation." 20 november på Quick response [http://www.quickresponse.nu/articles_show.asp?node=3&art=82 2004-04-08 10:29]

- Mattsson, Katarina. 2001a. *(O)likhetens geografier – marknaden, forskningen och de Andra*. Uppsala: Kulturgeografiska institutonen, Universitetet.
- Mattsson, Katarina. 2001b. ”Ekonomisk rasism. Föreställningar om de Andra inom ekonomisk invandrarforskning.” i Michael Mc Eachrane och Louis Faye. red. *Sverige och de Andra. Postkoloniala perspektiv*. Stockholm: Natur och kultur.
- Mattsson, Katarina och Mekonnen Tesfahuney. 2002. ”Rasism i vardagen.” i Ingemar Lindberg, red. *Det slutna folkhemmet. Om etniska klyftor och blågul självbild*. Agoras årsbok. Stockholm: Agora.
- Melin-Higgins, Magareta. 2003. ”Fly eller fåkta. Kvinnliga journalisters överlevnadsstrategier.” *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* nr 2.
- Mohamend, Jasim. 1999. ”Fördelen med ett konstigt namn.” i Anita Harrie. red. *Invandrare och massmedia. En annan verklighet*. Stockholm: Norstedt; Svenska journalistförbundet.
- Nobel, Peter. 1999. ”Under beskydd av Janus.” i Anita Harrie. red. *Invandrare och massmedia. En annan verklighet*. Stockholm: Norstedt; Svenska journalistförbundet.
- Olsson, Kajsa. 2001. ”Medial muslimklappning minskar inte våra fördomar.” *Journalisten*, 8 oktober.
- Pred, Allan. 2000. *Even in Sweden: racisms, racialized spaces, and the popular geographical imagination*. Berkeley, Calif.: University of California Press.
- Presstödsnämnden. 2002. *Minoriteternas medier. Kartläggning och analys av situationen för medier som främst riktar sig till invandrare och nationella minoriteter i Sverige*. Stockholm: Presstödsnämnden.
- Pripp, Oscar. 2004. ”Det måste vara någonting annat.” *Invandrare och Minoriteter* nr 1, 37–39.
- Regeringens proposition 1997/98:16, *Sverige, framtiden och mångfalden – från invandrapolitik till integrationspolitik*. Regeringens hemsida
[<http://www.regeringen.se/content/1/c4/22/71/bbd15e5a.pdf> 2005-01-28 13:21]
- Regeringens proposition 2003/04:1, *Budgetpropositionen för 2004*. Utgiftsområde 17. Kultur, medier, trossamfund och fritid. Regeringens hemsida
[<http://www.regeringen.se/content/1/c6/02/03/83/af34f3e7.pdf>]
Publicistiska bokslut, se hemsidan

- [http://www.jmg.gu.se/projekt/dagspress/dags_bokslut.html
2004-04-08 10:33]
- de los Reyes, Paulina. 2001. *Mångfald och differentiering: diskurs, olikhet och normbildning inom svensk forskning och samhällsdebatt*. Solna: Saltsa.
- de los Reyes, Paulina och Mats Wingborg. 2002. *Vardagsdiskriminering och rasism i Sverige. En kunskapsöversikt*. Norrköping: Integrationsverket.
- Rindevall, Qia. 2003. "Dags att nominera till Goda Nyheter." *Journalisten*, 1 december.
- Sveriges Radio. 2002. *Från enfald till mångfald. Hur SR kan bli en radio för alla Sveriges invånare*.
- Sveriges Television. 2004. *Policy för etnisk och kulturell mångfald i SVT 2004*. Se SVT:s hemsida
[<http://svt.se/content/1/c6/07/20/51/Policy%20f%F6r%20etnisk%20och%20kulturell%20m%E5ngfald%20i%20SVT%202004.pdf>
2004-04-19 13:55]
- Senar, Refik. 2002. *Röster om mångfald*. Integrationsverkets stencilserie 2002:9. Norrköping: Integrationsverket.
- Stjernholm, Sara och Tsiarou, Roxanne. 2003. *Undersökning av svensk dagspress. Hur lång har tidningsföretagen kommit i arbetet med att aktivt främja etnisk mångfald och motverka diskriminering vid arbetsplatsen? En undersökning av paraplyprojektet*, se hemsidan
[<http://www.paraplyprojektet.se/upload/Resultat%20mångfaldsundersökning.pdf> 2004-04-08 10:36]
- Strömmer, Gunnar. 2004. "Etnisk kvotering diskriminerar." *Göteborgs-Posten*, 26 september.
- Sverige mot rasisms* hemsida, [www.sverigemotrasism.nu], integrationsverkets kunskapssida om bl.a. begrepp som invandrare och identitet.
- Wadbring, Ingela och Lennart Weibull. 1998. "De nya svenskarna och de svenska massmedierna." *JMG Granskaren* nr 2, 29–31.
- Weibull, Lennart och Ingela Wadbring. 1999. "De nya svenskarna möter svenska massmedier." i SOU 1999:68 *Brandkatastrofen i Göteborg. Drabbade, medier, myndigheter. Betänkande av Informationsutredningen i Göteborg*. Stockholm: Fakta info direkt.
- Trondman, Mats. 1994. *Bilden av en klassresa. Sexton arbetarklassbarn på väg till och i högskolan*. Stockholm: Carlsson.
- van Dijk, Teun. 1993. *Elite discourse and racism*. London: Sage Publications.

- Wahl Anna. 1992. *Könsstrukturer i organisationer: kvinnliga civil-ekonomers och civilingenjörers karriärutveckling*. Stockholm: Ekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögskolan.
- Wolters, Staffan. 2001. "Svårt att ordna mångfald på redaktionerna." *Journalisten*, 18 juni.
- Zemo, Alem 2002. "Minoritetsmedia på icke svenska språk." i *Minoriteternas medier*. Stockholm: Presstödsnämnden.s

Den kulturella maktens mångfald

Om hinder och möjligheter på vägen mot erkännande

Marita Flisbäck

Inledning

Många gånger frågar man mig om inte mitt författarskap har uppskattats mer än det förtjänar för att jag är invandrare och andra gånger frågar man mig om jag som författare är lika uppskattad i mitt hemland.

Svaret är ja på båda frågorna. Men ändrar det någonting i grunden?

Ändå vållar mig sådana frågor stort obehag. Det får mig att känna mig som en bedragare, som en bluff som tids nog skall avslöjas...

(Theodor Kallifatides 2001:122–123).

På flera ställen i boken *Ett nytt land utanför mitt fönster* återkommer Theodor Kallifatides till erfarenheten av att tilldelas rollen som invandrarförfattare. Kallifatides är född och uppvuxen i Grekland. Han kan ses som en av Sveriges mer etablerade författare med över tjugotalet publicerade verk, flera stipendier och utmärkelser. För sitt författarskap erhöll han år 2000 professorstiteln av regeringen. En medlem i kulturens elit, som inte bara ägnat sig åt konstnärligt utövande utan även varit aktiv som universitetslärare, chefredaktör och styrelseledamot på Sveriges Television. Trots dessa erkännanden beskriver han sin oro över att den litterära kvaliteten ska misstänkliggöras, att den etablerade positionen ska betraktas som en följd av kvotering. Känslor av osäkerhet blandas med upplevelsen av att uppskattas i termer av ett pittoreskt icke-svenskt inslag på det litterära fältet. I båda fallen handlar det om att bli betraktad som en fältets avvikare och Kallifatides skriver att han blev skojaren eller ”hov-

narren”, som gavs lov att uttala sig, där *”ingen var förpliktigad att lyssna, men alla kunde roa sig”* (Kallifatides 2001:12).

Cajsa Lagerkvist (2000), som undersökt invandrades arbetsmarknadssituation inom kultursektorn, menar att vägen mot etablering kan vara mer öppen för den som anspelar på en föreställning om ett kulturellt betingat konstnärligt särspår. Lagerkvist talar om ett *”etnofack”* (2000:47) där de konstnärliga uttrycken uppskattas i ljuset av en diskurs om det annorlunda och exotiska, något just *”pittoreskt”*, som kan bidra till att berika det svenska kulturfältet (även Egeland 2002:88). Men det exotiska kan också förstås som så avvikande att etablerade bedömaregrupper inte anser att det kan infångas inom ramen för *”god kultur”*. Risken finns då att hamna i en gråzon utan möjlighet till stöd eller finansiering (Lagerkvist 2000; Helgesson 2001; Englund 2003).

I detta avsnitt kommer jag att visa hur etnisk kulturell bakgrund både kan underlätta och försvåra vägen till en topposition inom kulturens område. De kulturpersonligheter vars bana jag diskuterar är väl etablerade och har således lyckats manövrera förbi kvalifikationens gråzon. Men trots det kan rollen som avvikare eller *”kulturens hovnarr”* på olika sätt dröja sig kvar. Kapitlet illustrerar olika tänkbara strategier och resurser för att hantera och förhålla sig till detta dilemma. Till min hjälp har jag haft samtalsintervjuer främst med en man och en kvinna som invandrat till Sverige och har erfarenheter av ledande positioner på det svenska kulturfältet. Jag har även granskat tidigare studier som problematiserar invandrades etableringsvillkor inom kultursektorn. Texten är så disponerad att jag först skall diskutera några teoretiska överväganden och definitioner av kulturens maktförhållanden samt säga något generellt om fältet och dess främsta aktörer. Därefter följer en kort presentation av dem jag samtalat med och så några exempel på erfarenheter som de menar att den alltid osäkra avvikarrollen har givit dem.

Eliter med makt över idéer

Den svenska kultureliten kan betecknas som relativt stängd då det gäller kontakter och samverkan med andra maktfält (Jordansson kommande). I en undersökning av den finska makteliten visade sig kultursektorn vara det fält som var minst integrerat med övriga makteliter när det gällde nätverk och beslutsfattande. Nu finns det vissa skillnader i maktelitens sammansättning i Sverige och Finland. I Sverige har makten delats in i två skilda eliter inom politik och

näringsliv, medan den finska maktsfären betraktats som mer homogent sammanhållen. När man i Finland fann kultureliten mindre väl integrerad med övriga grupper föranledde det frågor om huruvida kulturfältet överhuvudtaget kunde anses tillhöra det finska samhällets maktarena (Ruostetsaari 1993:324). Även när diskussionen kommer in på etnisk mångfald inom den svenska kultureliten är frågan relevant: Kan kulturen verkligen definieras som ett maktfält? Vilken slags makt är det som i så fall utövas inom ett sådant elitområde?

I studier av elitgrupper gjorda i Danmark och Norge hävdas att de ledande inom kulturens fält utövar en form av symbolisk makt, till stor del uttryckt genom kunskaper, idéer och värderingar (Christiansen, Møller och Togeby 2001; Gulbrandsen m.fl. 2002). Den franske sociologen Pierre Bourdieu har följt en likartad tankegång när han i upprepade studier visat att samhällsmakten inte enbart grundas i materiella tillgångar utan även i symboliska resurser. I det moderna samhället är ett *kulturellt kapital* en viktig maktresurs, som exempelvis kan handla om att ha en ansedd examen, att besitta en verbal förmåga, äga kunskaper om litteratur och konst, att ha den rätta smaken och stilen osv. (Bourdieu 1993).

Enligt Bourdieu besitter deltagarna på kulturfältet olika stora mängder av resurser som kan användas just på kulturens fält. De är inte utan vidare av värde utanför sitt särskilda sammanhang, men Bourdieu ger ändå kultureliten en plats bland samhällets övriga elitgrupper eller dess samlade *maktfält*. Samtidigt pekar han på att kulturens arena regelmässigt står i ett beroendeförhållande till ekonomiska och politiska intressen. På det svenska kulturfältet kan vi se en sådan politisk makt utövad genom målformuleringar, stöd och bidrag, utformning av olika kulturinstitutioner samt tillsättning av dessa organisationers befattningar (Nilsson 1999:315). Kulturen är även beroende av samhällets ekonomiska tillväxt och den makt som utövas via marknadssystemet. När man hävdar att kulturlivets marknadsanpassning har ökat under senare år är det framförallt sponsringens utbredning inom samtidskonsten som kan anföras (Jordansson 2004; Rydahl 2003; Flisbäck 2003). Kulturens dominerade position och dess beroende av ekonomiska och politiska intressen återspeglas även i nordiska elitundersökningar genom att antalet positioner som valts ut på kulturens och vetenskapens maktfält är betydligt färre än de inom politikens och näringslivets områden (SOU 1990:44; Ruostetsaari 1993; Christiansen, Møller och Togeby 2001; Gulbrandsen m.fl. 2002).

Inom ramen för den organiserade samhällsmakten spårar man alltså i dessa jämförande perspektiv en inbördes hierarki där ekonomiska

intressen och resurser tenderar att dominera över de kulturella (Bourdieu 1992:25, 1996a:216–217, 278, 1996b:270; Bourdieu och Wacquant 1992:104). Under ett samtal säger en professor vid en svensk konsthögskola till mig att där det finns pengar, där skapas också konst. Konstprofessorn, som i drygt tio år levt i USA, nämner New Yorks konstvärld som exempel på hur starka ekonomiska resurser kan ge förutsättningar för en globalt inriktad konstmetropol. Samtidigt menar hon att avantgardet – den ”intressanta konsten” – idag inte återfinns i New York utan i andra delar av världen. Vi kan se detta som ett uttryck för vad Bourdieu kallat fältets ”omvända ekonomi”. Kulturens eliter är ständigt mer eller mindre djupt engagerade i försök att utveckla sina egna värden och normer i förhållande till det övriga samhällets etablerade värderingar. Deras målsättning är att få det kulturella kapitalet högre värderat än ett ekonomiskt kapital och försäljningsframgångar på konstmarknaden (Bourdieu 1992:128–130, 1993:155–158; 1996:141–144, 215–16). När konstprofessorn istället pekar på de baltiska staternas konstscener som nya, tänkbara, intressanta arenor kan det tolkas i enlighet med Bourdieus perspektiv på fältets ”omvända” logik, där en avantgardisk kultur inte främst skapas på ekonomiskt gynnsamma platser.

Avståndstagandet från marknadssystemens värderingar har också skildrats av den amerikanske sociologen Howard Becker (1997) som i 1950-talets USA följde en grupp jazzmusiker. För att försörja sig tvingades de spela dansmusik, en musikform förknippad med kommersiell framgång men med betydligt lägre anseende än den högt aktade fria jazzen. Musikerna upplevde hur de, på bekostnad av sitt konstnärliga oberoende, fick göra eftergifter för den i deras ögon mindre musikaliskt kunniga danspubliken som finansierade deras gager. För att bevara sitt konstnärliga egenvärde utvecklade de en självrtäddigande ideologi, en slags begåvningsmyt, där musiker ansågs äga en talang som deras omusikaliska publik inte var begåvad med. Vad Becker visar är hur grupper, trots en dominerad position, kan skapa sina egna värderande logiker och normer. Sådana tendenser till självhävdelse kan vi finna mer allmänt hos kultureliten. Deras värderingar är dock alltid bräckliga genom att de i sista hand är beroende av stöd från elitintressen i form av makten inom politik och näringsliv.

Kulturens fält – heterogent och osäkert

I stora drag kan det svenska kulturella yrkesfältet beskrivas som en risksektor i den bemärkelsen att insatserna för att söka en elitposition

är stora i förhållande till den utdelning de som satsar inledningsvis kan förvänta sig. Kultureliter har vid sidan av vetenskapens eliter den högsta utbildningsnivån (Jordansson kommande) och i jämförelse med den övriga befolkningen har många inom kultursektorn en lång utbildningstid (SOU 1997:190). Trots denna satsning på utbildningskapital riskerar flertalet på fältet att i perioder stå utan inkomst eller att återkommande vara arbetslösa. Många gånger tvingas de som är kulturellt verksamma att ha extraarbeten för att klara sin försörjning (SOU 1997:190; Sanne 2001; SOU 2003:21). Själva karriärvägarna kan förefalla otydliga med osäkerheter kring hur man etablerar sig på ett kulturellt produktionsfält och hur den egna yrkesbanan kommer att se ut (Einarsdotter-Wahlgren 1997). I relativt stor utsträckning, jämfört med många andra högutbildade kategorier, blir det upp till den enskilde att själv utforma sin yrkesbana och sina yrkesuppgifter (Flisbäck 2003).

Bourdieu (1996:226–227) menar att positioner på kulturella fält är otrygga eftersom de hela tiden måste omskapas av sina innehavare. Här erövrar man inte en plats en gång för alla. Det tillhör fältets speciella förhållanden att det är svårt att ha framförhållning och etablera sig för en längre tid. Enligt sociologen Richard Sennett (2003) finns också inom kultursfären en stark individualistisk föreställning om framgång till följd av egen talang. Eftersom enskildas meriter värderas och omvärderas kontinuerligt i relation till vad som tidigare presterats finns hela tiden kravet att vara nyskapande och improvisera för att på så vis tillföra fältet ett nytt och eget personligt uttryck. Harold Bloom (2000:21–22) har inom litteraturens område talat om en form av ångest inför trycket att ständigt påverka fältets historia och då också maskera influenser från sina föregångare.

Bourdieu hänvisar till kulturens dominerade plats bland samhällets maktfält som en förklaring till att fältet har mindre resurser att röra sig med och därför relativt få positioner som ger hård konkurrens om knappa belöningar (Bourdieu 1996, 2000:229–231). Konstvetaren Charlotte Bydler (1999) anser att det svenska konstfältet, utöver sitt beroende av den politiska eller ekonomiska makten, också har en dominerad position på den internationella konstscenen. Kampen om det utrymme där svensk konst kan presenteras blir då hård. Risken finns att kulturinstitutioner inte vågar spela med ”obekanta kort” och därför inte uppmärksammar invandrades bidrag, eftersom dessa tenderar att tolkas inom ramen för en diskurs om det avvikande. Istället får konstnärer eller genrer som redan har uppmärksamrats internationellt representera svenskt kulturliv. Att bjuda in utländska kulturpersonligheter till Sverige är en annan sak, då de till stor del står utom tävlan

om den svenska kulturscenens resurser (även Rzeuski 2001; Englund 2003:10).¹

Sammanfattningsvis kan vi ändå betrakta det svenska kulturfältet som relativt autonomt då det gäller beroendet av yttre (ekonomiska) resurser. Det har utvecklat sina egna spelregler i form av en gemensam tro på kulturens värde, där kulturella kapital värderas högre än ekonomisk framgång och där talang bedöms utifrån den enskildes förmåga till nyskapande. Även om det alltid finns konflikter mellan dem som förespråkar ökat inflytande för kommersiella respektive kulturella intressen, så upprätthåller de som agerar på fältet ett gemensamt engagemang för kulturen. Bourdieu menar att ett uttryck för det är en vilja att konsekvrera, det vill säga definiera vad som är god kultur och ge erkännande åt dem som anses representera den. Konkurrensen är givetvis stor om de maktpositioner som kan ge ett erkännande; det är ju en viktig orsak till att de är värda att sträva efter som elitpositioner, alltså något som alla deltagare enligt definitionen inte har eller kan erövra. Medlem i eliten blir bara de som förfogar över stora mängder symboliskt kapital, vilket är egenskaper och handlingar som inom fältet erkänns ha ett stort värde (Bourdieu och Wacquant 1994:98; Bourdieu 1999a:97). Men kulturfältet är ingen homogen arena, utan består av flera områden, eller underfält, som alla har sina egna villkor. Ett kulturfält definierar jag här som en avgränsad social arena där kulturell produktion och konsumtion sker inom områdena dans, musik, konst, litteratur, film och teater.

Kulturens eliter – vilka är de?

Vilka kan då betraktas som eliter på ett kulturfält? Jag skall här hänvisa till det enkätmaterial² som samlades in i samband med *Maktens kön*. Där har kultureliter definierats som aktörer på olika delfält med ledande positioner som ger makt över ekonomin. Urvalet har gjorts efter formella positioner,³ där ledarskapet sker inom kulturinstitutioner

---

¹ En liknande problematik tas upp av professorn och konsteoretikern Sarat Maharaj vid Moderna Museets symposium 2003-11-15 om globalisering. Han pekar på att det är lättare att fokusera konstens globalisering än att se till den mångfald som alla deltar i på den inhemska arenan. Här betonar han vikten av att fokusera det globala i det lokala, det vill säga att inte bara se till den globala arenan utan samtidigt lyfta fram den mångfald som finns bland konstnärer på den svenska konstscenen.

² Enkätundersökning *Ledarskap i förändring*, (2001).

³ Detta urval kan jämföras med den danska elitstudien från 1999 som använt sig av positionsmetoden, men inom kulturen kompletterat med en metod byggd på

eller större förlag. De utvalda kan också vara chefredaktörer för kulturtidskrifter, styrelseordföranden eller inneha poster för att utdela priser och ekonomiskt stöd (Jordansson kommande).⁴

I den svenska maktundersökning som utfördes i slutet av 1980-talet hade den konstnärliga eliten delats upp i två fraktioner. Den ena gruppen omfattade dem med ledande befattning inom kulturinstitutioner, medan den andra bestod av landets ledande kulturpersonligheter (SOU:1990:44). I den kommande svenska elitstudien granskas kulturpersonligheter bara då de samtidigt har en ledande administrativ befattning. Denna avgränsning hade sin grund i en svårighet att klassificera vilka som skulle ingå i gruppen kulturpersonligheter. Då det gäller urval finns alltså vissa problem med tanke på rivaliteten mellan dem med exklusivt kulturella intressen och dem som förfogar över större ekonomiska och/eller administrativa resurser. Men med administrativ makt över ekonomin följer också en konsekreringsrätt, alltså ett inflytande över kulturutbudet, vad som ska stödjas och vad som på olika sätt kan anses vara av god kvalitet (Jordansson 2004).

Både kulturell makt och ekonomiskt ansvar

Eftersom intressefokus kan vara olika för dem med ett ekonomiskt ansvar och dem som följer ett konstnärligt intresse har jag valt att komplettera min kunskapsöversikt genom att intervjua en man och en kvinna med erfarenheter av både ett konstnärligt ledarskap och ekonomiskt administrativt ansvar. Samtalsintervjuerna har gjorts i ett explorativt syfte, eftersom våra kunskaper om vägarna mot kulturens maktfält sällan vuxit fram utifrån ett etnicitetsperspektiv.⁵

Kvinnan, född och uppvuxen i Finland, är väl etablerad som konstnär och hennes verk har också uppmärksammats utomlands. Under tio

---

anseende. Ett antal kulturjournalister fick ange vilka de ansåg vara landets främsta konstnärer och kulturpersonligheter (Christiansen, Möller och Togeby 2001:18).

⁴ Svarefrekvensen inom kultureliten varierar, enligt Jordansson 2005, mellan 50–60 procent beroende på ledarskapets delområde.

⁵ Intervjuerna utfördes vid ett tillfälle och pågick i ca 2 timmar. Jag har valt att benämna dem samtal, eftersom de i sitt utförande var relativt löst strukturerade (jfr Kvale 1997). Till min hjälp hade jag en intervjuguide för att se till att utbytet av erfarenheter skulle följa vissa teman. Dessutom använde jag bandspelare för att sedan skriva ut det som sagts. Då jag i texten försöker visa på generella samhällstendenser har jag valt att inte uppge de intervjuades namn. Genom sin elitposition har de uppmärksammats i media och i allmänhetens ögon är de mer eller mindre välkända. Tanken är att namnen i för stor utsträckning leder till att fokus förläggs vid det personliga. Det som är intressant i detta sammanhang är inte de intervjuades person, utan elitpositionen, liksom vägen till denna.

års tid var hon professor vid en av Sveriges konstnärliga högskoleutbildningar. Trots att ledarskapet inte i första hand innefattade ett ansvar över de ekonomiska resursernas fördelning, så hade hon även stort inflytande inom det området. Den konsekreringsmakt hon främst haft har tagit sig uttryck i möjligheter att bestämma utbildningens konstnärliga profil, inte minst via studentantagning och tillsättning av lärartjänster. Mannen har sitt ursprung i forna Jugoslavien och är konstnärlig ledare vid en av Sveriges teaterinstitutioner. Ansvar är inte enbart konstnärligt, utan även ekonomiskt och administrativt. Han har därmed sitt inflytande över teaterverksamhetens framtoning. Dessutom har han uppmärksammats som regissör, framträtt med krönikor i tidningar och radio samt haft olika styrelseuppdrag. Kort sagt, intervjupersonerna tillhör båda landets kulturpersonligheter, deras makt är dock inte enbart av symbolisk karaktär, utan även ekonomisk och administrativ. De har i sina ledarroller besuttit makten att konseknera nya medlemmar på kulturfältet.

Konst som överbryggande språk?

Invandrades första tid i Sverige kan ses som en form av *etableringsperiod* där resurser ansamlas för integration i det svenska samhället (Vogel, Hjerm och Johansson 2002:150). Konstprofessorn upplevde under sina första år i Sverige en känsla av främlingskap. Från sin finska skolgång hade hon kunskaper i svenska språket och hennes hemland kan inte betecknas som geografiskt avlägset, men trots det hade hon svårt att förstå flera ”svenska koder”. De konstnärliga bilderna blev dock en väg till vänner och kontakter, ett sätt att etablera sig i det svenska samhället. Bilderna var ett gemensamt språk att enas kring, bortom det talade språket och vidare än nationsgränser, kultur- och språkskillnader.

Jag tror att det var genom bilderna sen som jag kom in i ett sammanhang. [...] Och jag började få lite samma känsla med mina kamrater, som många av dom, fortfarande är mina vänner [...] Jag hade tappat språket helt och hållet både på finska och svenska och det var ett elände. Fortfarande känner jag ibland att jag... att jag varken kan finska eller svenska fullständigt, men bilderna, eller det konstnärliga där är det... Där kan jag komma till det maxade uttrycket.

Efter en relativt kort tid i Sverige kom mannen att arbeta tillsammans med en fri teatergrupp. Det konstnärliga arbetet gjorde att han blev upptagen i en gemenskap, kontakter som till viss del underlättade

möjligheten att skapa sig en plats i samhället. Men han understryker att det mest handlade om en arbetsgemenskap och inte ett enande kring ett transnationellt konstnärligt språk, en tanke han istället vänder sig emot. Vid en jämförelse mellan de fyra länder där han varit verksam menar han att rollen som ledare och regissör tagit sig markant skilda uttrycksformer. Visserligen vill han vara försiktig när det gäller att betona skillnader,⁶ men hans upplevelse är ändå att det finns kulturellt grundande olikheter beträffande förväntningarna på ledarskapet och dess konstnärliga utförande. En överbryggande, gemensam konstnärlig ram har han inte erfarit.

I Maktens kön visade sig kulturfältet, i jämförelse med andra maktfält, vara den sektor där andelen med utländsk bakgrund var störst. En sjättedel med ledande befattning inom kulturen uppgav att de själva eller en av föräldrarna hade invandrat till Sverige.⁷ Kulturens eliter var dessutom den grupp – efter den politiska makteliten – med flest andel kontakter utomlands (Djerf Pierre kommande).⁸ Kanske har det samband med att kulturen ibland beskrivs som heterogen och gränsöverskridande, att konstnärliga uttryck ofta brukar betraktas som transnationella, som belägna bortom den etniska tillhörighetens snäva gränser (SOU 1995:85; Nilsson 1999:62).

Samtidigt är sådana beskrivningar av gränsöverskridande kulturella fält, enligt Cajsa Lagerkvist (2000:50), en myt som skymmer invandrarers sämre etableringsmöjligheter inom svenskt kulturliv. Utöver risken att bli betraktad som avvikare betonar Lagerkvist att reducerade kontaktnät och språkliga brytningar kan försvåra karriärmöjligheterna.

---

⁶ Jag har tolkat denna försiktighet som rädsla för att reproducera en berättelse där en svensk etnisk härkomst förstås som kulturellt homogen, där både det allmänsliga och individuellt specifika åsidosätts för en svärtad skildring av kulturella skillnader. I sin bok *Drabbad av Sverige* återger Marianne Alopæus sina intryck av det svenska samhället i relation till hennes hemland Finland och i jämförelse med sina erfarenheter av det amerikanska samhället. Att det är lätt att lägga tonvikten vid kulturella avvikelser uttrycks av Alopæus då hon skriver: "Nykomlingen slås av det "olika". Det hon uppfattar som säreget för Sverige. Givetvis. Det "lika" noterar man inte. Eller tar det för givet" (Alopæus 1984:69).

⁷ I de elitstudier som gjorts i Norge och Danmark talas om en tilltagande nationalisering. Så gott som samtliga bland eliterna på olika ledande fält hade i Norge nationell härkomst, men däremot fanns en internationaliseringstendens i orienteringen av kontaktnät och yrkesutövande (Gulbrandsen m.fl. 2002). Av de danska kulturella eliterna var 6 procent födda utomlands. Procenttalet ter sig lägre än det varit i tidigare danska elitundersökningar (Christiansen, Møller och Togeby 2001:199).

⁸ En intressant jämförelse är dock att då det gäller erfarenheter av utlandsarbete så ligger kulturelitaerna inte högre än de andra maktfälten. 24 procent av kulturens elitgrupper har erfarenhet av utlandsarbete vilket kan jämföras med ett genomsnitt på 25 procent för alla maktfält.

Det förefaller rimligt att för dem med utländsk bakgrund som är aktiva inom svenskt kulturliv så skiljer sig situationen åt beroende på inom vilket område de är verksamma. Tidigare studier har visat att till skillnad från teaterns och litteraturens värld, där svenska språket är en av det konstnärliga utövandets grundpelare, så kan musiken och dansens arbetsmarknad betraktas som relativt internationaliserade. Här ter sig de konstnärliga kunskaperna och uttrycken i högre grad gemensamma oavsett nationsgränser (Lundberg, Malm och Ronström 2000:15, 86; Lagerkvist 2000:29–34, Larsson 2002:4; Englund 2003:4–5).

Eva Englund (2003:6), som skrivit om invandrade konstnärers situation, är skeptisk till tanken att svenska språket skulle ha mindre betydelse inom konstens område. Tvärtom pekar hon på språkets vikt vid kontakter med gallerister, liksom vid stipendieansökningar. Men språklig förmåga, som en del av det kulturella kapitalet, kan också ha stor betydelse inom andra kulturområden. Trots att exempelvis musikens arena blivit allt mer internationaliserad, så kan språket vid ansökan om bidrag eller stöd vara en resurs som ger möjligheter för vidare etablering (Lagerkvist 2000:34, 38; Lundberg 2003:20).

Inom dans och musik är det viktigt att behärska engelska då arbetet många gånger regleras kring detta språk (Lagerkvist 2000:29–34; Lundberg, Malm och Ronström 2000:15, 86; Larsson 2002:4; Englund 2003:4–5). För dem med ledande positioner inom kultursektorn är troligtvis engelska generellt en viktig resurs. Inför tillsättningen av den professur, som kvinnan senare erhöll, skedde intervjun på engelska då några av de sakkunniga hade hämtats utanför Sveriges gränser. För hennes del har det även varit viktigt att kunna uttrycka sig på engelska vid etablerandet av kontakter utomlands. Men en utbredd användning av det engelska språket kan naturligtvis inte enkelt tolkas som gynnsamt för dem med utländsk bakgrund. Deras innehav av en sådan språklig resurs varierar ju kraftigt med från vilken del av världen de kommer.

Avvikare inom svenskt kulturliv

Jag nämnde inledningsvis att en gemensam erfarenhet som uppmärksammas i samband med diskussionen kring mångfald inom kultursektorn är att invandrarbakgrunden kan skapa en förväntan om insatser begränsade till en viss genre. Skådespelare har berättat att det vid tillsättning av roller finns en tendens att lägga tonvikten vid språk och utseende, varför aktörer med invandrarbakgrund kan hänvisas till att ständigt få gestalta invandrares liv. Det konstnärliga registret kan då

reduceras på ett sätt som i förlängningen riskerar att bli marginaliserande. Dessutom är antalet manus som speglar invandrades situation, trots senare års uppsving inom svensk film, fortfarande relativt begränsat (Lagerkvist 2000:23, 28; Säfwenbergs 2000:4–5; Helgesson 2001:266; Englund 2003:5; Bergenhem 2003; Jansson 2003a och 2003b). För musiker kan situationen vara likartad. Ett sätt för dem att etablera sig är att ägna sig åt en viss genre och uppträda på specifika arenor. Genom sin etniska tillhörighet kan de så hamna i ett fack där en möjlig vidare karriärväg blir att anspela på de förväntningar som finns i samhället om kulturell särart (Lundberg, Malm och Ronström 2000:335, 383, 421; Lundberg 2003:15). Även inom konstfältet har utövare med utländsk bakgrund beskrivit hur deras uttrycksformer kommit att betraktas som avvikande och etiketterats som ”invandrar-konst” (Bydler 1999; Lagerkvist 2000:37; Helgesson 2001:277; Rzewuski 2001; Englund 2003:9–10; Rubin 2003a och 2003b).

Under en period satt den konstprofessor jag har intervjuat i en styrelse med uppgift att fördela kulturstöd. Hon beskriver hur ansökningar behandlades enligt en eurocentrisk modell, där redan sökande från Europas sydliga delar, och framförallt de med sin härkomst utanför Europa, hade betydligt svårare att få gehör. Deras konstnärliga språk betraktades som så avvikande och svårbedömt att den svenska kulturelitens styrelserepresentanter inte ansåg sig kunna bedöma dem efter samma mallar som gällde för den inhemska kulturens produkter.

Jag har suttit och sett ansökningar som kommer och det är vidriga behandlingar. Det var om man kom från, en som kom från Afrika, eller bara, vi behövde inte komma så långt söder ut i Europa heller. Jag tror att gränsen gick någonstans i Italien, Spanien där... då blev det ju... i svenska kultureliten, om man kan kalla det så, så blev det ”hem-till-byn-konst”, kallades det för [...] och det nästan diskuterades att man måste börja att... att man inte kan tala om kulturen som en enda krets.

Vad vi kan skönja inför sådana bedömningar är en genreproblematik där konst förknippad med andra kulturer inte bara förefaller svårbedömlig utan också riskerar att anses vara av mindre god kvalitet. Med modernismen kom konsten att ses som ett språk vilket inte kunde inskränkas till nationella gränser, men forskningstraditioner med feministiska och postkoloniala förtecken har pekat på att denna gränslöshet till stora delar har utstakats inom ramen för västerländska konstnärliga uttrycksformer (Lavrijsen m.fl. 1993; Pollock 1999; Helgesson 2001). I Sverige har exempelvis vad som räknats till musikens kanon, dess officiellt bekräftade och etablerade repertoar, ofta

förknippats med västerländsk konstmusik (Lundberg, Malm och Ronström 2000:334; Lundberg 2003:16). Det som traditionellt ansetts vara stor konst och därmed skrivits in i kanon, har etablerat sig i enlighet med en berättelse där vita, bemedlade män har givits företräde. Likaså har elitgrupper, välförsedda med västerländska kulturkapital, haft stor makt att tolka och avgöra vad som skall anses vara god eller fin kultur (Pollock 1992; 1999; Matthews 1998; Helgesson 2001:280).

Kvalitet och delaktighet

Enligt den holländske kulturteoretikern Tony van Dijk (1993:77–78) har europeiska samhällen blivit allt mer multikulturella, vilket han anser borde få konsekvenser för de kulturella fältens kvalitetsbedömningar. Normerna för estetisk värdering måste diskuteras så att kvalitetsbegreppet vidgas och kan inrymma en mängd olika tekniker, uttryck och former. Med utgångspunkt i van Dijks resonemang visar Cajsa Lagerkvist (2000:47) det problematiska i att vikten av mångfald principiellt betonats inom svensk kulturpolitik, samtidigt som stöd och bidrag i praktiken grundats på den sökandes konstnärliga kvalitet (jfr SOU 1995:84:181).⁹ Eftersom god kultur bedöms inom ramen för sociala och historiska sammanhang är det ju uppenbart att kvalitetsbedömningarnas objektiva grunder kan ifrågasättas. Socialt kulturella faktorer som etnisk tillhörighet, klassbakgrund eller kön kan komma att ligga till grund för de konstnärliga uttryckens klassificering (van Dijk 1993:78; Bourdieu 1996; Pollock 1999).

De jag intervjuat anser att bristen på verklig mångfald då det gäller klass, kön och etnicitet inom deras kulturområde är ett allvarligt problem. Konstprofessorn menar dock att homogeniteten är på väg att brytas, att etableringsmöjligheterna inom konstens område förbättrats för kvinnor och invandrare. Hon nämner Tensta Konsthall som en arena där etablerade konstscener utmanas och där exempelvis utställningen med den iransk-amerikanska konstnären Shirin Neshat, våren 2003, visar på svenskt kulturlivs ökade intresse för problematiker kring etnicitet och kön. Samtidigt blir för henne Neshats filminstallationer ett tecken på att konsten kan överbrygga invanda uppdelningar

---

⁹ Samma resonemang återfinns även hos Stefan Helgesson (2001:277–78) som tar sin utgångspunkt i hur kultursfärens mångfald diskuteras i SOU 1995:84 *Kulturpolitikens inriktning*. Lagerkvist refererar till den framställning som görs i kulturpropositionen 1996:97:3.

och därmed har förutsättningar att behandla även mer allmänmänskliga teman såsom den sociala konstruktionen av kön.

Litteraturvetaren Stefan Helgesson menar att ”modernismens världskarta måste ritas om” (2001:289) då de konstnärliga uttrycksformerna har vidgats i anslutning till en ökad global mångfald. I likhet med konstprofessorn pekar Helgesson på att nationella museer har fått sina motcentra i konsthallar med intresse för internationell konst bortanför Europa och USA. Nationella teaterscener har bytts mot alternativa grupper och institutioner som centra för en vital kulturproduktion, parallellt med ökat utbud av tvärkulturella filmgenrer, kulturtidskrifter och musikstilar (Helgesson 2001:267, 280–81). Visserligen finns det fortfarande en dominerande musikindustri, med makt att lyfta fram vissa stilar och osynliggöra andra, men samtidigt anses skilda estetiska genrer och traditioner idag få större utrymme och spridning. Detta sker inte minst som en följd av en allt mer globaliserad teknologi, en utveckling som mycket väl kan leda vidare till en mer differentierad musikalisk kanon (Lundberg, Malm och Ronström 2000:64, 334). Vid ett symposium på Moderna Museet i november 2003 om konstens globalisering påpekade dock konstvetaren Charlotte Bydler att de traditionella konstscenerna behållit sitt grepp om konsekreeringsrätten trots att kulturscenen har vidgats ur ett mångfaldsperspektiv. Detta sker genom vad Bydler kallar ”materiens tröghet”, som ännu ger nationalscenerna stor betydelse för vad som skall anses vara konst och ingå i offentliga konstsamlingar.

Även i min intervju med teaterchefen blir det tal om institutionell tröghet. Han ser teatern som en nationalstatsidéns relik, en utpost i samhället där mångfaldsarbetet inte har prioriterats, vare sig gällande publik, skådespelare, manusförfattare eller regissörer. För honom själv är det en rimlig tanke att teatern skall bidra till att spegla det mångfacetterade samhällets förhållanden, men verksamhetens snäva urval av mer etablerade aktörer gör att projekten istället snarast stagnerat i kortsiktiga avvärjanden av mångfalden. Mångfaldsbristen kan på teatern te sig överväldigande om man ser den som en arbetsplats.

Homogeniteten är förödande, så förödande att den förtär teaterns möjlighet att utvecklas. Jag tänker på publik och utövare. Det finns en annan homogenitet som inte bara kan uttryckas i etnicitetstermer utan också i klass, kön, kulturell bakgrund och flera andra också. Och det här är en väldigt homogen arbetsplats.

Resonemanget kan jämföras med vad Kallifatides skriver om att litterär kvalitetsförnyelse inte utgår från etablerade institutioner, såsom

Svenska Akademin. Nyskapande potentialer har snarare de grupper som stått utanför en svensk litterär kanon, inte minst då kvinnor och invandrare tilldelade rollen som ”de andra” (Kallifatides 2001:136). I svensk kulturpolitik anses, enligt Lagerkvist, god konst innebära nyskapande kulturell verksamhet. Kvalitetsbegreppet kan därmed inte betraktas som statiskt, men det paradoxala är att de som förväntas upptäcka och uppmuntra det nyskapande hör till de etablerade kultur-eliter som ingår i och rentav bildar svenskt kulturlivs konsekurerande institutioner och grupper, alltså de bedömare som redan har ansetts kunna producera kultur av tillräckligt god kvalitet (Lagerkvist 2000:47–48). En klassisk fråga med ständig aktualitet är då den om hur kultursektorns mångfald kan ökas när etablerade grupper har tolkningsföreträde i bedömningen av vad som skall anses nyskapande. En närliggande problematik, som har berörts tidigare, gäller hur man undviker att låta mångfalden representeras endast av dem med utländsk bakgrund. Ett sådant mångfaldsbegrepp kan, som Helene Egeland (2002) påpekat, medverka till att reproducera diskursen om invandrare som avvikare, medan alla infödda svenskar klassificeras som homogena (även Lundberg, Malm och Ronström 2000:393).

När den engelska konstvetaren Griselda Pollock diskuterar en förändring av sätten att skriva konsthistoria utifrån ett feministiskt perspektiv tar hon avstånd från tanken att helt enkelt addera ett antal icke-konsekurerade kvinnliga konstnärer till historien, eller annorlunda uttryckt, att låta dessa kvinnliga konstnärer skrivas in i konsthistoriens berättelser. Hon ser även kritiskt på försök att söka efter ett slags kvinnligt, konstnärligt särspår som uppvärderas i en ”omvänd” genrehierarki. Pollock föreslår istället en ny konstituering av konstvetenskapen som börjar med att dekonstruera diskursens grundstenar och sedan bygger upp en ny förståelse för hur avvikare eller ”de andra” har skapats och återskapats (Pollock 1999). Inte heller van Dijk menar att det bara är en fråga om att vidga ett kulturellt kvalitetsbegrepp, utan även om att förändra begreppets grundvalar. I sådana förändrbara sammanhang är mångfald inte endast en fråga om etnicitet eller kön, utan innebär krav på ett ökat handlingsutrymme som bättre kan tillvarata variationer. Vad en sådan mångfald kan betyda för en framtida kulturellitet och dess reproduktionsvillkor är naturligtvis osäkert att säga något om på förhand.

Mångfaldens praktiker

Behoven av ökad mångfald på kulturfältet är alltså en fråga som har behandlats i en rad kulturpolitiska översikter, liksom i analyser av ett föränderligt klimat för kultureliter. Det är också ett ämne som engagerar mina två samtalspartner och har återspeglats i deras konstnärliga utövande. Konstprofessorn har dessutom i praktiken, som en medveten strategi, försökt lyfta fram kvinnor och invandrare genom att förmedla kontakter och visa på karriärvägar. Hon säger att vid antagningar till den konstinstitution där hennes professur var förlagd så kunde de andra lärarna varmt skratta åt henne, eftersom hon så gärna tittade en extra gång på kvinnors och invandrades bilder.

Just vid intagningar till exempel, då kunde jag vara... Jag och mina kollegor skojade: "Nej, nu måste Ella ut från rummet." För de tyckte att jag var... Vad heter det nu? Vad heter det ordet? Jävig! Jag var jävig på grund av att jag var invandrare eller så vidare... Sen är det ju det att man känner sig själv, även om man försöker dölja det, men jag får extra hjärtklappning av tjejer och deras arbeten...¹⁰

Teaterchefen säger sig däremot ha varit mycket försiktig med att lyfta fram någon med samma etniska bakgrund som han själv eller att överhuvudtaget rekommendera en vän eller bekant. Han har velat undvika varje misstanke om särbehandling vid till exempel tillsättning av tjänster i så stor utsträckning att han har låtit bli att rekommendera bekanta även när de framstått som mest kvalificerade. Någon gång har känslor av skuld infunnit sig för att han inte i tillräcklig grad lyft fram eller hjälpt landsmän som inte har lyckats etablera sig på en svensk kulturscen. Han tänker särskilt på ett fall som han har haft svårigheter med att släppa.

Jag har fruktansvärt dåligt samvete för att jag inte hjälper honom in i ett sammanhang [...] Jag vet att han är begåvad. Jag har sett hans film. Han är extremt begåvad. Det vet jag. Men det enda som jag hittills vågat göra, det är att rekommendera honom. När jag suttit på ett ställe så har jag sagt att jag känner en bra filmskribent.

När det gäller hjälp och stöd i form av ett aktivt mentorskap ser vi i materialet från den kommande elitstudien att de som uppgett att de själva eller att en av föräldrarna invandrat till Sverige, i något större

---

¹⁰ Benämningen Ella är fiktiv och alltså inte konstprofessorns riktiga tilltalsnamn.

utsträckning är mentorer än övriga medlemmar av kultureliten. Drygt hälften av dem med utländsk bakgrund är mentorer åt en eller flera personer, vilket kan jämföras med 44 procent på fältet generellt.¹¹ En studie av elitpositioner i 27 länder inom politik och näringsliv fann att kvinnor var mer benägna än män att gå in i aktiva mentorskap. Denna tendens har bland annat diskuterats som en följd av att kvinnorna under sin egen karriär haft färre sådana kontakter och nu vill underlätta för andra (Palagi 2000; Moore och White 2000).¹²

En närliggande förklaring kan vara att medlemmar i kultureliter med utländsk bakgrund i särskilt hög grad försöker stötta dem som står i början av sin karriär, eftersom de själva har upplevt vad det innebär att ha ett reducerat socialt kapital. Till viljan att hjälpa missgynnade grupper på fältet, som för konstprofessorn leder till bestämda ageranden, ger som vi sett för den konstnärlige ledaren på teatern en del betänksamheter inför möjligheten att beskyllas för nepotism. Även om han är klart medveten om det absurda i situationen kan han känna sig pressad att avstå från att engagera dem han känner från kontakter utanför teatervärlden.

Jag tänker: ”Herregud, ska vi inte ha den bästa författaren bara för att han känner mig?” Men i min position som chef är det extremt viktigt att ha rena händer.

Reducering av symboliskt kapital

Under sina tio år som professor vid en av landets konstinstitutioner var kvinnan bosatt på en fashionabel adress i en av Sveriges storstäder. Ibland hade människor hon träffade svårt att koppla hennes finländska härkomst till både professorstiteln och bostadsadressen.

Då fick man ju det där: ”Jaha, vad jobbar du någonstans, fabriken eller?” Förstår du? Sånt där. Man fattade ju att man var andra klassens medborgare. Så man gick inte gärna och skyltade att man var finsk.

---

¹¹ När jag refererar till dem på kulturens fält som uppgett att de har utländsk bakgrund så ska slutsatserna förstås i termer av tendenser och som stöd i förhållande till övrigt material. Det rör sig nämligen i den aktuella studien om små tal där dessa 15 procent motsvaras av endast 22 personer.

¹² Här skiljer sig dock den kommande svenska elitstudien resultat från internationella studier, eftersom den visar att kvinnor på svenska maktfält generellt inte har ett mindre kontaktnät än sina manliga kollegor (Djerf-Pierre 2005).

För omgivningen kan en konstnärligt ledande position te sig svårförståelig i samband med stereotypa föreställningar om vad en finsk kvinna är och kan göra. Feministiska forskare har ofta menat sig kunna styrka att kvinnor missgynnas då det gäller att nå erkännande och maktpositioner. I Bourdieus perspektiv (1999b:110) kan det förstås som att kvinnligt kön alltid innebär en viss reduktion av symboliskt kapital, varför kvinnor som söker kulturella maktpositioner behöver bättre ekonomiska, kulturella och sociala resurser än män i motsvarande positioner. Internationella elitstudier har visat att kvinnor i maktpositioner tenderar att ha en mer privilegierad klassbakgrund än män i samma situation (se t.ex. Liddle och Michielsen 2000:33). Sett till båda föräldrarnas yrkesposition och utbildningsnivå har även svenska kvinnor i toppositioner ett högre klasskapital än män (Göransson 2005).¹³ Kvinnliga medlemmar i eliter på kulturens fält bär med sig större kapitaltillgångar än männen inom samma område: Deras föräldrar har oftare verkat inom kulturområdet.¹⁴ Kvinnornas fäder är betydligt högre utbildade än vad som gäller för de manliga kollegorna.¹⁵ Generellt har kvinnorna själva också en något högre utbildningsnivå.¹⁶ Dessutom har fler av dessa framgångsrika kvinnor sin bakgrund i stadsmiljö.¹⁷ Att ha fått växa upp i geografisk och social närhet till konsten bidrar till kunskaper och bekantskap med en värld som kan vara svårförståelig för utomstående (Jordansson 2005; Göransson 2005). Detta kulturkapital kan bli en grund vid karriärer som uppväger negativa effekter av det kvinnliga könet. På likartat sätt

¹³ Sett till faders yrkesposition skiljer sig svenska eliter från andra länder så till vida att kvinnor och män har mer likartad klassbakgrund. Men då båda föräldrarnas yrkesposition beaktas visar det sig att kvinnliga maktinnehavares mödrar besittit högre yrkesbefattningar än vad som gällt för deras manliga kollegor. Då det gäller föräldrarnas utbildningskapital visar sig också kvinnornas föräldrar mer högutbildade än männens fäder och mödrar. Sammanfattningsvis kan således konstateras att svenska kvinnor i maktpositioner har högre klassbakgrund än män i liknande ställning (Göransson 2005).

¹⁴ För var sjätte kvinna, jämfört med var tionde man, har någon av föräldrarna varit aktiva på kulturfältet.

¹⁵ 20 procent av kvinnorna hade en far med minst tre års högskoleutbildning, 11 procent av männen hade en far med samma utbildningskapital.

¹⁶ 81 procent av kvinnorna har högre utbildningsnivå, definierat som tre års högskolestudier eller högre. Motsvarande siffra för männen är 73 procent.

¹⁷ Andelen uppvuxna i storstad är hög för båda grupperna: 50 procent av kvinnorna och 40 procent av männen kommer från stadsmiljö. Den svenska kultur- och medieeliten har i jämförelse med andra elitfält flest medlemmar uppvuxna i stadsmiljö (Jordansson 2005; Göransson 2005). Med undantag för Norge har tidigare skandinaviska elitstudier visat liknande resultat: Stor andel av kulturens eliter har stadsbakgrund (Ruostetsaari 1993; SOU 1990:44, Christiansen, Möller och Tøgeby 2001; Gullbrandsen m.fl. 2002).

kan utländsk bakgrund bidra till en reduktion av symboliska tillgångar, som i sin tur kan motverkas av andra resurser, såsom en privilegierad klassbakgrund.¹⁸

Här vill jag återkomma till intervjun med den konstprofessor som bott i New York och som jag hänvisade till inledningsvis. Även denna kvinna har vuxit upp i Finland, men var alltså under en tid verksam i New York innan hon bosatte sig i Sverige. Hon upplever att som konstnär och professor anses hon både kompetent och begåvad, men hon kan aldrig förvänta sig att nå ett så högt anseende eller erkännande som en svensk i samma position. För henne är detta en självklarhet som ständigt finns med henne i utövandet av ett konstnärligt ledarskap. Reduktionen av symboliskt kapital reflekteras här som stereotypa föreställningar om etniska grupper. Men ett minskat symboliskt kapital handlar inte bara om diskriminering där färre möjligheter och lägre anseende ger ett annat utgångsläge. Teaterchefen återger hur han framtogs resurser och framtidstro genom sin situation som flykting. Detta tog sig uttryck i att inte kunna se eller känna framtida möjligheter i samma utsträckning som han gjort i sitt hemland. Då vi samtalar om huruvida ett konstnärligt ledarskap varit en ambition som funnits med honom under en längre tid beskriver han just skillnaden i framtidstro före och efter flykten.

Nej, inte i Sverige... Den tanken var intressant om man jobbat i sitt land, eller sitt land? Det här är mitt land, men i forna Jugoslavien, så hade tanken funnits, den ambitionen... Sen när jag kommit hit så var den så långt borta från verkligheten att det var aldrig aktuellt som en möjlighet.

Efterhand blev ändå karriären möjlig. Men den minskade framtidstron var i samband med flyktingskapet inte hans enda kapitalförlust. När vi talar om kontakter som etableras under utbildningstiden och vad de har kunnat ge i form av stöd och vägledning, så menar han att hans kollegor från hemlandet inte varit i den positionen att de kunnat rekommendera honom och på så vis underlätta karriären. Även de som kanske trott på hans begåvning har varit berövade möjligheterna att hjälpa till.

---

¹⁸ Zweigenhaft och Domhoff (1998) har utgått från sociologen C.W. Mills klassiska elitteori och undersökt den amerikanska makteliten inom försvar, näringsliv och stat (Mills 1990:51). De finner att för flertalet av dem som tillhör kategorier vilka är underrepresenterade i den etablerade makteliten, såsom kvinnor, etniska minoriteter och homosexuella, så har vägen till toppositioner väsentligt underlättats av en högre klassbakgrund.

Men ingen som hjälpt mig. Mina vänner är flyktingar, alla mina professorer sitter på flyktingförläggningar. Det är ett helt annat sätt, det är svårt att bli hjälpt av dom.

Det kulturella fältets etniska hierarki

Det finns gott om forskning som visar hur olika invandrargrupper ges skilda villkor beroende på ursprungsland. Man har talat om samhällets *rasifiering* (Molina 1997, 2000; Molina och de los Reyes 2003) när människor indelas hierarkiskt efter etnisk tillhörighet och därmed ges olika förutsättningar att skaffa sig tillgångar som arbete och bostad, liksom resurser för en mer allmän välfärd (Schierup och Paulsson 1994; Molina 1997, 2001; Schröder, Regnér och Arai, 2000; Vogel, Hjerm och Johansson 2002; Molina och de los Reyes 2003).

De konstprofessorer jag samtalat med var överens om att deras ledarsituation hade försvårats på grund av att de var kvinnor, men att den etniskt kulturella och socialt klassmässiga bakgrunden hade haft mindre betydelse. Vi kan tänka oss att det underlättar att ha sitt ursprung i Norden (jfr Schierup, Paulsson och Ålund 1994). Situationen kan också variera för flyktingar respektive andra invandrare. Med flyktingskapet blir kontaktnätet ofta kraftigt beskuret och traumatiska upplevelser kan leda till att etableringsperioden in i det svenska samhället blir längre (Vogel, Hjerm och Johansson 2002). Det är därför av stor betydelse att poängtera att gruppen invandrare inte är en homogen kategori. Men det kan trots allt, vilket Eva Englund (2003) som utrett invandrade konstnärers situation hävdar, finnas likheter beträffande villkoren för de flesta invandrare inom kultursektorn. Jag har sammanfattat dessa likheter som en form av minskade eller reducerade kapitaltillgångar.

När den svenska kulturarbetsmarknaden idag beskrivs som alltmer globalt inriktad (se t.ex. SOU 2003:21) kan man fråga sig om det är en internationalisering som sträcker sig bortom det västerländska samhället. Om inte alla etniska minoriteter deltar i den globala produktionen av kultur på samma villkor finns det en symbolisk hierarki kring etnicitet på kulturfältet. Som vi sett så är kultureliten det svenska maktfält där vi återfinner flest deltagare med utländsk bakgrund. Men tittar vi närmare på de 15 procent, där en av föräldrarna eller de själva invandrat till Sverige, så ser vi att det främst handlar om europeisk härkomst i allmänhet och nordisk bakgrund i synnerhet. Dessutom har invandringen i regel ägt rum för mer än ett decennium sedan (Jordansson kommande), vilket betyder att integrationstiden är omfattande. I

väsentliga avseenden tycks alltså internationaliseringen begränsad till en europeisk kultursfär.¹⁹ Men den avgörande skiljelinjen behöver inte alltid följa Europas gränser (jfr Matson 2001). Villkoren är mer gynnsamma för den konstnär som kommer från USA än från Afrika eller Mellanöstern (Lagerkvist 2000:39).²⁰ Den etniska hierarkin förefaller också förändras beroende på delfält. Det finns en stereotyp bild av svarta som särskilt begåvade jazzmusiker, vilket ur etablerings-synpunkt kan verka fördelaktigt för dem (Lundberg 2003:16).

Misstänkliggörande och kvotering

I den forskningsöversikt om kultureliten som jag här tecknat har det mesta av materialet producerats i europeiska sammanhang. Mina kompletterande intervjuer har liknande begränsning då jag hänvisar till en sydeuropeisk och en nordisk representant för kulturetablissemangen. Konstprofessorn tycker sig ha varit utsatt för en misstanke från sin omgivning om att hon fått sina utmärkelser och sin professur till följd av kvotering, att hon fått representera kategorier som invandrare eller kvinnor snarare än yrkesutbildade och professionellt verk-samma konstnärer. Kollegor inom konstområdet kan tycka sig se en skev arbetsfördelning där de har stått för det hårda arbetet och hon har tillskansat sig belöningarna. Om hennes insatser faktiskt betraktas på så vis är här en sidofråga; vad hon upplever är en misstro från omgivningen inför att hennes konstnärliga karriär är ett resultat av kvotering.

Dom är ju mina kollegor och dom tycker en hel del att jag surfat på en räk-macka, att dom inte kan förstå varför det går så bra för mig. Dom har en själv-bild av att dom har jobbat hårdare, dom har gjort mera.

Även teaterchefen har känt sig misstänkliggjord, om än på ett lite annat sätt. Vid ett inledande skede var det svårt att få det konstnärliga ledarskapet att fungera. Han menar att det saknades en överensstäm-melse mellan vad som förväntades av ett ”svenskt ledarskap” och de kulturella koder som han socialiserats in i. Ledarskapets första år handlade därför om att lära sig att förstå, överblicka och dechiffrera

¹⁹ En jämförelse kan här göras med studien av eliter i Norge som visar att norska kultureliters internationella arbetskontakter i störst utsträckning sker inom Norden och Västeuropa (Gulbrandsen m.fl. 2002).

²⁰ I det samtal Stefan Helgesson (2001) utfört med en svart konstnär från Gambia påpekas dock att svarta afro-amerikanska konstnärer, liksom afrikanska konstnärer, p.g.a. en hudfärgshierarki lättare förpassas till en position som avvikare.

kulturella tecken. De skilda föreställningarna om gruppens arbete gav upphov till misstankar då det gällde hans ledarskap. Detta hinder har upplevts större än anonyma kränkande svar på krönikor, eller i jämförelse med stereotypa klassifikationer som görs vid en första anblick då den etniska bakgrunden inte är svensk. Efter en kort inledande vapenvila kan alltså motsättningarna öka och då också kläs in i en etnisk kritik, allt detta efter misslyckade försök att förklara arbetet för gruppen på sätt som dess medlemmar är van vid och kan acceptera.

Jag tror inte att det är något problem om vi har en invandrare som säger: ”Okej, nu ska vi göra så och så.” Jag tror inte många tänker: ”Kan han göra det bra?” mer än dom tänker om vem som helst. Det viktigaste misstänkliggörandet kommer senare under arbetets gång och om du då inte känner till de strukturer som den gruppen kräver och som är fy tusan så olika i en svensk grupp som i en annorlunda grupp och kan du inte motsvara dom förväntningarna då blir du inte accepterad och det är ett mycket större problem än första blicken som säger: ”Vem är det här? Var kommer han ifrån? Dom här tre kvinnorna, är dom här för att fylla kvoten eller är dom alla tre kompetenta? Där sitter tre invandrare är dom där för att dom är invandrare eller? Där sitter tre män, är det här tre män som bara sitter i bastun tillsammans varje dag eller är dom...” Alltså det finns ett misstänkliggörande av alla, men sen när du börjar jobba med gruppen [...] kan du inte leverera det en svensk grupp förväntar sig, eller levererar några andras grupp, så är du stekt, för dom vill inte ha dig.

Stöd och hjälp på vägen

Konstprofessorn säger sig i utövandet av sitt ledarskap ha haft hjälp av ett utbrett kontaktnät med andra kvinnor på konstfältet. Att hon sökte professuren skedde just efter övertalan från ett nätverk för nordiska konstnärinnor. Men det stöd hon haft har framförallt gällt karriärens senare skeden. Hon kan inte nämna någon i den närmsta vänskapskretsen som inledningsvis agerade stödperson eller förebild. Hennes man hade ett visst intresse för hantverket, men han var inte konstnärligt utbildad och då hennes karriär började ville han att hon skulle avbryta sin yrkesbana för familjens ekonomiska och sociala välbefinnande. Under hennes uppväxt säger hon sig inte heller haft tillgång till någon form av bildning inom kulturområdet och hon kan därför betrakta sin framgång som ganska så överraskande.

Det tycker jag själv är rätt så intressant apropå mitt exempel: Det är ju också en sådan här ”American Dream”, om man ser ur det perspektivet, hur man tar sig fram. Jag tror aldrig det var mitt syfte heller att nå någon topposition. Det var bara en inneboende frihetslängtan. Jag ville inte jobba åt någon annan.

Under ungdomsåren i Finland, i slutet av 1960-talet och i början av 1970-talet, var kvinnan aktiv i intellektuella och radikala rörelser där det fanns ett allmänt kulturintresse. De diskussioner som följde i spåren av böcker, filmer och konst blev en tillgång, en grund som, med Bourdieus terminologi, gav henne ett kulturellt kapital hon sedan kunde investera och vidareutveckla på sin konstnärliga bana.²¹

I stort upplever teaterchefen karriärvägen som ensam utan ett fastare stöd i form av kontakter med föregångare och mer erfarna kollegor. Det fanns nog de i liknande befattningar som han kunnat vända sig till när han påbörjade sitt teaterarbete, men problemet var att han då inte hade den överblick som krävs för att se var någonstans de befann sig.

Ensam... Jag hade kunnat fråga. Det finns en chef på en annan institution men... nej... även om det funnits så visste man inte vilka man skulle kunnat fråga. Alltså att kastas in som arbetsledare utan någon utbildning för det, det är som att lära sina barn att simma genom att man kastar dem i vattnet och så får man se om dom dyker upp...

Den inledande vägen till kulturen beskriver han däremot inte som lika ensam. Under studietiden i hemlandet delade en nära släkting generöst med sig av sina kunskaper och inblickar i litteraturens värld. Släktingen, som i hemlandet var professor i juridik, överförde således en viss form av kulturellt kapital genom att förmedla en bildning och ett språk som senare visade sig betydelsefulla. Här fanns en intellektuell dialog som trots flyktingskapets begränsningar fortsatt under årens lopp.

Jag kan fortfarande beskriva det där när han öppnade biblioteksdörrarna. Han hade glasdörrar till sitt rum och så plockade han fram någonting. Jag minns fortfarande dom böckerna jag läste då. Då är jag alltså arton år och då är det en östeuropeisk [litterär tradition]...

---

²¹ Anita Göransson (2005) har pekat på hur 1960- och 1970-talets studentkretsar och sociala rörelser kunde verka som en arena där mindre kapitalstarka grupper hade möjlighet att tillgodogöra sig kulturella kapital. I ett aktivt debattklimat utvecklades förmågan att kritiskt reflektera, agitera och organisera grupper.

Teaterchefens föräldrar var båda akademiker. De blandade sig inte i hans val av utbildning, men trots det ser han att de förmedlade en föreställning om kulturektorns lägre anseende jämfört med den akademiska världen. Under förevändningen att teateryrket ansågs osäkert studerade han under sin utbildningstid samtidigt juridik. Hans hemland var vid denna tid kommunistiskt och enligt hans mening innebar planekonomin att ett arbete inom kulturens område inte var en mer osäker framtid än vilket arbete som helst. Trots detta hade hans närstående tagit till sig en utbredd föreställning om kulturektorns osäkerhet, som i hans fall gjorde att tid och kraft under utbildningsåren också förlades vid juridikstudier.

Karriärens hinder och möjligheter

Med hjälp av utdrag från samtal med två invandrade medlemmar i den svenska kultureliten har jag försökt illustrera hur kulturella kapital överförs och investeras genom närstående eller i intellektuella kretsar. Ett rikt kulturellt kapital kan kompensera en etnisk bakgrund som leder till en viss reduktion av symboliskt kapital. De jag samtalat med anser att kunskaperna de fick genom sina bildningsförmedlare varit viktiga, att bekantskapen med kulturens värld blev en grogrund för vidare karriärmöjligheter.

Jag har varit inne på det svenska kulturfältets eurocentriska hierarki, där de som härstammar från andra världsdelar får svårare att etablera sig innanför Europas gränsmurar. En västerländsk, övervägande manlig, konstnärlig kanon ger innehavaren företräde till kulturfältets institutioner och reserverar en privilegierad plats inom dess historieskrivning. Möjligen skulle reduceringen av symboliskt kapital ha varit mer markant för dem jag intervjuat om de inte kommit från Europa. Samtidigt påpekar båda att deras bildningsgång tog sin utgångspunkt inom ramen för en östeuropeisk tradition. Konstprofessorn, som kom till Sverige i mitten av 1970-talet, anser att Finland under hennes ungdomstid var betydligt mer orienterat mot en rysk kulturtradition än vad hon sedan lärde sig gälla för svenska konstinstitutioner.

Även idag kan jag känna mig mera öst än väst [...] Filmklubben gick jag med i vid 16 års ålder och fick se alla ryska journalfilmer, alla... Vi läste Majakovskij och det var dom som var våra heros... Och den [traditionen] finns inte i Sverige i samma omfattning...

Att teaterchefen och konstprofessorn skolats i en annan konstnärlig tradition än den svenska anser de båda ha varit en värdefull kunskap även för en karriär på den svenska kulturscenen. Samtidigt har de utbildat sig inom sina respektive konstarter i Sverige. Konstprofessorn gick hela sin konstnärliga utbildning i Stockholm. Teaterchefen har utbildat sig både i sitt dåvarande och sitt nuvarande hemland. Englund (2003:7) har funnit att invandrade konstnärers etablering underlättas om en del av deras utbildningstid varit förlagd till Sverige. De bekantskaper de då gör kan bli till ett framtida kontaktnät och de får insyn i det svenska kulturlivets etableringsvägar med dess inte särskilt lättöverskådliga stipendier och andra former av kulturstöd.

Teaterchefen säger att examensbeviset från den svenska konstnärliga utbildningen varit en av de viktigaste inträdesbiljetterna till teaterfältet och då talar han inte i första hand om de kunskaper han här tillgodogjorde sig. Vad dessa tillfört hans hantverksskicklighet betraktas snarare som marginellt. För det var först efter att ha skaffat sig en teaterutbildning i Sverige som han gavs möjligheter att fritt praktisera sina kunskaper på den svenska kulturscenen. Examensbeviset förde med sig ett stort mått av anseende och legitimitet.

Mina två samtalspartner kan inte ge mer än illustrationer av mer allmänna tendenser som dokumenterats i översiktliga studier. Även underlaget i den kommande elitstudien är ju begränsat när det gäller kultursektorn. De 15 procent som på kulturens maktfält uppgivit sig ha utländsk bakgrund motsvarades som vi sett av 22 personer, vilka överlag hade en något högre klassbakgrund än den övriga kultureliten.²² Möjligen har klassbakgrunden för dem varit en kompenserande resurs. Utbildningsnivån är däremot lika hög för de infödda och dem med utländsk bakgrund, väsentligen beroende på att hög utbildning, kulturella och akademiska resurser är nödvändiga för en elit vars inflytande inte grundas på politisk eller ekonomisk legitimitet. Kulturelitens symboliska makt, hur den påverkar samhällets värderingar och klassifikationer, har ju som vi såg inledningsvis främst anknytning till aktiviteter sådana som rätten att avgöra vad som är god konst och kulturell bildning.

---

²² 77 procent av dem med utländsk bakgrund har hög klassbakgrund, jämfört med 62 procent av kultureliten generellt.

Avslutning: en diskussion om kulturelitens mångfald och representation

Det konstnärliga risktagandets villkor

Den konstnärliga banan beskrevs inledningsvis som osäker. Vi kan tänka oss att ett visst kapital behövs för att manipulera dessa mångtydigheter, att överblicka banan för att se var investeringar på kulturfältet kan göras. Mina samtalspartners etniska bakgrund har kommit att reducera deras kapital på skilda sätt och i olika utsträckning. Resurser som kulturell bildning, språkliga kunskaper och en svensk konstnärlig utbildning, är tillgångar som kan ha bidragit till att underlätta de intervjuades karriärvägar, motverkat kapitalreduktion eller med andra ord gjort banans hinder överstigliga.

Tanken om en sådan resursutveckling kan jämföras med den brittiska forskaren Beverly Skeggs (2000) som gjort en studie av vita, engelska, arbetarklasskvinnor. De kvinnor hon över ett antal år följde hade sällan resurser som kunde anknytas till investeringar och framtidsplaner. Ständigt kämpade de för att bli respekterade, att få ett erkännande från samhället om sitt människovärde. Utan förmåga till någon klassresa måste de oupphörligen värna om det lilla de hade i form av resurser så att inte också dessa togs ifrån dem. Skeggs skildrar taktiska manipulationer för att bevara osäkra positioner och trots att studien rör sig utanför elitområdet kan dessa villkor för risktagande tillämpas även på kulturella elitsammanhang. Arbetarklasskvinnorna hade ingen täckning, inga kapital att investera på en karriärväg mot etablerade positioner. Jag har velat visa på tänkbara möjligheter för att kompensera brister och utnyttja fördelar i en osvensk etnisk bakgrund. Mina samtalspartner har vågat satsa på kulturens osäkra karriärfält. De har trotsat svårigheter och hinder med hjälp av ett kulturellt grundkapital, en resurs som de sedan kunnat investera och förmera med hjälp av sina sociala kontakter och karriärvägarnas bekräftande erfarenheter.

Strategier för två former av dominans på fältet

Vikten av mångfald inom samhällseliter har ibland diskuterats utifrån begreppet *närvarons politik* som tar hänsyn till att olika intressen kan vara ”könade” eller ”etnifierade”. Närvarons politik utmanar en tradi-

tionell bild om att maktpositioner representeras på grundval av politisk åskådning. Istället betonas att människors sociala situationer, som erfarenhet av klass-, köns- eller etnisk tillhörighet, kan ge upphov till intressen vilka reflekteras i makten. En missuppfattning av närvarans politik är att samhället mekaniskt förändras om dess mångfald återspeglas proportionellt i makteliten. Ett sådant resonemang vore reducerande eftersom intresse då alltid skulle följa kategoritillhörighet. Enligt idétraditionen närvarans politik är det dock viktigt att det i makten ges utrymme för kön och etnisk tillhörighet. En sådan representation kan dessutom betyda ett erkännande av och en respekt för samhällets mångfald (Phillips 2000).

Birgitta Jordansson (2005) hävdar att närvarans politik inte har fått genomslag på kulturfältet då det gäller kön. En tänkbar anledning ser hon i att fältets logik, som kan uttryckas genom en tro på konstnärlig kvalitet och begåvning, är starkare än ett gemensamt ”könat” intresse. Även de jag intervjuat menar att fältet trots allt i regel rättmätigt belönar de mest kompetenta. Teaterchefen talar här om de styrelser han suttit i.

Du förväntar dig för de mesta att det sitter kompetenta människor, och då pratar jag inte om kommunalstyrelsen, utan om en styrelse som är lite mer än så. Det kan gå vilse någon [även i dessa styrelser], men det är svårare, det är inte så ofta, det är en gallring på vägen för att komma dit.

Samtidigt illustrerar de intervjuades konstnärliga produktion en intressepolitik som följer närvarans politik. Även i positionen som ledare har de visat en sådan hållning. Teaterchefen och konstprofessorn betonar mångfaldens betydelse på fältet och ser det som ett av den kulturella produktionens bärande element. Genom att arbeta med mångfald motverkas, enligt teaterchefen, kulturscenens stagnation och istället kan då konstnärliga uttryck växa.

Jag tror på möjligheten till en bättre nyckel, förmågan att anpassa sig till ett nytt sätt att tänka. [...] Jag tror att det finns en mening och jag tror att mångfald, inte bara demokratiskt sett, det är enda möjliga sättet att kunna nå utveckling inom kulturen.

Men som vi sett kan det vara svårt att agera enligt en princip om mångfald vid till exempel anställningar med risken att verka jävrig. Vad jag här tolkat som en intressepolitik i form av anknytning till ett mångfaldsarbete kan alltså kollidera med en eftersträvansvärd ”renhet” i positionen som ledare.

Att knyta an till fältets logiker och att utöva en intressepolitik är dock för intervjupersonerna inte två uteslutande hållningar. Båda kan verka samtidigt, men på något olika sätt, genom att betona skilda aspekter av kulturens dominansförhållanden. Å ena sidan finns en vilja att strida för alla aktörers lika värde och utrymme, vilket också kan skapa möjligheter för kulturens framtida utveckling. Å andra sidan är det viktigt att som medlem i kulturens elit kämpa för fältets egna plats och ställa upp för dess särskilda logik och autonomi i förhållande till ekonomiska och politiska makteliter.

Konstprofessorn berättar om en bekant som förklarar sin avtonande konstnärliga karriär med att kvinnor och invandrare diskrimineras. Men anklagandet kan grundas i att kvinnan ägnat sig åt en genre som egentligen inte överensstämmer med hennes intressen eller engagemang.

Hon är paranoid och tror att det är mycket med hennes etniska bakgrund och att hon är kvinna. Jag brukar säga att när man börjar känna så, så är det bra att först granska att man själv gör rätt, så har jag fått göra i alla fall... Man får den här säkerheten inom sig själv... För när man har det här rena samvetet då är det... då är det inga hinder, för då hittar man knepen att komma in, att få in foten.

I början av sin karriär menar konstprofessorn att hon själv försökte att producera vad som förväntades, köptes och uppmärksammandes av konstscenens publik. För att de konstnärliga insatserna ska ge utdelning måste ett uppriktigt engagemang finnas bakom skapandet. Tankegången kan sägas legitimera fältets ordning genom att spegla en stark tro på dess meritokrati. I det illustrerade exemplet betonas fältets rättvisa sida. Men det handlar också om att upprätthålla fältets logik genom att ekonomiskt kapital och breda framgångar omvärderas i förhållande till 'rent' kulturella och intellektuella vinster, alltså de resurser som bör värderas högst på kulturens fält.

Att undgå rollen som avvikare

Tron på att kulturfältets struktur verkligen fungerar även i karriär-sammanhang bör vara en av drivkrafterna för att ge sig in på banan överhuvudtaget. Att vilja vara med om att strida för kulturen, liksom att erkänna dess värde, är sannolikt ett nödvändigt villkor för att känna tillförsikt inför den egna uppgiften. Tron på kulturscenens rättvisa utdelningar är också en tänkbar strategi för att hantera en latent ankla-

gelse om kvotering, där Kallifatides ansåg rollen som kulturens ”hovnarr” vara ständigt överhängande. Om fältet och dess karriärvägar betraktas som opartiska, om elitpositioner är uppnåeliga oavsett kön, klass eller etnisk tillhörighet, då legitimeras den egna platsen. I spåren av denna övertygelse följer dock osäkerheter som måste hanteras av kulturelitens företrädare. De jag samtalat med har under sin karriärväg erfarit fältets möjligheter, men också dess hinder och mindre rättvisa sida. En strategi inför detta dilemma blir att övertyga sig själv och omgivningen om sin anknytning till både mångfald och opartiskhet.

Möjligheter att förändra fältet sätts dock inom erkännandets och de etablerade positionernas ramar. För att ta sig till dessa positioner måste karriärister anpassa sig till spelreglerna för det fält de skall förändra. Vi har sett olika exempel på vad en sådan anpassning kan innebära, att arbetet för mångfald förutsätter resurser för att övertyga även dem som är tveksamma till nyskapandets ofärdiga uttrycksformer. Denna tanke får avslutningsvis illustreras med en textrad hämtad från Kallifatides.

Jag har inte avstått från att kritisera sakernas tillstånd i mitt nya land. Jag har bara ansett att jag först måste tjäna ihop till den rättigheten (Kallifatides 2001:73).

Referenser

- Alopaeus, Marianne. 1984. *Drabbad av Sverige*. Stockholm: Brombergs.
- Becker, Howard. S. 1997 [1963]. *Outsiders. Studies in the sociology of deviance*. New York: The Free Press.
- Bergenheim, Patricia. 2003. ”Få invandrare på de stora teater-scenerna.” *Dagens Nyheter*, 30 juli.
- Bloom, Harold. 2000. *Den västerländska kanon. Böcker och skola för eviga tider*. Eslöv: Brutus Östlings bokförlag.
- Bourdieu, Pierre. 1992. *Texter om de intellektuella: en antologi*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag.
- Bourdieu, Pierre. 1993 [1979]. ”Distinktionen.” i Pierre Bourdieu. *Kultursociologiska texter*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag.
- Bourdieu, Pierre. 1993. ”Produktionen av tro.” i Pierre Bourdieu. *Kultursociologiska texter*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag.
- Bourdieu, Pierre. 1996a. *The rules of art. Gemelos amd structure of the literary field*. Cambridge: Polity Press.

- Bourdieu, Pierre. 1996b. *The state nobility. Elite schools in the field of power*. Stanford, Calif: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1999a. *Praktiskt förnuft. Bidrag till en handlings-teori*. Göteborg: Daidalos.
- Bourdieu, Pierre. 1999b. *Den manliga dominansen*. Göteborg: Daidalos.
- Bourdieu, Pierre. 2000. *Pascalian meditations*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre och Loïc. J. D. Wacquant. 1992. *An invitation to reflexive sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Bydler, Charlotte. 1999. "Samtidskonst – Made in Sweden." *Bang* nr 2.
- Christiansen, Peter Munk, Birgit Møller och Lise Togeby. 2001. *Den danske elite*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Djerf-Pierre, Monika. 2005. "Vid makten." i Anita Göransson. red. *Maktens kön. Kvinnor och män i den svenska makteliten på 2000-talet*. Stockholm: Natur och Kultur. Kommande.
- Egeland, Helene. 2002. "Mångfoldsdoktrinen – et tema i den svenske kulturpolitikk." i Sverker Sörlin. red. *Kulturen i kunskapssamhället. Om kultursektorns tillväxt och kulturpolitikens utmaningar*. Nora: Nya Doxa.
- Englund, Eva. 2003. "Invandrade konstnärers situation." Stockholm: Konstnärsnämnden. april.
- Einarsdotter-Wahlgren, Mia. 1997. *Jag är konstnär! En studie av erkännandeprocessen kring konstnärskapet i ett mindre samhälle*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Flisbäck, Marita. 2003. "Är det vägen som är mödan värd? Om kvinnliga konstnärers framtidskänsla." Opublicerat papper. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs Universitet.
- Forum Moderna. 2003. "Globalisering." Symposium vid Moderna Museet, 15 november.
- Gulbrandsen, Trygve. Fredrik Engelstad, Trond Beldo Klausen, Hege Skjeie, Mari Teigen och Østerud Øyvind. 2002. *Norske makteliter*. Oslo: Gyldendal.
- Göransson, Anita. 2005. "Född till makt?" i Anita Göransson. red. *Maktens kön. Kvinnor och män i den svenska makteliten på 2000-talet*. Stockholm: Natur och Kultur. Kommande.
- Helgesson, Stefan. 2001. "Befintlighetens gestalt – Sverige och den kulturella globaliseringen." i Michael Mc Eachrane och Louis Faye. red. *Sverige och de Andra. Postkoloniala perspektiv*. Stockholm: Natur och kultur.

- Jansson, Helen. 2003a. "Karriären i Iran räckte inte långt", *Dagens Nyheter* 30 juli.
- Jansson, Helen. 2003b. "Jag kände att jag måste vara bättre än andra." *Dagens Nyheter*, 30 juli.
- Jordansson, Birgitta. Kommande. "Kulturens fält." i Anita Göransson. red. *Maktens kön*.
- Kallifatides, Theodor. 2001. *Ett nytt land utanför mitt fönster*. Stockholm: Bonnier.
- Kvale, Steinar. 1997. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lagerkvist, Cajsa. 2000. *Världar emellan? Frågan om etnisk mångfald i kulturlivet. Förstudie om invandrade kultur- och mediearbetares situation på arbetsmarknaden, med diskussion om vidare forskning*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Larsson, Ann. 2002. *De fria dansgruppernas situation. En lägesrapport 2002*. Stockholm: Statens kulturråd.
- Lavrijsen, Ria. red. 1993. *Cultural diversity in the arts. Art, art policies, and the facelift of Europe*. Amsterdam: Royal Tropical Institute.
- "Ledarskap i förändring", enkätundersökning genomförd 2001 inom projektet *Kön och den sociala reproduktionen av eliter i ett komparativt perspektiv*. Göteborg: Institutionen för arbetsvetenskap, Göteborgs universitet.
- Liddle, Joanna och Elisabeth Michielsen. 2000. "Gender, class and public power". i Mino Vianello och Gwen Moore. red. *Gendering elites: Economic and political leadership in 27 industrialised societies*. Basingstoke: Macmillan; New York: St. Martin's.
- Lundberg, Dan. 2003. "Invandramusiker i Sverige – några reflektioner." i Eva Englund och Dan Lundberg. *Invandrade konstnärers situation*. Konstnärsnämnden. Stencil.
- Lundberg, Dan. Krister Malm och Owe Ronström. 2000. *Musik, medier, mångkultur. Förändringar i svenska musiklandskap*. Hedemora: Gidlund i samarbete med Riksbankens jubileumsfond.
- Matthews, Patricia. 1998. "The politics of feminist and art history." i Mark A. Cheetham, Michael Ann Holly and Keith P. F. Moxey. red. *The subjects of art history. Historical objects in contemporary perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mattsson, Katarina. 2001. "Ekonomisk rasism: Föreställningar om de Andra inom ekonomisk invandrarforskning." i Michael Mc Eachrane och Louis Faye. red. *Sverige och de Andra*. Stockholm: Natur och kultur.

- Mills, C. Wright. 1990 [1958]. "The structure of power in American society." i John Scott. red. *The sociology of elites, Volume 1, The study of elites*. Aldershot: Elgar.
- Molina, Irene. 1997. *Stadens rasifiering. Etnisk boendesegregation i folkhemmet*. Uppsala: Kulturgeografiska institutionen. Uppsala universitet.
- Molina, Irene. 2000. "Den delade staden." i Sune Berger. red. *Det nya samhällets geografi*. Uppsala: Uppsala Publishing House.
- Molina, Irene och Paulina los de Reyes. 2003. "Kalla mörkret natt! Kön, klass och ras/etnicitet i det postkoloniala Sverige." i Paulina de los Reyes, Irene Molina och Diana Mulinari. red. *Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- Moore, Gwen och Debroah White. 2000. "Interpersonal contacts." i Mino Vianello och Gwen Moore. red. *Gendering elites. Economic and political leadership in 27 industrialised societies*. Basingstoke: Macmillan; New York: St. Martin's.
- Nilsson, Sven. 1999. *Kulturens vägar. Kultur och kulturpolitik i Sverige*. Malmö: Polyvalent.
- Palagi, Michael. 2000. "Top people and mentors." i Mino Vianello och Gwen Moore. red. *Gendering elites. Economic and political leadership in 27 industrialised societies*. Basingstoke: Macmillan; New York: St. Martin's.
- Phillips, Anne. 2000. *Närvarons politik. Den politiska representationen av kön, etnicitet och ras*. Lund: Studentlitteratur.
- Pollock, Griselda. 1992. "Generationer och geografier – feministisk teori och konsthistorisk praktik". *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 12:3–15.
- Pollock, Griselda. 1999. *Differencing the canon. Feminist desire and the writing of art's histories*. London: Routledge.
- Prop. 1996/97:3, Regeringens proposition 1996/97:3, *Kulturpolitik*. Stockholm: Riksdagen.
- Rubin, Birgitta. 2003a. "Stämpla oss inte som invandrarkonstnärer." *Dagens Nyheter*, 15 juli.
- Rubin, Birgitta. 2003b. "Den rumänska konstnären Marc gick den långa vägen." *Dagens Nyheter*, 15 juli.
- Ruostetsaari, Ilkka. 1993. "The anatomy of the Finnish power elite." *Scandinavian Political Studies* 16:305–337.
- Rydahl, Kamilla. 2003. "Konst – för vem?" Opublicerat manus. Notis i P1 programserie OBS. 2003-05-22.
- Rzewuski, Lech. 2001. "Nationalism och rasism i svenskt kulturliv." *Konstnären* 1:15–17.

- Sanne, Johan M. 2001. *Arbete, arbetsorganisation och arbetsmarknad för kultur- och medieverksamma. Översikt över forskning och utredning*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Schierup Carl-Ulrik och Sven Paulsson. red. 1994. *Arbetets etniska delning. Studier från en svensk bilfabrik*. Stockholm: Carlssons.
- Schierup Carl-Ulrik, Sven Paulsson och Alexandra Ålund. 1994. ”Den interna arbetsmarknaden – etniska siktningar och dequalificering.” i Carl-Ulrik Schierup och Sven Paulsson. red. *Arbetets etniska delning*. Stockholm: Carlssons.
- Schröder, Lena, Håkan Regner och Mahmood Arai. 2000. *Invandrare på den svenska arbetsmarknaden – vistelsetidens betydelse*, Bilaga 3. Mångfaldsprojektet. Stockholm: Näringslivsdepartementet.
- Sennett, Richard. 2003. *Respect. The formation of character in an age of inequality*. London: Allen Lane.
- Skeggs, Beverly. 2000. *Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön*. Göteborg: Daidalos.
- SOU 1990:44, *Demokrati och makt i Sverige: Maktutredningens huvudrapport*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- SOU 1995:84, *Kulturpolitikens inriktning: slutbetänkande av Kulturutredningen*. Stockholm: Fritze.
- SOU 1997:190. *Konstnärernas versamhetsinriktning och ekonomiska förhållanden*. Betänkande av Konstnärstödsutredningen. Stockholm: Fritze.
- SOU 2003:21, *Konstnärerna och trygghetssystemen*. Betänkande från Utredningen Konstnärerna och trygghetssystemen. Stockholm: Fritze.
- Säfwenbergs, Nike Linn. 2000. ”Den mångkulturella scenen”. *Korsdrag* 2:3–5.
- van Dijk, Tony. 1993. ”Defining qualities as opposed to quality.” i Ria Lavrijsen. red. 1993. *Cultural diversity in the arts: Art, art policies, and the facelift of Europe*. Amsterdam: Royal Tropical Institute.
- Vogel, Joachim, Mikael Hjerm och Sven-Erik Johansson. 2002. *Integration till svensk välfärd? Om invandrares välfärd på 90-talet*. Stockholm: Statistiska centralbyrån (SCB): Arbetslivsinstitutet.
- Zweigenhaft, Richard L. och William G. Domhoff. 1998. *Diversity in power elite. Have women and minorities reached the top?*. New Haven, Conn.: Yale University Press.

En gränslös akademi?

Vägar till den akademiska toppen med utländsk bakgrund i bagaget

Anita Göransson och Ida Lidegran

Inledande ord

De allra flesta skulle förmodligen hålla med om att den akademiska världen är internationell – kanske till och med en av de mest internationella arenor vi har. Antalet utbytesstudenter och antalet studenter med utländsk bakgrund¹ ökar vid landets högskolor och gästforskare är i dag ett självklart inslag vid de allra flesta lärosäten. Vetenskapen, som utgör grunden inom akademien, är internationell. De vetenskapliga teorier och metoder som används är vanligtvis utvecklade utanför Sveriges gränser – Sveriges andel av världens forskningsproduktion utgör endast någon procent. På många institutioner är den mesta litteraturen på engelska och engelska fungerar som arbetspråk på många håll. Även finansieringen av forskning blir alltmer internationell.

Allt detta kan givetvis gå under benämningar som internationalisering och globalisering. Med en sådan utgångspunkt kan vi säga att högskolevärlden i dag är en arena för mångfald. Men högskolan är ingen homogen företeelse. På samma sätt som inte alla högskolor, discipliner och utbildningar har samma status, prestige eller tyngd är inte heller alla högskolor och alla discipliner lika internationella. Och det internationella har inte samma betydelse i alla sammanhang.

Om vi ser den svenska högskolan som ett fält i den franske sociologen Pierre Bourdieus mening, där det finns hierarkier, polariteter och strider, kan vi ställa oss frågan vad som krävs för att ta

---

¹ Med utländsk bakgrund och invandrarbakgrund avses i detta kapitel, om inget annat anges, att individen själv är född utomlands eller att minst en förälder är utlandsfödd.

sig in på och avancera till en hög position på fältet om man har utländsk bakgrund med sig i bagaget?

Syftet med vårt kapitel är trefaldigt. För det första vill vi spåra var personer med utländsk bakgrund hamnar i högskolelandskapet. För det andra, undersöka vilka tillgångar och strategier som krävs för att dessa ska kunna nå en hög position på fältet. För det tredje vill vi identifiera särdrag – i relation till andra sociala fält – på det akademiska fältet som påverkar möjligheterna att göra karriär om man har utländsk bakgrund. Vår ingång leder till att vi inte enbart kan tala om utländsk bakgrund, utan vi måste samtidigt laborera med andra sociala kategorier som exempelvis kön och social grupptillhörighet. Önskvärt vore att precisera begreppet utländsk bakgrund genom att tala om lärarson från Iran och läkardotter från Tyskland och så vidare. På så vis skulle vi kunna fånga en rad andra sociala dimensioner utöver den att inte vara svenskfödd eller ha svenskfödda föräldrar. Detta är dock svårt ur två aspekter. Dels finns inte en sådan precision i den använda statistiken, dels finns en risk att våra informanter lätt går att identifiera om vi har en alltför hög detaljnivå. Vi har därför valt att bruka en så hög detaljnivå som möjligt med hänsyn tagen till informanternas anonymitet och statistikens begränsningar.

Kapitlet bygger dels på den enkät Ledarskap i förändring, som har gjorts inom ramen för projektet *Kön och den sociala reproduktionen av eliter i ett komparativt perspektiv*², dels på fyra intervjuer med utlandsfödda personer som gjort karriär inom akademien. Till detta tecknar vi en bakgrund bestående av befintlig statistik över studenter och personal med utländsk bakgrund inom högskolan. Vi kommer även att relatera till tidigare forskning om högskolefältets sociala struktur – med utgångspunkt i de olika högskolornas studentrekrytering – och därmed säga något om var vi hittar studerande med olika typer av utländska bakgrunder.³ Detta för att förstå hur rekryteringsbasen till akademiska karriärgångar ser ut. Utbildningsinvesteringar är helt oombärliga om man vill göra akademisk karriär, men det har även visat sig vara näst intill nödvändigt med en längre högskoleutbildning för att nå toppositioner också inom andra samhällsområden.⁴

---

² Projektet är förlagt till Göteborgs universitet och genomförs under professor Anita Göranssons ledning. Det är finansierat av Riksbankens Jubileumsfond.

³ Teckningen av den statistiska bakgrunden och analyserna av högskolefältet bygger på studier inom SEC (forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi) under ledning av Donald Broady i anslutning till det av Vetenskapsrådet finansierade projektet *Kampen om studenterna*. <http://www.skeptron.ilu.uu.se/broadys/sec/kast.htm>.

⁴ Jordansson 2005.

Vi har valt att låta vårt syfte generera ett antal typologier för att lättare kunna analysera våra intervjuer. Tanken är att se integrationen som ett kontinuum, där den utländska bakgrunden kan vara allt från en nödvändig förutsättning för karriären till betydelselös. Följande ingångar har varit ledande i våra analyser: I vilken mån består karriären av ett särspår till makten (särspår som innebär engagemang i olika slags särorganisering, exempelvis invandrarorganisationer)? När individer med utländsk bakgrund maktpositioner genom att de lyfts fram i integrerade sammanhang? Eller spelar bakgrunden ingen speciell roll? Kan man träda in på samma villkor på fältet eller krävs kompensatoriska tillgångar? En ytterligare möjlighet är att man nått en topposition på fältet som ett led i en internationell karriär.

Det akademiska fältet och dess logik

Hos Bourdieu finns användbara verktyg för att förstå den akademiska världen som ett i mångt och mycket autonomt område – ett fält med egna spelregler och egna sorters kapitaltillgångar.⁵ För att vi ska kunna tala om ett fält ska det finnas en inre logik med särskilda belöningsystem och med en egen princip för hur makt sanktioneras.⁶ En viktig förutsättning för fältets egen logik är existensen av ett särskilt slags symboliskt kapital, ett kapital som ger prestige på fältet och som räknas som värdefullt av fältets egna aktörer. I sin studie av det franska akademiska fältet särskiljer Bourdieu fem olika underarter av symboliska kapital: akademiskt kapital (positioner inom högskoleadministrationen på lokal eller nationell nivå), vetenskapligt kapital (vetenskaplig ledare, positioner i vetenskapliga råd, tidskrifter, med mera), vetenskaplig prestige (medlem av vetenskapliga akademier, fått sina verk översatta, vetenskapliga utmärkelser, deltagande i internationella kongresser med mera), intellektuellt kapital (framträdanden i media, pocketutgåvor med mera) och kapital knutet till ekonomisk och politisk makt (deltagande i statliga utredningar, innehav av ordnar och utmärkelser, undervisning vid *grandes écoles*).⁷ Hur dessa kapitalarter värderas varierar med disciplin och position. Vissa har mer av akademiskt kapital, andra mer av intellektuellt. De riktigt mäktiga kombinerar olika typer av

---

⁵ Bourdieu 1984; Bourdieu 1989.

⁶ Angående fältets autonomi se Broady 2000:9–28.

⁷ Bourdieu 1984:253–266; Broady 1991 [1990]:176. Dessutom undersöks generella tillgångar som ekonomiskt, kulturellt och socialt kapital – förvärvat eller nedärvt.

tillgångar. Värt att notera är att den akademiska prestige har en tydlig internationell dimension, medan de övriga kapitalarterna i första hand är nationella tillgångar. Det är också viktigt att komma ihåg att prestige inom ett ämnesområde kan skilja sig väsentligt från ett annat. Inom medicin räcker det inte att publicera sig på svenska, det skulle anses löjväckande att ha en meritförteckning utan artiklar i engelskspråkiga tidskrifter. I historia eller andra humanistiska ämnen är det fullt möjligt att endast publicera sig på svenska och det är inte självklart att enbart internationella publikationer ger prestige.

Dessa fältspecifika logiker möter alla som träder in på ett fält och det är en viktig tanke hos Bourdieu. Människor träder in på ett redan existerande fält, vilket innebär att de möter en värld med hierarkier, och dessa finns där alldeles oberoende av om människorna väljer att träda in eller inte. Självklart påverkar individerna fältets dynamik. Men vi kommer i detta kapitel främst försöka fånga hur mötet med det vetenskapliga fältet har tett sig för några utlandsfödda individer och vad dessa möten har lett till, vilka hinder och möjligheter som de har stött på och vad som har krävts för att de ska förstå fältet och ta sig fram på detsamma. Mötet är således ett möte mellan en individs habitus (tidigare tillgångar och erfarenheter) och det vetenskapliga fältets inre logik.

Det går dock inte att ta för givet att det vetenskapliga fältet är autonomt. Autonomi ifrågasätts ständigt. Ekonomiska och politiska krafter tränger sig på och hotar därmed det vetenskapliga fältets autonomi och har också under senare tid gjort sig mer gällande på det akademiska fältet.⁸ Tydligt är att utbildningsexpansionen på senare tid lett till ökande förväntningar på att kunskapstraditionen ska vara samhällsnyttig.⁹ Det har skett en minskning av tilldelningen av fakultetsanslag under 1990-talet, vilket lett till att de externa tillskotten har ökat i betydelse och i dag utgör i genomsnitt mer än hälften av inkomsterna till forskning vid högskolan. De statliga forskningsråden har minskat sin andel av finansieringen betydligt och andra finansiella aktörer som de löntagarfondsfinansierade stiftelserna och EU har gjort entré. En politisering och en marknadsanpassning av högskolan har skett bland annat genom sammansättningen av högskolornas styrelser. I dessa sitter i dag representanter för såväl den

---

⁸ Se till exempel Gunneriusson 2004:9–25. Södertörns högskola utgör ett mycket bra fall för att förstå autonomi inom högskolan, få lärosäten torde vara så omdebatterade och utsatta för påverkan från politiskt håll. Högskolan har uppstått i spänningsfältet mellan olika fältlogiker (vetenskapliga, politiska och ekonomiska).

⁹ Följande resonemang bygger på Jonsson 2005.

egna verksamheten som politiken och näringslivet. Det tidigare härskande akademiskt kollegiala bedömningsystemet – forskarna själva bedömer vad som är god vetenskap – håller på att luckras upp.

De beskrivna processerna visar på hur det vetenskapliga fältets egen logik utsätts för konkurrens från andra fält, vilket leder till strider mellan dem som försvarar autonomi och dem som anser att akademien borde marknadsanpassas mer. Det förekommer således strider dels inom det vetenskapliga fältet (om vad som är god vetenskap), dels strider mellan fält (om vem som ska få bestämma vad god vetenskap är för något). Därtill kan vi lägga en nationell-internationell dimension som ständigt är närvarande inom akademien.

Internationalisering av vetenskapen

Det internationella förutsätter det nationella. I och med att det nationella är en relativt ung uppfinning har även det internationella en ganska kort historia. Det är först i mitten av 1800-talet som begreppet ”internationell” och ”internationalism” börjar etablera sig inom olika områden och däribland även inom vetenskapen. Tanken var att vetenskapen skulle sätta sig över nationella intressen och i stället vara tillgänglig för intressen som var höjda över en statlig nivå. Internationaliseringen sker dock vid sidan av en stark nationalisering av vetenskapen.¹⁰

Olika discipliner har haft olika kontaktytor världen över. Exempelvis blev sociologin i Sverige vän med USA efter andra världskriget medan nationalekonomin från början var influerad av Tyskland. Sammantaget kan vi sluta oss till att det har skett en förskjutning inom svensk vetenskap från kontinentala och tyska vetenskapliga influenser till anglosaxiskt intellektuellt liv. Detta har skett inom de allra flesta disciplinerna och engelska är i dag i stort sett det allena rådande internationella språket inom akademien. Men här är det viktigt att tillägga att svensk vetenskap är mest integrerad i nordisk vetenskap – om man ser till vetenskapligt samarbete i form av samförfattarskap i artiklar.¹¹ Svensk vetenskap är även mer integrerad i övrig europeisk vetenskap än i nordamerikansk. Totalt sett ökar andelen transnationella samförfattade artiklar.

---

¹⁰ Sörlin 1994:199–202.

¹¹ Sörlin 1994:216. Detta gäller för naturvetenskapliga artiklar under 1970 och 1980-talet. Det saknas i stor utsträckning uppgifter för samhällsvetenskaper och humaniora och inom dessa discipliner publicerar man i mycket mindre grad i internationella tidskrifter.

Det europeiska utbytet tycks vinna mark under det senaste decenniet. Utbytesverksamheten inom Europa har ökat kraftigt under senare år. EU satsar stora pengar på att främja forskar- och studerandeutbytet mellan unionens länder. Satsningar som ERASMUS (European Community Action Scheme for the Mobility of University Students) och Socrates¹² (där ERASMUS numera ingår) har fått stort genomslag. Det som går under beteckningen Bologna-processen är kanske det mest tydliga exemplet på hur studentutbytet mellan de europeiska länderna håller på att byggas ut och förstärkas. Internationaliseringen av vetenskapen syns även i ökningen av lokala samarbetsavtal mellan svenska universitet och högskolor och universitet världen över. Det verkar näst intill suspekt om en högskola inte har lyckats knyta några internationella kontakter. Avtalen varierar dock och de mest prestigefyllda lärosätena i Sverige har de mest exklusiva kontakterna utomlands medan de mindre högskolorna i Sverige får nöja sig med mer okända kort.¹³

Vi kan konstatera att det internationellas givna plats på det vetenskapliga fältet öppnar upp för fältspecifika möjligheter att ta sig in och göra karriär på fältet. Dessa möjligheter är dock relativt avgränsade och riktar sig till en exklusiv skara akademiker som ofta redan har en position på fältet. Det är därför nödvändigt att undersöka hur rekryteringsbasen ser ut om vi vill kunna säga något om möjligheterna för individer med invandrarbakgrund att göra akademisk karriär.

Rekryteringsbasen

Studenter med utländsk bakgrund, en indikator på högskolans prestige?

Av vår genomgång ovan kan vi se att det internationella värderas högt inom akademien. EU och Sverige satsar omfattande resurser på att öka internationaliseringen. Graden av internationalisering kan användas som den viktigaste indikatorn på akademisk prestige bland akademiker. Vi kan lansera hypotesen att studenter som har någon form av utländskt ursprung kan ses som en indikator på ett lärosätes

---

¹² Socrates är EU:s övergripande utbildningsprogram för högre utbildning.

¹³ Börjesson 1998.

prestige – ju högre andel studenter med utländsk bakgrund, desto mer betydande position inom högskolevärlden. Detta stämmer till stor del. De lärosäten som år 1998 hade lägst andelar svenskfödda studenter var Dramatiska institutet (72 procent), Danshögskolan (76 procent), Kungliga tekniska högskolan (81 procent), Karolinska institutet (82 procent) och Södertörns högskola (84 procent).¹⁴ Med undantag av Södertörns högskola är dessa elitinstitutioner – det vill säga de mest dominerande institutionerna inom sina områden om man ser till antagningspoäng och studenternas sociala ursprung. De högskolor som har högst andelar svenskfödda studenter är med undantag för specialhögskolorna Idrottshögskolan och Teologiska högskolan i Stockholm nästan uteslutande mindre och medelstora högskolor samt vårdhögskolor, det vill säga högskolor som karaktäriseras av en låg social rekrytering.

Det tycks alltså vara så att den nationella härkomsten står i omvänd relation till den sociala. De högskolor som har hög andel studenter med högt socialt ursprung har hög andel studenter med utländsk bakgrund och tvärtom. Att de dominerande lärosätena har de lägsta andelarna svenskfödda studenter förklaras till stor del av att de har mycket höga andelar utbytesstudenter. Handelshögskolan i Stockholm har högst andel utbytesstudenter läsåret 2001/2002 medan Lunds universitet och Uppsala universitet har flest antal utbytesstudenter i grundutbildningen samma läsår.¹⁵ Skillnaden här är stor gentemot Södertörns högskola som har betydligt lägre andel utbytesstudenter än studenter med invandrarbakgrund.

Påbörjar studenter med utländsk bakgrund högre studier i samma utsträckning som studenter med svensk bakgrund?

Bilden blir något annorlunda om vi exkluderar dem som är utbytesstudenter. Vi kan formulera en ny fråga: har studenter med utländsk bakgrund samma chanser att påbörja högre studier som

---

¹⁴ Statistiken är hämtad från Börjesson 2004. Uppgifterna gäller för studenter som läser höstterminen år 1998. Bara individer under 35 år ingår i populationen eftersom det inte finns uppgifter om socialt ursprung, gymnasieutbildning, gymnasiebetyg för dem som är äldre än 34 år. Populationen utgörs av individer per utbildning och högskola, vilket innebär att en individ som är registrerad på mer än en utbildning förekommer flera gånger i materialet. Viktigt att påpeka är att lärosätenas storlek skiljer sig åt. Dramatiska institutet och Danshögskolan i Stockholm är extremt små i förhållande till de övriga uppräknade lärosätena.

¹⁵ Högskoleverket och Statistiska centralbyrån 2003.

studenter med svensk bakgrund? Trots en ökning av antalet högskolenyborjare med utländsk bakgrund de senaste åren är gruppen något lite underrepresenterad i högskolan om vi jämför med riksgenomsnittet.¹⁶

Studenter med utländsk bakgrund föredrar medicin och odontologi som hamnar högst på listan bland nybörjarna som valt en yrkesexamen. De mest svenska yrkesexamina finner vi inom lant- och skogsbruk. Ser vi till enskilda yrkesprogram hamnar tandtekniker- och tandläkarprogrammet i topp. Bland de stora yrkesprogrammen är läkar- och ingenjörsprogrammet populära utbildningar bland både kvinnor och män med utländsk bakgrund.

Studenternas val av utbildningar måste förstås mot bakgrund av dels utbildningarnas karaktär – framför allt hur pass internationella de är, eller rättare sagt hur pass internationella yrkeskarriärer de förbereder för – dels vilken position utbildningarna har i hemlandet.

Beträffande det geografiska området kommer den största andelen studenter med invandrarbakgrund från europeiska länder utanför EU och utanför Norden (det vill säga i huvudsak från östeuropeiska länder) och den näst största andelen från Asien. En relativt stor andel studenter kommer från Iran. Personer från Finland, Jugoslavien och Turkiet är de största invandrargrupperna i dag i Sverige i åldern 18–29 år, men dessa grupper har samtliga låg representativitet i högskolan. Uppenbart är att flera faktorer påverkar flödet. Det är nödvändigt att även väva in kön, hemlandets välstånd och deras familjers sociala positioner i analyserna.

Högre andel doktorander än studenter med utländsk bakgrund

Även om grundutbildningen i högskolan säger en hel del om hur rekryteringsbasen för vidare karriärer inom akademien ser ut, så säger rekryteringen till forskarutbildningen än mer. Det är ur denna grupp morgondagens framgångsrika forskare ska vaskas fram. De fältspecifika dragen blir än tydligare när vi undersöker forskarutbildningen. Här finner vi en betydligt större andel utlandsfödda än motsvarande grupp inom grundutbildningen.¹⁷ Läsåret 2000/2001 utgjorde utlands-

¹⁶ Ibid. Utländsk bakgrund innebär i denna statistiska rapport att individen själv är född utomlands eller att personen är född i Sverige och har två utlandsfödda föräldrar. Svensk bakgrund innebär således att individen själv är född i Sverige och har minst en svenskfödd förälder.

¹⁷ Ibid.

födda 24 procent av de nyantagna forskarstuderandena. En icke ringa del av doktoranderna som är utlandsfödda utgörs av gästdoktorander som kommer till Sverige för att doktorera. Gästdoktoranderna utgör ungefär 15 procent av det totala antalet nyantagna doktorander.

Den största andelen nyantagna kommer från Asien (27 procent), där Kina är det största enskilda landet (nio procent). Därefter kommer Iran (sex procent). Näst högst andel hade europeiska länder utanför EU15¹⁸ och utanför Norden (det vill säga främst östeuropeiska länder). Kön fördelningen mellan de olika länderna är relativt jämn; störst skillnad mellan könen hittar vi bland nyantagna forskarstuderande från Afrika (nio procent män och två procent kvinnor).

Om vi ser till vilka ämnesområden som lockar till forskarstudier i Sverige är det inga större skillnader i jämförelse med grundutbildningen. Det är främst studier inom medicin, naturvetenskap och teknik som attraherar studenter med utländsk bakgrund. Liksom i grundutbildningen har flera av de prestigefyllda lärosätena höga andelar nyantagna doktorander med utländsk bakgrund. Karolinska institutet hade högst andel läsåret 2000/2001 (36 procent), därefter kom Kungliga tekniska högskolan (34 procent), Handelshögskolan i Stockholm och Chalmers tekniska högskola (32 procent vardera).

Var i högskolan finner vi anställda med utländsk bakgrund?

Fortsätter andelen utlandsfödda att öka när vi rör oss uppåt i de akademiska hierarkierna? Svaret är både ja och nej. Det beror återigen på vilka invandrade grupper vi talar om, vilka lärosäten och vilka typer av tjänster i akademien som vi avser. Bland högskolans personal finns på en generell nivå en viss överrepresentation av personer som själva är födda i annat land än Sverige.¹⁹ Men det skiljer sig mellan högskolor och universitet/fackhögskolor. Bland universitetens och fackhögskolornas anställda är utlandsfödda överrepresenterade under

¹⁸ EU15 omfattar de gamla EU-länderna fram till 30 april år 2004.

¹⁹ Det finns inte några offentliga uppgifter om högskolepersonalens sociala bakgrund om vi ser till uppgifter om föräldrarna (utbildningsnivå, inkomst, yrke och så vidare). Lika gäller för uppgifter om utländsk/svensk bakgrund hos högskoleanställda. Vi har därför använt oss av de uppgifter som finns tillgängliga i SOU 2000a:61–73 som bygger på uppgifter från år 1998. Om ingenting annat anges är uppgifterna om högskolepersonalens bakgrund hämtade från denna rapport.

det att samma kategori är underrepresenterad bland högskolornas personal.²⁰

I vilket land man är född har betydelse för sannolikheten att arbeta inom högskolan. Inom högskolan som helhet är utlandsfödda som kommer från Nordamerika överrepresenterade jämfört med riket (motsvarar sex procent av de utlandsfödda i högskolan).²¹ Även europeisk härkomst (ej Norden) har en liten överrepresentation. De största andelarna utlandsfödda i riket liksom i högskolan härstammar från Europa (34 procent i riket och 38 procent inom högskolan) och Norden (29 procent i riket och 20 procent i högskolan). Individer från Norden är något underrepresenterade i högskolan liksom individer från Asien (24 procent i riket och 18 procent i högskolan) och Afrika (fem procent i riket och fyra procent i högskolan). Det finns även sex procent i högskolan som kommer från okänd världsdelen vilket är en relativt hög siffra (motsvarande siffra i riket är försumbar).

Vidare är det inom olika typer av forskartjänster som vi hittar de största andelarna anställda med invandrabakgrund²² (33 procent av professorerna och 38 procent av forskarassistenter), medan andelen är mindre för adjunkter och minst inom de administrativa tjänsterna. Därutöver finner vi en stor andel bland lokalvårdare (43 procent). Med andra ord befinner sig personer med invandrabakgrund främst inom de tjänstekategorier med hög vetenskaplig prestige knutet till sig och på tjänster som ligger långt ner i hierarkin. Mellanskikten inom högskolan tycks ha svagare inslag av nationell mångfald. Resultatet visar återigen på det vetenskapliga fältets specifika karaktär.

---

²⁰ Här ingår i kategorin utlandsfödda personer som invandrat, utlandsfödda personer med två svenskfödda föräldrar (det vill säga adopterade personer) och utlandsfödda personer som arbetar tillfälligt i Sverige (gästforskare av olika slag). Att det handlar om en stor andel personer som arbetar endast under kortare period i Sverige och säkert i många fall som ett led i en internationell karriär, ser vi genom att jämföra andelen av befolkningen som har utländskt medborgarskap med motsvarande kategori för högskoleanställda. I befolkningen är siffran fem procent medan det bland de högskoleanställda är tio procent. Om vi i stället tittar på individer som själva är födda i Sverige, men med en eller två utlandsfödda föräldrar finner vi inga skillnader mellan högskolans personal och den arbetsföra delen av befolkningen (16–64 år).

²¹ SOU 2000a:66. Tabellen bygger på de 970 000 utlandsfödda i befolkningen och de 8 000 inom högskolan.

²² Själv född utomlands eller minst en förälder född utomlands.

Lärosäten för en internationell elit och högskolor för mångfald

Vi ska här drista oss till att försöka sammanfatta den bild av hur högskolelandskapet är strukturerat med speciell hänsyn tagen till studerande, forskarstuderande och personal i högskolan med invandrabakgrund. Först kan vi konstatera att andelen med utländsk bakgrund ökar när vi rör oss uppåt i den akademiska hierarkin – från grundutbildning via forskarutbildningen till forskartjänster. Det tycks framför allt vara prestigefyllda lärosäten i Sverige som drar till sig stora andelar studenter och forskarstuderande med utländsk bakgrund.

Beträffande ämnen är det främst medicin, naturvetenskap och teknik som lockar, vilket gäller såväl på grund- som på forskarutbildningen. Prestigeutbildningar som läkarutbildningen, tandläkarutbildningen och biomedicinsk utbildning är populära val. En trolig förklaring till dessa ämnens och utbildningars popularitet är att de har högt anseende på många håll i världen. Dessutom är det utbildningar och ämnen som är internationella till sin karaktär. Största delen av kurslitteraturen är på engelska, vilket gör att det svenska språket inte är helt avgörande. De ofta mycket hårda satsningar på utbildning som studenter med utländsk bakgrund gör kan även ses som ett sätt att kompensera för mindre omfattande socialt kapital och tillgång till nätverk på arbetsmarknaden. Här finns paralleller till kvinnors frammarsch i utbildningssystemet. Utbildningsinvesteringar som ger formella meriter är helt enkelt av stor vikt för dominerade grupper i samhället.

Men denna bild behöver kompletteras. Det finns stora grupper elever – framför allt pojkar – med invandrabakgrund som helt misslyckas i skolan. Eller om vi vänder på det, grupper som skolan misslyckas att ta hand om. Det individuella programmet på gymnasiet som samlar de elever som inte nått godkänt i grundskolan har en kraftig överrepresentation av elever med utländsk bakgrund. Dessa klarar sig även sämre betygsmässigt än svenskfödda elever. Mycket tyder på att gruppen utländsfödda elever är mer heterogent sammansatt än vad gruppen svenskfödda elever är. De är exempelvis både överrepresenterade på internationella elitskolor i Stockholms innerstad och på skolor i invandrartäta förorter.²³ I högskolan är de överrepresenterade på prestigefulla institutioner som Karolinska institutet, Kungliga tekniska högskolan, Dramatiska institutet och Danshögskolan. Men också på Södertörns och Malmö högskolor,

---

²³ SOU 2000b:52–60.

lärosäten som har profilerat sig som mångfaldshögskolor. Det finns med andra ord en uppdelning i utbildningssystemet mellan skolor som är attraktiva för en internationell elit och skolor främst för invandrade grupper som saknar de tillgångar som kännetecknar den första gruppen.²⁴ Det är framför allt företrädare för den tidigare gruppen som når de högsta positionerna nationellt och internationellt.

Vägar till den akademiska toppen

Vi har hittills undersökt det akademiska fältet i bred mening. Vi ska nu fokusera dem med utländsk bakgrund som når den absoluta toppen inom akademien. Hur ser de olika vägarna ut? Vilka likheter och skillnader går att finna?

Enkätundersökningen Ledarskap i förändring har gått ut till personer i Sverige som innehar formella institutionella toppchefspositioner inom olika samhällsområden. För det vetenskapliga fältet innebär detta att personer som har ledande positioner inom högskoleadministrationen och bland stora forskningsfinansierare finns med i studien.²⁵ Sammanlagt består den akademiska eliten av 256 personer som tillsammans innehar 310 positioner. Det vill säga att det finns en viss överlappning. Cirka en femtedel av personerna innehar mer än en position. Av dessa positioner har 54 kvinnor och 117 män besvarat enkäten och svarsfrekvensen för positionerna är således totalt 55 procent. Försättningsvis refereras endast till positionsnivån. Av dem som besvarat enkäten är fyra kvinnor (sju procent) och fem män (fyra procent) födda utomlands. I jämförelse med befolkningen i stort, där cirka 11 procent är födda utomlands, är gruppen utlandsfödda underrepresenterad bland såväl kvinnor som män inom vetenskapseliten. Ser vi till dem som tillhör elitskiktet i stort är sex procent av kvinnorna och fyra procent av männen utlandsfödda.

Vidgar vi definitionen till dem som själva har invandrat eller som har minst en förälder som är född utomlands ökar antalet inom den akademiska eliten till 11 kvinnor och nio män (20 procent för

---

²⁴ Wagner 1998:32–38.

²⁵ Den vetenskapliga eliten omfattar ledande positioner inom universitet och högskolor, statliga och privata forskningsfinansierande organ, forskningsinstitut och prisutdelande församlingar. De positioner som är med är styrelseordförande och rektorer för universitet och högskolor, samtliga styrelseledamöter i forskningsråd, samtliga ledamöter i ämnesråd och beredningsgrupper. Styrelseordförande och verkställande ledamot/direktör för forskningsinstituten och andra organisationer, samtliga ledamöter i forskningsberedningen. Se bilagan.

kvinnorna och sju procent för männen). För kvinnorna är det en högre siffra än för hela elitpopulationen, medan andelen ligger på samma nivå för männen (motsvarande siffror för hela elitpopulationen är 15 procent för kvinnorna och åtta procent för männen). Totalt har 12 procent inom den vetenskapliga makteliten utländsk bakgrund.

Den geografiska spridningen är ojämn hos makteliten totalt sett. 44 procent av de utlandsfödda kommer från andra nordiska länder. Inslaget av nordisk och västeuropeisk härkomst dominerar hos såväl de invandrade fäderna som mödrarna. Beträffande den sociala bakgrunden kommer 39 procent i hela makteliten från högre tjänstemannahem eller fria yrken.²⁶ För gruppen utlandsfödda är motsvarande siffra 43 procent. Samma mönster går att finna inom den vetenskapliga eliten. De få som svarat har med något undantag högt socialt ursprung och kommer från USA, Irland, Finland, Ungern, Estland och Tyskland. Här kan paralleller dras till kvinnor på ledande positioner. Det har visat sig att en större andel av de kvinnor som tar sig till den akademiska toppen har högt socialt ursprung än motsvarande män, det vill säga man kompenserar sitt kön med kapitaltillgångar av olika slag. Liknande tendens tycks alltså finnas om vi ser till utländsk bakgrund.

I jämförelse med andra sociala fält ter sig det vetenskapliga fältet ”öppnare” på toppen. Inom organisationslivet, politiken, kyrkan, förvaltningen och näringslivet är andelarna personer med invandrarbakgrund lägre, medan de är något högre inom kulturens och mediernas värld.

Några tentativa slutsatser kan dras. Att ha utländsk bakgrund är mer vanligt bland dem som återfinns inom den akademiska eliten än inom eliten som helhet och även vanligare än inom flera andra områden – och då framför allt vanligare än inom näringslivet som har lägst andel makthavare med invandrarbakgrund av de undersökta samhällsområdena. Det är också vanligare att kvinnor än män på toppen har en utländsk bakgrund. Men vi ska komma ihåg att det rör sig om mycket små grupper. Dessutom kan representationen sättas in i ett annat sammanhang, nämligen hur stor representation utlandsfödda har på underliggande nivåer inom akademien. Tendensen att andelen med utländsk bakgrund ökar när vi rör oss från grundutbildning, till forskarutbildning och forskande personal bryts när vi når det yppersta skiktet. Det glastak som många kvinnor stöter på i sin karriär, slår även de med utländsk bakgrund huvudet i.

---

²⁶ Detta resultat bygger på faderns yrke.

Eftersom få med utländsk bakgrund ingår i enkätstudien har vi valt att fördjupa studien genom fyra intervjuer med framstående akademiker som själva är utlandsfödda.

Fyra livsbanor

Här följer en kort presentation av de fyra.²⁷ Luis arbetar för närvarande inom politiken, men har tidigare gjort en akademisk karriär. Han kom till Sverige på 1970-talet och var då i tjugoårsåldern och hade en nästintill färdig juridikexamen med sig från sitt hemland. Luis kommer från ett sydamerikanskt land. Föräldrarna hade båda längre akademisk utbildning och arbetade som lärare inom humaniora och samhällsvetenskap. Att det blev just Sverige berodde dels på att Luis kände till landet eftersom han hade besökt Sverige en sommar, dels på att Sverige hade ryktet om sig att vara ett land där det var lätt att få relativt välbetalda jobb. Till en början tog Luis städjobb och han lärde sig snabbt svenska. Han utbildade sig inom verkstadsindustrin, men när tiderna hårdnade och det var svårare att få jobb började han att studera samhällsvetenskap vid universitetet. Luis disputerade och verkade som forskare och lärare fram till slutet av 1990-talet då han blev uppsagd. Därefter har han arbetat inom politiken.

Alexandra är professor i ekonomi och kom till Sverige på 1980-talet. Hon kommer från Östeuropa och har en doktorsgrad från en ansedd östeuropeisk handelshögskola. Innan hon kom till Sverige arbetade hon bland annat i USA och Tyskland. Hon har bytt forskningsinriktning och disciplin några gånger under sin karriär. Den östeuropeiska handelshögskolan samarbetade med en högskola i Sverige, vilket gjorde att Alexandra lärde känna ett antal forskare i Sverige som visade vägen in i den svenska akademien. Hon lärde sig svenska framför allt av sina vänner och behärskar en rad andra språk som hon använder i sitt forskningsarbete. Alexandras pappa var stationsmästare och hennes mamma arbetade en kortare tid som bokförare – mamman var sjuk stora delar av Alexandras uppväxttid och dog när Alexandra var i tjugoårsåldern. Föräldrarna hade inte några akademiska studier bakom sig, men mamman värderade utbildning mycket högt och ville att Alexandra skulle bli journalist, resa runt i världen, förbli ogift och lära sig många språk.

---

²⁷ Namnen som förekommer i texten är fiktiva. Intervjuerna har genomförts under september och oktober år 2004.

Mikael är född och uppvuxen i ett skandinaviskt land. Han flyttade efter sin studentexamen till Finland, där han började med högre studier. Han kunde ingen finska när han kom till Finland, men lärde sig snabbt språket. Han började efter en tid att läsa medicin i Finland. Efter avslutad läkarexamen fortsatte Mikael med forskarstudier och disputerade två år senare – det vill säga läkarexamen och disputation inom loppet av sju år. Därefter vistades han i USA och forskade, återvände till Finland och specialiserade sig, åkte tillbaka till USA och var professor där ett par år. Återvände sedan till Finland efter att ha fått ett stort forskningsanslag där. Mikael med familj hamnade i Sverige på 1990-talet beroende på att en tjänst utlystes på det medicinska området som han uppmanades att söka. Han gjorde så, fick tjänsten och har sedan dess arbetat i Sverige. Han är i dag prefekt och vetenskaplig ledare för en forskargrupp och talar flytande svenska även om arbetsspråket många gånger är engelska. Hans föräldrar har inte någon högre utbildning; fadern var steward till sjöss och modern var hemmafru. Mikael var den förste i familjen att ta studenten och vidareutbilda sig. Därefter har hans yngre bror följt efter och även han har satsat på studier inom medicin.

Reza är född och uppvuxen i Iran. Pappan var lärare och mamman hemmafru. Han kom till Sverige i slutet av 1970-talet med en naturvetenskaplig utbildning från Iran i bagaget. Han hade tänkt åka till USA eller England för att utbilda sig vidare, vilket de allra flesta i hans klass tänkte sig. Han började trots allt med högre studier i Iran, men när det blev politiska oroligheter försämrades framtidsutsikterna drastiskt. Han tog ett snabbt beslut om att åka till Sverige, där hans bror redan befann sig. Väl i Sverige lärde han sig snabbt svenska och läste kemi, fysik, matematik och engelska på Komvux för att försäkra sig om att klara av fortsatta högre studier på ett nytt språk. Efter avslutade Komvuxstudier sökte han till en teknisk högskola där han senare tog en civilingenjörsexamen. Föräldrarna gav honom ekonomiskt stöd under hans studier, vilket gjorde att han inte behövde ta några studielån. Allra helst hade Reza velat gå en läkar- eller apotekarutbildning, men han kom inte in på dessa utbildningar. Det fick i stället bli tredjehandsalternativet, en civilingenjörsutbildning. Han blev klar med sin grundutbildning en termin före sina kurskamrater, fortsatte med forskarstudier, disputerade fem år senare och i slutet av 1990-talet fick han en professur. Han lämnade forskarlivet för några år sedan för en högre befattning inom högskoleadministrationen.

Även om det handlar om fyra individuella livsöden finns likheter och beröringspunkter. Alla kom till Sverige mer eller mindre frivilligt

och de kom i vuxen ålder. När Luis och Reza kom hit (1970-talet) var det fortfarande lätt att få jobb i Sverige, vilket gjorde att de snabbt kunde knyta kontakter med det svenska samhället och lära sig språket. Luis, Reza och Alexandra kommer från hem där högre studier värderats högt. Samtliga har gjort långa och tunga utbildningsinvesteringar i sitt hemland och det är uppenbart att man har kunskap om värdet att investera i ”rätt” utbildning. För dem har det inte bara handlat om att utbilda sig, utan även om att tidigt välja en utbildning med gott renommé och goda möjligheter till en framgångsrik yrkeskarriär.

Det är även slående att de alla är mycket målmedvetna. Men detta driv kombineras med en medvetenhet om att det handlar om att anpassa sig. Därför har de även haft strategier för utvecklandet av sin sociala kompetens, som i deras fall många gånger handlat om att förstå var de osynliga gränserna finns för hur man som icke svenskfödd får bete sig. Att utforska och förstå hur mycket annorlunda man får vara.

Likheterna till trots – skillnaderna är betydande. Vi ska här lyfta fram några av de viktigaste, såsom betydelsen av när man kommer till Sverige, inom vilken disciplin man verkar, hur man förhåller sig till sin utländska bakgrund och vilka strategier som man utvecklar inom akademien.

På samma villkor? Om att träda in på fältet i ett tidigt skede

Jag kommer ihåg när jag sa till, jag vet inte vem, men jag sa, jag ska bli doktor på samma sak som svenskar blir doktorer, och på samma språk (Luis).

En fundamental aspekt av den akademiska karriären är när inträdet på det svenska vetenskapliga fältet sker. För både Luis och Reza sker detta i början av den egna karriären. De genomgår båda sin grundutbildning i högskolan i Sverige (även om Luis har en akademisk utbildning med sig från hemlandet). Låt oss alltså börja med dem som gör en större del av sin karriär i Sverige. Vilka hinder och möjligheter stöter de på?

Luis menar att om man ska ta sig in på det vetenskapliga fältet så gäller det att anpassa sig. Han ville skriva sin avhandling på samma villkor som en svenskfödd doktorand. Han valde därför att skriva sin avhandling på svenska, blev en omtyckt lärare vid institutionen och knöt kontakter med svenska forskare inom området. Integreringen i

den svenska akademien tycktes vara lyckad, men belöningsystemen inom akademien är svåra att genomskåda om man kommer utifrån.

Universitetet är ett slags feodalsystem, herrar, underherrar, patroner [...] och det är invandrarnas problem att dom inte riktigt fattar att det finns det här. Men det är avgörande när det gäller. Om det finns pengar, då får alla, men när det gäller, då ska man tillhöra en ”familj”. [...] Då upptäckte jag att jag hade gjort saker som inte ledde någonstans i den meningen att jag hade inte skapat några relationer (Luis).

Luis menar att hans grad av anpassning till det svenska vetenskapliga fältet inte var tillräcklig och det hade uppstått kulturella missförstånd på vägen. Satsningar som i Sverige räknas som värdefulla var sådant som i hans hemland var felsatsningar.

Det är inte meriterande det jag gjorde. [...] Och jag fattade inte riktigt för att i min tradition, som är den latinska, essäistiska, stora, det här att ge sig in i stora grejer och blanda, det är meriterande (Luis).

Det är inte oväsentligt att Luis var verksam inom en samhällsvetenskaplig disciplin. Här skrivs de flesta avhandlingarna på svenska (det finns variationer mellan discipliner beroende på ämnets grad av internationalisering) och forskningsobjekten är vanligtvis nationella, för att inte säga lokala. Kulturkrocken mellan två skilda vetenskapliga traditioner var ett faktum.

Reza visar också på en anpassning till rådande svenska förhållanden och på en medveten strategi för att bli en forskare på samma villkor som en svenskfödd. Detta innebar att han gjorde lite mer än sina svenska likar.

Det hände att vi träffades sex på morgonen [...] innan föreläsningarna och började jobba tillsammans med inlämningsuppgifter och så. Jag hade väldigt bra kontakter. Jag examensarbetade sista sommaren så att jag blev klar till och med en termin före mina kurskamrater (Reza).

Han engagerade sig senare i för institutionen gemensamma frågor och tog uppdrag som egentligen låg utanför hans ämnesområde. Han la ner tid på att utveckla undervisningen – parallellt med sin ackumulering av vetenskapligt kapital – och blev snabbt en framgångsrik lärare. Reza satsade helt enkelt på att vara synlig i många olika sammanhang på fältet samtidigt som han meriterade sig för fortsatt forskarkarriär.

Både Luis och Reza tycker att det är problematiskt med särorganisering för invandrare. De menar att detta bara hindrar verklig integrering. Strategin för de två har i stället varit att kämpa för att ta sig in på samma villkor som svenskfödda. Det har dock inte varit på samma villkor. Båda har kompenserat sin utländska bakgrund med kraftfulla ansträngningar att ta sig in i den lokala akademiska miljön, vilket krävt målmedvetenhet och stort driv. De uttrycker båda vikten av att vara förankrad i den lokala forskningsmiljön och att etablera lokala relationer. När det väl gäller är detta av avgörande betydelse. Utan en lokal ”patron” har man ingen chans att överleva i akademien, som Luis uttrycker det. Vi måste även komma ihåg att Luis har stora mått av utbildningskapital med sig hemifrån – föräldrarna var lärare. Även Reza är lärarson och har haft ekonomiskt stöd från familjen för sina studier. Alltså, båda har haft tillgångar som kan sägas ha kompenserat för deras utländska bakgrunder.

Sverige – ett led i en internationell karriär

Alexandra och Mikael kommer in på det svenska akademiska fältet senare i livet än vad Luis och Reza gör. Alexandra och Mikael har tidigare skaffat sig en lokal akademisk förankring och när de kommer till Sverige har de redan en position på fältet. Deras redan ackumulerade vetenskapliga kapital är inträdesbiljetten till det svenska fältet. Mikael får när han erbjuds tjänsten möjligheten att ta med sig sin lokala forskningsmiljö.

Så då kom jag hit och jag flyttade hit med femton forskare och ett stort labb, som jag tog med mig från Finland (Mikael).

Att det är möjligt att ta med stora delar av den lokalt förankrade forskningsmiljön på detta vis hänger samman med ämnets karaktär. Medicin har en internationell karaktär, därmed inte sagt att man inte måste vara förankrad lokalt. Men när Mikael väl kommer till Sverige har han redan tillträde till fältet och han är därmed inte lika beroende av den lokala miljön. Sverige blir en del i en internationell karriär, men där de vetenskapliga grundinvesteringarna har gjorts någon annanstans. Mikael kunde förstå svenska när han kom, men menar samtidigt att det svenska språket inte var en nödvändighet, utan att det hade räckt med engelska för att få tjänsten.

Alexandra kommer också till Sverige när hon redan har en position inom akademien. Hon har disputerat i ekonomi och har även haft post

doc-tjänst i USA innan hon kommer till Sverige. Även här kan man tänka sig att ämnets karaktär spelar in. Ekonomi är ett av de mer internationella ämnena inom samhällsvetenskapen. Alexandra talade exempelvis inte svenska i början av sin vistelse i Sverige, utan klarade sig bra med engelska. I det skede i karriären då Alexandra och Mikael träder in på det svenska vetenskapliga fältet och inom de discipliner där de rör sig tycks inte det svenska språket vara avgörande.

Alexandras och Mikael's sociala bakgrunder skiljer sig från de övriga två. Alexandras föräldrar hade inte några längre akademiska utbildningar och Mikael har arbetarklassbakgrund, det vill säga utbildningskapitalet är betydligt mindre omfattande. I Alexandras fall har detta kompenseras med moderns starka tilltro till utbildningssystemet och utbildningsmässiga ambitioner för dottern. Detta kan uttryckas i mer sociologiska termer som att familjen har utbildningsmässigt uppåtstigande ambitioner som ger Alexandra en social drivkraft.

Hon ville att jag skulle bli journalist, att jag skulle vara ogift, alltså ingen familj. Även om hon hela tiden sa att eftersom hon misslyckats både med äktenskapet och med yrket, var det barnen som var det enda som hon var stolt över och glad över, men hon ville inte att jag skulle ha barn. Och, just det, jag skulle kunna olika språk och resa i världen. Och jag har förstås föresatt mig att göra allt motsatt det hon ville, men av någon anledning slutade det nästan precis som hon ville (Alexandra).

Alexandras fall kan förstås mot bakgrund av mer generella resultat för makteliten i stort. Det har visat sig att den kvinnliga makthavaren generellt har med sig mer omfattande kulturellt kapital från moderns sida än vad männen har, vilket även Alexandra är ett exempel på.²⁸

I Mikael's fall har utbildningssystemet spelat en nyckelroll i förberedelserna för en hård internationell karriär. Det skolsystem han genomgått i hemlandet var mycket hårt selekterande. Redan vid tretton års ålder placerades eleverna i olika klasser beroende på vad de presterat på psykologiska tester. För att sedan komma in på gymnasiet var de tvungna att ha goda resultat på nationella prov. Därefter var det prov efter varje årskurs i gymnasiet och om man inte klarade proven fick man sluta. Vid studentexamen graderades alla studenter efter sina prestationer, som offentliggjordes.

---

²⁸ Göransson 2005.

Det var elva till tretton klasser per åldersgrupp. Från mitt gymnasium var det 230 som blev studenter det året. Jag tror jag var nummer sex i landet, man graderade alltså (Mikael).

Mikael kommer ihåg de namn som var före honom på listan än i dag. Detta elitistiska utbildningssystem skapade tidigt en känsla av utvaldhet hos dem som lyckades (och en känsla av misslyckande för dem som inte lyckades). Mikael var tidigt en av de utvalda och det har förmodligen kompenserat hans relativt låga sociala ursprung. Han har helt enkelt från tidig ålder varit utsatt för hård konkurrens och press.

För både Alexandra och Mikael kan vi se vistelsen i Sverige först och främst som ett led i deras internationella karriärer. Forskningsnätverken har de haft med sig och de har inte varit lika beroende av att bygga upp nätverk i Sverige som Luis och Reza har varit. För Alexandra är nätverken själva plattformen för hennes verksamhet. Hon nämner i intervjun en rad personer som stöttat henne under vägen och som betytt mycket för hennes karriär. Nätverken utgjorde närmast en virtuell miljö. Karriären tycks med andra ord ha antagit en transnationell form. Hon lyfter även fram skillnaden i stöd mellan kvinnliga och manliga kollegor och menar att männen hjälpt henne med karriären och kvinnorna att överleva den. Även om hon säger att detta är ett skämt menar hon samtidigt att det finns en logisk förklaring till varför det fungerar på detta sätt. Nämligen, om en karriär sker inom ett mansdominerat område är det också män som besitter maktpositioner – det vill säga de är närmare maktbasen²⁹ – och kan därmed effektivast hjälpa män och kvinnor som är i början av sina professionella karriärer. Vi återfinner alltså i nätverken en klassisk uppdelning mellan det manligt offentliga och det kvinnligt privata.

Betydelsen av det utländska ursprunget

Både Luis och Reza har styrt om sina karriärer fast åt olika håll. Luis har rört sig mellan olika fält, från det vetenskapliga fältet och in i politiken medan Reza har rört sig på ett och samma fält, det akademiska. Om vi använder Bourdieus verktyg skulle vi kunna säga att Luis har växlat in sitt vetenskapliga och intellektuella kapital mot politiskt kapital. Reza däremot har i dag en position inom högskoleadministrationen, vilket ger honom tillgång till mer

---

²⁹ För en genomgång av begreppet maktbas se Göransson 1998:3–26.

akademiskt kapital än tidigare. Båda dessa rörelser har lett till att betydelsen av deras utländska bakgrunder har förstärkts.

Luis kom in i politiken genom sitt engagemang i invandrarfrågor som han haft under senare tid. Han beskriver att det är först under 1990-talet som ”kollektivet invandrare” hinner ikapp honom. Detta leder in honom i politiken och väl där blir hans utländska bakgrund en resurs för andra, men även för hans egen karriär. Politikerna behövde en person med invandrarbakgrund som sa det politiker inte riktigt kunde säga och för Luis blev invandringspolitiken en utväg bort från det akademiska fältet som inte hade varit möjligt att fullt ut träda in på. Politiken för in honom på en bana där hans invandrarskap får en central plats och han blir expert på invandrarfrågor. Vi kan se det som att det politiska fältets behov sammanfaller med de investeringar som Luis har gjort.

För Reza öppnade hans nya position i akademien för möjligheten att uttala sig i integrations- och utrikespolitiska frågor i den allmänna debatten. Han får en plattform utifrån vilken han kan skriva debattartiklar och han blir även mer synlig i sin nya position på fältet. Hans mer synliga position ger honom möjligheter att ingå i nya sammanhang och nätverk. Under karriärens gång har han lyckats skaffa sig de nätverk han behöver men menar samtidigt att det är svårt att få tillgång till nätverk i Sverige.

Om man tittar på, ta min gamla hemstad, jag var i och för sig arton år när jag flyttade därifrån, så jag har inga djupa kunskaper därifrån. Men ändå, där var nätverken mer öppna. Om du kom till min gamla hemstad, [...] så kunde du efter någon vecka kanske få veta att musikerna de samlas på det kaféet, konstnärerna, textilkonstnärerna de samlas där, advokater där, ingenjörer där och så vidare. Så du kunde i stort sett gå till det kaféet och träffa ingenjörerna eller läkarna och börja bygga upp nätverk. Det var då i alla fall mycket öppnare, de var öppna de här nätverken. I Sverige så måste man nästan vara inne för att förstå att det finns nätverk. Det är lite mer osynligt här (Reza).

De intervjuade lyfter fram att deras utländska bakgrund ger dem lite extra spelrum. Svenskfödda förväntar sig att de ska vara annorlunda, vilket ger dem vad vi kan kalla ett ”etniskt svängrum”. Mikael, som är prefekt vid en institution, lyfter fram sin finska bakgrund som en tillgång när tuffa beslut måste tas. Han beskriver på följande vis, hur hans sätt att vara uppfattas på institutionen:

Det är ett osvenskt sätt, men respekterat. Men som sagt, du har säkert hört om kulturkrockarna mellan Finland och Sverige i affärlivet, det är av samma typ

här, att svenskarna har haft svårt att fatta beslut, man måste få konsensus och det tar en väldig tid och det är tröttsamt, [...] man måste komma med argument och förklara varför. Jo, jag tycker att människorna här förstår att det här har blivit en tuff institution, alltså en bra institution, inte snäll (Mikael).

Alexandra beskriver samma sak, men hon påpekar att kön också har betydelse. Hon menar att utlandsfödda kvinnor som nått toppen har ett större frirum än svenskfödda kvinnor. Utlandsfödda kvinnor kan bryta mer mot föreställningar om hur kvinnor ska vara i allmänhet och i akademien i synnerhet. Hon menar att akademien är mindre tolerant mot svenskfödda kvinnor – de har större krav på sig att förstå hur en kvinna i akademien ska bete sig – och att svenskfödda kvinnor är mer känsliga för de kulturella koderna och oftare förstår när de blir marginaliserade än vad kvinnor som kommer utifrån gör.

Även om det tycks finnas ett ”etniskt svängrum” uttrycker de fyra samtidigt att den utländska bakgrunden inte får ta alltför stor plats för då kan den bli ett hinder – vilket innebär en krävande balansgång.

Kluven habitus – familjen ett säte för kluvenhet

Ur flera aspekter tycks det finnas likheter mellan familjesituationen för personer med utländsk bakgrund i akademins toppskikt och övriga eliters familjeorganisering. Männerna har fler barn och är gifta i större utsträckning än motsvarande kvinnor. Männerna lever i större utsträckning med kvinnor som arbetar deltid eller är hemma med barnen medan en större andel kvinnor än män lever med en partner som också gör karriär. Män som gör karriär har helt enkelt mer markservice än vad motsvarande kvinnor har.³⁰

Men vi hittar också skillnader. I våra intervjuer framkommer att familjen blir ett säte där en kluvenhet iscensätts. Även om våra intervjuade själva i mångt och mycket känner sig integrerade i det svenska samhället, så är det inte självklart att övriga familjen gör det, eller att de familjevärderingar som man har stämmer överens med en svensk familjeideologi. De blir genom sina barn påmind om att de har invandrat och de uttrycker en oro för barnens framtid i Sverige. Med Bourdieus terminologi kan vi säga att deras habitus (resultat av sociala erfarenheter, kollektiva minnen, sätt att röra sig och tänka som ristats in i människors kroppar och sinnen)³¹ är kluven.³² De har en del

³⁰ Göransson 2004:38–43; Djerf-Pierre 2005.

³¹ Broady 1991 [1990]:225.

som formats i hemlandet och en del som är starkt präglad av erfarenheterna i det nya landet.

Alexandra uttrycker sin kluvenhet på följande sätt:

Hur ser du på det här att du inte är född i Sverige? Är det någonting som du fortfarande tänker på? (Intervjuaren)

Ja. Mycket ofta. Mycket ofta. Inte minst alltså, nu åkte jag till [hemlandet] under sommaren, var där i fem veckor. Och det var absolut inte så att jag ville tillbaka eller något sånt. Men tänkte jag, kan jag åldras och dö i ett land där folk egentligen inte förstår vad jag säger (Alexandra)?

En kluven habitus kan tänkas ge orienteringssvårigheter, men den ger samtidigt möjligheten att spela på två register. Vilka konsekvenser en kluven habitus får beror av en mängd olika faktorer såsom vilket land man kommer från (det kulturella och geografiska avståndet till Sverige), vilken status hemlandet har på det svenska akademiska fältet³³ och i samhället, vilket kön man har och från vilken familj man kommer (vilken social position familjen har i hemlandet).

Avslutande ord

Är akademien gränslös? Nej, så är inte fallet. Även om det vetenskapliga fältet uppvisar en hög grad av internationalisering och är öppnare än många andra sociala fält så finns hierarkier och polariteter som gör att vissa vägar blir sannolikare än andra för dem som träder in, beroende på vad man har med sig i bagaget. Har man utländsk bakgrund och lyckas ta sig in på fältet har vi kunnat konstatera att det är troligare att man investerar i en högskoleutbildning inom medicin, naturvetenskap eller teknik än i utbildningar inom samhällsvetenskap och humaniora. Dessutom finner vi att en grupp studenter med invandrabakgrund satsar på långa utbildningar vid prestigefulla lärosäten. Alltså, utbildningsinvesteringar visar sig vara mycket viktigt för

---

³² Bourdieu 2004:109–139. Bourdieu använder kluven habitus (*habitus clivé*) när han beskriver sin egen livsbana som präglas av en spänning mellan å ena sidan hans lantliga och socialt låga ursprung och å andra sidan en extrem utbildningsbana mot en topposition inom det akademiska fältet i Frankrike.

³³ I Iran exempelvis har man varit mycket mån om att de studenter som skickats ut i världen ska ge ett gott akademiskt rykte. Reza berättar att studenterna var tvungna att genomgå prov och visa att de var tillräckligt duktiga för att få åka utomlands och studera. Tanken var att de som fick åka skulle fungera som ambassadörer för hemlandet.

invandrade grupper. Detta kan ses som ett sätt att kompensera sin utländska bakgrund. Dessa utbildningar är också internationella till sin karaktär och är ofta gångbara både i Sverige och i hemlandet. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att det svenska utbildningssystemet misslyckas med att ta hand om en stor grupp elever med invandrarbakgrund. På det individuella programmet på gymnasiet hittar vi en kraftig överrepresentation av elever med utländsk bakgrund och dessa elever klarar sig sämre även betygsmässigt än svenskfödda ungdomar. Denna grupp elever har givetvis en lång och arbetsam väg om de vill fortsätta in i akademien.

Rör vi oss uppåt i den akademiska hierarkin ser vi att fältets specifika internationella drag visar sig genom olika typer av forskartjänster som attraherar utlandsfödda personer. Det är därmed inte så konstigt att det är vanligare med utländsk bakgrund hos personalen som innehar forskartjänster än hos dem som återfinns på rena undervisningstjänster och administrativa tjänster.

Intresset i detta kapitel har varit riktat mot dem som lyckas nå en hög position på det vetenskapliga fältet. Vilka vägar har de tagit? Om vi knyter an till de olika spår som skisserats i inledningen finns bland de fyra intervjuade exempel på att man föresatt sig att ta sig in på fältet på samma villkor som en svenskfödd men stött på motstånd. Utvägen har blivit att byta fält och inta en position som innebär att man lyfts fram i integrerade sammanhang. Vi har även mött exempel på banor där verksamheten i Sverige är ett led i en internationell karriär och där man har en internationell plattform snarare än en lokal svensk sådan – man har gjort de lokala investeringarna innan man kom till Sverige i ett tidigare skede i karriären.

Krävs kompensatoriskt kapital för att ta sig till den akademiska toppen om man har invandrarbakgrund? Resultat från enkätundersökningen *Ledarskap i förändring* visar att personer med utländsk bakgrund på maktpositioner har högre socialt ursprung än personer med svensk bakgrund. Det finns alltså indikationer på att så är fallet. Vi kan inte dra några generella slutsatser från fyra intervjuer, men vi kan resonera kring vilka mekanismer som är verksamma. Utbildningskapitalet är av stor betydelse för våra intervjuade. I de fall där föräldrarna haft ett omfattande utbildningskapital har detta förts vidare mellan generationer. Har föräldrarna saknat längre högskoleutbildning har ändå en inställning att utbildning är viktigt förmedlats. Och för Mikael, som kommer från rätt modesta förhållanden, har hans framgångar i det nationella relativt elitistiska utbildningssystemet lett till en mycket hög utbildningsbana. Som för svenskfödda är det ärvda och förvärvade utbildningskapitalet mer väsentligt än det ekonomiska

kapitalet för en lyckad akademisk bana. Endast i en intervju hänvisades till det ekonomiska kapitalets betydelse för den akademiska karriären.

Att ha invandrat till Sverige innebär att ha en del av livet som formats i Sverige och en i ett annat land. De intervjuades kluvna habitus innebär å ena sidan att de kan spela på två register – de har dubbla uppsättningar kulturella erfarenheter. Å andra sidan kan en kluven habitus ge en känsla av utanförskap. Våra intervjuade uttrycker känslan av utanförskap bland annat genom sin oro för barnen. Deras barn betraktas som invandrare av det omgivande samhället. De menar att inställningen till gruppen invandrare har hårdnat i Sverige och detta möter deras barn som håller på att forma sina liv i det nya hemlandet.

För de fyra har en mängd faktorer varit avgörande för vilka vägar de har tagit på det akademiska fältet. Vi har i detta kapitel velat belysa några viktiga dimensioner såsom betydelsen av den sociala bakgrunden, det ärvda och förvärvade utbildningskapitalet, kön, nuvarande familjesituation, ämnesdisciplin, hemlandets status i Sverige samt betydelsen av när i livet man träder in på det svenska akademiska fältet.

Referenser

- Bourdieu, Pierre. 1984. *Homo academicus*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Bourdieu, Pierre. 1989. *La noblesse d'État. Grandes écoles et esprit de corps*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Bourdieu, Pierre. 2004. *Esquisse pour une auto-analyse*. Paris: Édition Raisons d'agir.
- Broady, Donald. 1991 [1990]. *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS Förlag.
- Broady, Donald. 2000. ”Inledning.” i Pierre Bourdieu. *Konstens regler. Det litterära fältets uppkomst och struktur*. Stockholm: Brutus Östling Bokförlag Symposion.
- Börjesson, Mikael. 1998. *Kampen om det ”internationella”. En kartläggning av transnationella strategier vid högskolor och universitet i Stockholm*. Uppsala: ILU, Uppsala universitet.
- Börjesson, Mikael. 2004. *Högre utbildning och nationell härkomst. Exemplet Södertörns högskola*. SEC rapport, nr 35. Uppsala: SEC/Uppsala universitet.

- Djerf-Pierre, Monika. 2005. "Att leva som ledare." i Anita Göransson. red. *Maktens kön*. Stockholm: Natur och Kultur. Kommande.
- Gunneriusson, Håkan. 2004. *Idéer och autonomi i universitetsvärlden – en fallstudie över Södertörns högskolas tidiga historia*. Uppsala/Huddinge: Vetenskapshistoriska avdelningen, Uppsala universitet/Södertörns högskola.
- Göransson, Anita. 1998. "Mening, makt och materialitet. Ett försök att förena realistiska och poststrukturalistiska positioner." *Häften för kritiska studier* 31:3–26.
- Göransson, Anita. 2004. *Kvinnor, män och karriärer. Visioner och verklighet i näringslivet*. Stockholm: SNS Förlag.
- Göransson, Anita. 2005. "Född till makt?". i Anita Göransson. red. *Maktens kön*. Stockholm: Natur och Kultur. Kommande.
- Högskoleverket och Statistiska centralbyrån. 2003. *Utländsk bakgrund för studerande i grundutbildning 2001/02 och forskarutbildning 2000/01*. Sveriges officiella statistik statistiska meddelanden, UF 19 SM 0201. Stockholm/Örebro: Högskoleverket/Statistiska centralbyrån.
- Jonsson, Pernilla. 2005. "Vetenskapen." i Anita Göransson. red. *Maktens kön*. Stockholm: Natur och Kultur. Kommande.
- Jordansson, Birgitta. 2005. "Utbildad till makt?". i Anita Göransson. red. *Maktens kön*. Stockholm: Natur och Kultur. Kommande.
- SOU 2000a:47, *Mångfald i högskolan. Reflektioner och förslag om social och etnisk mångfald i högskolan. Slutbetänkande av Utredningen om social och etnisk mångfald i högskolan*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2000b:39, *Välfärd och skola*. Stockholm: Fritzes.
- Sörlin, Sverker. 1994. *De lärdas republik. Om vetenskapens internationella tendenser*. Malmö: Liber-Hermod.
- Wagner, Anne-Catherine. 1998. *Les nouvelles élites de la mondialisation. Une immigration dorée en France*. Paris: Presses Universitaires de France.

Det villkorade medierummet

En diskussion om genrer, makt och mångfald

Maria Edström och Karin Nordberg

”Det var ju kul att det blev en norrlänning.” Repliken som gällde utnämningen av turkfödde Ibrahim Baylan till ny skolminister fälldes i SVT:s morgonsoffa av en paneldeltagare. Kommentaren är karaktäristisk för en växande medvetenhet om problemet med att placera personer med utländsk bakgrund i ”invandrarfacket”.¹ Med beskrivningen av Baylan som norrlänning breddades medieidentiteten.

Medierna är viktiga kanaler för att förmedla bilden av vilket samhälle vi lever i och vilka människor som konstituerar detta samhälle. Därför finns anledning att särskilt uppmärksamma de som befolkar medierummet.² Vilka medievillkor hindrar respektive främjar personer med utländsk bakgrund? Det är den övergripande frågan i detta kapitel som sätter genrernas betydelse i fokus. Medan kapitel 7 synar de professionella villkoren är syftet med detta kapitel att diskutera deras möjligheter för medverkan i medierummet.³ Genrerna är centrala för att förstå vilka som kommer till tals i medierna liksom vilka former av maktutövning som sker på olika mediearenor. Hur skildras invandrare i medierna? Vem kommer till tals som källa? Vilken roll tilldelas de – eller tar de sig?

Vi tar avstamp i vår studie ”Medierummets eliter” i antologin *Maktens kön* (Göransson, red. kommande), där en vecka år 2000 när-

---

¹ Med citationstecknen kring ”invandrare” vill vi understryka vår tvekan att använda begreppet, en lösning som även Magnus Dahlstedt använt i SOU 2004:49, s 49–50.

² Delar av kapitlet bygger på resonemang, som också återfinns i ”Medierummets eliter” i Göransson, red., *Maktens kön* (kommande).

³ Beroendeförhållandet mellan den professionella situationen och medieinnehållet gör dock vissa överlappningar mellan kapitlen oundvikliga. I ”Mediernas janusansikte” (se kapitel 7) kretsar frågorna kring invandrades plats i de redaktionella hierarkierna och möjligheter att nå ledande befattningar inom medieorganisationerna, medan vi tar upp medievillkoren och journalistiken ur ett medverkande- och deltagandeperspektiv.

studerats med avseende på genrer och medverkan i ett köns- och elitperspektiv. Samma vecka använder vi här för att fånga upp en diskussion av medieutbudet med betoning på inkludering och exkludering av personer med utländsk bakgrund.⁴

Medier och makt

Samtliga nordiska maktutredningar har tagit fasta på mediernas ökande roll som både arenor och aktörer för makt. De svenska maktutredarna Petersson och Carlberg beskrev massmedierna som självständigt maktcentrum i boken med den talande titeln *Makten över tanken* (1990:235). Intresset för medierna bottnar i insikten om att det politiska livet och det offentliga samtalet alltmer sker i medierna. Pierre Bourdieu (1998:59) talar om medierna som ett eget maktfält. Massmedierna är, skriver den norske sociologen Thomas Mathiesen (1993), ”genomsyrade” och ”genomströmmade” av makt från början till slut i kraft av mediasystemets struktur: Medierna förutsätter, har och ger makt, samtidigt som den makt medierna har är betingad av andras makt i omgivningen.

Förutom dagordningsfunktionen, dvs. makten att bestämma vilka frågor som ska diskuteras, urskiljer man inom ramen för teori- bildningen om mediemakten idag en rad andra maktformer vid sidan av beslutsmakten. Beskrivningsmakt, redigerande makt och expone- ringsmakt är några benämningar som anger vilken typ av makt det är fråga om (Ekström och Nohrstedt 1996:284; Thomsen 2000). Som samlingsbegrepp talas om symbolmakt. Medierna har makt att påverka människors uppfattningar som moralisk aktör genom att till- handahålla exempel i en ständigt pågående normbildning. Medierna erbjuder scener för maktutövning genom de villkor för medieexpon- ering som de upprättar. Formspråk och scenografi dikterar villkoren för vem som får synas och vilka som har de ledande rollerna. Ett begrepp för detta är ”medielogik” (Altheide och Snow 1979; Asp 1986). Till- spetsning, konkretisering, vinkling, personifiering, intensifiering och polarisering är några av de karaktäristiska yrkesknep som ingår i begreppet ”medielogik”. Även journalistikens förkärlek för elitkällor och den manliga normen brukar hänföras dit (Hvitfeldt 1992, Sahlstrand 2000).

---

⁴ I det här kapitlet kommer vi inte att diskutera de lagstadgade medierummen för et- niska minoriteter i radio och tv. För en diskussion om minoritetsmedier, se Christen- sen 2001. För SR:s och SVT:s avtalsenliga skyldigheter se www.sr.se/international resp. www.svt.se/svtinfo/publicservice/lagar/011220-svt_tillst2002-2005.pdf.

Ett vanligt sätt är att se medierna som ett uttryck för de rådande maktförhållandena i ett samhälle. Det offentliga samtalets aktörer befinner sig i en ständig, mer eller mindre kollegial relation till varandra. Den som står utan makt har heller inte några medier till sitt förfogande, medan de som redan har makt får mer makt genom medierna. Denna s.k. kumulativa tendens leder till att de som har en svag maktposition, drivs än mer utanför maktens källor och centrum, ju större mediemakten är (Mathiesen 1993). Det sista har särskild bäring i ett mångfaldsperspektiv. Frågan är alltså om medierna per definition är makthavarnas förlängda arm eller om medierna kan bidra till en demokratisering genom att låta nya röster höras? I vilken utsträckning är invandrade källor i medieutbudet och hur ofta kommer de till tals på samma villkor som infödda?

Medan de flesta elitundersökningar har fastnat för positionsdefinitionen av avgränsnings- och preciseringskäl, diskuteras inom medieforskningen allt oftare ett elitbegrepp format av och i den medierade offentligheten. Traditionella eliter har fått konkurrens av en medierumselit, vars elitstatus främst springer ur kunskapen om hur man agerar i medierna. Benämningar som ”karismatisk elit” och ”personligheter” har valts för att uttrycka denna nya elitgrupp vid sidan av de institutionella eliterna.⁵ Vi kallar denna nya elittyp för ”statuselit” Se Christiansen, Möller, Tobeby 2001:18, och SOU 1990:44.

Vem är ”invandrare” i medierna?

Vem som uppfattas som invandrare i medierna är än svårt att definiera. Myndighetsbegreppet invandrare avser personer födda utomlands. De som är födda i Sverige av invandrade föräldrar tillhör inte denna grupp utan bör kallas person med utländsk bakgrund eller barn till invandrare, enligt kulturdepartementet rekommendationer (Ds 2000:43). Båda dessa grupper präglas dock av en stor heterogenitet och kategoriseringen på grund av nationell eller etnisk härkomst är problematisk eftersom det är svårt att sätta ett samlande namn på människor vars enda gemensamma nämnare är att de flyttat till Sverige eller att deras föräldrar gjort det.

Begreppet invandrare riskerar därmed att få en oklar innebörd, inte minst i medierna, där både journalister och medieanvändares tolk-

---

⁵ Som exempel på den karismatiska eliten nämner Mathiesen (1993) musiker, teaterfolk och advokater bl.a., medan de danska och svenska maktutredningen valt ”personligheter” som begrepp. Se Christiansen, Möller, Tobeby 2001:18, och SOU 1990: 44.

ningsramar spelar in. Journalister konstruerar och väljer ut det som blir "medieinvandraren" enligt Ylva Brune (2004b:309–336). Ur ett användarperspektiv kan namn, sammanhang, utseende och språklig brytning vara det som avgör om man uppfattar en person som invandrad eller infödd. Vid innehållsanalyser av medier är det också vanligt att kombinera dessa olika variabler för att hitta en möjlig väg att sortera befolkningen (Ghersetti 2002, Andersson Odén och Wadbring 2003). Men redan att börja klassificera människor efter namn, hudfärg och språk kan komma att cementera fördomar om vem som är invandrare och vad det är att vara etnisk svensk. Kategoriseringarna riskerar att ännu en gång skapa gränser och diskriminera. Själva begreppet "invandrare" är alltså ur medieinnehållssynpunkt problematiskt i sig. På redaktionerna föredrar man att tala om mångfald och att det mångkulturella Sverige ska synas.⁶ Hur intrikat begrepps användningen är, märks av att även mångfaldsbegreppet har ifrågasatts på senare tid (se kap 1).

Oavsett hur man studerar den grupp som benämns invandrare i svenska medier kan man ändå konstatera en underrepresentation i förhållande till folkmängden. Medan ca 20 procent av den svenska befolkningen har utländsk bakgrund förekom bara sex procent i svensk lokalpress år 20020 (Andersson Odén 2004). Deras framträdande är också ofta kopplat till någon form av problem. Samtidigt kan man notera att när någon med utländsk bakgrund når en viss maktposition slutar personen att vara invandrare i medierna. Det gäller till exempel Drottning Silvia (född i Tyskland), utrikesminister Laila Freivalds (född i Lettland) och programledaren Mark Levengood (född i Finland). Det är dock tveksamt om samma förhållande gäller personer med utomeuropeisk bakgrund. Man kan således också notera att "svenskheten" tycks villkorad.

En annan medieeffekt är att personen associeras till en viss invandraridentitet. Till exempel kopplades fotbollsspelaren Zlatan Ibrahimovic i början på sin karriär ständigt ihop med stadsdelen Rosengård i Malmö medan han efter framgångarna i EM till och med påverkade stavningen av Sverige: En kvällstidning skrev "Heja Zverige". Men tillbaka i vardagen fortsätter många sportjournalister att låta Ibrahimovic representera bilden av den Andre inom sporten.⁷

⁶ Se exempelvis SR och SVT:s mångfaldsplaner och Svenska journalistförbundets skrivningar om mångfald. www.svt.se, resp www.sjf.se.

⁷ Se även uppsatserna "Zlatan är Zlatan – ett arbete om hur Zlatan bevakats av pressen" av Pär Andersson och Lotta Venhagen. (2003 JMG) och "Om fotboll och dess föreställda gemenskaper", Agneta Furvik (Malmö Högskola 2004).

Mediernas schabloninvandrare – och medieforskningens?

Tidigare forskning på temat invandrare, etnicitet och medier har framför allt riktat in sig på diskriminering när det gäller underprivilegierade grupper i samhället. Enligt Ylva Brune som i en rad studier (1998, 2000, 2002, 2004a, b) kartlagt svensk nyhetsjournalistik om invandrare och flyktingar har dessa uppmärksammats i medierna framför allt när de på något sätt varit i konflikt med svenskar eller det svenska samhället.⁸ Nyheter om brott upptog en femtedel av alla invandrar- och flyktingrelaterade frågor under 1980-talet och fram till mitten av 1990-talet. Som vanligast förekommande ämnen har noterats flykting- resp. invandrapolitik, medan integrationsfrågor knappast skildrats alls. Mycket litet har medierna behandlat invandrares livsvillkor. Det samma gäller nyheter om rasistiska och främlingsfientliga yttringar (Löwander 1997).

Till synes regelmässigt har invandrare som grupp tolkats i termer av ”de andra”. När de framträtt som enskilda individer har det oftast varit i rollen som offer. De studier som gjorts visar också att medierna producerar och befäster stereotyper av invandrare och olika etniska grupper. Enligt samma logik skapas en nationalistisk diskurs med bilden av ett Sverige som det trygga landet i motsats till invandrares och flyktingars ursprungsländer.

Stereotyperna följer också ett könsmönster. Offerrollen har framför allt tillskrivits invandrarflickor och kvinnor, som framställts som passiva och utsatta för tvång, medan invandrapojkar och män har framställts som aggressiva och förövare (Brune 2004a:79–80). Stabila mönster är också att flyktingar och invandrare nästan aldrig kommer till tals själva för att ge sin syn på de händelser medierna tar upp. Det är istället svenska myndighetspersoner som ges utrymme att tolka förhållandena.

En viss förändring i mediernas bevakning och representation verkar dock ha inträffat från mitten av 1990-talet. Invandrarfrågorna har ökat sin andel i medieutbudet och medierna har börjat lyfta fram positiva exempel, som understryker fördelar med det mångkulturella, eller, med ett nyare begrepp, det ”interkulturella”.⁹ Invandrares kapacitet har uppmärksammats, särskilt som egna företagare och entreprenörer som bidrar till tillväxten i landet. Ofta har det dock enligt vissa

---

⁸ Se även Birgitta Löwander 1997 resp. 1999; Catomeris 1998; Asp och Weibull 1996; Hultén m.fl. 1988; Petersson och Hellström, 2004. Förhållandena har belagts i internationell forskning. Se bl.a. van Dijk 1993: 248–249.

⁹ Begreppet används bl.a. i EBU:s (European Broadcasting Unity) policydokument från 1994.

forskare handlat om en idealisering som snarare kommit att stärka istället för att bryta den diskriminerande diskursen (Brune 2002; Ericsson m.fl. 2002). Särskilt har denna paradox noterats när det gäller aktiva och starka invandrarkvinnor. Genom att dessa porträtteras som udda och lysande undantag, förblir den underliggande diskursen den om invandrare som offer. Den positiva motbilden tenderar således att också producera stereotyper, då i termer av exotisering (Pettersson och Hellström 2004).

Man kan emellertid också se en ökad medvetenhet hos journalisterna om att begrepps användningen kan fungera diskriminerande.¹⁰ Även könsstereotyperna har förändrats så att på 2000-talet lyfts invandrade män fram som förlorare, drivna av sin religion, tradition och vanmakt inför kulturkrockarna. Medan männen beskrivs som kvinnoföraktande och oförmögna att styra sina liv, framställs kvinnorna som benägna att frigöra sig från gamla föreställningar och värderingar. Detta är, med Ylva Brunnes ord, de medieproducerade, ”typifierade”, invandrarna (Brune 2002b).

På basis av de studier som gjorts menar Paulina de los Reyes och Mats Wingborg i integrationsverkets rapport *Vardagsdiskriminering och rasism i Sverige* (2002) att en strukturell diskriminering genom-syrar samhällets organisering och ideologiproduktion i form av institutionella praktiker inte minst i mediernas stereotypa framställningar. Istället för att fungera som en antidiskriminerande instans, genom att förmedla ”erfarenheter som både favoriserade och missgynnade människor har”, medverkar medierna till en oreflekterad utsortering och kategoriseringen av människor (2002:74). En slutsats av de diskriminerande praktiker som lyfts fram i medieforskningen om invandrare är att medborgarrollen har underordnats de stereotypiska representationerna i medieutbudet (Sahlstrand 2000; Brune 2004).

Det bör tilläggas att en del av utanförskapet även produceras i forskningen, där – liksom i journalistiken – invandrades förekomst i brottsregister och socialbidragsstatistik finns väl redovisad, medan man endast undantagsvis undersökt deras representation i maktens korridorer, dit också de opinionsbildande massmedierna bör räknas. Som framgått gäller försummelsen även medieforskningen. Konstruktiva undantag är de sällsynta fall där forskare uppmanats att föreslå förbättringar (Brune 2002).¹¹ Som ett led i en journalistisk kvalitets-

¹⁰ Se t.ex. Scoop 2003:4. I TV-programmet ”Det goda samtalet”04-01-18 visade Sverker Olofsson prov på en sådan medvetenhet i sina frågor till riksdagsledamoten Anna Ibrisavic.

¹¹ I EUMC-rapporten *Racism and cultural diversity in the mass media* (ter Wal, 2002), har forskare i 14 av EU:s medlemsländer givit rekommendationer för förbät-

höjning föreslås t.ex. att journalister tar fasta på medborgarperspektivet istället för offerrollen (Sahlstrand 2000) samt att myndigheter och politiker förändrar sitt språkbruk och perspektiv (Brune 2004b:368).

Vecka 6 år 2000

Vår undersökningsvecka både bekräftar och problematiserar den bild av medieutbudet som visats i forskningen om medier och invandrare. *Dagens Nyheter* (2000-02-07) hade under den veckan ett reportage på offer temat. Det handlade om ett mobbningsfall där en man av sydamerikanskt ursprung fallit offer för det svenska rättsväsendet. Efter långvarig mobbning på arbetsplatsen blev han uppsagd på grunder som Arbetsdomstolen bedömde som ogiltiga. Trots att han med facketts hjälp har drivit fallet genom rättsmaskineriet, hade han inte fått upprättelse. I intervjun berättar mannen om sin bitterhet och sin förlorade tro på det svenska rättssamhället, som gjort att han vid tiden för reportaget led av posttraumatiskt stressyndrom. På bild syns han nästan helt dold bakom högar av de dokument som affären genererat. Budskapet är knappast entydigt på det sätt som forskningsresultaten ofta ger vid handen. Samtidigt som reportaget beskriver en offersituation ger det också exempel på diskriminering. Och även om mannen är ett offer, framstår han som både kampvillig och extremt uthållig.

En helsida samma vecka ägnas regeringens förslag om en skärpt flyktingpolitik med reportage och expertkommentarer (DN 00-02-10). Två helsidor tar upp betygsfrågan och understryker språkproblemet som det största. Här blandas invandrarelevers med etniska svenskars svar. Andra artiklar på invandratemat är bekymret med att invandrade elever i så hög grad underkänns i kärnämnen (DN 00-02-08). Problemet analyseras av forskaren Fuat Deniz vid Örebro universitet som en klassfråga. Invandrare från Östeuropa klarar sig bättre, eftersom familjerna har akademiska traditioner, medan invandrabarn från Mellanöstern oftare misslyckas. Att invandrare inte skildras som en enhetlig grupp är en avvikelser från de stereotypa nyhetsskildringarna. Det kan eventuellt hänföras till att den tillfrågade experten själv är av utländsk härkomst.

Den s.k. Alcalá-affären inföll under vår undersökningsvecka och var en av onsdagens stora nyheter (DN 00-02-09). Affären fyllde en knapp helsida med tre artiklar, varav en nyhetsartikel om brottsmiss-

---

ringar. Framför allt föreslås där förändringar på utbildningssidan. (Ylva Brune för Sverige).

tankarna, en intervju med Jesús Alcalá och ett porträtt av honom som känd debattör och Amnestyordförande. Att Alcalá-fallet, så när som på en kort släkthistorisk bakgrund, saknar invandrarperspektiv, är analogt med tidigare resultat från vår studie av kön och eliter i medierummet, som visat att kön föreföll göra mindre skillnad ju högre position personen hade. På liknande sätt kan Alcalá-affären läsas så, att på elitnivå tycks etnicitetsperspektivet underordnat positionen. Men storyns utformning, med familjehistoriken placerad längst ned på sidan, skulle också kunna analyseras enligt regeln om att framgångsrika invandrare får svensk identitet när de lyckas, men om de misslyckas återförs till invandraridentiteten.

I *Sveriges Radios* nyhetsprogram dominerades veckan av den egenproducerade nyheten om diskriminering av mörkhyade städare. Journalisten hade ringt upp ett antal städbolag och bett att få anlita en vit städare, vilket samtliga städbolag utom ett gick med på. Endast den städfirma som ägdes av en invandrare motsatte sig kundens begäran. Journalistens resultat följdes under hela veckan av intervjuer med diskrimineringsombudsmannen, fackliga företrädare och riksdagsmän med utländsk bakgrund. Inslaget är uttryck för den typ av granskande journalistik som undersöker ett fenomen, i det här fallet förekomsten av rasism i Sverige, något som tillhör ovanligheterna i bevakningen. Att tre riksdagsledamöter med utländsk bakgrund (Yvonne Ruwaida, Fatima Nür och Yilmaz Kerimo) ombads kommentera händelsen och inte bara svenska myndighetspersoner, skulle kunna tolkas som ett brott med det schablonartade mönstret i rapporteringen (Dagens Eko 00-02-08). Å andra sidan dyker här en annan schablon upp, nämligen att medierna vänder sig till invandrare i frågor som rör invandrare. Då har vi stött på ytterligare en diskriminerande praxis, såvida det inte är invandrarnas eget val att profilera sig som experter på integrationsfrågor.

Ämnesmässigt visade *SVT* upp en relativt stor bredd under den aktuella veckan. Förutom de vanliga invandrarrelaterade ämnena i faktagrammen framträder invandrade personer som artister i nöjesprogram och som idrottsutövare i sportprogrammen. I *Dokument inifrån* fick man få följa en kosovoalbansk familjs möte med svensk flyktingpolitik och vad som hänt i deras hemby. *Mosaik* följde Raymond Paredes-Ahlgren vars far, läkaren Eduardo Paredes, mördades under statskuppen i Chile 1973. Raymond hade åkt till Chile för att skriva en bok om sin fars sista dagar i livet. Programledaren betonar att reportern, Vanja Moore-Briones, har chilenskt ursprung. I båda fallen tycks reportaget som genre öppna för mer nyanserade beskriv-

ningar; invandrare och asylsökande kommer till tals som subjekt, de är varken offer eller förövare.

Några slutsatser som kan dras av etnicitetstemat i vår undersökningsvecka är dels att reportage och dokumentärer är genrer som har möjlighet att ge utrymme åt personliga erfarenheter och visa frågans komplexitet, dels att det främst är olika former av undersökande journalistik som förmått bryta stereotypiseringen och peka på strukturella faktorer. En observation är också att invandrares röster sällan hörs i allmänt kommenterande sammanhang. I pressen var det svenska myndighetspersoner som ombads yttra sig. Undantag från regeln var artiklarna om betygsfrågan, där både elever med svensk och utländsk bakgrund intervjuades. I radion kom politikerna med invandrarbakgrund till tals i just invandrarfrågan. I tv framstår också fiktionen som en möjlig arena för omförhandling.

En faktor till den låga andelen invandrare i materialet kan hänföras till den låga andelen journalister med invandrarbakgrund i den svenska journalistkåren. Enligt en undersökning från år 2000 fanns det 3 procent journalister som själva invandrat, 7–8 procent sverigefödda med invandrade föräldrar (Journalist 2000).¹² Basen för rekrytering av invandrare till chefsposter är således låg. Mediefältet är också det område som har lägst andel – bara fyra procent – beslutsfattare med invandrarbakgrund (se även kapitel 7).¹³ I siffrorna uppenbaras det strukturella problem i form av befintliga hierarkier, som hindrar invandrare från att bli delaktiga i den offentliga debatten. Ett annat strukturellt problem rör den journalistiska formen – genrererna.

Genrer som arenor för makt

Diskriminering handlar om makt och relationer som skapar överordning och underordning. Att kartlägga diskriminerande praxis är en viktig del i den forskning som kan möjliggöra en förändring. Vi har i en tidigare studie funnit genrer som sådana sorteringsinstrument, som bidrar till att kvinnor exkluderas i medierummet. Vår hypotes är att detta gäller även invandrade personer och i än högre grad invandrade kvinnor.

---

¹² Maktutredningen (Pettersson och Carlberg 1990:88) uppgav 13 procent, men i beräkningen ingick även minoritetsspråkjournalister på riks- och lokalradio.

¹³ Vit makt? En studie av invandrares och deras barns representation inom politik, förvaltning, näringsliv, organisationer och media. Utförd av den regeringstillsatta kampanjen Ungdom Mot Rasism, Civildepartementet, 1995.

Gemensamt för nyare genreteorier är att se genrer som institutioner. I genrer döljer sig mer eller mindre synliga maktstrukturer. Michel Foucault (2002) talar om medier och genrer som maktteknologier (Foucault 2002). Institutionaliseringsen i olika genrer har blivit allt tydligare med åren. Våra tidigare resultat visar hur en del genrer blivit en sorts suboffentligheter med en egen elitsammansättning. Att vissa genrer uppnår status av etablerade samhällsinstitutioner illustreras bäst av DN Debatt, som har dubbats till ett av den svenska offentliga debattens viktigaste fora (Petersson och Carlberg 1990). Andra sådana prestigefyllda arenor är Ekots lördagsintervju och SVT:s samhällsprogram som *Agenda* och *Debatt* (under vår undersökningsvecka ingick de nedlagda programmen *Speciellt* och *Centrum*).

När det gäller rekryteringen av medverkande spelar mediernas och genrens sociokulturella status roll. Visserligen dyker tidvis samma personer upp i morgonpress, kvällspress, radions och tv:s olika kanaler, men samtidigt tecknar utbudet ett mönster som sorterar personer i olika genrer. I denna in- och utsortering sker en kategorisering av de medverkande, som ur ett köns- och etnicitetsperspektiv antingen kan fungera diskriminerande eller antidiskriminerande.

För att få ett underlag till diskussionen om hur respektive arena å ena sidan sorterar och kategoriserar medverkande och å andra sidan förhåller sig till olika former av symbolmakt, använder vi här samma analysmodell som i vår tidigare studie om medierumseliter.¹⁴ Vi skilde där på

- Maktelitens arenor (nyhetsutbudet och debatter)
- Statuselitens arenor (kolumner, krönikor, paneler)
- Dolda maktarenor (familjesidor och tv-fiktion)
- Arenor av berättelser där elit och kön omförhandlas (satir, porträtt, fiktion).

Det ringa antalet invandrare i utbudet totalt liksom de försvinnande få makthavarna bland dessa, gör det dock smått meningslöst att diskutera i termer av eliter. Därför får vi inskränka oss till att diskutera villkor, möjligheter och tendenser med några belysande exempel. Dock kan elitbegreppet vara fruktbart i en diskussion om makt- respektive statuseliter i vissa genrer.¹⁵

---

¹⁴ Se vidare Ekström och Nordberg (kommande).

¹⁵ Begreppet invandrare: användningen i myndigheters verksamhet (Ds 2000:43).

Invandrare på maktelitens arenor

Nyhetsarenan

Med tilltagande ”nyhetisering” och ”tabloidisering” av medielandskapet har nyhetslogiken i kombination med kvällstidningarnas journalistiska ideal kommit att dominera och bestämma även mediernas invandrardiskurs. De konflikttyngda nyheterna om invandrare på 1990-talet, som konstaterats av samstämmig forskning, kan bland annat härledas till denna trend. Samma logik ligger bakom de så kallade snyftreportagen, där medlidandet är ett dominerande tema.

Det journalistiska beroendet av elitkällor, som är regel i nyhetslogiken, är styrande för vilka som inbjuds att medverka i medierummet. Av chefer, representanter och experter, samtliga eliter som premieras i medieutbudet, är andelen invandrare marginell. När kolumnisten Boris Benulic skriver att fler är adel än invandrare bland riksdagsledamöterna, säger det något om upplevelsen att kvalificera sig som nyhetskälla (*Metro* 03-10-16). Andelen personer med utländsk bakgrund i Ekots lördagsintervju når välvilligt räknat upp till 4 procent och då är så ”integrerade” politiker som ministrarna Laila Freivalds och Ines Uusman medräknade. Av 200 intervjuade under en fyraårsperiod medverkade åtta invandrare. Bland dem fanns ordföranden i ung vänster, Ali Esbati, ur makteliten och ur den s.k. statuseliten, författaren Peter Birro. Eftersom så gott som uteslutande maktelit förekommer i Ekots lördagsintervju är genren per definition exkluderande ur ett invandraperspektiv. Exkluderande är också det symboliska regelverk och den strikta språkpolicy som framför allt gäller nyhetsjournalistiken.

För tv:s del visar en undersökning av Rapport en förändring under 1990-talet. Även om personer med utländsk bakgrund i första hand är synliga när det gäller flykting- och invandrarsammanhang, konstateras att invandrare och flyktingar under 1990-talets slut oftare intervjuas som ”vanliga” personer och i ”helt vanliga” sammanhang än under tidigare år (Asp 2002:2). Den ökade synligheten gäller också opinionsledare. När de tio mest omnämnda personerna med utländsk bakgrund i storstadspressen 1995–1999 listades, placerade de sig i följande ordning: Alexandra Pascalidou, Juan Fonseca, Kurdo Baksi, Nalin Peggul, Ywonne Ruwaida, Mauricio Rojas, Michael Alonzo, Tarik Saleh, Luciano Astudillo, José Alberto Diaz. I en öppen fråga till allmänheten stod Alexandra Pascalidou, Juan Fonseca och Nalin Peggul i en klass för sig, samtliga tre kraftigt medieexponerade under perioden. ”Mediernas viktiga roll i opinionsbildningen kan knappast illustreras på ett tydligare sätt”, konstaterar Kent Asp.

På 2000-talet har nya namn tillkommit. I en namnsökning via databaserna Presstext och Mediearkivet, i syfte att ta reda på i vilken utsträckning riksdagsledamöter med utländsk bakgrund kom till tals i mediernas nyhetsutbud under 2000-talet, dök kongofödda Nyamko Sabuni (fp) upp som ny stjärna. Förutom Sabuni återfanns de sedan tidigare högt rankade Peggul, Astudillo, Ruwaida och Rojas. Av veteranerna är Rojas den i särklass mest synliga, i flera år rankad som en av Sveriges tio viktigaste opinionsbildare.

Särskilt intressant ur ett både etnicitets- och könsmaktperspektiv är Nyamko Sabunis offensiva sätt att utmana den vite mannen som norm. Hon blev riksdagens första kvinnliga svarta ledamot och den första invandrarkvinnan i folkpartiets styrelse 1999, och var en av de unga ledamöter som kom in i riksdagen efter valet 2002 med stor politisk aptit och gott självförtroende. Hon talar om sig själv som en helhjärtat engagerad politiker och god talare och har som mål att bli Sveriges första kvinnliga statsminister (*Expressen* 02-09-12). ”Jag förstår inte vad folk är rädda för. Vi svenskar är inte längre bara blonda och blåögda. En av oss ser ut som jag – det är bara att acceptera” (*Expressen* 02-02-08).

En generell observation av artikelinnehållet är att till skillnad från den journalistik, där icke-eliten figurerar får den politiska eliten medborgarstatus och inte invandrarstatus. I de artiklar där invandrarpolitiker omtalas och intervjuas i politiska frågor, påtalas ytterst sällan deras invandratillhörighet. Undantag utgör porträttintervjuer, där personens livslopp är av intresse. Att politikerrollen överflyglar invandraridentiteten tycks bl.a. bero på politikernas egna uttryckliga krav att bli bemötta i sin politikerfunktion. I Sverker Olofssons intervju med moderaten Anna Ibrisagic ansåg hon sig ha uppfostrat medierna att se henne som kompetent politiker och inte som f.d. bosniska i riksdagen. Hon fann själv den egna lokaltidningen exemplarisk när den skrev: ”Norrbottniska till moderattoppen”.¹⁶

Debattarenan

Debattformen kan sägas symbolisera det offentliga samtalet. Den är därför särskilt intressant att studera ur ett demokrati- och mångfaldsperspektiv. Svenska män dominerar tidningarnas debattsidor. Våra största tidningar bidrar till att stärka männens makt över den offentliga

¹⁶ Yttrandet skedde i TV-programmet ”Det goda samtalet”, 18/1 2004 (19–19.30), där idén var att en känd och etablerad TV-profil fick fria händer att välja intervjuperson. Olofsson hade fascinerats av Ibrisagic i samband med EMU-valet, då hon bl.a. läxade upp honom för att vara alltför fixerad vid hennes utländska bakgrund. Telefonintervju med Sverker Olofsson 04-01-24.

debatten. Den etniska obalansen är också tydlig.¹⁷ Man har talat om DN Debatt som Sveriges mäktigaste debattforum och redaktören som en av det offentliga samtalets mäktigaste grindvakter. Redaktören har makten att välja vilka som skall få medverka och vilka ämnen som skall uppmärksammas. Debattörerna tillhör nästan uteslutande samhällets etablerade institutioner: företrädare för myndigheter, organisationer eller politiska partier.¹⁸

Tidigare studier har visat att kvinnor, barn, äldre och personer med annan bakgrund än svensk är kraftigt underrepresenterade. Ett annat forskningsresultat är att kollektiva aktörer (flera skribenter per artikel) blivit allt fler på bekostnad av individuella inlägg (Petersson och Carlberg 1990; Jonsson 2000). Det är alltså intressant ur ett mångfaldsperspektiv att se dels hur mycket invandrarfrågan uppmärksammas, dels i hur hög grad personer med utländsk bakgrund kommer till tals på sidan. Även om de är få, finns här både gruppupprop och individuella invandrarstämmor. En genomgång av samtliga debattartiklar av massunderskrifter under år 2000, visade en representation på 5 procent för personer med utländsk bakgrund. Av sammanlagt 67 personer var 34 procent kvinnliga namn, vilket relativt sett var samma könsrepresentation som i gruppen svenska skribenter.¹⁹ Andelen ensamförfattare med invandrarbakgrund var något lägre, och kvinnorepresentationen ännu sämre, av 13 skribenter var en kvinna, Laila Freivalds, dåvarande justitieminister.

När det gäller tv har debattprogrammen avlöst varandra. Genom åren är det framför allt politiker, organisationsföreträdare, experter och forskare som haft ett forum i dessa program. Efter hand har också "vanligt folk" kommit till tals, liksom medie- och kulturfolk (Örnebring 2001). Det nuvarande programmet, *Debatt* har funnits sedan 2001. Projektledare Lena-Marie Nilsson säger att programmets uppdrag är att hitta nya debattörer och spegla hela landet. Hon för statistik över kön och kan då se att bland studiegästerna i *Debatt* finns cirka 40 procent kvinnor. Vilken bakgrund deltagarna har är svårare att kontrollera:

---

¹⁷ Det visar en genomgång av debattsidorna i Aftonbladet, Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet under ett halvår (september 2002–februari 2003) gjord på initiativ av Paraplyprojektet.

www.paraplyprojektet.se/templates/upload/4018/debattundersokning.pdf

¹⁸ Studier av DN Debatt har bl.a. genomförts av Petersson och Carlberg 1990, Lindström 1996, Wahlgren 1999 och Kroon 2001.

¹⁹ Sammanlagt förekom 1220 skribenter i debattinlägg med massunderskrifter, varav 449 kvinnor.

Etnicitet är svårt att föra statistik över. Sedan kan jag själv ha en åsikt om det – vi är dåliga på invandrarrepresentation i programmet. Ofta förekommer invandrare just i typiska ämnen – när vi diskuterar integration, eller diskrimineringsfrågor, eller som under förra året då Irakkriget var en stor del i programmet så fanns självklart människor med rötter i Irak med bland dem som samtalade om kriget. Däremot ser man sällan de nya svenskarna i debatter om t.ex. barnomsorg, Skandiaaffären, Robinson [...]

En genomgång av programlistorna för 2003 bekräftar delvis Lena-Marie Nilssons uppfattning. Knappt tio procent av de medverkande har utländsk bakgrund.²⁰ De uttalade sig framför allt om program som tog upp Irakkriget, religion, kultur och medier. Politiker var den största enskilda gruppen debattörer (21 procent) och det var också inom den gruppen de flesta invandrare återfanns.

Bland kategorin vanliga människor (oftast förekommande i enkäter på stan) var både andelen kvinnor och andelen invandrare högre än i programmet som helhet.

Statusarenor för makt

Dagspressens kolumner och etermediernas paneler har alltmer kommit att erövra rollen som politiska arenor. Ett karaktäristiskt drag i medieutvecklingen är att journalister som i seklets början var reagerande iakttagare i slutet av seklet blivit åsiktsproducerande krönikörer, vilkas makt anses ha ökat på ledarskribenternas bekostnad (Olsson 1999). Politiska och andra eliter har fått egna fora i tidningarna. Den allt större gruppen kolumnister är dock inte rekryterade bland de anställda. I ökande grad har kolumnister blivit både kändisar och en sorts varumärken för mediet där de medverkar.

Bland dessa kolumnister och krönikörer återfinns även en och annan skribent med utländsk bakgrund. Med tanke på talet om det mångkulturella är de dock förvånansvärt få. Ingen av de kolumnister som skrev i *Aftonbladet* och *Expressen* i november 2003 tillhörde kategorin ”invandrare”. *Svenska Dagbladet* och *Dagens Nyheter* har få eller ingen krönikör i kategorin ”invandrare”. Av gratisdistribuerade dagstidningen *Metros* tretton kolumnister fanns tre som otvetydigt var invandrare, nämligen Alexandra Pascalidou, Boris Benulic och Zanyar Adami. Det är möjligt att det beror på att de nya

---

²⁰ Kategoriseringen utgår från namnuppgifter och debattämnen samt redaktionens egna kommentarer.

medierna inte är belastade med samma historiska tradition och rikssvenska identitet som övrig press. Det är också ett medvetet val att bredda sig, vilket chefredaktören för *Metro*, Sakari Pitkänen, framhållit (SvD 2004-02-18).

Krönikören Zanyar Adami har också lyckats skapa ytterligare ett utrymme inom *Metros* utgivning. Sedan hösten 2004 kommer varje månad den åttasidiga bilagan *Gringo* inbladad i *Metro*. *Gringo* vill bli ett alternativ till de etablerade mediernas bevakning av integrationspolitiken och förändra mediebildens av förorten. ”Vi har alla olika bakgrund och redaktionen representerar det nya Sverige” säger Zanyar Adami till *Dagens Media* (2004-08-17). (Läs mer om *Gringo* i kap 7).

Om det finns ett motstånd mot att anlita invandrade krönikörer i pressen, är radiomediet ännu mer motsträvigt. I *God morgon Världen!* hörs regelbundet teatermannen Jasenko Selimovic. I övrigt är det gles med andra röster än svenska. Mycket hänger det förstås på mediet, som av tradition har varit en rikssvensk kanal med språkfostrande ambitioner. Brytningar har inte varit välkomna, vare sig det gällt dialektala avvikelser eller utländskt klingande språkmelodier. Bara i programmet *Brytpunkten* är brytning legio. I övrig programverksamhet är det antingen ett exotiskt inslag eller otänkbart – som för en nyhetsuppläsare. Speciella satsningar har lyft fram invandrare men mestadels har insatsen varit tillfällig och tidsbestämd.

I tv-program som *Speciellt* (1993–2000), kunde man notera att panelerna närmast var helt fria från invandrare – om inte något invandrarrelaterat tema är veckans ämne. När frågan var ”Tar vi för lätt på nazismen?” (SVT1 1999-12-05) fick journalisterna Kurdo Baksı och Alexandra Pascalidou komma till tals. För att diskutera frågan ”Kan man lagstifta bort rasismen?” (SVT 98-04-19), fanns dåvarande teaterchefen Ozan Sunar och forskaren Mauricio Rojas bland debattörerna. Från forskarvärlden förekom också enstaka personer med invandrarbakgrund, som kriminologen Jerzy Sarnecki.

Tv-programmet *Agenda* kan sägas ha tagit över både från *Speciellt* och aktualitetsprogrammet *Åtta dagar*. Redaktionen för ingen statistik över kön, etnicitet eller något annat, förklarar projektledaren Mats Weiland:

Urvalet utgår från relevans, men vi ägnar särskild uppmärksamhet åt fördelningen mellan kvinnor och män där vi eftersträvar balans. Agenda är ett current-affairprogram och självfallet blir det så att sammansättningen av gäster till stor del återspeglar de gängse maktstrukturerna i samhället.

Han påpekar samtidigt att i den krönika som avslutar varje program, Eftertanken, eftersträvas en jämn könsfördelning. Etnisk bakgrund var inte något redaktionen tänkte speciellt på, men vid en tillbakablick på den gångna vårsäsongen 2004 framgick det att minst 4 av de 16 ”eftertänkarna” hade en bakgrund i ett annat land/kultur. Att det är just i krönikan Eftertanken som mångfalden ökar stärker tesen att det är när gängse genremönster bryts som förändring kan ske.

Dolda maktarenor

Familjesidorna är en maktarena som mycket litet uppmärksammats i medieforskningen, trots att den innehåller flera etablerade genrer som bidrar till en traditionsburen makt- och könsordning. Maktperspektivet illustreras tydligt i den asymmetri som syns mellan annonser som människor själva sätter in och de hyllningar och nekrologer som skrivs av andra. Nekrologerna framstår som den genre som ihärdigast håller en gammal maktordning intakt. Det är etniska svenskar, företrädesvis män, som hyllas för sina insatser i livet. Det övre skiktets män bekräftar sina positioner i DN:s dödsrunor i titlar och kollektiva underskrifter. Bourdieu har särskilt pekat på nätverkens betydelse för elitens reproduktion. I nekrologerna syns dessa både i underskrifter och som en del av personens habitus i personbeskrivningen.

Den sneda könsfördelning som tidigare visat på ett dolt kvinnoförtryck i kvantitativa termer, förstärks här med en än tydligare frånvaro av personer med utländsk bakgrund. När det gäller de hyllningar som läsarna själva skickat in, kunde vi i vår DN-vecka räkna till andelen fem procent, att jämföras med 15–20 procent i befolkningen som helhet (ter Wal 2002). För att bedöma om andelen är hög eller låg måste demografiska aspekter vägas in. För slutsatser om en rättvisande representation bör bl.a. åldersstrukturen beaktas, då jubilarer vanligtvis är i medelåldern. Att också geografiska faktorer spelar in visar en studie där en av tidningarna (Sydsvenska Dagbladet) fanns i det invandrartäta Malmö (Byrman 2002). Där var siffran 15 procent utlandsfödda att jämföra med riksgenomsnittet på 11 procent (Statistiska Årsbok 2001). Med ledning av sina observationer i övrigt ser dock författarna familjesidan som bärare av en nationell diskurs.

Å andra sidan märks här inte i samma utsträckning de ”typifierade invandrare” som Ylva Brune (2002) funnit i nyhetsutbudet. Hyllningen av enskilda individer undgår de etablerade stereotyperna, vilket har förklarats av hyllningstexters generellt positiva och harmoniska grundton. Det brukar vara personens starka sidor som lyfts fram,

ofta i kontrast till tidigare umbäranden (Byrman 2002). En närstudie av familjesidans texter visade inga principiella skillnader i genre-mönstret mellan texter om svenskfödda och utlandsfödda. Detsamma gäller urvalet. Liksom för infödda gäller för invandrade att det vanligtvis är personer i högstatussysselsättningar som integrerats och lyckats på den svenska arbetsmarknaden som porträtteras i längre texter. 1990-talets trend med fler redaktionella initiativ på familjesidorna har stärkt den tendensen.

Av de sju personer som under vår vecka porträtterades av redaktionen under rubriken "Vi gratulerar" hade Günther Wetzel sina rötter i dåvarande Östtyskland (DN 00-02-08). Han kom till Sverige och Mikael Meschkes marionetteater med en teaterutbildning i bagaget och hamnade så småningom på Vår teater, där han var chef i 28 år. Han hyllas inför sin 65-årsdag, då han också blir pensionär. Texten ansluter till det mönster av framgångsberättelse, som karakteriserar porträttgenren (Siivonen 1999). Günther Wetzel är en invandrare som lyckats. I porträtten brukar också vändpunkter lyftas fram. I det här porträttet sker vändpunkten när Wetzel tar steget från öst till väst och en ny världsbild tar form. För personer med utländsk härkomst brukar framgången kontrasteras mot umbärandena i det gamla landet. Här antyds det i den upplevda friheten i väst.

Upplevelsen av Sverige framställs dock inte som odelat positiv. Sverige var visserligen "det välordnade, socialt stabila och de vackra skogarnas land [...] landet där invandrare togs emot med öppna armar". Men det var också det tysta landet, där man inte sade något i onödan utan fick hålla inne med sitt hjärtas mening. I porträttet får Günther Wetzel möjlighet att offentligen säga det han som invandrad svensk känt sig tvingad att hålla tyst om. Kritiken av det svenska samhället ger texten en medborgerlig karaktär och avvisar offerrollen.

Arenor där makt omförhandlas

Porträtt är således en genre som kan inbjuda till omförhandling av samhällets maktordning. Porträttintervjun är ett relativt nytt inslag i samtliga mediers genrerrepertoar. Genren fick sitt genombrott i mitten på 1990-talet och tillåter en större journalistisk frihet, med möjlighet att bryta nyhetsjournalistikens strikta konventioner. Därför ger också porträttet utrymme för omförhandlingar av både kön och social status. Redan att bli utvald ger intervjupersonen en viss upphöjdhet.

Trots möjligheten att släppa nyhetsjournalistikens förkärlek för elitpersoner, visade en genomgång av *Dagens Nyheter*s 48 söndags-

intervjuer år 2003 att hälften av de intervjuade tillhörde eliten, jämt fördelad mellan makt- och statuselit, det vill säga de som har formella maktpositioner resp. de som enbart har status på sitt fält. Andelen kvinnor var 44 procent, vilket är mycket om man t.ex. jämför med nyhetsgenren. Andelen intervjuade med utländsk bakgrund var 21 procent, även det en relativt hög siffra. Eliten dominerade framför icke-elit, andelen med inomeuropeisk och utomeuropeisk bakgrund var lika stor och könsfördelningen var jämlikare (Eliasson 2004).²¹ I flera fall har också porträtten avvisat de stereotyper som vanligtvis vidhåftar personer med utländsk bakgrund i medierna. I ett porträtt av graffiti målaren Martin Burgos vänds den bråkiga invandrargrabbens stökiga framtoning till en bild av en sökande och seriös ung man. Steget från att ha varit en bakgatans vandal till en hyllad konstnär i Östermalms salonger tecknar en omförhandling inte bara mellan utanförskap och erkännande utan också mellan populärkultur och finkultur.

Bland andra porträtterade märks skribenten Ana Martinez, imamen och civilingenjören Ismail Abuhelal, förläggaren Dorotea Bromberg, utrikesminister Laila Freivalds och författaren Jonas Hassen Khemiri. I samtliga fall tas den utländska bakgrunden upp som en värdefull tillgång.²²

Ironi och satir är en annan omförhandlande arena med inslag som framför allt finns i skämtteckningar och i stå-upp-komiken. Stuart Hall har myntat begreppet ”trans-coding” för den process där negativa stereotyper fylls med nytt innehåll (Hall 1997). Enligt forskarduon Berglund och Ljuslinder (1999) som studerat tv-humor, kännetecknas etnisk humor av en syn på invandrare som lika mycket värda, generellt trevligare, klokare och i olika bemärkelser mer rationella och levnadsglada än svenskar, medan svenskar skildras som snåla, fördomsfulla och inskränkta och rasister som underbegåvade och löjeväckande. Även inom humorgenren finns alltså risken för diskriminerande idealisering. Ett återkommande tema är att svenskar har mycket att lära av icke-svenska sätt att umgås och vara. Den nationalistiska nyhetsdiskursen utmanas i satirens form.

Medan invandrare skildras som socialt och kulturellt kompetenta framställs invandringens institutioner och företrädare som inkompetenta och respektlösa. Det verkar vara det närmaste tv-humorn kommer ett samhällskritiskt perspektiv. Övergripande sociala och ekono-

²¹ Endast de har räknats som själva tar upp sin utländska bakgrund.

²² DN 030810 (Khemiri), DN 030105 (Burgos), DN 031130 (Martinez), DN 031102 (Abuhelal), DN 031011 (Bromberg), DN 031012 (Freivalds).

miska förhållanden som ligger till grund för diskriminering omfattas inte av mediehumorn. Mycket sällan utmanas den ekonomiska makten. Humoristiska angrepp på makthavare förblir ofarliga. Men trots tv-humorns relativa ofarlighet och trots tendenser till idealisering och exotisering, ser författarna massmediehumorn som en viktig kugge i integreringen för att den hjälper till att ena oss kring centrala kulturella och sociala världen och för att vi fostras främlingsmoraliskt.

Att invandrargrupper utsätts för s.k. etnisk humor är enligt författarna sällsynt, men har noterats för invandrare från öststaterna och arabländerna. Det tedde sig därför som ett motdrag, när ”världens enda kvinnliga muslimska ståuppkomiker” Shazia Mirza dök upp på västerländska scener, iförd svart hijab (SvD 03-08-11). Måltavlor för hennes humor är inte bara fördomsfulla västerlänningars islamskräck, utan också inskränkta muslimska fäder, äktenskapsvanor och etniskt betingade skönhetsideal. Shazia Mirza har en kollega och frände i Özz Nûjen, svensk ståuppare och radioprofil med kurdiska rötter, som uppträder som ”den tjocka kurdiska kvinnan som säger vad hon vill” med löshöfter och brokig sjal på huvudet (DN 02-05-06). Syftet är enligt Nûjen att visa en annan bild av den kurdiska kvinnan än som offer. Özz Nûjen har också passerat nålsögat att vara sommarpratare i P1 (2002), och efter hand fått en allt större plats i de mediala rummen.

Tv-fiktionen är en annan arena där möjliga omförhandlingar kan ske. När det gäller programutbudet som helhet har Granskningsnämnden upprepande gånger pekat på den amerikanska dominansen; 80 procent av fiktionsutbudet är producerat i USA.²³ Ur etnicitets-synpunkt behöver inte detta vara något negativt, då minoritetsgrupper har en betydligt större plats i dessa serier. En granskning av svenska tv-serier ger en mer negativ bild. I en uppsats om serierna *Rederiet* (SVT), *Skilda världar* (tv4) och *Vita Lögnar* (tv3) pekar författarna på en stereotyp rollbesättning där majoriteten av icke-svenska karaktärer skildras negativt och en ”vi mot dom” känsla som genomsyrar såporna (Roos m.fl. 2001). En annan granskning pekar också på att det samlade intrycket av tv-bruset är att olika etniska grupper skildrades på ett stereotypt sätt. Den svenskproducerade tv-fiktionen dominerades helt av svenska karaktärer, vilket skulle tyda på en högre grad av osynliggörande i fiktionen jämfört med faktaprogrammen (Backlund och Håkansson 2001).

---

²³ Det amerikanska utbudet består av tv-serier, såpor & sit-coms och långfilmer och knappt 50 procent av barnprogrammen och blandprogram (t.ex. s.k. pratshower). Granskningsnämnden, Svenskt tv-utbud 2001.

Som motbild – om än omdiskuterad – kan nämnas författaren och dramatikern Peter Birros skildringar av Sverige som visats i SVT, ”Det nya landet” med manus av Lukas Moodysson och trilogin om det nya Europa som Birro gjort tillsammans med filmaren Agneta Fagerström-Olsson; ”Hammarkullen”, ”Den första zigenaren i rymden” och ”Kniven i hjärtat”. På senare år har också flera kortfilmer börjat ta upp situationer ur det multietniska Sverige.

Mångfaldsdebatten på dagordningen

Mediebranschen tycks ha vaknat förhållandevis sent när det gäller att främja etnisk mångfald, både när det gäller att framställa det mångkulturella samhället och att ge tillträde till redaktionerna och medie- rummen (se kap. 7). I branschens egna etiska spelregler rekommenderas journalisten att inte framhålla ”berörda personers ras, kön, nationalitet, yrke, politisk tillhörighet, religiös åskådning eller sexuell läggning om det saknar betydelse i sammanhanget och är missaktande”.²⁴ Reglerna är individbaserade och någon skrivning om social representation eller stereotypa skildringar finns inte. Det saknas etiska regler för hur man ska undvika att stigmatisera grupper. Av de centrala lagtexterna som styr mediebolagens verksamhet är det framför allt diskrimineringslagstiftningen (1999:130; 2003:307) som börjat leda till förändrade rutiner på redaktionerna när det gäller etnisk mångfald.²⁵ Man kan jämföra det med jämställdhetsområdet där det först var efter att jämställdhetslagstiftningen skärptes i början på 1990-talet som det kom jämställdhetsplaner på redaktionerna. På liknande sätt tycks det vara för integrationsområdet.²⁶

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering, DO, har också valt att granska medierna som en av åtta strategiska branscher. 15 medieföretag har under 2004 ålagts att lämna in de dokument som förklarar, eller på annat sätt redovisa vad de gör för att främja lika rättigheter och möjligheter oberoende av etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning och för att motverka diskriminering på arbets-

²⁴ Spelregler för press, radio och tv. www.sjf.se

²⁵ Lagen stärker rättigheterna för den som blir diskriminerad på grund av etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder eller sexuell läggning. Andra centrala lagtexter är Yttrandefrihetsgrundlagen och Radio- och tv-lagen.

²⁶ När Paraplyprojektet 2003 undersökte läget bland 110 svenska tidningsföretag fick man bara svar från knappt hälften, 54 företag. Av dessa hade bara var fjärde en mångfaldsplan eller liknande riktlinjer för sitt aktiva arbete. Se www.paraplyprojektet.se

platserna.²⁷ Trots att lagen enbart gäller villkoren på arbetsplatser och inte vad som produceras påverkar den ändå indirekt medieutbudet. Flera medieföretag har valt att göra planer som berör både redaktionellt arbete och utbud.

Att begreppen ”mångfald” och ”invandrare” är problematiska märks också i medieföretagens försök att ange riktlinjer för rekrytering och innehåll. Tendensen tycks vara att gå mot att hantera diskrimineringsfrågor ur ett människorättsperspektiv.

Sveriges Radio har från och med 2003 en mångfaldspolicy som fastställer att alla människor har samma rättigheter, möjligheter och skyldigheter oavsett kön, etnicitet, funktionshinder, sexuell läggning, trosuppfattning eller ålder. I programverksamheten har företaget valt att fokusera i första hand på jämställdhet mellan kön och etnisk mångfald.²⁸ Samordnaren för programutbudet, Gunilla Ivarsson anser att det finns fördelar att arbeta med kön och etnicitet samtidigt. De två diskrimineringsområdena kan ge draghjälp åt varandra när man diskuterar hur utbudet kan förbättras ur mångfaldssynpunkt.²⁹

Dagens Nyheter tolkar lagen som att tidningen inte behöver ha någon mångfaldsplan. Däremot vill man öka den etniska mångfalden på redaktionen men arbetsmarknadsläget gör det svårt, förklarar Charlotta Friborg, administrativ chef på DN som också framhåller att tidningen satsar på att utbilda cheferna i mångfaldskunskap.³⁰

Sveriges Television tolkar lagen på ett annat sätt. Projektet Mångkulturellt Center startade 2003, placerad direkt under den verkställande ledningen. Centret har tagit fram en Policy om Etnisk och kulturell mångfald (SVT 2004). Policyn är tänkt att påverka både personalsammansättning och programutbud och uttrycker SVT:s ambition ”[...] att öka kunskapen och förståelsen mellan människor med olika etnisk och kulturell bakgrund och motverka fördomar och stereotyp tänkande”. Varje enhet på SVT ska varje år upprätta en plan för det egna arbetet som sedan ska utvärderas årligen. Den första redovisningen kommer att ske våren 2005.

---

²⁷ De 15 medieföretagen som DO granskar är: Dagens Nyheter, Aftonbladet, Borås Tidning, Skaraborgsbygdens Tidningsförening, Sundsvalls tidning, Nya Dagen, Allers Förlag, Dagens Spel, Egmont Media, Frida Förlag, IDG, Novamedia Bingolotto, Strix, Sveriges Radio och TV4. Ombudsmannen har också granskat SVT till följd av den uppmärksamhet företaget fick när man inte lät Nadia Jebri tillträda som programledare i Mosaik, eftersom hon bar huvudduk.

²⁸ SR Mångfald, folder 2003. Den kompletterar SR:s policy om kulturell mångfald från 1998, reviderad 2002 och SR:s Jämställdhetspolicy 1998.

²⁹ Intervju med Gunilla Ivarsson 2004-02-13.

³⁰ E-postsvar från DN:s administrativa chef Charlotta Friborg 2004-09-09.

En genrechef påpekar att den medvetenhet som ledde fram till policyn samt diskussionen kring den spelar minst lika stor roll som policyn för programutbudet. Några genrechefer ser de största hindren i personalrekrytering och minskade resurser som minskar mångfalden på alla områden. ”Börja på journalisthögskolorna”, säger en. Ytterligare en genrechef ser inga större problem, om än några alls.³¹

Man bör också tillägga att SVT har en längre tradition av att göra särskilda program om och med invandrare, programmet *Invandradags* startade t.ex. redan 1975. Man har också på europeisk nivå, via EBU:s interkulturella programgrupp kunnat driva mångkulturella frågor, bland annat antog EBU en deklaration 1994 som handlar om public service-företagens roll ”[...] in a multiracial, multicultural and multifaith Europe” (EBU 1994).

Mosaik – ett fall för mångfalden

Som exempel på hur mediebranschen söker nya vägar tar vi upp turerna kring tv-programmet *Mosaik*s nedläggning, diskussioner om språkets och brytningens inverkan på representationen samt frågan om slöjbärande reportrar. *Mosaik* (1987–2003) föll enligt våra uppgiftslämnare på den nya mångfaldspolicyn. Under våren 2003 sändes de sex sista programmen. Programmet motsvarade enligt programdirektören Leif Jacobsson uttalande till TT ”inte längre SVT:s krav på hur integrationsfrågor och det mångkulturella Sverige bör behandlas”.³² Som tidigare nämnts inrättade SVT ett mångkulturellt center år 2003 med uppgift att formulera en mångfaldspolicy. I handlingsplanen för det året ingick som första punkt nedläggning av *Mosaik*, som enligt nästa punkt bl.a. skulle kompenseras med produktionen av ”50 program i alla genrer” med särskild hänsyn till mångfaldsaspekterna.³³ Idén påminner om jämställdhetsstrategin ”mainstreaming”, som innebär att en rättvis representation av kön – i det här fallet etnisk mångfald – ska genomsyra hela verksamheten. Genren invandrarprogram lades därför ned.

*Mosaik*s nedläggning verkar ha varit ett beslut i tiden. Den offentliga upprördheten uteblev. När musikprogrammet *Opp Amaryllis* hotades av nedläggning fylldes kultursidorna av indignerade insän-

³¹ Detta avsnitt bygger på e-postfrågor till samtliga sex genrechefer på SVT varav fem svarat.

³² TT-meddelande publicerat i Nerikes Allehanda 02-09-20

³³ SVT, Mångfaldspolicy, signerat Christina Jutterström och Leif Jakobsson 2002-12-02.

dare. Men när Mosaik lades ned var det tyst, sånär som på några spridda röster. Aftonbladets Ulrik Svensson berömde *Mosaik* för att vara ett ”bra reportagemagasin” – ”Ingen blev hängd, ingen utmålades som skurk trots kontroversiella frågor” (AB 02-11-29) – men tror att uppfattningen att det är ett ”invandramagasin” skrämmer. Aftonbladets tv-recensent Kerstin Hallert konstaterade drastiskt att *Mosaik* i alla år ”fungerat som soptipp för frågorna som angår oss alla, men som tv-ledningen anser tittarna ska slippa besväras av”, med tillägget att varken i Sverige eller någon annanstans fungerar s.k. integrationsprogram. (AB 2002-12-11)

I mångfaldspolicyn syns spår av de forskningsresultat som varnat för generaliseringar, att invandrare representeras som kollektiv, och som efterlyst mer skildringar av vardagslivet. Men där finns också underlag för nya handlingsnormer, som t.ex. uppmuntran att söka upp alternativa källor, experter med utländsk bakgrund och ett accepterande av medverkande med brytning. Huruvida detta lyckats har ännu inte analyserats, men programledaren Nadia Jebrils fortsatta öde i företaget är möjligen ett exempel.³⁴

Slöjan i rutan

Att bära slöja är att bli synlig. Det blev reportern Nadia Jebril varse när hon hösten 2002 föreslogs bli programledare för det numera nedlagda mångkulturella programmet *Mosaik*.³⁵ Nadia Jebril ville bära sjal i rutan även som programledare men SVT:s ledning sa nej. Beslutet blev omdebatterat, bland annat skrev 31 präster en debattartikel i *Aftonbladet*, där de kritiserade SVT (AB 02-11-20). SVT omformulerade sig och förklarade att nyhetsprogram ska vara opartiska och med det följer en viss klädkod.³⁶ Den positionsförändringen öppnade också för att SVT hösten 2003 kunde meddela att Nadia Jebril blir programledare för ett nytt matprogram *Ät!* som började sändas våren 2004. Där fick hon bära sjal.

Till *Aftonbladet* förklarar Nadia Jebril att hon dock inte ser det som en revansch. ”Det här var aldrig personligt för mig. Det handlade om

---

³⁴ Det lokala arbetet inom SVT:s olika enheter kommer att redovisas våren 2005.

³⁵ Där inget annat anges är avsnittet baserat på en telefonintervju med Nadia Jebril 031130.

³⁶ I Policy för etnisk och kulturell mångfald i SVT maj 2004 uttrycker man det så här: ”Eftersom TV är ett bildmedium och bilden är informationsbärare ska programledare i nyhetsprogram bära neutral klädsel som inte drar uppmärksamheten från programinnehållet.”

en princip. SVT hade inte beredskap för att det kunde dyka upp en tjej i slöja som passade” (AB 03-08-28). Nadia Jebrils strategi har varit att låta SVT förklara sig och själv ”ligga lågt”. ”En liten tygbit sätter fingret på så mycket. Men prat och mediedebatt är inte bästa sättet att påverka. Tack vare att jag inte fastnade i det mediepådraget har jag kunnat gå vidare”.

Man kan tolka SVT:s handfallenhet för huvudbonader som ett uttryck för de ramar som logiken i medierummet sätter för människor med annan bakgrund. Varje tid har sina gränser och den muslimska sjalen var en sådan gräns i medielogiken 2002. Under 70-talet var klassfrågan i centrum och pärlhalsband var då en sådan gräns. I en artikel i *Svenska Dagbladet* noterar tidigare nyhetsuppläsaren och tv-hallåan Jeanette von Heidenstam att ”jag betraktades som en dam av adeln. Därför fick jag inte bära pärlhalsband i tv, eftersom det tillhörde överklassen och ytterligare skulle förstärka det man redan hade åsikter om” (SvD 02-11-29). Även frågan om de manliga programledarnas slipsar har på senare år varit föremål för liknande diskussioner.

Nadia Jebril är också ett intressant exempel på hur medierna längtar efter människor som kan omvandlas till symboler och stereotyper. Trots att Jebril själv inte vill symbolisera alla slöjbärande muslimer blir hon i medierna ständigt sammankopplad med just det. När Nadia Jebril ledde programmet *Ät!* blev hon också, vare sig hon ville eller inte, historisk, eftersom SVT tidigare nekat henne att ha huvudduk som programledare. Visserligen är genren en annan, men bildens genomslagskraft är lika tydlig. Samtidigt påpekar Jebril att ingen under inspelningen av *Ät!* ifrågasatte henne som person. De intervjuade har sett henne som en självklar del av ett professionellt SVT-team på inspelningsresa.

Programmet *Ät!* gick ut på att Nadia hälsade på hemma hos folk – ofta med rötter i andra kulturer – som skickat in sina bästa recept till redaktionen. Hon betecknar *Ät!* som ett ”feel good”-program med mening. ”Det vi gör är politik”. Därmed ansluter hon sig också till dem som vill se en ”naturlig” integrering av invandrare i alla typer av program. Som tidigare medlem av Mosaiks redaktion beklagar hon nedläggningen men tror inte på idén med specialprogram för invandrare. Att Nadia Jebril fick vara programledare (med sjal) i *Ät!* ser hon också som ett resultat av många människors arbete före henne. Hon nämner till exempel Tarik Salehs (f.d. programledare *Elby!*) betydelse för ett ändrat klimat på SVT. ”Ledningen skulle bara fatta. Nu har polletten trillat ner”.

Brytpunkten och Passet – ghetto eller medborgarplats?

I liknande ordalag talar radioproducenten för *Brytpunkten*, Olgica Lindquist, om ett paradigmskifte i medierummet. Hon fick för fem år sedan idén att göra ett program ”på brytande svenska”. Med det avsågs inte bara språkliga brytningar, utan även mot ”tabuer, nojor, våra fördomar och rädslan för det okända”.³⁷ *Brytpunkten* startade i P6 – SR international – och fick efter en tid sedan ett fönster i P1.³⁸ I programmet hörs invandrare med alla sorters ursprung. Men för att undvika s.k. ”ghettoisering” medverkar regelbundet svenska journalister i programmet. Ett problem är visserligen att de då tar jobbet från invandrade frilansare, men å andra sidan är det angeläget att inte föra en isolationistisk policy. Att utesluta svenska journalister skulle enligt Olgica Lindquist vara att ”erkänna ghettot”.

Medan Mosaik såg världen ”från sidan”, är *Brytpunkten*, med producentens ord ”inne i skiten”. I motsats till traditionell nyhetsjournalistik som tillfrågar experter och myndigheter kommer invandrade själva till tals invandrarfrågorna i *Brytpunkten*. När t.ex. göteborgspoeten Johannes Anyuru i en tidningsrubrik tilldelats epitetet ”kulturelitens kelgris”, fick han själv möjlighet att kommentera och analysera den stereotypa och exotiserande bilden av honom själv som en diktare från förorten, som både är svart och rappar och som kritikerkåren hade ”längtat efter [...] för att jag passar så jävla bra in i mallen” (SRP1 03-10-20).

Man skulle kunna se *Brytpunkten* som en prototyp för ett ”interkulturellt” programutbud. Eftersom språket verkar vara en av de stora akilleshämlarna när det gäller integrering fungerar språkblandningen i programmet antidiskriminerande. I programmet är förväntningarna att både medarbetare och medverkande ska bryta, varvid normen förskjuts. Ett annat radioexempel är *Passet* som började sändas 2004. Programmet görs av en redaktion på SR International, en avdelning som har sitt ursprung i ett 30-tal länder. *Passet* kan ses som en direkt effekt av Sveriges Radios mångfaldspolicy som också handlar om att utnyttja de egna redaktionernas erfarenheter.

---

³⁷ www.srp6.ned/red/page_sve_omoss.html

³⁸ Telefonintervju med Olgica Lindqvist 1/12 2003. (08/784 90 95)

Genrer som strukturerande instanser? En diskussion om mångfald i medierummet

Vi har i vårt kapitel lyft fram exempel som visar att det i medierummet pågår olika rörelser som kan fungera både inkluderande och exkluderande. Om vi återkopplar genrediskussion till den syn på olika vägar som inledningskapitlet anger för personer med invandrarbakgrund har för att nå ökad makt, kan vi se vissa mönster. Medan nyhetsutbudet i hög grad bidrar till diskriminering (vilket all tidigare både svensk och utländsk forskning tyder på) skulle man kunna tolka ett gruppupprop i t.ex. DN Debatt och programmet *Brytpunkten* i radion som exempel på "särspår" till makten. En inbjudan till *Ekots lördagsintervju* och programmet *Sommar*, liksom möjligheten att bidra med hyllningar av invandrare på familjesidan skulle kunna tyda på att man tar plats på sina egna villkor, att människors olikhet uppmuntras. Huruvida detta också gäller porträttgenren torde hänga på språket och vinkeln i respektive porträtt. Detsamma gäller fiktionen. Gränsen mellan att representera sig själv på lika villkor eller att symbolisera eller representera en viss grupp i samhället är inte alltid tydlig. Till viss del ligger det också i betraktarens öga.

Vår hypotes om genrer som sorteringsinstrument har, liksom när det gäller vår studie med könsperspektiv (se Edström och Nordberg, kommande), visat sig vara givande även när det gäller mediernas representation av personer med utländsk bakgrund. Möjligen kan man tala om finkultur och populärkultur som en parallellt verkande sorteringsmekanism. Sveriges Radio framhåller gärna ungdomskanalen P3 som den mest integrerande verksamheten. Förklaringen är att musikutbudet är interkulturellt, att många populära artister har utländsk bakgrund och att detta i sig fungerar antidiskriminerande.³⁹

Sorteringsmekanismer som framför allt gäller etermedierna är språksvårigheter. Men än mer är det nog normen om ett korrekt språk, som står i vägen för invandarmedverkan. De uppbrott från en rikssvensk språknorm som på senare tid släppt fram tidigare bojkottade lokala dialekter i medierna, kan förhoppningsvis leda till en överspridning på invandradialekterna. Det är dock ingen sak, att bryta lyssnarvanor. När libanonfödda journalisten Hiba Daniel debuterade som programledare i *Ring PI* hösten 2004 blev det många negativa

---

³⁹ Intervju med Gunilla Ivarsson 04-02-13 samt föreläsning Kerstin Brunnberg, Paraplyprojektet 30 januari.

lyssnarreaktioner, framför allt på grammatisk grund.⁴⁰ Protesterna kan likställas med den ”folkstorm” som drabbade radion när TT 1938 för första gången lät en kvinna, Astrid Kindstrand, läsa nyheterna. Nyheter och kvinnor hörde inte ihop, menade lyssnarna då. Idag är det den rikssvenska språknormen som står på spel.

En viktig begränsning för våra kunskaper om medierummets invandrare är att medieforskningen nästan uteslutande studerat invandrardiskursen i nyhetsutbudet. Eftersom motdiskurserna tycks finnas i andra genrer kommer nyhetsforskningen att leverera en närmast kvävande mediebild av diskriminering. När vi vänder oss till andra fora än nyheterna ser bilden betydligt ljusare ut. Med det menas inte att situationen på något sätt är tillfredsställande eller ens försvarbar. Men möjligheterna till en framtida förändring ter sig mer optimistiska, när vi vidgar blicken och för in fler genrer och röster i resonemanget. Tv-programmet *Ät!* tillåter en programledare med huvudduk och vågar släppa fram mediala begåvningar som Nadia Jebril. I radion hördes under en och samma dag en bosnisk kvinna som förkunnare dela med sig av sina ”tankar för dagen”, en kurdisk tågförare prata om att vara invandrad mamma till tonåringar i programmet *Föräldrarna*, där folkbildaren Sonia Sherefay med liknande erfarenheter framträdde som expert (SRP1 04-02-09). På kvällen sändes *Brytpunkten*, med programmets typiska blandning av erfarenheter och teoretiska perspektiv.

Genom att vidga medierummet till att omfatta både andra genrer och fler personer får vi en både mer nyanserad och mer komplex bild av mångfaldsfrågan i medielandskapet. Nyhetsutbudet är visserligen det både mest omfattande och därmed mäktigaste. Det är också det i särklass mest normerande. Som många forskare konstaterat innebär nyhetsjournalistikens rutinisering och stora krav på snabbhet att stereotyperna s.a.s. sitter i ryggmärgen och därför slinker med oreflekterat. Även journalister som i djupaste mening tar avstånd från diskriminering kan av strukturella och arbetsproduktiva skäl komma att medverka till diskriminering. En annan förklaring till att nyheterna fungerar diskriminerande är ”speglingsfaktorn” som bekräftar och förstärker rådande maktstrukturer och den brist på människor med invandrarbakgrund i de olika maktfält som nyheterna framför allt bevakar; politiker och organisationsföreträdare.

Av nämnda skäl är det knappast till nyhetsjournalistiken hoppet står om en förändring. Den torde istället komma att ske på andra

---

⁴⁰ Reaktionen på Daniels ledde också till att programmet *Språket* i P1 tog upp språknormer i radion (Språket, SRP1 04-09-28).

mediearenor än i nyhetsrummen. Å andra sidan gör den s.k. nyhetiseringen med ett ständigt expanderande nyhetsutbud, att nyhetssidor och aktualitetsprogram är de förmodligen viktigaste arenorna för att bekämpa diskriminering och rasism. Det kommer att kräva en bearbetning av nyhetsjournalistikens rutinerade karaktär liksom en annan attityd till vad som är att betrakta som auktoritativa och legitimerande källor, för att en förändring ska ske i likabehandlande riktning. Det innebär också en problematisering av nyhetsutbudets etnocentriska inriktning och den svenska kulturen som måttstock.

Vi har tidigare nämnt medielogiken som en sorterande och diskriminerande mekanism. Arbetsmarknadsläget för journalister är en annan strukturerande faktor för medieutbudet. Möjligheten att skapa en mångfald bland redaktionsmedlemmar är begränsad då redaktionerna krymper och den publicistiska verksamheten är starkt präglad av neddragningar och uppsägningar. Till det kan läggas att LAS, lagen om anställningsskydd, är betydligt starkare än diskrimineringslagstiftningen, vilket missgynnar såväl kvinnor som journalister med utländsk bakgrund.⁴¹

Man kan analogt med kvinnliga journalisters större benägenhet att använda kvinnliga källor förmoda, att den låga andelen journalister med utländsk bakgrund får negativa konsekvenser för medierepresentationen av ”invandrare”. Den tesen stärks också av observationer som visar att enstaka journalister har svårt att förändra innehållet (Parisi 1998). I litteraturen om medier och invandrare knyts mer eller mindre underförstått en förhoppning om att fler journalister med invandrarbakgrund ändå skulle förändra utbudet.

Samtidigt kan man konstatera att det när det gäller könsfrågan inte funnits ett sådant enkelt samband. Trots att det är i princip lika många kvinnor som män i världens journalistkårer så är det ändå männens världar som dominerar nyhetsrapporteringen och kvinnor är klart underrepresenterade i nyhetsutbudet. Det tycks alltså finnas ett slags glastak för kvinnlig medverkan som bärs upp av både manliga och kvinnliga journalister och bygger mer på medielogik och journalistkultur än eventuella könstillhörigheter. På liknande sätt kan man förmoda att en ökad etnisk mångfald på redaktionerna kan påverka utbudet – men det är inte självklart att det kommer att göra det.

Forskningen pekar ganska entydigt på att bilden i svenska medier av invandraren säger mer om det svenska än om invandrare i Sverige. Den lärdomen borde man kunna förmedla till redaktionerna som i många fall har viljan men inte förmågan att bryta den diskriminering

---

⁴¹ Intervju 2004-02-12 med Ragnar Forsén, ombudsman Svenska journalistförbundet.

som pågår. Redaktionernas beroende av källorna gör att kraven även måste ställas på myndigheter och andra frekventa uppgiftslämnare. Om medvetenheten ökar på samtliga maktfält i Sverige så kanske vi också kommer att se fler icke-diskriminerande praktiker i svenska medier.

Vi vill alltså betona att tidsperspektivet är viktigt. Hur man ser på medieinvandraren beror också på om man ser medieutbudet som en statisk situation eller en process. Vi har talat om villkorad svenskhet och nationsskapande diskurser i medierna. Men det hindrar ju inte att begreppet ”svensk” samtidigt kan vidgas och fördjupas.

Referenser

- Aftonbladet*. 02-11-20, 02-11-29, 02-12-11, 03-08-28.
- Altheide, David L. och Robert P. Snow. 1979. *Media logic*. Beverley Hills: Sage.
- Andersson Odén Tomas. 2004. *2003 års publicistiskt bokslut, del 1: Om tidningens redaktioner och innehåll*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Andersson Odén, Tomas och Ingela Wadbring. 2003. *Teknisk rapport för publicistiska bokslut. Medarbetare. Innehåll. Läsare*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Andersson, Pär och Lotta Venhagen. 2003. ”Zlatan är Zlatan – ett arbete om hur Zlatan bevakats av pressen.” Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Asp, Kent. 1986. *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm: Akademilitteratur.
- Asp, Kent. 1998. ”Flyktingar pratar man gärna om i rapport och andra nyheter, men de får sällan uttala sig själva”, Göteborg: Göteborgs universitet, JMG, *Granskaren* Nr 2.
- Asp, Kent och Lennart Weibull. 1996. *Svenska journalister om mångfald och medier*. Stockholm: Rådet för mångfald inom massmedierna.
- Backlund, Sara och Jessica Håkansson. 2001. ”Tv-bruset. Myt eller verklighet? En studie av olika etniska gruppers representation i Tv-bruset”. C-uppsats. Göteborg: Göteborgs universitet, JMG.
- Berglund, Staffan och Karin Ljuslinder. 1999. *Humor som samhällsmoral. Svenskar och invandrare på den svenska TV-humorns arena*. Lund: Studentlitteratur.

- Bourdieu, Pierre. 1998. *Om televisionen. Följd av Journalistikens herravälde*. Stockholm; Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Brune, Ylva. red. 1998. *Mörk magi i vita medier – svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasism*. Stockholm: Carlssons.
- Brune, Ylva. 2000. *Stereotyper i förvandling – svensk nyhetsjournalistik om invandrare och flyktingar*. Stockholm: Utrikesdep., Regeringskansliet.
- Brune, Ylva. 2002. ”’Invandrare’ i mediearkivets typgalleri”, i Paulina de los Reyes, Irene Molina och Diana Mulinari. red. *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige. En festskrift till Wuokko Knocke*. Stockholm: Atlas.
- Brune, Ylva. 2004a. ”Nyhetslogik och främlingssyn i mediernas konstruktion av ’invandrare’.” i Karin Borevi och Per Strömblad. red. *Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag*. SOU 2004:48. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Brune, Ylva. 2004b. *Nyheter från gränsen – tre studier i journalistik om ”invandrare”, flyktingar och rasistiskt våld*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Byrman, Gunilla. 2002. ”Mångkulturellt och harmoniskt på familjesidan?” *HumaNetten*, nr 11, www.hum.vxu.se/humanetten. Växjö: Växjö universitet, Institutionen för humaniora.
- Börjesson, Britt, Monika Djerff Pierre, Bengt Johansson och Lennart Weibull. 2001. ”Journalist 2000.” *JMG Granskaren*, nr 2–3.
- Catomeris, Kristian. 1998. ”Som att flytta sig 20 år tillbaka i tiden – om etnisk ’enfald’ på redaktionerna.” i Ylva Brune. red. 1998. *Mörk magi i vita medier – svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasism*. Stockholm: Carlsson.
- Christensen, C. red. 2001. ”Minorities, multiculturalism and theoris of public service. Contesting the frontiers. Media and dimensions of identity.” i Ullamaja Kivikuru. red. *Contesting the frontiers. Media and dimensions of identity*. Göteborg: Nordicom.
- Christiansen, Peter Munk, Møller, Birgit, Togeby, Lise. 2001. *Den danske elite*. København: Hans Reitzel.
- Dagens Media. 2004. 17 augusti.
- Dagens Nyheter* 00-02-07, 00-02-08, 00-02-09, 00-02-10, 02-05-06, 02-06-12, 03-02-03, 03-08-10, 03-11-30, 03-11-02, 03-10-11, 03-10-12.

- Dahlstedt, Magnus. 2004. ”En av 1,8 miljoner!’: Röster från ett monokulturellt partiliv.” i Karin Borevi och Per Strömblad. red. *Engagemang, mångfald och integration*. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningen, SOU 2004:49. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Dansk magtudredning [www.ps.au.dk/magtudredningen/notater]
- Dijk, Teun Adrianus van. 1993. *Elite discourse and racism*. London: Sage.
- Ds 2000:43, *Begreppet invandrare – användningen i myndigheters verksamhet*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- EBU (1994) *EBU Declaration on the role of the public service broadcasters in a multiracial, multicultural and multifaith Europe*. [http://www.ebu.ch/en/index.php]
- Edström, Maria och Karin Nordberg. ”Medierummets eliter.” i Anita Göransson. red. *Maktens kön* (kommande).
- Ekström, Mats och Stig-Arne Nohrstedt. 1996. *Journalistikens etiska problem*. Stockholm: Rabén Prisma: Svenska journalistförb.
- Eliasson, Monika. 2004. ”Porträttet. Den omförhandlande genren.” C-uppsats. Umeå: Umeå universitet, Institutionen för kultur och medier.
- Ericsson, Urban, Irene Molina och Per-Markku Ristilampi. 2002. *Miljonprogram och media: föreställningar om människor och förorter*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet; Norrköping: Integrationsverket.
- Expressen*. 2002. 8 februari; 12 september.
- Foucault, Michel. 2002. *Vetandets arkeologi*. Lund: Arkiv.
- Frølund Thomsen, Jens Peter. 2000. *Magt og indflydelse*, Århus: Magtudredningen.
- Furvik, Agneta. 2004. ”Om fotboll och dess föreställda gemenskaper. En kritisk diskursanalys av tidningstexter om fotbollsspelaren Zlatan Ibrahimovic.” D-uppsats. Malmö: Malmö Högskola.
- Gheretti, Marina. 2002. *Muslimar och islam i svenska nyhetsmedier: Om rapporteringen av terrorattackerna i USA den 11 september 2001. En förstudie*. Norrköping: Integrationsverket.
- Granskningsnämnden. 2001. *Svenskt TV-utbud 2001*.
- Göransson, Anita. red. 2005. *Maktens kön. Kvinnor och män i den svenska makteliten på 2000-talet*. Stockholm: Natur och Kultur.s
- Hall, Stuart. red. 1997. *Representation. Cultural representations and signifying practices*. London: Sage.
- Hultén, Britt, Anders Lugn, Torsten Thurén. 1988. *Journalister, invandrare, flyktingar*. Stockholm: Journalisthögskolan.

- Hvitfeldt, Håkan. 1992. "Om den journalistiska formens betydelse." i Ulla Carlsson och Anders Lindblad. red. *Forskning om journalistik, medier & kommunikation*. Göteborg: NORDICOM, Göteborgs universitet.
- Integrationsverket. 2002. *Integrationsbilder – medier och allmänhet om integrationen*. Norrköping: Integrationsverket.
- Jonsson, Thomas. 2000. "Eliten har ordet. En studie av representationen på DN Debatt med avseende på kön, social position och innehåll åren 1960, 1975 och 2000." C-uppsats. Umeå: Umeå universitet, Institutionen för kultur och medier.
- Justitiedepartementet. 1993. *Yttrandefrihetsgrundlagen*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Kroon, Åsa. 2001. *Debattens dynamik. Hur budskap och betydelser förvandlas i mediedebatter*. Linköping: Tema, Linköpings universitet, Tema Kommunikation.
- Lindström, Marie. 1996. *DN Debatt. En undersökning av representativitet och urvalsprinciper på DN Debatt november 1995*. Stockholm: Rådet för mångfald inom massmedierna.
- Löwander, Birgitta. 1997. *Rasism och antirasism på dagordningen. Studier av televisionens nyhetsrapportering i början av 1990-talet*. Umeå: Umeå universitets tr.
- Löwander, Brigitta. 1999. "TV:s roll i kampen om flyktingpolitiken." i Anita Harrie. red. *Invandrare och massmedia. En annan verklighet*. Stockholm: Norstedt: Svenska journalistförb.
- Mathiesen, Thomas. 1993. *Makt og medier. En innføring i mediesosiologi*. Oslo: Pax.
- Metro*. 2003. (Boris Benulic), 16 oktober.
- Nerikes Allehanda*. 2002. 20 september.
- Olsson, Tom. 1999. "Mediesamhälle och politik. Exemplet Sverige 1925–1995." i Erik Meier Carlsen, Peter Kjaer och Ove K: Pedersen. *Magt og fortælling. Hvad er politisk journalistik?* Århus: Ajour.
- Parisi, Peter. 1998. "The New York Times looks at one block in Harlem: Narratives of race in journalism." *Critical Studies in Mass Communication* 15:236–254.
- Petersson, Bo och Anders Hellström. 2004. "Stereotyper i vardagen: Bilder av det främmande." i Karin Borevi och Per Strömblad. red. *Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag*. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningen. SOU 2004:48. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.

- Petersson, Olof och Ingrid Carlberg. 1990. *Makten över tanken. En bok om det svenska massmediesamhället* Stockholm: Carlssons.
- de los Reyes, Paulina och Mats Wingborg. 2002. *Vardagsdiskriminering och rasism i Sverige. En kunskapsöversikt*. Norrköping: Integrationsverket.
- Roos, Johanna, Maria Thyrell och Mira Öhlin. 2001. "Särskilda Världar – en studie av hur svenska såpor skildrar kön, klass, ålder och etnicitet." B-uppsats. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för journalistik och masskommunikation.
- Sahlstrand, Anders. 2000. *De synliga. Nyhetskällor i svensk storstadsmorgonpress*. Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för journalistik, medier och kommunikation – JMK.
- Scoop*. 2003. nr 4.
- Siivonen, Jonita. 1999. Stor Anna, liten Anna och tio andra personporträtt. Helsingfors: Forskningsinstitutet, Svenska social- och kommunalhögskolan, Helsingfors universitet.
- SOU 1990:44, *Demokrati och makt i Sverige: Maktutredningens huvudrapport*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- SOU 1994:105, *Ny lagstiftning om radio och TV. Slutbetänkande av Radiolagsutredningen*. Stockholm: Fritzes
- Statistisk årsbok*. 2001. Stockholm: SCB.
- Svenska Dagbladet* 02-11-29, 03-08-11, 04-02-18,
- Sveriges Radio. 2004. *Mångfald*. Folder.
- Sveriges Television. 2004. *Policy för etnisk och kulturell mångfald i SVT* (den reviderade versionen maj 2004).
- Ter Wal, Jessica. red. 2002. *Racism and cultural diversity in the mass-media. An overview of research and examples of good practice in the EU member states, 1995–2000*. Vienna: EUMC.
- Wahlgren, Anna. 1998. *DN Debatt och Brännpunkt. Om innehållsliga och språkliga mönster i mediegenres kvinnobeskrivningar*. Uppsala: Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.
- Vit makt? En studie av invandrades och deras barns representation inom politik, förvaltning, näringsliv, organisationer och media*. 1995. Utförd av den regeringstillsatta kampanjen Ungdom Mot Rasism, Stockholm: Ungdom mot rasism.
- Örnebring, Henrik. 2001. *TV-parlamentet: debattprogram i svensk TV 1956–1996*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.

Internet

http://www.srp6.net/red/page_sve_omoss.html
www.paraplyprojektet.se
www.do.se
www.expressen.se
www.aftonbladet.se
www.sjf.se
www.svt.se
www.sr.se

Muntliga källor och e-post

Inger Etzler, SVT 04-01-30
Lena-Maria Nilsson, Debatt SVT
Mats Weiland, Agenda SVT
Nadia Jebril, SVT 03-11-30
Olgica Lindqvist, SR 03-12-01
Gunilla Ivarsson SR 04-02-13
Ragnar Forsén, SJF 04-02-12
Charlotta Friborg, DN e-post 04-09-09
Sverker Olofsson SVT, 04-01-24
Kerstin Brunnberg (föreläsning) 04-01-30

Radioprogram

SRP1 00-02-06–00-02-12 (Dagens Eko, P1-morgon, Studio 1)
SRP1 04-02-09 (Föräldrarna)
SRP1 04-09-28 (Språket)
SRP1 03-10-20 (Brytpunkten)

Tv-program

SVT 1 00-02-06–00-02-12 (18.00–23.00)
SVT 1 04-01-18 (Det goda samtalet)

Distinktionernas ordning

Anita Göransson

Även om studierna i den här boken gäller vitt skilda områden i samhället, är det tydligt att det finns generella drag, som präglar de möjligheter och begränsningar, som möter personer med utländsk bakgrund när det gäller att nå framgång i yrkeslivet oavsett vilket samhällsområde han/hon är verksam på. Vi skall här först göra en kort sammanfattning av den bild av utlandsföddas karriärmöjligheter, som vuxit fram i bokens olika kapitel, för att sedan lyfta fram några av de problem, som dyker upp i olika varianter i de olika kapitlen.

Sammanfattning

Utlandsfödda personer och personer med utländsk bakgrund är starkt underrepresenterade på toppositioner i det svenska samhället. Av dem som nått dit kommer närmare hälften från andra nordiska länder. I den generation som nu sitter på maktens positioner, är det vidare likhet och anpassning som gällt för de utlandsfödda.

Tidigare forskning har visat att det finns en rad viktiga bakgrundsfaktorer som påverkar individens möjligheter i Sverige. Det handlar om när i tiden man kommit hit och hur länge man varit här, i vilken livsfas man var när man kom, med vilka resurser man kom och vilka resurser man skaffat sig sedan man kommit hit. Det spelar också stor roll från vilken region i världen man kommer.

Väl hitkommen möter den nyss invandrade ett antal trösklar, som skall forceras. Det gäller att lära sig svenska språket och att aklimatisera sig i det nya landet. Att skaffa sig högre utbildning har visat sig inte vara något större problem. Här gäller meritokratiska regler. Utlandsfödda har högre utbildning i samma utsträckning som svenskfödda och med ungefär samma inriktning, även om det kan variera kraftigt mellan olika etniska grupper. Om man har en utländsk examen från hemlandet, tar det däremot ofta tid och kräver en särskild ansträngning att få den värderad och erkänd i Sverige. Nästa tröskel är att överhuvudtaget få ett arbete. Det kan ta lång tid att komma in på

arbetsmarknaden, och det lyckas inte i samma utsträckning för utlandsfödda som för svenskfödda. Utlandsfödda får också ofta en lösare anknytning till arbetsmarknaden. Ännu ett problem är att få ett arbete i nivå med sin utbildning och kompetens. Får man ett arbete, är risken stor att man hamnar i en lägre socioekonomisk position än man hade i hemlandet. Vill man behålla eller förkovra sin tidigare sociala position, krävs en extra insats.

För att nå framgång tycks det vara nödvändigt att kompensera utländsk bakgrund med extra kapital och ambitioner. Den svenska makteliten ser utbildning och personkontakter som de viktigaste resurserna för att lyckas i karriären (Göransson 2005). Även om man har en hög utbildning i bagaget, tar det tid för en nyss invandrad person att skapa de nya nätverk som behövs. Bland dem som vi intervjuat finns de som gått spikrakt uppåt i karriären. De har visat sig ha ovanligt stora resurser i form av hög social bakgrund, högre utbildning, goda nätverk och inte minst en stor målmedvetenhet och arbetsinsats. Men vi har också funnit andra med mycket goda resurser, som måst gå krokvägar eller välja andra karriärspår för att nå en inflytelserik position. Ett viktigt skäl till detta tycks vara att den invandrade möts dels av nya sociala och kulturella koder – både allmänna sådana i samhället och specifika på respektive yrkesområde – dels av den svenskfödda majoritetens föreställningar om vilka begränsningar och särdrag som invandrarbakgrunden innebär.

Det innebär hinder, men dessa kan som vi sett ibland omvandlas till möjligheter. Man kan använda invandrarskapet som en karriärstrategi – som plattform eller särskild kompetens. Det leder oss över till det första generella problemområdet i boken – förhållandet mellan likhet och skillnad.

I. Likhet och skillnad

Det finns tre aspekter av det här problemet, som alla dyker upp i de olika studierna. Det är först (1) möjligheten att antingen gå den ”svenska” karriärvägen eller själv använda sig av eller tvingas använda sin utländska bakgrund som språngbräda eller ingång i karriären (d.v.s. arbetsmarknadsstrategin). Det andra (2) är myndigheternas syn på förhållandet mellan likhet och skillnad (särart) och hur integrationspolitiken präglats av olika avvägningar mellan integration och kulturell mångfald över tid (d.v.s. statens strategi). Det tredje (3) gäller hur individen själv upplever sin identitet – i vilken mån man

känner sig avvikande och i vilken mån man identifierar sig som svensk (d.v.s. individens privata strategi).

1. Likhet och skillnad i yrkeslivet

Det har visat sig svårt för en person med utländsk bakgrund att följa det vanligaste ”svenska” karriärspåret på samma villkor som de svenskfödda. De som lyckats nå toppen på det sättet är mycket få, och de som vi intervjuat har visat sig oftast disponera osedvanligt stora materiella, sociala och symboliska resurser. Det är vanligare att man möter hinder på vägen och ger upp eller byter strategi.

En strategi kan då vara att välja vad vi har kallat ett särspår. På alla områden har det visat sig finnas möjligheter att använda utländsk bakgrund som bas för yrkesverksamhet eller karriär. Inom näringslivet kan man starta ett företag med särskild inriktning på ursprungslandets produkter och konsumtionsvanor och rikta sig till den marknad som utgörs av andra från samma region. I politiken kan man etablera sig som expert på integration eller bli invald som representant på grund av sin utländska bakgrund. Man kan också ha draghjälp av utländsk bakgrund för att nå en hög, politiskt synlig position, t.ex. som minister. Inom förvaltningen kan man arbeta särskilt med migrations- och integrationsfrågor.

I organisationslivet finns en rad särorganisationer för utlandsfödda och även religiösa samfund som i huvudsak samlar personer med utländsk bakgrund. Här finns möjligheter att göra karriär, i synnerhet om man lyckas gå över till politiken eller förvaltningen. I mediavärlden har det tills nyligen funnits en möjlighet att arbeta med s.k. minoritetsmedier, som särskilt vände sig till olika grupper av utlandsfödda, med särskilda radio- eller tv-program eller tidskrifter som producerats av utlandsfödda för andra utlandsfödda. Inom kulturen finns en nisch för utländsk kultur. Förutsättningarna att göra karriär på samma villkor som svenskfödda tycks annars variera mellan konstformer. Att t.ex. vara utlandsfödd skådespelare med brytning eller utomeuropeiskt utseende kan låsa fast en vid vissa typer av roller. Inom vetenskapen finns det möjligheter att profilera sig som expert i kraft av sitt eget invandrarskap eller den egna utländska bakgrunden. I medierummet slutligen kan utlandsfödda lyftas fram på grund av sin bakgrund. Även om man knappast kan bygga en karriär på det, så kan medierna bidra till att lyfta fram utlandsfödda från olika samhällsområden och så att säga öka deras synlighetskaptal. Samtidigt reproducerar man i många genrer schabloner genom att i enlighet med

medielogiken premiera avvikelse. Så länge kvinnor och invandrade utgör en minoritet – särskilt på tunga poster i samhället – är det dessutom just som avvikare de är intressanta för medierna (jfr kapitel 10 och Edström 2002).

Gemensamt för dessa särspår är att de ofta lika mycket kan ses som defensiva som offensiva val. Det kan vara ett andrahandsval efter att man misslyckats med en karriär på ”svenska” villkor. Vi har t.ex. sett att eget företagande ofta är enda alternativet till arbetslöshet och att branschvalet kan vara styrt av omgivningens fördomar. Det förekommer att man kan använda ett särspår som ingång till en ”svensk” standardkarriär. Men vanligare är att man blir kvar i sin nisch. Förekomsten av dessa särspår kan därför leda till en segmentering, som låser fast utlandsfödda i vissa branscher, i vissa delar av organisationslivet, i vissa medier och konstarter. Samtidigt innebär det en otvetydig möjlighet att etablera sig och inte minst – på vissa områden – att driva sina intressen som utlandsfödd.

Man kan dra en parallell med kvinnors situation på arbetsmarknaden i början av 1900-talet. Vissa yrken, särskilt lägre, öppnades då för dem inom vård, skola och omsorg. Det var sådana som ansågs passa kvinnor, och som inte stred mot rådande föreställningar om kvinnlighetens gränser. Å ena sidan blev de delaktiga i samhällslivet, å andra sidan var villkoret att de ägnade sig åt vissa yrkesområden.

Det fjärde karriärspåret är väl representerat särskilt inom näringslivet och vetenskapen, men det finns också i kulturen. Här handlar det om personer som kommit hit som ett led i en internationell karriär. Deras yrkesbana är inte knuten till ett nationellt sammanhang, och när de kommer hit är de redan etablerade på toppositioner. Deras etniska bakgrund är ointressant för karriären.

Det intervjumaterial vi utgår från är för litet för att vi skall kunna diskutera utbredningen av olika spår. Vi har sett av enkätundersökningens resultat att det finns ytterst få utlandsfödda i makteliten, och detsamma gäller den större gruppen av högre chefer generellt (jfr kapitel 1). Det behövs mer forskning om vad som eventuellt skiljer dem som lyckas från dem som inte lyckas. På vilken nivå och på vilket sätt sker sovringen? Sker denna på annat sätt och på andra villkor än sovringen bland de svenskfödda, och vilken skillnad finns mellan kvinnor och män i de båda grupperna?

2. Likhet och skillnad i integrationspolitiken

Möjligheten att följa olika spår har påverkats av integrationspolitikens faser och syn på balansen mellan alla människors rätt till lika behandling och lika möjligheter å ena sidan och å andra sidan önskvärdheten av att kunna särbehandla positivt och att främja alla gruppers rätt att bevara och utveckla sin kulturella särart.

Det handlar om balansen mellan särlösningar i olika bemärkelser å ena sidan och å andra sidan en politik, som innebär att ett mångfaldsperspektiv skall finnas med på alla politiska områden.

När man satsar på att främja separata kulturyttringar, hemspråk, minoritetsmedier o.s.v. i insatser för att främja olika kulturella arv, öppnas större utrymme för särspåret som karriärväg. När man senare tonar ned dessa särskilda satsningar och minskar de riktade anslagen till särorganisationer, avvecklar minoritetsprogrammen i tv och radio o.s.v. för att i stället främja att mångfaldsperspektivet kommer in på alla områden, så minskar de utlandsföddas särskilda rum i offentligheten. Tanken är att de i stället skall integreras i högre grad, d.v.s. ha samma tillträde som svenskfödda till alla samhällsområden. För detta krävs emellertid nya strategier och utvecklingen på varje område måste bevakas noga. För närvarande finns en dubbel ambition i politiken, både integration och mångfald.

Erfarenheten från kvinnorörelsen var att enbart särorganisering tenderade att marginalisera kvinnor och jämställdhetsfrågor, men enbart integration ledde lätt till underordning. Därför behövs båda strategierna. Den s.k. dubbla strategin går ut på att alla områden behöver granskas ur jämställdhetssynpunkt (s.k. mainstreaming) men att det samtidigt är nödvändigt med en separat organisering och särskilda satsningar. Detsamma gäller numera integrationspolitiken.

Den sociala och etniska skiktningen bland de utlandsfödda (liksom bland kvinnor och män) är också en viktig distinktion, som komplicerar problemet. När vi talar om vikten av integration och mångfaldspolitik är det knappast de amerikanska eller finländska direktörerna vi tänker på. Det finns en både etnisk och social hierarki som skär igenom problematiken och som gör att vissa etniska eller nationella tillhörigheter värderas högre än andra. För att uppväga en etnisk tillhörighet med lågt symboliskt värde behövs ett stort ärvt eller förvärvat kulturellt kapital: en hög social bakgrund och en hög utbildning t.ex. Detta blir en sovringsmekanism, som bidrar till att bestämma vilka som skall lyckas.

3. Att som individ avvika och ändå inte

Ur individens synvinkel framstår dilemmat likhet – skillnad som en strategisk balansgång mellan avvikelser och total assimilering. Å ena sidan krävs förmodligen en hög grad av anpassning för att nå framgång. Det har visats i tidigare forskning att konformiteten (i åsikter, livsstil m.m.) är störst på toppositionerna (t.ex. Zweigenhaft 1987). I det perspektivet blir det särskilt viktigt att undvika rollen som avvikare. Samtidigt vill man behålla den kulturella tillhörighet som utgör en del i den egna identiteten – eller i habitus för att tala med Bourdieu. I flera av bokens intervjuer påpekas att just omgivningens förväntningar på ett avvikande beteende kan ge frihetsgrader åt en utlandsfödd. Man kan bete sig lite annorlunda – ta sig friheter – utan att det betraktas som negativt. Det gäller dock männen i högre grad än kvinnorna, som tycks förväntas anpassa sig mer (jfr kapitel 9). Å andra sidan finns det också exempel på den motsatta strategin – att man överkompenserar och blir supersvensk.

I bokens intervjuer vittnar många om den ambivalens man känner genom sina dubbla tillhörigheter. Vi har diskuterat den i termer av dubbla identiteter eller kluven habitus. Det har också uttryckts som att man lever i två olika världar. Det finns också de som känner sig hemma överallt, och andra som inte gör det någonstans. I bästa fall kan man de svenska koderna men kan samtidigt utnyttja de fördelar den utländska bakgrunden kan ge (jfr t.ex. kapitel 7). Men det kan också vara så att man inte känner sig helt hemma i någotdera landet, såsom den kvinna, som sade sig ha svårt att tänka sig ålderdomen i ett land som egentligen inte förstod henne, men som samtidigt inte kunde tänka sig att flytta tillbaka till födelselandet (jfr kapitel 9).

Det varierar också hur man förhåller sig till andra personer från samma födelseland eller till andra utlandsfödda överhuvudtaget. En del har knappast några andra utlandsfödda i sitt umgänge eller omgivning. För andra utgör familj, släkt och vänner från samma land ett värdefullt och tätt nätverk, som till och med kan ha varit förutsättningen för framgång.

Dessa de utlandsföddas nätverk tycks inte ha så många beröringspunkter med de svenskföddas. Vilken typ av nätverk som blir viktig torde bero på vilken karriärstrategi man har och på vilket samhällsområde (fält) man är verksam. För en karriär på ”svenska” villkor krävs nätverk bland de svenskfödda. Om den utländska bakgrunden är grunden för den professionella strategin, behövs ofta även nätverk bland de utlandsfödda.

Vi har vidare sett att den etniska bakgrunden dels kan ha effekten att en person systematiskt stödjer andra invandrade (jfr kapitel 3), dels effekten att han/hon inte vågar göra detta av rädsla för att det skall betraktas som illegitimt, ja, snarast som jäv (jfr kapitel 8). Det kan också vara en fråga om att bryta sig ut ur det föreställningarnas fängelse, som det kan innebära att man hela tiden associeras med och ingår i ett kollektiv, som omgivningen har mycket fasta fördomar om. Så har t.ex. nuvarande skolministern som har assyrisk/syriansk bakgrund, berättat i en radiointervju att han valde att studera på den universitetsort som låg längst bort från den invandrartäta stad där han växte upp.

II. Internationalisering och migration – en ny social klyfta

Den genomgående distinktionen mellan internationalisering och mångfaldspolitik som kommer fram i bokens kapitel, pekar på att globaliseringen innebär en ny social skiktning, där somliga lösgör sig från det nationella sammanhanget och bildar en rörlig elit med transnationell karriär, synbarligen utan problem med sin etniska tillhörighet. De har nått så långt i karriären att de kan flytta sina resurser och nätverk över gränserna utan att förlora något på vägen. Ja, deras nätverk är transnationella. Andra som mer eller mindre ofrivilligt bytt nationellt sammanhang, finner att det ställs högre krav på dem än på svenskfödda, om de skall kunna återvinna den position de hade i ursprungslandet – och ännu mycket mer om de skall nå toppen. De måste kompensera sin utländska bakgrund när de flyttar och behöver därför extra mycket resurser, antingen ärvda eller förvärvade efter flyttningen. Utan dessa resurser får man börja om från början i olika avseenden. Hur mycket resurser som krävs tycks bero på en rad faktorer som etnisk bakgrund, vistelsetid i Sverige m.m. (jfr kapitel 1).

Sociologen Zygmunt Baumann har pekat på förhållandet till rörlighet som en tänkbar ny bas för sociala klyftor (Baumann 1998:13–19). Han menar att globaliseringen av företag, infrastruktur och information gör det möjligt för dem som kontrollerar dessa att vara oberoende av nationella sammanhang. Kapital och information känner inga gränser. Men andra människor är geografiskt bundna och riskerar därmed att kunna spelas ut mot varandra av dem som kontrollerar de rörliga resurserna. I många avseenden är det som vi sett i boken gränsen mellan européer och utomeuropéer som är tydligast. Det tycks

krävas mer för att kompensera en utomeuropeisk bakgrund än t.ex. en nordeuropeisk. Med allt stramare regler för invandring till Europa blir också klyftan mellan en rörlig elit och en orörlig arbetskraft i världen alltmer påtaglig (Dahlstedt och Lindberg 2004:7–20; Dahlstedt och Tesfahuney 2004:61). Och – kan vi tillägga – ännu mer av en klyfta i förhållande till den inte minst inom Europa illegalt migrerande, främst kvinnliga arbetskraften, som har en särskilt utsatt situation.

III. Kön och etnicitet – jämförbara kategorier?

En tredje genomgående problematik i boken är jämförelsen mellan kön och etnicitet som sociala distinktioner och som analytiska kategorier. Den jämförelsen har visat sig vara fruktbar i många avseenden, men inte i alla. Den haltar på några punkter. Begreppen har emellertid så pass mycket gemensamt att det visat sig fruktbart att låna analysredskap från forskningen om den ena kategorin till forskningen om den andra.

Skillnader mellan olika etniska grupper låg tidigt till grund för ekonomiska och sociologiska analyser på arbetsmarknaden. Den neoklassiska teorin hänförde skillnader mellan olika gruppers möjligheter främst till deras egna olika val. Man talade dock även om diskriminering. Statistisk diskriminering innebar att en person diskriminerades för sin tillhörighet till en viss grupp som det rådde vissa föreställningar om – utan att man visste något mer om den enskilde individen. Lönediskriminering förelåg när en person inte fick den lön hans/hennes produktivitet motiverade. En person kunde – menade man – påverka sin produktivitet genom att utbilda sig, bygga på sitt humankapital. Maktrelationer och sociala och historiska skillnader fanns inte med i den tidiga förklaringsmodellen.

Löneskillnader och systematisk uppdelning av yrkesområden och positioner mellan kvinnor och män behandlades redan på 1890-talet av nationalekonomer, som såg en viktig förklaring till kvinnors begränsade arbetsmarknad, underordnade yrkespositioner och lägre löner i institutionella förhållanden såsom lagstiftning, tillträde till yrkesutbildning samt fackföreningarnas och arbetsgivarnas motstånd mot kvinnlig arbetskraft. Institutionella hinder är knappast aktuella i dagens diskussion; tvärtom finns lagstiftning som uttryckligen förbjuder diskriminering. Att den inte alltid efterlevs är däremot ett problem. Fackföreningars och arbetsgivares inställning spelar dock fortfarande stor roll i dag.

På 1920-talet utvecklades förklaringsmodeller och teoretiska ansatser om segmenteringen mellan svarta och vita på arbetsmarknaden, i synnerhet i de stora nordamerikanska bilfabrikerna (t.ex. Piore 1975, Reich, Gordon och Edwards 1980). Här fokuserades arbetsgivarnas rekrytering av olika typer av arbetskraft till olika typer av positioner. Man lyfte också fram olika yrkesgruppers attityder till arbete och utbildning, deras umgängesmönster och geografiska rörlighet som faktorer som bidrog till att reproducera skillnader mellan högre och lägre positioner. Härigenom knöts systematiskt olika kategorier av människor till olika segment av fabriken eller arbetsmarknaden. Detta är synsätt som fått användning även i dag.

På 1960-talet när allt fler kvinnor kom ut på arbetsmarknaden, användes dessa etniska förklaringsmodeller med varierande framgång även för att förklara kvinnors underordnade ställning och svårigheter att få lika möjligheter till yrkesarbete och lika lön (t.ex. Barron och Norris 1976). Men man utvecklade nu också nya begrepp och analysredskap just för att undersöka könsdimensionen, i synnerhet på aktörsnivå. Kvinnors hemansvar fördes t.ex. in i förklaringsmodellen som ett alternativ till yrkesarbete och fritid. Man myntade begrepp som homosocialitet (av grekiskans 'homos' = samma) för att förklara att överordnade kategorier sökte sig till varandra och gynnade varandra. Man använde termerna kvinnokultur och manskultur som sätt att finna positiva värden i rådande föreställningar om kvinnlig och manlig särart.

Den ansats som Bourdieu arbetar med och som flera av oss prövat i den här boken kan ses som en utveckling av bland annat tidigare segmenteringsteori. Han tar ett helhetsgrepp över individernas yrkesliv och privatliv och visar hur resurser, vanor, erfarenheter och ambitioner från alla områden samverkar för att skapa skillnader mellan kategorier, som oftast tjänar till att reproducera hierarkier.

Det var ett framsteg när man började tala i termer av kvinnors strukturella underordning, eftersom det lyfte skuldbördan från individen och pekade på begränsningarna i hennes valmöjligheter och den historiska systematiken i den samhälleliga könsordningen. Men som i alla strukturalistiska ansatser ledde det också till att individerna tenderade ses som passiva offer utan möjlighet att påverka sin situation. När man dessutom lyfte fram kvinnors (faktiska eller föreställda) kulturella särdrag i en ambition att uppvärdera dem, riskerade man att låsa fast dem på de underordnade positionerna och reproducera den rådande könssegregeringen. I stället gällde det att uppmuntra dem att bryta mot de gamla föreställningarna och göra okonventionella val. Det handlade om att skapa jämlika förutsättningar och göra det möjligt

även i praktiken för både män och kvinnor att använda sig av sina möjligheters hela spektrum.

En hel del av dessa synsätt och diskussioner har senare använts också när det gäller etniska grupper.

Man lyfte också fram olika argument för jämställdhet som nu används även som argument för etnisk mångfald. Det var en fråga om rättvisa och demokrati att alla grupper i samhället bör vara representerade på ledande positioner. Men det handlade också om att köns olika placeringar i samhället gav upphov till olika erfarenheter och intressen som borde få inflytande, att besluten blev bättre med ett bredare spektrum av erfarenheter som grund och att kvinnor som förebilder skulle locka fler kvinnor, vilket skulle åstadkomma balans mellan könen.

Också kvinnors olika typer av individuella strategier på mansdominerade arbetsplatser går igen i diskussionen om mångfald och jämlikhet. Det är ofta mer eller mindre defensiva strategier, som utvecklas för att handskas med en minoritetsställning på mansdominerade arbetsplatser. I kapitel 7 diskuteras en sådan typologi och dess relevans för etnicitetskategorin. Somliga accepterar sin nischplacering, underordnar sig och spelar ut sin särart (kvinnligheten eller den etniska tillhörigheten); andra accepterar den separata nischen men försöker få den uppvärderad (*separate but equal*, *black is beautiful*, kvinnokultur); åter andra försöker bli en av grabbarna/en av svenskarna och snarast överdriver sin likhet. Misslyckas allt annat byter man strategi – eller yrkesfält.

Men det finns naturligtvis också skillnader mellan kön och etnicitet som kategorier. Etnicitet är en mer komplicerad kategori än kön, i synnerhet när det gäller representation. Det finns många olika etniciteter. Kategorin utlandsfödda eller personer med utländsk bakgrund är liten (12 respektive 22 procent) jämfört med de olika könen som kategorier. Kategorin personer med utländsk bakgrund är mycket heterogen och kan knappast göra anspråk på att nå den magiska nivån för en kritisk massa i olika sammanhang (cirka 35 procent). Ännu mindre kan varje etnisk grupp göra det. Det blir därför ett problem hur man skall åstadkomma etnisk representativitet givet dessa förhållanden (jfr kapitel 2 och 4). Varje etnisk grupp innehåller vidare representanter för båda könen, vilket också kan komplicera analysen.

När det gäller kön är utgångspunkten en annan redan kvantitativt genom att vardera könet utgör ungefär hälften av befolkningen. Män och kvinnor är också förenade genom familjerelationer, vilket ger en annan analysram än för en etnisk grupp. Kvinnorörelsen och jämställdhetspolitiken har också ett mer än hundraårigt arbete bakom sig.

Det har funnits organisationer på området sedan 1860-talet, och debatten och reformarbetet har tidvis varit mycket intensivt. Organisering och politik utifrån etniciteter har en kortare historia. Men i dag ligger bådadera till grund för politik-, förvaltnings- och vetenskapsområden. Vi kan dra slutsatsen att parallellen mellan kön och etnicitet är giltig och fruktbar i en rad avseenden. Man kan använda delvis samma förklaringsmodeller och begrepp för att undersöka dem. Vi har nu också tillgång till den tidigare kritiska diskussionen av dessa modeller. Men det finns viktiga skillnader, som gör att parallellen måste tillämpas kritiskt och med försiktighet. Det är fråga om delvis olika problem. Ett mycket viktigt problem är också att kön fungerar som en komplicerande faktor när det gäller etnicitet, eftersom det finns en hierarki mellan manligt och kvinnligt som varierar i styrka och innebörd mellan olika etniska grupper och sociala klasser och generationer. På motsvarande sätt kompliceras könskategorin av etniska skillnader och hierarkier (se t.ex. de los Reyes m.fl. 2005).

IV. De faktiska och de föreställda skillnaderna

På ett övergripande plan slutligen kan vi dra två slutsatser. Den ena handlar om skillnaden som idé, den andra om föreställningarnas makt.

Ett vanligt sätt för människan att skapa mening i allt omkring sig är att konstruera skillnader i det hon ser. Något får sin betydelse genom att kontrasteras mot något annat. Dessa skillnader uttrycks ofta i binära motsatspar, där det ena ledet är överordnat det andra (t.ex. kropp – själ, högt – lågt, man – kvinna, svensk – invandrare). Motsatsparen etablerar en ordning. De klassificerar och organiserar föremål, händelser och relationer i vår omgivning. Vi strävar efter att upprätta tydliga och stabila kategorier i vårt sätt att tänka. De styr vårt tänkande både i vardag och vetenskap. Men konstruktionen av skillnader gör det också möjligt att konstruera hierarkier. Det fick tidigt stor betydelse för utvecklingen av förklaringsmodeller när det gäller köns olika placering och villkor, och det används nu också för etnicitetskategorin (Derrida 1974, Collins och Mayblin 2000:20, Scott 1999, Hirdman 1990, de los Reyes, Molina och Mulinari 2002, Wigerfelt 2004).

Att de föreställda skillnaderna ofta har större betydelse än de faktiska är en slutsats man ofta dragit i forskningen om kön och ledarskap (t.ex. SOU 1994:3, Göransson 2005). Det finns anledning att tro att det gäller även olika etniciteter och ledarskap.

Vi skapar emellertid mening inte bara med hjälp av skillnader (verkliga eller konstruerade) utan också genom metaforer och genom att dra paralleller. Vi hade lika gärna kunnat lyfta fram likheterna och därmed förmodligen låtit bli att skapa så många gränser och hierarkiska steg i den etniska ordning, som nu finns i vår föreställningsvärld.

Huruvida det är likheten eller skillnaden som blir viktig i en situation, torde bestämmas av maktförhållandena kring situationen. Genom att driva negativa föreställningar om konkurrenterna kan man förminska deras status och förhöja den egna gruppens. Tillhör någon "fel" kön eller "fel" etnisk grupp, så är de inte lika tänkbara som högre chefer eller makthavare. Föreställningarna begränsar den underordnade gruppens möjligheter. Därmed begränsas också rekryteringsbasen för de högre cheferna och den teoretiskt möjliga bredden i beslutsunderlag och demokratisk representativitet. Diskursen blir en form av konkurrensbegränsningsstrategi (jfr t.ex. Åmark 1987).

***

Kön och etnicitet brukar ses som olika maktordningar eller symboliska hierarkier. I båda maktordningarna spelar föreställningar (diskurser) stor roll men också materiella, socioekonomiska förhållanden såsom klassbakgrund och egen utbildning. Olika kombinationer av ärvda och förvärvade resurser ger olika utfall i karriären. Samtidigt tycks samhälleliga diskurser spela stor, kanske avgörande roll för vilka konnotationer de olika könen och etniciteterna omges av och placera dem i en hierarkisk ordning. Det handlar om de relativa ordningarnas spel med distinktioner och kategorier. Det som står på spel är tillgången till makt.

Referenser

- Allen, Sheila och Diana Leonard Barker. 1976. *Dependence and exploitation in work and marriage*. British Sociological Association. Whitstable: Longman Group Ltd.
- Amsden, Alice H. 1980. *The economics of women and work*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Barron, R. D. och G. M. Norris. 1976. "Sexual divisions and the dual labor market." i Diana Leonard Barker och Sheila Allen. red. *Sexual divisions and society. Process and change*. London: The Assoc.

- Baumann, Zygmunt. 2000. *Globalisering*. Lund: Studentlitteratur.
- Borevi, Karin och Per Strömblad. red. *Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag*. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningen, SOU 2004:48. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Collins, Jeff och Bill Mayblin. 2000. *Introducing Derrida*. Trumpington: Icon Books Ltd.
- Dahlstedt, Magnus och Ingemar Lindberg. red. 2004. *Rasism i Europa – migration i den nya världsordningen*. Stockholm: Agora.
- Dahlstedt, Magnus och Ingemar Lindberg. 2004. "Migration i den nya världsordningen." i Magnus Dahlstedt, Ingemar Lindberg och Avtar Brah. *Rasism i Europa – migration i den nya världsordningen*. Rapport från forskarseminariet 27 mars 2004. Stockholm: Agora.
- Dahlstedt, Magnus och Mekonnen Tesfahuney. 2004. "Rörlighetens paradoxer – om 'migrationshot', ett inhägnat EUropa och en paranoid samtid." i Magnus Dahlstedt, Ingemar Lindberg och Avtar Brah. *Rasism i Europa – migration i den nya världsordningen*. Rapport från forskarseminariet 27 mars 2004. Stockholm: Agora.
- Derrida, Jacques. 1976. *Of grammatology*. Baltimore: Johns Hopkins University.
- Edström, Maria. 2002. *Mediebilden av kvinnliga chefer i svenskt näringsliv*. Stockholm: SNS Förlag.
- Edwards, Richard C. red. 1975. *Labor market segmentation*. Lexington, Mass: Lexington Books.
- Hirdman, Yvonne. 1990. "Genussystemet." i *Demokrati och makt i Sverige*. Maktutredningens huvudrapport, SOU 1990:44. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Piore, Michael J. 1975. "Notes for a theory of labor market stratification." i Richard C. Edwards. red. *Labor market segmentation*. Lexington, Mass: Lexington Books.
- Reich, Michael, David M. Gordon och Richard C. Edwards. 1980. "A theory of labor market segmentation." i Alice H. Amsden. *The economics of women and work*. Harmondsworth: Penguin Books.
- de los Reyes, Paulina, Irene Molina och Diana Mulinari. red. 2002. *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. En festskrift till Wuokko Knocke, Stockholm: Atlas.
- de los Reyes, Paulina, Irene Molina och Diana Mulinari. 2002. "Introduktion." i Paulina de los Reyes, Irene Molina och Diana Mulinari. red. *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass & etnicitet i det*

- postkoloniala Sverige*. En festskrift till Wuokko Knocke, Stockholm: Atlas.
- Scott, Joan Wallach. 1999. *Gender and the politics of history*. New York, Chichester: Columbia University Press.
- SOU 1990:44, *Demokrati och makt i Sverige*. Stockholm: Fritzes förlag.
- SOU 1994:3, *Mäns föreställningar om kvinnor och chefskap*. Betänkande av Utredningen om kvinnor och chefskap. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Wigerfelt, Anders S. 2004- "Forskning och föreställningar – betydelsen av hur rasism definieras inom forskning och i utredningar." i Karin Borevi och Per Strömblad. red. *Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag*. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningen, SOU 2004:48. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer
- Zweigenhaft, Richard L. 1987. "Minorities and women of the corporation. Will they attain seats of power?" i G. William Domhoff och Thomas R. Dye. red. *Power elites and organizations*. Newbury Park: Sage.
- Åmark, Klas. 1987. *Konkurrensbegränsning och arbetsmarknadsorganisation*. Stockholm: Historiska institutionen, Stockholms universitet.

Bilaga

Enkätundersökningen Ledarskap i förändring

Anita Göransson

Ett material som används genomgående i bokens kapitel, är svaren på vissa frågor i enkätundersökningen *Ledarskap i förändring*. Den genomfördes 2001 inom ramen för det flervetenskapliga forskningsprojektet *Kön och den sociala reproduktionen av eliter i ett komparativt perspektiv*, som bedrivs vid Institutionen för arbetsvetenskap, Göteborgs universitet, med finansiering från Riksbankens Jubileumsfond och under ledning av undertecknad. Enkäten riktade sig till samtliga toppchefer inom näringslivet, politiken, förvaltningen, organisationslivet (inklusive Svenska kyrkan), medierna, kulturen och vetenskapen, d.v.s. de chefer som kan anses fatta beslut med nationell räckvidd inom respektive fält. Undersökningen gällde hela skiktet, inte ett urval. Gränsen nedåt för skiktet har dragits efter i huvudsak samma kriterier, som användes i den statliga Maktutredningens elitundersökning, som genomfördes av docent Anders Westholm, Uppsala universitet, under år 1989 och vars resultat publicerades i slutrapporten *Demokrati och makt i Sverige*, *SOU* 1990:44. Vissa skillnader finns dock, främst på grund av samhällets förändringar under 1990-talet.¹

Utgångspunkten för enkätundersökningen är formella positioner, vilket medför att en person som samtidigt innehar flera positioner också kommer att räknas flera gånger och få en större tyngd i materialet än svaret från en person, som enbart innehar en position. Det är främst inom politik och näringsliv som en och samma person innehar flera positioner samtidigt.

---

¹ En mer detaljerad beskrivning av enkätundersökningens utformning finns i Monika Djerf-Pierres kapitel "Metod och material" i antologin *Maktens kön. Kvinnor och män i den svenska makteliten på 2000-talet* (red. Anita Göransson) under utgivning 2005 på förlaget Natur och Kultur. Boken är i sin helhet en redovisning och analys av enkätundersökningens resultat.

De positioner som ingår är följande.

Näringslivet

Verkställande direktör och styrelseordförande i svenska företag (statliga, privata och kooperativa) som möter minst ett av följande kriterier: minst 2 000 anställda, en omsättning av minst 4 miljarder, en balansomslutning om minst 20 miljarder eller ett börsvärde (eller eget kapital) på 2 miljarder (enligt börskurser av den 22 januari 2001). Hit hör också cheferna för AP-fonderna samt viktigare ekonomiska aktörer som cheferna för börsen, riksbanken och vissa opinionsbildande utredningsinstitut.

Politik

Hit räknas ministerposter, positioner som statssekreterare, planeringschef och andra politiskt tillsatta chefstjänstemän vid departementen, vissa utskottsordförande, ledande positioner i de stora partierna, kvinnoförbund och ungdomsförbund, vissa kommunpolitiker i större städer, pressekreterare, politiskt sakkunniga, EU-parlamentariker och EU-kommissionärer.

Förvaltning

Generaldirektör och överdirektör vid centrala verk och myndigheter, landshövding och länsöverdirektör, ambassadör, högre chefer vid regeringskansliet och riksdagen, försvaret och rättsväsendet.

Organisationer

Ordförande och generalsekreterare/vd för organisationer (inklusive religiösa samfund och Svenska kyrkan) med minst 7 000 medlemmar (dock 100 000 för idrottsföreningar) och/eller ställning som remissinstans.

Massmedier

Verkställande direktör, chefredaktör, nyhetschef/redaktionschef och vissa andra chefer vid företag inom dagspress med en upplaga över 28 000 ex, vd och chefredaktör inom organisationspressen med upplaga över 100 000, vd, chefredaktör och annan chef inom populärpress med stor upplaga, vd för mediekoncerner, vd, programchef, redaktionschef och vissa andra chefer vid företag inom radio och tv.

Kultur

Styrelseordförande, vd och konstnärlig ledare för övergripande kulturinstitutioner inom teater, film, konst, dans och musik, förlag och museer. Ledamöter av priskommittéer och vissa kulturorganisationer.

Vetenskap

Styrelseordförande och rektor vid högskolor och universitet och styrelseledamöter i statliga och privata forskningsfinansierande organ, ledamöter i forskningsrådets beredningsgrupper, chefer för forskningsinstitut och ledamöter i prisutdelande församlingar och akademier samt ledamöter i forskningsberedningen.

Enkätundersökningen genomfördes under sensvåren och sommaren 2001. Den skickades ut till 2 890 personer, som tillsammans representerade 3 343 positioner. Fem postala utskick/påminnelser gjordes samt en telefonpåminnelse.

Efter att ett naturligt bortfall räknats bort av avlidna, pensionerade samt tillfälligt frånvarande som inte kunnat nås och som inte haft möjlighet att besvara enkäten (såsom sjukskrivna, tjänstlediga, tillfälligt utomlands och personer som nyss avgått eller ännu inte tillträtt) uppgick svarsfrekvensen till 61 procent av positionerna. Det innebär att 1 573 personer representerande 1 779 positioner har besvarat enkäten. Generellt har kvinnor svarat i något högre utsträckning än män. Svarsfrekvensen varierade dock mycket mellan olika elitgrupper. Den låg högst inom organisationseliten (76 procent) och lägst inom näringslivet (48 procent).

Svarsfrekvens i olika elitgrupper

Närings- liv	Politik	Förvalt- ning	Organi- sationer	Medier	Kultur	Veten- skap	Samt- liga
48	62	63	76	68	57	63	61

På toppositionerna är omsättningen och rörligheten generellt stor, särskilt på vissa fält såsom inom näringslivet. Under den period då positionsinnehavarna kartlades skedde dessutom en genomgripande omorganisering på vetenskapens och organisationslivets områden, vilket innebar att positionssystemen ändrades och positioner en tid stod obesatta. Men om endast avlidna och pensionerade räknas bort, var svarsfrekvensen totalt 58 procent av personerna och 56 procent av positionerna. Det skiljer sig obetydligt från svarsfrekvensen i Maktutredningens studie, som fick svar från 59 procent av personerna motsvarande 58 procent av positionerna. Mot bakgrund av att det under 1990-talet blivit allt svårare att få in svar från enkätundersökningar, måste resultatet betecknas som gott.

Författarna

Monika Djerf-Pierre, docent, Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.

Maria Edström, doktorand, Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.

Marita Flisbäck, doktorand, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.

Anita Göransson, ekonomisk-historiker, professor i kvinnohistoria, Institutionen för arbetsvetenskap, Göteborgs universitet.

Ulrika Lagerlöf Nilsson, doktorand, Historiska institutionen, Göteborgs universitet.

Anna Levin, doktorand, Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.

Ida Lidegran, doktorand, Institutionen för lärarutbildning, Uppsala universitet.

Karin Nordberg, docent i idéhistoria, Institutionen för kultur och medier, Umeå universitet.

Birgitta Niklasson, doktorand, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

Petra Pauli, doktorand, Historiska institutionen, Göteborgs universitet.

Lena Wängnerud, docent, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

Rapporter från Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram

1. *Diskrimineras invandrarföretagare i Sverige? En empirisk studie av småföretagskonkurser under 1990-talet.* (SOU 2003:17)
Författare: Annette Tegnemo.
2. *Egenförsörjning eller bidragsförsörjning? Invandrarna, arbetsmarknaden och välfärdsstaten.* (SOU 2004:21)
Redaktör: Jan Ekberg.
3. *Kunskap för integration. Om makt i skola och utbildning i mångfaldens Sverige.* (SOU 2004:33)
Redaktörer: Karin Borevi och Per Strömblad.
4. *Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag.* (SOU 2004:48)
Redaktörer: Karin Borevi och Per Strömblad.
5. *Engagemang, mångfald och integration. Om möjligheter och hinder för politisk jämlikhet.* (SOU 2004:49)
Redaktörer: Karin Borevi och Per Strömblad.
6. *Föreningsliv, makt och integration.* (Ds 2004:49)
Redaktör: Bo Bengtsson
7. *Svensk rätt i integrationspolitisk belysning.* (Ds 2005:3)
Författare: Christina Johnsson
8. *Makten och mångfalden. Eliter och etnicitet i Sverige* (Ds 2005:12)
Redaktör: Anita Göransson

Enligt regeringsbeslut 2004-04-22 publiceras rapporter från Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram från och med volym 6 i den så kallade Departementsserien (Ds).

Departementsserien 2005

Kronologisk förteckning

1. Finansiella konglomerat. Fi.
  2. Kungörande i PoIT. Redovisning av uppdrag om elektroniskt kungörande. Ju.
  3. Svensk rätt i integrationspolitisk belysning. Ju.
  4. Avräkning av utländsk skatt. Fi.
  5. Angrepp mot informationssystem. Ju.
  6. Brott och brottsutredning i IT-miljö. Europarådets konvention om IT-relaterad brottslighet med tilläggsprotokoll. Ju.
  7. Iakttagelser om landsting. Fi.
  8. Inriktning på filmpolitiken från 2006. U.
  9. En moderniserad rättsprövning, m.m. Ju.
  10. Arbetstagarinflytande i europakooperativ. N.
  11. Den europeiska exekutionstiteln för obestridda fordringar. Ju.
  12. Makten och mångfalden. Eliter och etnicitet i Sverige. Ju.
-

Departementsserien 2005

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Kungörande i PoIT. Redovisning av uppdrag om elektroniskt kungörande. [2]

Svensk rätt i integrationspolitisk belysning. [3]

Angrepp mot informationssystem. [5]

Brott och brottsutredning i IT-miljö.

Europarådets konvention om IT-relaterad brottslighet med tilläggsprotokoll. [6]

En moderniserad rättsprövning, m.m. [9]

Den europeiska exekutionstiteln för obestridda fordringar. [11]

Makten och mångfalden. Eliter och etnicitet i Sverige. [12]

Finansdepartementet

Finansiella konglomerat. [1]

Avräkning av utländsk skatt. [4]

Iakttagelser om landsting. [7]

Utbildnings- och kulturdepartementet

Inriktning på filmpolitiken från 2006. [8]

Näringsdepartementet

Arbetstagarinflytande i europakooperativ. [10]

